

प्रदेश कृषि डायरी

२०८१

कृषि विकास निर्देशनालय
दिपायल, डोटी

प्रदेश कृषि डायरी

२०८१

सुदूरपश्चिम प्रदेश सरकार
भूमी व्यवस्था, कृषि तथा सहकारी मन्त्रालय
कृषि विकास निर्देशनालय
दिपायल, डोटी

व्यक्तिगत विवरण

नाम: .....

पद: .....

कार्यालयको नाम: .....

ठेगाना: .....

फोन: .....

ईमेल: .....

वेभसाइट: .....

मोवाइल नं. ....

स्थायी ठेगाना: .....

फोन नं. ....

कर्मचारी संचयकोष नं. ....

नागरीक लगानी कोष नं. ....

चालक अनुमती पत्र नं. ....

नागरिकता नं./राहदानी नं. ....

सावधिक जिवन बीमा कोष नं. ....

जिवन विमा नं. ....

रक्त समुह: .....

कुनै दुर्घटना भएमा खबर गरिदिनुहोस: .....

.....

.....

.....

वि.स. २०८१ को नेपाली पात्रो

वैशाख २०८१ April/May 2024						
आइतवार	सोमवार	मंगलवार	बुधवार	विहिवार	शुक्रवार	शनिवार
Sunday	Monday	Tuesday	Wednesday	Thursday	Friday	Saturday
३०	३१					१
२	३	४	५	६	७	८
९	१०	११	१२	१३	१४	१५
१६	१७	१८	१९	२०	२१	२२
२३	२४	२५	२६	२७	२८	२९

जेठ २०८१ May/June 2024						
आइतवार	सोमवार	मंगलवार	बुधवार	विहिवार	शुक्रवार	शनिवार
Sunday	Monday	Tuesday	Wednesday	Thursday	Friday	Saturday
		१	२	३	४	५
६	७	८	९	१०	११	१२
१३	१४	१५	१६	१७	१८	१९
२०	२१	२२	२३	२४	२५	२६
२७	२८	२९	३०	३१	३२	

आषाढ २०८१ June/July 2024						
आइतवार	सोमवार	मंगलवार	बुधवार	विहिवार	शुक्रवार	शनिवार
Sunday	Monday	Tuesday	Wednesday	Thursday	Friday	Saturday
३०	३१					१
२	३	४	५	६	७	८
९	१०	११	१२	१३	१४	१५
१६	१७	१८	१९	२०	२१	२२
२३	२४	२५	२६	२७	२८	२९

श्रावण २०८१ July/Aug 2024						
आइतवार	सोमवार	मंगलवार	बुधवार	विहिवार	शुक्रवार	शनिवार
Sunday	Monday	Tuesday	Wednesday	Thursday	Friday	Saturday
		१	२	३	४	५
६	७	८	९	१०	११	१२
१३	१४	१५	१६	१७	१८	१९
२०	२१	२२	२३	२४	२५	२६
२७	२८	२९	३०	३१	३२	

भाद्र २०८१ Aug/Sept 2024						
आईतवार	सोमवार	मंगलवार	बुधवार	विहवार	शुक्रवार	शनिवार
Sunday	Monday	Tuesday	Wednesday	Thursday	Friday	Saturday
३०	३१					१
२	३	४	५	६	७	८
९	१०	११	१२	१३	१४	१५
१६	१७	१८	१९	२०	२१	२२
२३	२४	२५	२६	२७	२८	२९

आश्विन २०८१ Sept/Oct 2024						
आईतवार	सोमवार	मंगलवार	बुधवार	विहवार	शुक्रवार	शनिवार
Sunday	Monday	Tuesday	Wednesday	Thursday	Friday	Saturday
		१	२	३	४	५
६	७	८	९	१०	११	१२
१३	१४	१५	१६	१७	१८	१९
२०	२१	२२	२३	२४	२५	२६
२७	२८	२९	३०			

कार्तिक २०८१ Oct/Nov 2024						
आईतवार	सोमवार	मंगलवार	बुधवार	विहवार	शुक्रवार	शनिवार
Sunday	Monday	Tuesday	Wednesday	Thursday	Friday	Saturday
				१	२	३
४	५	६	७	८	९	१०
११	१२	१३	१४	१५	१६	१७
१८	१९	२०	२१	२२	२३	२४
२५	२६	२७	२८	२९	३०	

मंसिर २०८१ Nov/Dec 2024						
आईतवार	सोमवार	मंगलवार	बुधवार	विहवार	शुक्रवार	शनिवार
Sunday	Monday	Tuesday	Wednesday	Thursday	Friday	Saturday
३०						१
२	३	४	५	६	७	८
९	१०	११	१२	१३	१४	१५
१६	१७	१८	१९	२०	२१	२२
२३	२४	२५	२६	२७	२८	२९

पौष २०८१ Dec/2024 Jan 2025						
आइतवार	सोमवार	मंगलवार	बुधवार	विहवार	शुक्रवार	शनिवार
Sunday	Monday	Tuesday	Wednesday	Thursday	Friday	Saturday
	१	२	३	४	५	६
७	८	९	१०	११	१२	१३
१४	१५	१६	१७	१८	१९	२०
२१	२२	२३	२४	२५	२६	२७
२८	२९					

माघ २०८१ Jan/Feb 2025						
आइतवार	सोमवार	मंगलवार	बुधवार	विहवार	शुक्रवार	शनिवार
Sunday	Monday	Tuesday	Wednesday	Thursday	Friday	Saturday
		१	२	३	४	५
६	७	८	९	१०	११	१२
१३	१४	१५	१६	१७	१८	१९
२०	२१	२२	२३	२४	२५	२६
२७	२८	२९	३०			

फागुन २०८१ Feb/Mar 2025						
आइतवार	सोमवार	मंगलवार	बुधवार	विहवार	शुक्रवार	शनिवार
Sunday	Monday	Tuesday	Wednesday	Thursday	Friday	Saturday
				१	२	३
४	५	६	७	८	९	१०
११	१२	१३	१४	१५	१६	१७
१८	१९	२०	२१	२२	२३	२४
२५	२६	२७	२८	२९		

चैत्र २०८१ Mar/Apr 2025						
आइतवार	सोमवार	मंगलवार	बुधवार	विहवार	शुक्रवार	शनिवार
Sunday	Monday	Tuesday	Wednesday	Thursday	Friday	Saturday
३१					१	२
३	४	५	६	७	८	९
१०	११	१२	१३	१४	१५	१६
१७	१८	१९	२०	२१	२२	२३
२४	२५	२६	२७	२८	२९	३०

विषयसूची

१. कृषि विकास निर्देशनालय	१
२. महत्वपूर्ण तथ्याङ्क	२
३. कृषि तथा पशुपंक्षी सम्बन्धी तथ्याङ्क	६
३.१ नेपालको प्रमुख कृषि जन्य वालीहरूको क्षेत्रफल तथा उत्पादनको स्थिति	६
३.२ पशुपन्छी सम्बन्धी तथ्याङ्क	१२
३.३ रासायनिक मल विक्री वितरणको स्थिति (परिमाण मेटन)	१४
३.४ नेपाल सरकार मन्त्रिपरिषदद्वारा निर्धारण गरिएको न्यूनतम समर्थन/खरिद मुल्य सम्बन्धी	१५
३.५ उपभोग्य खाद्यान्न स्थिति	१६
३.६ प्रमुख वालीहरूको लाभ लागत विश्लेषण	१८
४. विभिन्न कार्यालयको फोन, इमेल र वेबसाइट	२६
४.१ राष्ट्रपति, उपराष्ट्रपति र प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषदको कार्यालयको सम्पर्क नं.	२६
४.२ सर्वोच्च अदालत	२६
४.३ प्रतिनिधि सभा र राष्ट्रिय सभा	२६
४.४ सम्वैधानिक निकायहरू	२७
४.५ महा न्यायाधि वक्ताको कार्यालय	२८
४.६ विशेष अदालत	२९
४.७ संघीय मन्त्रालयहरू	२९
४.८ कृषि तथा पशुपन्छी विकास मन्त्रालय	३१
४.९ राष्ट्रिय किसान आयोग	३३
४.१० मन्त्रालय अन्तर्गतका केन्द्रिय निकायहरू	३३
४.११ कृषि तथा पशुपंक्षी विकास मन्त्रालय अन्तर्गतका आयोजनाहरू	३५
४.१२ कृषि विभाग तथा अन्तर्गतका निकायहरू	३७
४.१३ पशु सेवा विभाग तथा अन्तर्गतका निकायहरू	२९
४.१४ खाद्य प्रविधि तथा गुणनियन्त्रण विभाग	४०
४.१५ नेपाल कृषि अनुसन्धान परिषद	४२
४.१६ पशु स्वास्थ्य तथा पशु सेवा व्यवसाययी परिषद, त्रिपुरेश्वर, काठमाण्डौ	४६
४.१७ नेपाल पशु चिकित्सा परिषद, त्रिपुरेश्वर, काठमाण्डौ	४७
४.१८ कृषि सामाग्री कम्पनी लिमिटेड, केन्द्रीय कार्यालय, कृलेश्वर, काठमाण्डौ	४७
४.१९ कृषि तथा पशुपन्छी विकाससँग सम्बन्धित बोर्ड/समिति	४९
४.२० दुग्ध विकास संस्थान	५०
४.२१ प्रदेशमा रहेका निकायहरू	५१
४.२२ प्रदेश अन्तर्गतका कृषि र पशु विकास सम्बद्ध कार्यालयहरू	५४

४.२३ कृषि शिक्षण संस्थाहरू	६४
४.२४ च्याउ बीउको श्रोतकेन्द्रहरूको विवरण	६६
४.२५ मौरी श्रोत केन्द्रको संलग्न संघसंस्थाहरूको विवरण	६९
४.२६ कृषि सम्बन्धी व्यवसायीक संघसंस्थाहरू	७०
४.२७ कृषि सम्बन्धी टेलिभिजन संस्थाहरू	७१
४.२८ कृषि सम्बन्धी पत्रिका/म्यागाजिनहरूको विवरण	७१
४.३० कृषि प्राविधिकहरूको पेशागत संस्थाहरू	७२
४.३१ सुदूरपश्चिम प्रदेशका स्थानीय तहहरूको विवरण	७३
५. कृषि सँग सम्बन्धित नीति, तथा ऐन नियम	८१
६. पन्द्रौ योजनामा (२०७६/०७७-२०८०/८१) कृषि तथा प्राकृतिक स्रोत क्षेत्र	८५
७. कृषि विकास रणनीति वारे सक्षिप्त जानकारी	९०
८. राष्ट्रिय किसान आयोग	९९
९. प्रधानमन्त्री कृषि आधुनिकिकरण परियोजना	१००
१०. कृषि, पशुपंक्षी तथा जडीवुटी वीमा	१०९
११. कृषि जन्य वालीहरूको उन्मोचित/पञ्जिकृत बीउ वीजनहरूको विवरण	१२१
११.१ अन्नवाली	१२२
११.२ दलहन	१३९
११.३ तेलहन	१४३
११.४ औधोगिक वाली	१४५
११.५ तरकारी वाली	१४८
११.६ घासे वाली	१६६
११.७ फलफूल वाली	१७०
११.८ कन्दमुल वाली	१७३
११.९ फूल वाली	१७३
१२. गुणस्तरीय बीउका विशेषताहरू एवं बीउको गुणस्तर कायम गर्ने तरिका	१९५
१३. माटो	१९७
१३.१ बिरुवाको एकीकृत खाद्यतत्व व्यवस्थापनको अवधारणा	१९७
१३.२ रासायनिक मलखादहरू	१९८
१३.३ विभिन्न बाली नाली तथा फलफूलको लागि सिफारिस मलखाद मात्रा	१९८
१३.४ विभिन्न पि.एच. तथा बुनोट भएको माटोमा कृषि चूनको प्रयोग	२०२
१३.५ कृषि चुन पाईने स्थान र सम्पर्क टेलिफोन	२०३
१३.६ माटो तथा रासायनिक मल बिश्लेषण गर्दा प्रति नमुना लाग्ने शुल्क	२०३
१३.७ विभिन्न वालीहरूको लागी उपयुक्त माटोको पि.एच.	२०४
१३.८ विभिन्न मलखाद्यहरूको मापदण्ड तथा गुणस्तर	२०५

१३.५ रासायनिक मल निम्नत्रण आदेश, २०५५ (दोस्रो संशोधन सहित) को अनुसूची १ उल्लेखित रासायनिक मलको सिरियल नम्बर र नाम	२०७
१३.१० नेपाल सरकारबाट अनुदान प्राप्त मलको विक्री मूल्य (मिति २०८०/०४/०१ देखी लागु भएको)	२०९
१४. तरकारी खेती सम्बन्धी विवरण	२११
१४.१ तरकारी खेती प्रविधि तालिका	२११
१४.२ आलु खेती प्रविधि तालिका	२२२
१४.३ मसला बाली उत्पादन प्रविधि तालिका	२२५
१४.४ पोष्ट हार्भेष्ट	२२७
१४.५ सरकारी फार्म र केन्द्रमा उत्पादित तरकारीको वीउको मूल्य-सूची	२२८
१५. फलफूल	२३१
१५.१ फलफूल खेती प्रविधि तालिका	२३१
१५.२ फलफूल विरुवाहरुको सरकारी मूल्य सूची	२४०
१५.३ कफी तथा चिया खेती प्रविधि तालिका	२४५
१५.४ पुष्प खेती प्रविधि तालिका	२४६
१६. वाली संरक्षण	२४७
१६.१ विभिन्न वालीका रोग तथा किराहरु र तिनको व्यवस्थापन	२४८
१६.२ नेपालमा पञ्जिकृत र प्रतिबन्धित विषादीहरु	२५४
१६.३ पञ्जिकृत विषादीकोव सामान्य नाम तथा विषादी वालीमा प्रयोग गरिसकेपछि वाली टिप्न वा कटानी गर्नका लागी पर्खनु पर्ने प्रतिक्षा अवधि	२५५
१६.४ एकिकृत शत्रुजिव व्यवस्थापन कार्यक्रम (आइ.पि.एम.)	२५८
१७. कृषि वजारका विवरणहरु	३०२
१७.१ कृषि थोक वजारहरुको विवरण	३०२
१७.२ निजिस्तर तथा सहकारीबाट संचालित कृषि उपज वजारहरुको विवरण	३०५
१८. कृषि औजार/उपकरणहरुको विवरण	३०६
१८.१ राष्ट्रिय कृषि इन्जिनियरिङ्ग अनुसन्धान केन्द्र, खुमलटारबाट विकसित तथा व्यवसायिक रुपबाट उत्पादित कृषि औजार/उपकरणहरु	३०६
१८.२ कृषि औजार अनुसन्धान केन्द्र, रानीघाट, विरगञ्ज पर्सबाट विकसित तथा व्यवसायिक रुपबाट उत्पादित कृषि औजार/उपकरणहरु	३१०
१९. NAFHA (पहाडी क्षेत्र काष्ठफल तथा फलफूल विकास आयोजना)	३१३
२०. बोर्डो मिश्रण बनाउने र प्रयोग गर्ने तरिका	३१६
२१. SOME IMPORTANT FORMULAE	३१८
२२. रूपान्तरण तालिका	३२२

१. कृषि विकास निर्देशनालय

परिचय

सुदूरपश्चिमको दिपायलमा २०४० सालमा क्षेत्रीय कृषि निर्देशनालयको स्थापना भएको थियो । तत्कालीन श्री ५ को सरकारको मिति २०४९ । ४ । १ को निर्णय अनुसार कृषि मन्त्रालय अन्तरगत साविकको कृषि विभाग र पशु सेवा विभागको एकिकरण भई कृषि विकास विभाग र क्षेत्रीयस्तरमा क्षेत्रीय कृषि विकास निर्देशनालय नामाकरण गरिएतापनि २०५२ सालमा कृषि विभागको नयाँ संरचना अनुरूप कृषि विभाग अन्तरगत क्षेत्रीय कृषि निर्देशनालयको स्थापना भएको थियो ।

नेपालको सविधान २०७२ अनुसार राज्यको पुनसंरचना र राज्य शक्तिको वाँडफाँड र तिन तहका सरकारहरु गठन भए पश्चात प्रदेश सरकारको गठन संगै भूमि व्यवस्था कृषि तथा सहकारी मन्त्रालयको स्थापना भइ कृषि विकासको निर्देशनालयको संगठन संरचना नेपाल सरकार मन्त्रीपरिषदबाट मिति २०७५/३/२६ मा स्विकृत भई आ.ब. ०७५/०७६ को श्रावणमा कृषि विकास निर्देशनालयको स्थापना भयो ।

कृषि विकास निर्देशनालयको संगठन लाई अनुगमन एवं सुपरिवेक्षण कार्यमा बढी सक्षम र सृद्ध बनाउनको साथै विभिन्न कार्यविधिहरु तयार पार्ने र कृषि विकासका कार्यक्रमलाई एकिकृत रुपमा संचालन गराउन कृषि विकास निर्देशनालयमा प्रमुखको व्यवस्था गरिएको छ । यस अन्तरगत सुदूरपश्चिम प्रदेशका ९ वटा जिल्लामा रहेका कृषि ज्ञानकेन्द्रहरु, माटोतथा मल परिक्षण प्रयोगशाला, बाली संरक्षण प्रयोगशाला, बिउ बिजन प्रयोगशाला, तरकारी जर्म प्लाज्म सम्बर्द्धन बीउ उत्पादन केन्द्र, र सुख्खा फलफूल विकास केन्द्र कृषि विकास निर्देशनालयको प्रशासनिक नियन्त्रणमा रहन्छन् । हाल यस निर्देशनालयमा ९ वटा शाखाहरुबाट कार्यक्रम संचालन तथा अनुगमन, मुल्यांकनको कार्यहरु हुदै आएको छ ।

कृषि विकास निर्देशनालयको कार्य विवरण

- प्रदेश अन्तरगत कृषि बाली/वस्तुको विकास एवं विस्तारका लागि आवश्यक नीति तथा व्यवसायीक योजना तर्जुमा तथा कार्यान्वयन गर्ने तथा सोमा सहयोग गर्ने ।
- प्रदेश स्तरमा खाद्य सुरक्षाको अवस्थाको अनुगमन तथा विश्लेषण गरी प्रदेश सरकार लाई पृष्टपोषण ।
- प्रदेश स्तरमा खाद्यसुरक्षाको दृष्टिकोणले महत्वपूर्णको पहिचान गरी विकास एवं प्रवर्द्धन ।
- प्रदेशमा संचान हुने संघीय कृषि विकास कार्यक्रमको संयोजन र समन्वय ।
- प्रदेश स्तरको कृषि सम्बन्धी तथ्यांक संकलन एवं अद्यावधिक गर्ने ।
- प्रदेश स्तरमा कृषि विकासमा संलग्न निकायहरुविच समन्वय गर्ने गराउने ।
- प्रदेश स्तरको बजार तथा अन्य कृषि पुर्वाधार विकास नीति तर्जुमा तथा कार्यान्वयन ।
- प्रदेश स्तरमा कृषि यान्त्रीकरण प्रवर्द्धन ।
- प्रदेश स्तरमा पोष्ट हार्भेष्ट व्यवस्थापनका लागि आवश्यक नीति, योजना तथा मापदण्ड बनाइ कार्यान्वयन गर्ने ।
- प्रदेश स्तरीय कृषि उपज बजारस्थलको व्यवस्था गर्ने ।
- प्रदेश स्तरमा उपयुक्त रणनीतिक स्थानमा थोक, खुद्रा तथा हाट बजार, संकलन केन्द्र तथा अन्य बजार पुर्वाधार विकास ।
- प्रदेश अन्तरगतका कृषि व्यवसायीहरुलाई विभिन्न सेवा सुविधा एवं सहूलियत उपलब्ध गराउने ।

- प्रदेश स्तरीय मल, बीउ लगायतका कृषि सामाग्रीको आपूर्तिस्थितीको नियमित अनुगमन तथा नियमन सम्बन्धी कार्य ।
- प्रदेश स्तरमा कृषि प्रसार कार्यक्रम सूचना तथा संचार प्रविधिको उच्चतम प्रयोगलाई वढावा दिने निति तथा कार्यक्रम कार्यान्वयन ।
- प्रदेश स्तरको बाली संरक्षण तथा व्यवसायीक कीट विकास सम्बन्धी उपयुक्त नीति तथा कार्यक्रम तर्जुमा र कार्यान्वयन ।
- स्थान विशेषका आधारमा मौरीपालन, रेशम खेती, च्याउ उत्पादन कार्यक्रम संचालनका लागि आवश्यक व्यवस्था गर्ने ।
- प्रदेश स्तरको माटो सुधार सम्बन्धी नीति तथा कार्यक्रम तर्जुमा तथा कार्यान्वयन ।
- प्रदेश स्तरमा माटोको उर्वराशक्ती नक्सा तयार गरी सोको आधारमा उर्वराशक्ति सुधारका लागि आवश्यक कार्य गर्ने ।
- कृषि क्षेत्रको सघिय तथा प्रादेशिक निति, मापडण्ड कार्यान्वयन तथा पृष्ठपोषण गर्ने ।

२. महत्वपूर्ण तथ्याङ्क

कुल क्षेत्रफल

क्र.स.	क्षेत्र	नेपाल क्षेत्रफल (वर्ग कि.मी.)	प्रतिशत	सुदूरपश्चिम प्रदेश क्षेत्रफल (वर्ग कि.मी.)	प्रतिशत
१	हिमाली क्षेत्र	५१,८१७	३५	७,९३२ . ८३४	४० . ६०
२	पहाडी क्षेत्र	६१,३४५	४२	६,७४८ . ७७०६	३३ . ५३
३	तराई क्षेत्र	३४,०१९	२३	४,८५७ . ३९५४	२४ . ८६
		१,४७,१८१	१००	१९,५३९	१००

स्रोत: Statistical Information On Nepalese Agriculture, 2077/078(2020/2021)

भु-उपयोग

क्र.स.	क्षेत्र	क्षेत्रफल (००० हेक्टर)	प्रतिशत
१	खेती गरिएको जमिन	३०९१	२१
२	खेती नगरिएको खेती योग्य जमिन	१०३०	७
३	वनजंगल	४२६८	२९
४	भाडी	१५६०	१० . ६
५	चरन खर्च	१७६६	१२ . ००
५	पानी	३८३	२ . ६
६	अन्य	२६२०	१७ . ८०
	जम्मा	१४७१८	१००

स्रोत: Statistical Information On Nepalese Agriculture, 2021/2022

भु-उपयोग (सुदूरपश्चिम प्रदेश)

क्र.सं	विवरण	तथ्यांक
१	कुल खेति योग्य जमिन (हेक्टर)	३,६९,७९६
२	खेति गरिएको क्षेत्रफल (हेक्टर)	३,१८,५२६
३	कृषि पेशामा निर्भर जनसंख्या (प्रतिशत)	८४
४	कुल सिंचित क्षेत्रफल जम्मा (हेक्टर)	५६.४३
५	प्रति कृषक परिवार खेतियोग्य जग्गा उपलब्धता (हेक्टर)	०.५३

श्रोत: कृषि विकास निर्देशनालय दिपायल डोटी, वार्षिक प्रतिवेदन २०७९/०८०

भु-उपयोग (सुदूरपश्चिम प्रदेश जिल्ला अनुसार)

जिल्ला	कुल क्षेत्रफल (हे.)	खेतीयोग्य जमिन (हे.)	खेती गरिएको जमिन (हे.)	सिंचित क्षेत्रफल (हे.)		
				वर्षभरी	आंशिक	जम्मा
कैलाली	३२३५००	९००००	८६४५०	४८७००	२७३००	७६०००
कञ्चनपुर	१६१७४१	५९६०२	५६६०२	१६१७४	२३८११	३९९८५
अछाम	२११०८५	५६३४७	४२४१३	३७१५	६५९३	१०३०८
डोटी	१९६०१८	३२२७६	२५५००	८०८२	६४३५	१४५१७
डडेलधुरा	१५३८००	११६१६	१०६६७	३०९१	१८०६	४८९७
बैतडी	१४५११३	३१४८५	२५७००	२८७७	७६२३	१०५००
बाजुरा	२१८८००	२४३१९	२०१५५	३४७५	१७६०	५२३५
बझाङ	३६७८४५	३४६०७	२८२१४	७८९५	२९५५	१०८५०
दार्चुला	२३२२००	२९५४४	२२८२५	५४९५	१९६३	७४५८
जम्मा	२०१०१०२	३६९७९६	३१८५२६	९९५०४	८०२४६	१७९७५०
प्रतिशतमा				३१.२४	२५.१९	५६.४३

श्रोत: कृषि विकास निर्देशनालय दिपायल डोटी, वार्षिक प्रतिवेदन २०७९/०८०

कुल गार्हस्थ्य उत्पादन (प्रचलित मुल्यमा)

(रु. दश लाखमा)

क्र.स.	क्षेत्र	२०७७/०७८		२०७८/०७९		२०७९/०८० (प्रारम्भिक)	
		मुल्य	प्रतिशत	मुल्य	प्रतिशत	मुल्य	प्रतिशत
१	कृषि क्षेत्र (कृषि, वन र मत्स्य पालन)	९११९१६	२४.९०	९८३२३३	२३.९५	११३२७५१.९	२४.१
२	गैह् कृषि	२७५०५८२	७५.१०	३१२२३०९	७६.०५	३५६३७४३	७५.९
	कुल गार्हस्थ्य उत्पादन/कुल मुल्य अभिवृद्धि (आधारभूत मुल्य)	३६६९७९८		४१०५५४१		४६९६४९४.९	
	कुल गार्हस्थ्य उत्पादन (उत्पादकको मुल्यमा)	४२७७३०२		४८५६३५		५३८१३३५.०८	

श्रोत: राष्ट्रिय तथ्यांक कार्यालय, २०८०

कुल गार्हस्थ्य उत्पादनको वार्षिक वृद्धिदर (औद्योगिक वर्गीकरण अनुसार) (स्थिर मुल्यमा)

(प्रतिशतमा)

क्र.स.	क्षेत्र	२०७७/०७८	२०७८/०७९	२०७९/०८० (संशोधित)
१	कृषि क्षेत्र (कृषि, वन र मत्स्यपालन)	२.८५	२.३५	२.७६
२	गैह्कृषि क्षेत्र	४.२६	६.५४	२.१३

श्रोत: राष्ट्रिय तथ्यांक कार्यालय, २०८०

सुदूरपश्चिम प्रदेशको कुल गार्हास्थ्य उत्पादन

विवरण	आर्थिक वर्ष				
	२०७५/०७६	२०७६/०७७	२०७७/०७८	२०७८/०७९	२०७९/०८०
सुदूरपश्चिम प्रदेशको कुल गार्हास्थ्य उत्पादन (उपभोक्ताको मुल्यमा, रु अर्बमा)	२४३	२७३	२९३.९९	३३८.७२	३७६

श्रोत: नेपाल राष्ट्र बैंक, धनगढी

नेपालको जनसंख्या (२०७८)

जम्मा जनसंख्या	२,९९,६४,५७८
१ पुरुष	१,४२,५३,५५९ (४८.८७%)
२ महिला	१,४९,९९,०२७ (५१.१३%)
वार्षिक जनसंख्या वृद्धिदर (प्रतिशतमा)	०.९२
जनघनत्व प्रति वर्ग कि.मि.	१९८
कृषि पेशामा संलग्न जनसंख्या प्रतिशत (वि.स. २०७८) औषत	५७.३
कृषि पेशामा संलग्न जनसंख्या प्रतिशत (पुरुष)	५०.६
कृषि पेशामा संलग्न जनसंख्या प्रतिशत (महिला)	६४.८
कोरा जन्मदर हजारमा	१४.१६
कोरा मृत्युदर हजारमा	६.८
कुल प्रजनन दर (नेपाल बहुसूचक सर्वेक्षण, २०७६)	२.०
घर परिवार संख्या	६६,६६,९३७

श्रोत: राष्ट्रिय तथ्याङ्क कार्यालय, २०८०

सुदूरपश्चिममा जनसंख्या (२०७८)

विवरण	
जम्मा जनसंख्या	२६९,४७८३
१ पुरुष	१२७,२७८६
२ महिला	१४२,१९९७

जनसंख्या वृद्धिदर (प्रतिशतमा)	०.५२
जनघनत्व प्रति वर्ग कि.मि.	१३८
कृषि पेशामा संलग्न जनसंख्या प्रतिशत न	८४
घर परिवार संख्या (वि.स. २०७८)	५७७१०२
साक्षरता दर (प्रतिशतमा)	७६.२३
पुरुष साक्षरता	८५.४३
महिला साक्षरता	६८.१९
परिवारको औषत आकार	४.६७

श्रोत: राष्ट्रिय जनगणना २०७८, वार्षिक उपलब्धी तथा तथ्यांक पुस्तिका २०७९/०८०
भू.व्.कृ.स.मन्त्रालय धनगढी न, आर्थिक सर्वेक्षण २०७९/८० आर्थिक मामिला मन्त्रालय धनगढी कैलाली

३. कृषि तथा पशुपंक्षी सम्बन्धी तथ्याङ्क

३.१ नेपालको प्रमुख कृषि जन्य वालीहरूको क्षेत्रफल तथा उत्पादनको स्थिति

(क) खाद्यान्न वाली

क्षेत्रफल: हेक्टर, उत्पादन: मे.टन

वाली	२०७७/०७८		२०७८/०७९		२०७९/०८०	
	क्षेत्रफल	उत्पादन	क्षेत्रफल	उत्पादन	क्षेत्रफल	उत्पादन
धान	१४७३४७४	५६२१७१०	१४७७३७८	५१३०६२५	१४४७७८९	५४८६४७२
मकै	९७९७७६	२९९९७३३	९८५५६५	३१०६३९७	९४०२५६	२९६९२२२
गहु	७११०६७	२२७२७६	७१६९७८	२१४४५६८	६९७७६२	२०९८४६२
कोदो	२६५४०१	३२६४४२	२६७०७१	३३९४६२	२२७९३४	३१०८४७
जौ	२१८६२	२९४३३	२३१३४	३२१५६	१७६३६	२६०६९
फापर	१३८७५	१५९१७	१६१२३	१९२९०	११८५७	१५०८६
जम्मा	३४६५४५४	१११२०५११	३४८६२४९	१०७७२४९८	३३४३२३५	१०९०६०१४

(ख) नगदे वाली

क्षेत्रफल: हेक्टर, उत्पादन: मे.टन

वाली	२०७७/०७८		२०७८/०७९		२०७९/०८०	
	क्षेत्रफल	उत्पादन	क्षेत्रफल	उत्पादन	क्षेत्रफल	उत्पादन
तेलहन	२५९१०१	२८७०३८	२६०६४५	२८७३४४	२६३५००	२९५४७२
आलु	१९८७८८	३३२५२३१	१९८२५६	३४१०८२९	२०३८१२	३४७२२०७
रवर	४०८	१९६	५१०	२२१	४०२	१९४

उखु	६४३५४	३१८३९४३	६२५६७	३१५९६३४	६२८३३	३१३०१०९
जुट	७४१५	१०४५१	७१९५	१०२१७	७२२०	१०२०५
कपास	१४२	१४७	१५५	१७२	६०	६५

(ग) दलहन वाली

क्षेत्रफल: हेक्टर, उत्पादन: मे.टन

वाली	२०७७/०७८		२०७८/०७९		२०७९/०८०	
	क्षेत्रफल	उत्पादन	क्षेत्रफल	उत्पादन	क्षेत्रफल	उत्पादन
मसुरो	२०२४१६	२४६०९२	१९८४५४	२५२२८३	१७३०११	२००७८७
चना	९८४०	११०६५	१०७९३	१२१९६	१०४०८	११९८०
रहर	१६५९१	१६६४९	१५५१२	१५९७७	११७४५	१२७१०
मास	२४५००	२१६३३	२८३८३	२६११४	२६२३९	२४७५४
खेसरी	१०४५६	११९६५	१०४०७	१२०७२	५६४३	६४०४
गहत	१३३११	१५४५३	१२२४८	१४३३०	६१०९	६०९७
भटमास	२३०३०	३०६४८	२४९२१	३५१३८	२६८४२	३६६७२
हिमाली सिमि					६५६०	८३३६
अन्य	३४९९८	४०८५०	३३८३२	४०२६०	२९७००	३२४६८
जम्मा	३३५१४२	३९४३५५	३३४५५०	४०८३७०	२९६२५७	३४०२०६

(घ) अन्य वालीहरू

क्षेत्रफल: हेक्टर, उत्पादन: मे.टन

वाली	२०७७/०७८		२०७८/०७९		२०७९/०८०	
	क्षेत्रफल	उत्पादन	क्षेत्रफल	उत्पादन	क्षेत्रफल	उत्पादन
फलफूल	१२९४०३	१३६०८२७	१२९५३२	१४१६७५०	१३९२०३	१५२७७००
तरकारी	२८४१२१	३९९३१६७	२८९८३९	४१५३१५७	३०२१३५	४३७६००७७
चिया	१६९०५	२४११८	१७०००	२४६००	२०२३७	२६३७९
कफी	३०५२	३१५	३३४६	३५५	३६५९	३९४.४
खुर्सानी	१२५२५	८७७३१	१२८७०	८३८९८	११३४९	८६९९२
अलैची	१५६६८	८२८९	१५९७५	८७१४	१५९७५	८६७४
अदुवा	२१९१२	२७९२०६	२२४४१	२८७८१३	२३८२९	३०९५३३
लसुन	९७८४	७२४९०	९९४३	७४७६३	९५७०	७३५६७
वेसार	१०३४०	१०५७१९	१०८४७	१११०७४	९०२२	९०४२८
रेसम कोया	१५३८	३८.८१	१४६७	३५.५५	६४४	३.५

मह (मौरी घार संख्या)	२४९६८०	४०६२	२४८९९५	५९६८	२४५०९०	४३०८
माछ्रा		१०४६२३		१०८३८५		११३७३६
च्याउ		१३२४१		१४३००		१५११७

स्रोत: कृषि तथा पशुपन्छी विकास मन्त्रालय, २०८०

सुदूरपश्चिम प्रदेशमा प्रमुख कृषि जन्व वालीहरूको क्षेत्रफल तथा उत्पादनको स्थिति (२०७५/०८०)

क) खाद्यान्न वाली (क्षेत्रफल: हेक्टर, उत्पादन: मे.टन, उत्पादकत्व: मे.टन/हेक्टर)

क्र.स.	वाली	क्षेत्रफल	उत्पादन	उत्पादकत्व
१	धान	१८३,३१७	६४८,९४२ . १८	३ . ५४
२	मकै	५०,६०७	१०४,२५० . ४२	२ . ०६
३	गहु	१४४,५८२	३३१,०९२ . ७८	२ . २९
४	कोदो	१७,११२	१९,५०७ . ६८	१ . १४
५	फापर	३१८	२४१ . ६८	० . ७६
६	जौ	८,८३२	११,८३४ . ८८	१ . ३४
७	उवा	११०	१०७ . ८०	० . ९८
८	कागुनो	१३५	१०९ . ३५	० . ८१
९	चिनो	३०	३० . ००	१ . ००
	जम्मा	४०५,०४३	१,१९६,११६ . ७७	२ . ७६

ख) तेल वाली क्षेत्रफल: हेक्टर, उत्पादन: मे.टन, उत्पादकत्व: मे.टन/हेक्टर

क्र.स.	वाली	क्षेत्रफल	उत्पादन	उत्पादकत्व
१	तोरी	२२५४१	२२७६६ . ४१	१ . ०१
२	ससौं	१	१	१
३	रायो	२२	१८ . ०४	० . ८२
४	सुर्यमुखी	१८०	२३० . ४	१ . २८
५	तिल	१७३९	१९६५ . ०७	१ . १३
६	वदाम	८३२	१०५६ . ६४	१ . २७
७	आलस	१४०	१२१ . ८	० . ८७
	जम्मा	२५४५५	२६१५९ . ३६	१ . ०३

ग) नगदे वाली

क्षेत्रफल: हेक्टर, उत्पादन: मे.टन, उत्पादकत्व: मे.टन/हेक्टर

क्र.स.	वाली	क्षेत्रफल	उत्पादन	उत्पादकत्व
१	उखु	६९९७ . ५०	३५९३२१	५७ . ९८
२	आलु	१८२०१	२२१५३६	१२ . १७

घ) मसला वाली

क्षेत्रफल: हेक्टर, उत्पादन: मे.टन, उत्पादकत्व: मे.टन/हेक्टर

क्र.स.	वाली	क्षेत्रफल	उत्पादन	उत्पादकत्व
१	अलैची	३५ . ८	४७ . ६१४	१ . ३३
२	अदुवा	१४३९ . ८२	२१३६६ . ९२९	१४ . ८४
३	लसुन	१९०२ . ५	१९९७६ . २५	१० . ५
४	वेसार	१४६९ . ७	१६५६३ . ५१९	११ . २७
५	सुख्वा खुर्सानी	१५७५ . २८	८८०५ . ८१५२	५ . ५९
	जम्मा	६४२३ . १	६६७६० . १२७	१० . ३९

ङ) दलहन वाली

क्षेत्रफल: हेक्टर, उत्पादन: मे.टन, उत्पादकत्व: मे.टन/हेक्टर

क्र.स.	वाली	क्षेत्रफल	उत्पादन	उत्पादकत्व
१	मसुरो	१५८७५ . ५	१४९२२ . ९७	० . ९४
२	चना	११३२	१३९२ . ३६	१ . २३
३	रहर	५०५	९५९ . ५	१ . ९
४	मास	३११२	२७६९ . ६८	० . ८९
५	गहत	१४४०	१२०९ . ६	० . ८४
६	भटमास	८९७८	१२७४८ . ७६	१ . ४२
७	सिमि	१४०२	१५९८ . २८	१ . १४
८	जम्मा	३२४४४ . ५	३५६०१ . १५	१ . १०

च) फलफूल वाली: क्षेत्रफल: हेक्टर, उत्पादन: मे.टन, उत्पादकत्व: मे.टन/हेक्टर

सुन्तला जात फलफूल

क्र.स.	वाली	क्षेत्रफल (हेक्टर)	उत्पादनशिल क्षेत्रफल (हेक्टर)	उत्पादन (मे.टन)	उत्पादकत्व (मे.टन/हेक्टर)
१	सुन्तला	१६२९ . ६६	१०७८	११४९१ . ४८	१० . ६६
२	मौसमी	१०९० . ३	७९४	८६७८ . ४२	१० . ९३

३	कागती	१६०२ . ३३	७१७	५७८६ . १९	८ . ०७
४	अमिलो	६९४ . ३	४५३	३४४२ . ८	७ . ६
५	अन्य	११५	५०	३५७ . ५	७ . १५
	जम्मा	५१३१ . ५९	३०९२	२९७५६ . ३९	४४ . ४१

हिउदे फलफूल:

क्र.स.	वाली	क्षेत्रफल (हेक्टर)	उत्पादनशिल क्षेत्रफल (हेक्टर)	उत्पादन (मै.टन)	उत्पादकत्व (मै.टन/हेक्टर)
१	स्याउ	७८१ . ५	४७८	४०६७ . ७८	८ . ५१
२	नास्पाती	३५५	२३०	२७४३ . ९	११ . ९३
३	ओखर	२९९३	७७३ . ३	४४०७ . ८१	५ . ७
४	आरु	३७७	२४४ . ६	१५१७ . २३८	६ . ५३
५	पुलम	१६८	१०८ . ७५	८७६ . ५२५	८ . ०६
६	खुर्पानी	१०२	४१	३०२ . १७	७ . ३७
७	हलुवावेद	७ . ५	२ . ५	१५	६
८	अनार	१४० . ५	५६ . ९५	३५३ . ०९	६ . २
९	किवि	८८ . ५	२४ . ५	७८ . १५५	३ . १९
१०	आरुवखडा	१०१	५७	५३९ . २२	९ . ४६

वर्षे फलफूल:

क्र.स.	वाली	क्षेत्रफल (हेक्टर)	उत्पादनशिल क्षेत्रफल (हेक्टर)	उत्पादन (मै.टन)	उत्पादकत्व (मै.टन/हेक्टर)
१	आप	२१०८	१४३३	१२६९६ . ३८	८ . ८६
२	केरा	२३६२	१८८६ . ५	४१६७२ . ७९	२२ . ०९
३	अम्वा	५७९	४७० . ०७	४४०९ . २६	९ . ३८
४	मेवा	१२७	९९	१३०८ . ७८	१३ . २२
५	रुखकटहर	१२० . ६	५५ . ४	७०४ . १३	१२ . ७१
६	भुईकटहर	९	७	८० . ०१	११ . ४३
७	लिचि	३६१ . ७	२९१ . ८	२८८० . ०७	९ . ८७

छ) तरकारी

वाली	क्षेत्रफल (हेक्टर)	उत्पादन (मे.टन)	उत्पादकत्व (मे.टन/हेक्टर)
तरकारी	२२,००८ . २७	२८९,४०२ . ५६	१३ . १५

ज) च्याउ उत्पादन

क्र.सं.	जिल्ला	कुल टनेल संख्या	च्याउ उत्पादन (केजी)	च्याउ उत्पादन (मे.टन)
१	कैलाली	२०८०	४५००००	४५०
२	कञ्चनपुर	१००	४००००	४०
३	अछाम	४३	८३००	८
४	डोटी	१३०	५०००	५
५	डडेलधुरा	२५	७०००	७
६	बैतडी	१२	१५४०	२
७	बाजुरा	१०	५५००	६
८	बझाङ	०	०	०
९	दार्चुला	९५	१४२५०	१४
	जम्मा	२४९५	५३१५९०	५३२

झ) मह उत्पादन

क्र.सं.	जिल्ला	कुल घर संख्या	मह उत्पादन (केजी)	मह उत्पादन (मे.टन)
१	कैलाली	३२००	९४०००	९४
२	कञ्चनपुर	२००	१०००	१
३	अछाम	१३८१	१४५७५	१५
४	डोटी	३६००	१८०००	१८
५	डडेलधुरा	१०८००	८५०००	८५
६	बैतडी	२८५०	१६४५	२
७	बाजुरा	३८००	१९५००	२०
८	बझाङ	३१००	९३५०	९
९	दार्चुला	५६००	५७०००	५७
	जम्मा	३४५३१	३०००७०	३००

स्रोत: कृषि विकास निर्देशनालय दिपायल डीटी, वार्षिक प्रतिवेदन २०७९/२०८०

३.२ पशुपन्थी सम्बन्धी तथ्याङ्क

(क) पशुपन्थी संख्या

क्र.स.	विवरण	२०७७/०७८	२०७८/०७९	२०७९/०८०
१	गाई/गोरु	७४६६८४१	७४१३१९७	४७५०३२९
२	भैसी/राँगो	५१५९९३१	५१३२९३१	३०८१०६२
३	भेडा/भेडी	७९३७२५	७७७२०५	५०१८४९
४	वाखा/वोका/खसी	१३४४२६१४	१३९९०७०३	१४५४१२४४
५	सुंगुर/वंगुर	१५८८८३८	१५०४६२४	१३५७५०७
६	कुखुरा	७३४१८०७७	६६८०३११७	६५२०५२५०
७	हाँस	४२७२२६	६०५९४४	१३२५९९९
८	दुधालु गाई	१२०९०४१	१२२३०६१	९१६५७९
९	दुधालु भैसी	१६३०६४२	१६६६८२७	८५१२७२
१०	फुल दिने कुखुरा	११३७४०११	१०१३१६४२	१२७२५०५३
११	फुल दिने हाँस	२५०५३२	३०२४७३	६६१९३८
१२	याक/नाक/चौरी	६५४०६	६२५६१	५३९९५
१४	घोडा/खच्चड/गधा	५४८६४	५४२४८	१७३३२

स्रोत: पशु सेवा विभाग, २०८०

(ख) पशुपन्थी तथा मत्स्यजन्य उत्पादन विवरण

क्र.स.	विवरण	२०७७/०७८	२०७८/०७९	२०७९/०८०
१	दुध उत्पादन (मे.टन)	२४७९८९९	२,५६६,६१४	२६१३८४३
१.१	गाई	१०६०४८७	१,१०१,८१२	१२१४०४६
१.२	भैसी	१४१९४१२	१,४६४,८०२	१३९९७९७
२	मासु उत्पादन (मे.टन)	५२०७४२	५१२,७८८	४३००८५
२.१	राँगो	१८८१७२	१९४,०९०	११६५०३
२.२	भेडा	२९४६	२,८८०	१८७४
२.३	वोका/खसी	७०७५५	७४,२४१	७७१६२
२.४	सुंगुर/वंगुर	३१४५०	३६,०५९	३२५३३
२.५	कुखुरा	२२६९५९	२०४,९२३	२००६५८
२.५	हाँस	४४२	५९६	१३५५

३	अण्डा (गोटा हजारमा)	१४९३५५०	१,३३०,६०२	१६०७३३३
३.१	कुखुरा	१४७५६२०	१३०६३८०	१५४७१०३
३.२	हाँस	१७९३०	२४२२३	६०२२९
४	ऊन उत्पादन (के.जी.)	५८४०००	५६७४१२	३८११०६
५	माछा (मे.टन)	१०४६२३	१०८३८५	११३७३६

स्रोत: पशु सेवा विभाग, २०८०

सुदूरपश्चिम प्रदेशमा पशुपंक्षी तथ्यांक

क्र.स.	विवरण	२०७६/०७७	२०७७/०७८	२०७८/०७९	२०७९/०८०
१	गाई/गोरु	१०१७३४६	१०१९३८४	१०२०२३३	१०१६५६०
२	भैसी/राँगो	५१९७४२	५१७४२२	५१००९९	५०८६७०
३	भेडा/भेडी	९०६०६	९०९०६	९२४८१	९३५९०
४	वाखा/वोका/खसी	९८३७३९	९८४६०२	१००८२९०	१०२६४३९
५	सुंगुर/बंगुर	४४३०८	४४६०८	४७६९६	४८२८२
६	कुखुरा	२९५३५११	३०१०२११	३०२७४२८	३०७१०२३
७	हाँस	१४३८४	१४८८४	१३६१८	१३१२१
८	दुध दिने गाई	१५५४२२	१५४३२२	१६०३३९	१५८६२०
९	दुध दिने भैसी	१५९५८०	१५९८८०	१६०३०४	१५९५८०
१०	फुल पार्ने कुखुरा	४९१३४७	५०१४४७	५०८१४२	५१६२३१
११	फुल पार्ने हाँस	६७५२	६७९८	६७८६	६७९९
१२	खरायो	६६७९	६६८२	७१५४	८२१३
१३	घोडा/खच्चड/गधा	५७११	५७१८	६१५६	६८२०
१४	याक/नाक/चौरी	१००३	१०१६	१११०	१२८०

श्रोत: पशुपंक्षी तथा मत्स्य विकास निर्देशनालय दिपायल, डोटी, २०८०

सुदूरपश्चिम प्रदेशमा पशुजन्य उत्पादन

क्र.स.	विवरण	२०७६/०७७	२०७७/०७८	२०७८/०७९	२०७९/०८०
१	दुध उत्पादन (मे.टन)	२४८९७०	२४९२९४	२४८५३२	२४९८६५
१.१	गाई	११२७७७	११२९९६	११३२६९	११३९८९
१.२	भैसी	१३६१९३	१३६२९८	१३५२६३	१३५८७६
२	मासु उत्पादन (मे.टन)	३२७१५	३२७७४.२	३५६२९	३७००६

२.१	राँगा/भैसी	१९७५५	१९७५९ . ५	२२२२२	२२९६७
२.२	भेडा	३४०	३४२ . ३	३६०	३७२
२.३	वोका/खसी	८०८३	८०८३ . ६	८४१७	८८४५
२.४	सुंगुर/वंगुर	९९९	१०३५	१०११	१०९५
२.५	कुखुरा	३५२२	३५३७	३६०३	३७११
२.६	हाँस	१६	१६ . ८	१६	१६ . २
३	फुल उत्पादन (हजार)	७१४४८	७१५१७ . ५	४४६२१	४८७२३
३.१	कुखुरा	७०८३८	७०९०३	४४०७४	४८१४३
३.२	हाँस	६१०	६१४ . ५	५४७	५८०
४	ऊन उत्पादन (के.जी.)	७५०९४	७५०९८ . ७	७८५४१	७९८९५
५	माछा उत्पादन (मे.टन)	१६१४	१६१८	१७३९ . ३५	१८२०

श्रोत: पशुपंक्षी तथा मत्स्य विकास निर्देशनालय, दिपायल, डोटी, २०८०

३.३ रासायनिक मल विक्री वितरणको स्थिती (परिमाण मे.टन)

सामग्री	२०७७/०७८	२०७८/०७९	२०७९/०८०
रासायनिक मल (जम्मा विक्री)	३७६६२२ . ४८	२२७८३५ . ९२	३२४७२२ . ५८
युरिया	२२३३५८ . ८५	१४३४८२ . २०	२२६१४७ . ९३
डि.ए.पी.	१४०१६६ . ६३	७७७१९ . ८७	११०११९ . ८०
पोटास	१३०९७ . ००	६६३३ . ८५	६४५४ . ८५

श्रोत: कृषि तथा पशुपंक्षी विकास मन्त्रालय, २०८०

३.४ नेपाल सरकार मन्त्रिपरिषदद्वारा निर्धारण गरिएको न्यूनतम समर्थन/खरिद मुल्य सम्बन्धी विवरण

क्र.स.	वाली/वस्तु	समर्थन/खरिद मुल्य	एकाई	तोकिएको मुल्य			कैफियत
				आ.व. २०७८/०७९	आ.व. २०७९/०८०	आ.व. २०८०/०८१	
१	धान (मोटा)	न्यूनतम समर्थन मुल्य	रु. प्रति क्विण्टल	२७५२	२९६७		
२	धान (मध्यम)		रु. प्रति क्विण्टल	२९०२	३१२८		
३	धान (चैते)		रु. प्रति क्विण्टल			२७०७।२८	१८ प्रतिशत सम्म चिन्थ्यान भएको
४	गहुँ		रु. प्रति क्विण्टल		३३५१	३६५०	
५	उखु	खरिद मुल्य (सरकारले उपलब्ध गराउने प्रवर्द्धन खर्च)	रु. प्रति क्विण्टल	५९०(६५/२८)	६१० (७०)	६३५ (७०)	
६	कच्चा दुध	किसानले प्राप्त गर्ने मुल्य	रु. प्रति लिटर (४०% फ्याट, ८०% एस एन एफ)	५६.०४	६५	-	

३.३ उपभोग्य खाद्यान्न स्थिति (Cereal Balance Sheet)

उपभोग योग्य खाद्यान्नाहरूको विवरण (आ.व. २०१८/०१९)

प्रदेश	जनसंख्या	चामल	मकै	कोदो	फापर	गहु	जौ	उपभोग्य खाद्यान्न (उत्पादन)	आवश्यक खाद्यान्न	वचत वा न्यून
कोशी	५००७३०५	६९८११६	७३४६६७	८१०८७	४४९८	१२०५८५	५६०	१६३९५१३	९४०५६६	६९८९४७
मधेश	६१७११६०	७६०२६०	१२६९२८	१३६६	०	५२०५४५	१०८	१४०९२०८	१११६९८०	२९२२२८
बागमती	६१७३४४७	२२०४५८	४८१२५९	५४१०३	२८६७	१२३३६३	७०७	८८२७५८	१०९३९९१	-२११२३३
गण्डकी	२४८९२४१	२२२०१०	३५८४६४	९०५७७	२५७१	८१०८०	४७५	७५५१७६	५००१३६	२५५०४०
लुम्बिनी	५१६९४५७	५४५०८९	३३८३७५	११२८३	१४३८	४४०७६८	१०१५	१३३७९६७	९५९७३८	३७८२२९
कर्णाली	१७०४०३०	६८२२९	११७९८४	२०२८०	२७४६	१५२९५७	३३००	४४५४९७	३३६५२३	१०८९७४
सुदूरपश्चिम	२७१९७१०	२३९७२५	८५२०४	१९०७५	५८४	३०५४३६	२८८१	६५२९०६	५१३३८०	१३९५२६
जम्मा	२९४३४३५०	२७५३८८८	२३२२८८२	२७७७७२	१४७०४	१७४४७३४	९०४६	७१२३०२५	५४६१३१४	१६६१७१२

आ. व. २०७५/०८० मा सुदूरपश्चिम प्रदेशको खाद्यान्न वासलात (Cereal Balance Sheet)
(मि.टन)

जिल्ला	जनसंख्या	चामल	मकै	गहुँ	कोदो	जौ	फापर	उपभोग्य खाद्यान्न उत्पादन	आवश्यक खाद्यान्न	वधत वा न्यून
दार्चुला	१३३३१०	६१५३	६७३४	८६४८	९५५	१९४	०	२२६८४	२६७९५	-४१११
बझाङ	१८९०८५	१३५२७	४००६	१४१९०	१९४०	१३६१	०	३५०२४	३६११५	-१०९२
बाजुरा	१३८५३३	६३६६	२१२८	११४००	४१८१	२४३	७०	२४३८८	२७८४३	-३४५५
डडेल्धुरा	१३९६०२	७९३४	५६९६	११४७९	४६०	५९	०	२५६२९	२६६६४	-१०३५
अछाम	२२८८५२	१७७७७	७७८	१७७२	२४६०	६१	०	४५७२७	४३७११	२०१६
बैतडी	२४२१५७	७७७७	१४६८७	११४७८	३८९	६९	०	३४३९९	४६२५२	-११८५३
डोटी	२०४८३१	१४३९०	६८५३	१८०३५	४२५८	३२	०	४३५६७	३९१२३	४४४४
कैलाली	९०४६६६	१५९९३३	९५६४	८१२६३	१०१	७५	०	२५०९३७	१६३७४५	८७९२
कञ्चनपुर	५१३७५७	९३९३८	५९५०	८१६५८	०	८०	०	१८१६२६	९८१२८	८३४९८
सु प प्रदेश	२६९४७८३	३२७७९४	६३३३५	२५५८६३	१४७४४	२१७४	७०	६६३९८०	५०८३७५	१५५६०५

३.६ प्रमुख वालीहरूको लाम लागत विश्लेषण

क) आलु

केही पहाडी जिल्लाहरूको आलुको उत्पादन, प्रतिफल, लागत र खुदनाफा

जिल्ला	उत्पादन कि.ग्रा./हे.	कुल लागत रु./हे.	मुख्य वालीको फार्मगेट मूल्य रु./हे.	मुख्य वालीको वजार मूल्य रु./हे.	कुल आम्दानी रु./हे.	लागत प्रति क्विन्टल रु./इ.	खुद नाफा		लाम लागतको अनुपात
							फार्मगेट रु./हे.	वजार रु./हे.	
खोटाङ	२८४५०	३२९०१७ . ८	६११६७५	७१६२२८ . ७५	६१७४६२ . ५	११५६ . ४७७३२९	२८२६५७ . २	३८४३६६	१ . ८६
रामेछाप	२८०५०	३०७०३० . ०८	५८९०५०	६६६९८७ . ५	५८९०५०	१०४४ . ५८१३९	२८२०१९ . ९२	३५६३५२ . ४	१ . ९२
गुल्मी	२७०००	२८०३५४ . ८८८	५६७०००	६५४०७५	५६७०००	१०३८ . ३५१४३७	२८६६४५ . ११२	३७१०२० . १	२ . ०२
कास्की	२६२७५	३१३२२३ . १४	६१७४६२ . ५	६७३९५३ . ७५	६१७४६२ . ५	११९२ . ०९५६८	३०४२३९ . ३६	३५८१०३ . १	१ . ९७
मकवानपुर	२८८५५	३०१४३५ . ४	६२०३८२ . ५	६२२१५९ . ३१२५	६२०३८२ . ५	१०४४ . ६५५६९२	३१८९४७ . १	३८७८३८ . ४	२ . ०६
कपिलवस्तु	२६०००	२८८३७१	५२००००	६१७५००	५२००००	११०९ . ११९२३१	२३१६२९	३२६५२९	१ . ८०
धनुषा	२८२२५	३०४३२४	५३६२७५	६४३५३०	५३६२७५	१०७८ . २०७२६३	२३१९५१	३३६३८३ . ५	१ . ७६
धनकुटा	२७५००	२८६२५०	५९८१२५	६७४०२५	५९८१२५	१०४० . ९०९०९१	३११८७५	३८७७७५	२ . ०९
औषत	२७५४४ . ३८	३०१२५० . ७८८५	५८२४९६ . २५	६६७२०७ . ४१४१	५८२४९६ . २५	१०९४ . २९९६३९	२८१२४५ . ४६१५	३६३५४५ . ९	१ . ९४

ख) गाजर

केही पहाडी जिल्लाहरूको मुख्य सिजनको गाजरको उत्पादन, प्रतिफल, लागत र खुद नाफा

जिल्ला	उत्पादन कि.ग्रा./हे.	कुल लागत रु./हे.	मुख्य वालीको फार्मिगेट रु./हे.	मुख्य वालीको वजार मूल्य रु./हे.	कुल आम्दानी रु./हे.	लागत प्रति विबन्डल रु./इ.	खुद नाफा		लाभ लागतको अनुपात
							फार्मिगेट रु./हे.	वजार रु./हे.	
चितवन	३०५००	२८००७१.२	१६७७५००	१८३३३७५	१६७७५००	९४१.२१७०४९२	१३९०४२८.८	१५९०२०४	५.८४
सर्लाही	२८६४०	२५९६१५.६	१४३२०००	१५७८०६४	१४३२०००	९०६.४७९०५०३	११७२३८४.४	१३१२७२०	५.५२
नवलपर ासी पूर्व	२४६५५	२७९६७२.९	११८३४४०	१२८२२३.७५	११८३४४०	११३४.३४५५६९	९०३७६७.१	१००३६२०	४.२३
धनकुटा	२३२५०	२८५१६९.७२	११७४१२५	१२३६९००	११७४१२५	१२२६.६५२५५९	८८८९२८.२८	९४७०५३.३	४.१२
धादिङ	२९०००	२७५११४.४	१४९२०५०	१५५६५७५	१४९२०५०	९४८.६७०३४४८	१२१६३५.६	१२७५६६१	५.४२
औषत	२७२०९	२७७३३४.१६४	१३९९८२३	१५०८६२७.५५	१३९९८२३	१०३१.४७२९१४	१११४४८८.८३६	१२२५८५२	५.०३

ग) मुला:

केही पहाडी जिल्लाहरूको मुख्य सिजनको मुलाको उत्पादन, प्रतिफल, लागत र खुद नाफा

जिल्ला	उत्पादन कि.ग्रा./हे.	कुल लागत रु./हे.	मुख्य वालीको फार्मिगेट मुख्य रु./हे.	मुख्य वालीको वजार मुख्य रु./हे.	कुल आम्दानी रु./हे.	लागत प्रति क्विन्टल रु./इ.	खुद नाफा		लाभ लागतको अनुपात
							फार्मिगेट रु./हे.	वजार रु./हे.	
रुपन्देही	२९४५०	१७३४९७.८	१०३०७५०	१२५८९८७.५	१०३०७५०	५८९.१२६६५५३	८५७२५२.२	१०७९६००	५.९४
भक्तपुर	३२५५०	१९२५९०	१३०२०००	१५४६९२५	१३०२०००	५९१.६७४३४७२	११०९४१०	१३४७०२५	६.७६
प्युठान	३१०००	१४१७८४.७३३३	९३००००	१०६०२००	९३००००	४५७.३०१०७५	७८८२१५.३६६७	९१२२१५.३	६.५६
धादिङ	३३७१०	१७१७९१.२	१०११३००	११५२८८२	१०११३००	५०९.६१४९५११	८३९५०८.८	९७४३४८.८	५.८९
इलाम	३०४५०	१५५५३३.६५	७८४०८७.५	९२५६८०	७८४०८७.५	९०६.४७९०५०३	६२४५५३.८५	७६००५६.४	४.९१
औषत	३१४३२	१६७८३९.४७६७	१०११६२७.५	११८८७७४.९	१०११६२७.५	६१०.८५३०२२३	८४३७८८.०२३३	१०१४६४९	६.०१

घ) कात्रो:

केही पहाडी जिल्लाहरूको कात्रोको उत्पादन, प्रतिफल, लागत र खुद नाफा

जिल्ला	उत्पादन कि.ग्रा./हे.	कुल लागत रु./हे.	मुख्य वालीको फार्मिगेट मुख्य रु./हे.	मुख्य वालीको वजार मुख्य रु./हे.	कुल आम्दानी रु./हे.	लागत प्रति क्विन्टल रु./इ.	खुद नाफा		लाभ लागतको अनुपात
							फार्मिगेट रु./हे.	वजार रु./हे.	
सर्लाही	३१५००	१५८९७९.८	११०२५००	१२५६८५०	११०२५००	५०४.६१७७७७७८	९४३५२०.२	१०८३१२०	६.९३
कास्की	३०५००	१६३५१०.४	९४५५००	११०१०५०	९४५५००	५३६.०९९६७२१	७८१९८९.६	९२२२८९.६	५.७८
भक्तपुर	३२७५०	१९१०१६.१३३३	१०४८०००	१२४४४५००	१०४८०००	५८३.२५५३६९	८५६९८३.८६६७	१०३७१०९	५.४९
औषत	३१५८३.३३	१७११६८.७७७८	१०३२०००	१२००८००	१०३२०००	५४१.३५०३९६	८६०८३१.२२२२	१०१३८४०	६.०७

ड) गोलभेडा:

केही पहाडी जिल्लाहरूको वेमौसमी टनेलको गोलभेडाको उत्पादन, प्रतिफल, लागत र खुद नाफा

जिल्ला	उत्पादन कि.ग्रा./हे.	कुल लागत रु./हे.	मुख्य वालीको फार्मिगेट मूल्य रु./हे.	मुख्य वालीको वजार मूल्य रु./हे.	कुल आम्दानी रु./हे.	लागत प्रति क्विन्टल रु./इ.	खुद नाफा		लाभ लागतको अनुपात
							फार्मिगेट रु./हे.	वजार रु./हे.	
ललितपुर	३७९५	६२२०९.१७३३३३	१३२८२५	१३६६२०	१३२८२५	१६३९.२४०४०४	७०६१५.८२६६७	७२५१३.३३	२.१४
मकवानपुर	३६००	४४८८७.६४	१०८०००	११६६४०	१०८०००	१२४६.८७८८८९	६३११२.३६	६९९५२.३६	२.४१
कास्की	३८२५	५०५७९.८४	११४७५०	१३७७००	११४७५०	१३२२.३४८७५८	६४१७०.१६	८५२०७.६६	२.२७
औषट	३७४०	५२५५८.८८४४	११८५२५	१३०३२०	११८५२५	१४०२.८२२६८४	६५९६६.११५५६	७५८९१.१२	२.२७

केही पहाडी जिल्लाहरूको मुख्य सिजनको गोलभेडाको उत्पादन, प्रतिफल, लागत र खुद नाफा

जिल्ला	उत्पादन कि.ग्रा./हे.	कुल लागत रु./हे.	मुख्य वालीको फार्मिगेट मूल्य रु./हे.	मुख्य वालीको वजार मूल्य रु./हे.	कुल आम्दानी रु./हे.	लागत प्रति क्विन्टल रु./इ.	खुद नाफा		लाभ लागतको अनुपात
							फार्मिगेट रु./हे.	वजार रु./हे.	
भक्तपुर	२६५००	२५६३०१.३३३३	७४२०००	८३४७५०	७४२०००	९६७.१७४८४२८	४८५६९८.६६६७	५७८४४८.७	२.९०
सर्लाही	२६५००	१९४९९४.८४	६६२५००	७३९३५०	६६२५००	७३५.८२९५८४९	४६७५०५.१६	५४४३५५.२	३.४०
पाल्पा	२७५००	१९९५६४.१२	७७००००	८५३८७५	७७००००	७२५.६८७७०९१	५७०४३५.८८	६५४३१०.९	३.८६
खोटाङ	२५३००	१९०३१०.२६६७	६०७२००	७२८६४०	६०७२००	७५२.२१४४९२८	४१६८८९.७३३३	५३८३२९.७	३.१९
गुल्मी	२७८००	१९४४३४.८६६७	६३९४००	७५०६००	६३९४००	७१३.७९४४८४४	४४०९६५.१३३३	५९२१६५.१	३.२२
औषट	२६७२०	२०७९२१.०८५३	६८४२२०	७८१४४३	६८४२२०	७७८.९४२२२८	४७६२२८.९१४७	५७३५२१.९	३.३१

च) भान्टा:

केही पहाडी जिल्लाहरूको मुख्य सिजनको भान्टाको उत्पादन, प्रतिफल, लागत र खुद नाफा

जिल्ला	उत्पादन कि.ग्रा./हे.	कुल लागत रु./हे.	मुख्य वालीको फार्मिगेट मूल्य रु./हे.	मुख्य वालीको वजार मूल्य रु./हे.	कुल आम्दानी रु./हे.	लागत प्रति क्विन्टल रु./इ.	खुद नाफा		लाभ लागतको अनुपात
							फार्मिगेट रु./हे.	वजार रु./हे.	
Sarlahi	२५००	१७९९०५	७६५०००	८०३२५०	७६५०००	७०५ . ५०९८०३९	५८५०९५	६१०५९५	४ . २५
Nawalparasi East	२६४५०	१८४८५८ . ४	६३४८००	७१४१५०	६३४८००	६९८ . ८९७५४२५	४४९९४१ . ६	५५६०६६ . ६	३ . ४३
Average	२५९७५	१८२३८१ . ७	६९९९००	७५८७००	६९९९००	७०२ . २०३६७३२	५१७५१८ . ३	५६३३३० . ८	३ . ८४

छ) भेडे खुसानी

केही पहाडी जिल्लाहरूको वेमौसमी भेडे खुसानीको उत्पादन, प्रतिफल, लागत र खुद नाफा

जिल्ला	उत्पादन कि.ग्रा./हे.	कुल लागत रु./हे.	मुख्य वालीको फार्मिगेट मूल्य रु./हे.	मुख्य वालीको वजार मूल्य रु./हे.	कुल आम्दानी रु./हे.	लागत प्रति क्विन्टल रु./इ.	खुद नाफा		लाभ लागतको अनुपात
							फार्मिगेट रु./हे.	वजार रु./हे.	
मकवानपुर	१९५००	१८५४६४ . ४	८७७५००	१४७७००	८७७५००	९५१ . ०९४८७२	६९२०३५ . ६	७५२४८५ . ६	४ . ७३
काभ्रे	२४९००	१८७३५७ . ६६६७	१३६९५००	१४३४२४०	१३६९५००	७५२ . ४४०४२८४	११८२१४२ . ३३३३	१२३४४३२	७ . ३१
ललितपुर	३०८००	२३०५१८ . ८	१८४८०००	१९४०४००	१८४८०००	७४८ . ४३७६६२३	१६१७४८१ . २	१६९४४८१	८ . ०२
औषत	२५०६६ . ६७	२०९९१३ . ६२२२	१३६५०००	१४४०७८०	१३६५०००	८१७ . ३२५८५९३	११६३८८६ . ३७८	१२२७१३३	६ . ६९

ज) अकवरे

केही पहाडी जिल्लाहरूको वनोत्पत्ती अकवरे खुसानीको उत्पादन, प्रतिफल, लागत र खुद नाफा

जिल्ला	उत्पादन कि.ग्रा./हे.	कुल लागत रु./हे.	मुख्य वालीको फार्मिगेट मूल्य रु./हे.	मुख्य वालीको वजार मूल्य रु./हे.	कुल आम्दानी रु./हे.	लागत प्रति विबन्टल रु./इ.	खुद नाफा		लाभ लागतको अनुपात
							फार्मिगेट रु./हे.	वजार रु./हे.	
पाल्पा	८०००	२०३३१६	१४०००००	१४४००००	१४०००००	२५७९.९५	११९३६०४	१२२९६०४	६.७८
खोटाङ	७२००	१९९७४८.८६६७	१५१२०००	१४९०४००	१५१२०००	२७७४.२८९८१५	१३१२२५१.१३३	१२८७०५१	७.५७
धनकुटा	७५००	१९२९६४.६६६७	१३८७५००	१४८५०००	१३८७५००	२५७२.८६२२२२	११९४५३५.३३३	१२८८२८५	७.१९
कास्की	७०००	१७५८४२.२५	१२९५०००	१३२३०००	१२९५०००	२५१२.०३२१४३	१११९१५७.७५	११४३६५८	७.३६
इलाम	७४००	१७४९६६.२	१४८००००	१४९८५००	१४८००००	२३६३.७३२४३३	१३०५०८३.८	१३९९८८४	८.४६
औषट	७४२०	१८९९७३.५९६७	१४१४९००	१४४७३८०	१४१४९००	२५६०.५७३३२२	१२२४९२६.४०३	१२५३६९६	७.४७

र) काउली

केही पहाडी जिल्लाहरूको मुख्य रिजिनको काउलीको उत्पादन, प्रतिफल, लागत र खुद नाफा

जिल्ला	उत्पादन कि.ग्रा./हे.	कुल लागत रु./हे.	मुख्य वालीको फार्मिगेट मूल्य रु./हे.	मुख्य वालीको वजार मूल्य रु./हे.	कुल आम्दानी रु./हे.	लागत प्रति विबन्टल रु./इ.	खुद नाफा		लाभ लागतको अनुपात
							फार्मिगेट रु./हे.	वजार रु./हे.	
मकवानपुर	२९०००	१७४०२०.१३३३	७२५०००	८८१६००	७२५०००	६००.०६९४२५३	५५०९७९.८६६७	७००३२२.९	४.१७
धनकुटा	२७५००	१७०९१०.४	६०५०००	६७९२५०	६०५०००	६२१.४९२३६३६	४३४०८९.६	५०१४६४.६	३.५४
रुपन्देही	२९०००	१७३७०८.४	७१०५००	७९८९५०	७१०५००	५९८.९९४४२८	५३६७९१.६	६१७९९१.६	४.०९

भक्तपुर	२८७५०	२१९८३६.८	८४८१२५	१८३२५०	८४८१२५	७६४.६४९७३९१	६२८२८८.२	७५६२२५.७	३.८६
धनुषा	२७०००	१७५३७०.४६६७	५६७०००	६९२५५०	५६७०००	६४९.५२०२४६९	३९१६२९.५३३३	५१०४२९.५	३.२३
औषत	२८२५०	१८२१७६९.२४	६९११२५	८०७१३०	६९११२५	६४६.९४५२५१५	५०८३५५.७६	६१७२८८.३	३.७८

ग) वन्दा

केही पहाडी जिल्लाहरूको मुख्य सिजनको वन्दाको उत्पादन, प्रतिफल, लागत र खुद नाफा

जिल्ला	उत्पादन कि.ग्रा./हे.	कुल लागत रु./हे.	मुख्य वालीको फार्मिगेट मूल्य रु./हे.	मुख्य वालीको वजार मूल्य रु./हे.	कुल आम्दानी रु./हे.	लागत प्रति किबन्टल रु./इ.	खुद नाफा		लाभ लागतको अनुपात
							फार्मिगेट रु./हे.	वजार रु./हे.	
कैवाली	२९२५०	१८०७४६.२६६७	६४३५००	७५०२६२.५	६४३५००	६१७.९३५९५४४	४६२७५३.७३३३	५६२२०३.७	३.५६
खोटाङ	२७०००	१६८५१०	५९४०००	७१८२००	५९४०००	६२४.९९९९९९९	४२५४९०	५४२९४०	३.५३
औषत	२८२५०	१७४६३८.१३३३	६१८७५०	७३४२३१.२५	६१८७५०	६२९.०२३५३२८	४४४१९.८६६७	५५२५७१.९	३.५४

घ) अर्बुवा

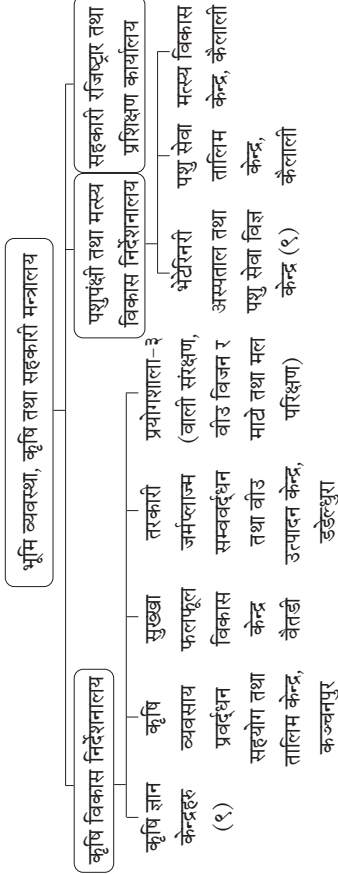
केही पहाडी जिल्लाहरूको अर्बुवाको उपज, प्रतिफल, लागत र खुद नाफा

जिल्ला	उत्पादन कि.ग्रा./हे.	कुल लागत रु./हे.	मुख्य वालीको फार्मिगेट मूल्य रु./हे.	मुख्य वालीको वजार मूल्य रु./हे.	कुल आम्दानी रु./हे.	लागत प्रति किबन्टल रु./इ.	खुद नाफा		लाभ लागतको अनुपात
							फार्मिगेट रु./हे.	वजार रु./हे.	
सिन्धुली	२६४५०	३३४५५६.७४	११९०२५०	१६३३२८७.५	११९०२५०	१२६४.६४८०२	८५५६९३.२६	१२९७०५८	३.५६
गुल्मी	२७८००	३३५३८८.५३	१३३४४००	१५८४६००	१३३४४००	१२०६.४३३५६९	९९९०९९.४७	१२४७५३५	३.९८
उदयपुर	२५४५०	३५१२२२.०२	११४५२५०	१४५०६५०	११४५२५०	१३८०.००७९३७	७९४०३७.९८	१०९७६८२	३.२६

खोटाड़	२४५००	३१४९४७	१०२९०००	१३४९९५०	१०२९०००	१२८५ . ४९७९५९	७१४०५३	१०३३४२८	३ . २७
पाल्पा	२६७५०	२८६६५६ . १८	११७७०००	१५२४७५०	११७७०००	१०७१ . ६१४८८८	८९०३४३ . ८२	१२३६६६१	४ . ११
सोलुखुम्बु	२६५५०	३५३६४८ . २	११९४७५०	१५१३३५०	११९४७५०	१३३२ . ००८२८६	८४११०१ . ८	११५७९३४	३ . ३८
औषत्	२६२५०	३२९४०१ . ४४५	११७८४४१ . ६६७	१५०९४३१ . २५	११७८४४१ . ६६७	१२५६ . ७३७४०६	८४९०४० . २२१७	११७८३८३	३ . ५९

श्रोत: कृषि पुर्वाधार विकास तथा कृषि यान्त्रीकरण प्रवर्द्धन केन्द्र, ललितपुर, २०८०

सुदूरपश्चिम प्रदेशमा भूमि व्यवस्था, कृषि तथा सहकारी मन्त्रालय मातहतका कार्यालयहरू

४. विभिन्न कार्यालयको फोन, इमेल र वेबसाइट

४.१ राष्ट्रपति, उपराष्ट्रपति र प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालयको सम्पर्क नं.

कार्यालय	फोन नं.	इमेल
राष्ट्रपतिको कार्यालय, शितल निवास काठमाण्डौ ।	कार्यालय तर्फ सम्माननीय राष्ट्रपति ४४४६००२/३/४/७ पोष्ट बक्स नं. ०१	mail@presidentofnepal.gov.np www.president.gov.np
उपराष्ट्रपतिको कार्यालय, लैनचौर काठमाण्डौ ।	०१-४४४६३१३, ४४४३१५६, ४४४६४१६	info@vpn.gov.np www.vpn.gov.np
प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालय, सिंहदरबार काठमाडौं,	०१-५९७१०००, ५९७१००१ अडियो नोटिस बोर्ड: १६१८०७०७०१११११ पो.व.नं. २३३१२	info@opmcm.gov.np www.opmcm.gov.np

४.२ सर्वोच्च अदालत

कार्यालय	फोन /भ्याक्स	इमेल/वेबसाइट
प्रधान न्यायाधीश	सम्मानिय ज्यूको सचिवालय: ०१-४२००७४५ प्रशासन शाखा: ०१-४२००७२९	www.supremecourt.gov.np admin@supremecourt.gov.np
मुख्य रजिष्ट्रार	सचिवाल: ०१-४२००७५३ रजिस्ट्रारको कार्यकक्ष: ०१-४२००७७२	

४.३ प्रतिनिधि सभा र राष्ट्रिय सभा

कार्यालय/सचिवालय	फोन	इमेल/वेबसाइट
सभामुख	०१-४२००१५९	
अध्यक्ष	०१-४२११७५६	chair_secretariat@parliament.gov.np
उप सभामुख	०१-४२००२२७	
उपाध्यक्ष	०१-४२००१३९	
महा-सचिव	०१-४२०००२१	
सचिव, प्रतिनिधि सभा	०१-४२११७३५	
सचिव, राष्ट्रिय सभा	०१-४२०००२१	nasec_secretariat@parliament.gov.np

सचिवालय सचिव (प्र।)	०१-४२०००७२	
सचिवालय सचिव (आ)	०१-४२११९८६	researchsec_secretariat@parliament.gov.np
प्रवक्ता	०१-४२११७४४	
सहायक प्रवक्ता	०१-४२००६०७	
सूचना तथा अभिलेख व्यवस्थापन	०१-४२००२१०	information_section@parliament.gov.np
सूचना प्रविधि शाखा	४२००१०६	itsection@parliament.gov.np

४.४ सम्वैधानिक निकायहरू

क) अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोग

कार्यालय	फोन	इमेल/वेबसाईट
अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोग, टंगाल, काठमाण्डौ	१६६०-०१-२२२३३ (टोल फ्री नं.) ०१-५२६२१५१, ५२६२११९, ५२६२१७३, ०१-५२६२१५१ (प्रशासकीय विषयका लागि)	info@ciao.gov.np www.ciao.gov.np हटलाइन : १०७, पो.ब.नं. ९९९६ टोल फ्री नं. : १६६०-०१-२२२३३

ख) महालेखा परीक्षकको कार्यालय,

कार्यालय	फोन	इमेल/वेबसाईट
महालेखा परीक्षकको कार्यालय, ववरमहल, काठमाण्डौ	व्यवस्थापन : ०१-४७७९२७० आर्थिक प्रशासन : ०१-४७७०६२३	oagnep@ntc.net.np www.oagnep.gov.np सूचना पाटी: १६१८०१४२५३२७०

ग) लोकसेवा आयोग

कार्यालय	फोन	इमेल/वेबसाईट
लोकसेवा आयोग, अनामनगर, काठमाण्डौ	०१-४४१०८५९	info@psc.gov.np www.psc.gov.np

घ) निर्वाचन आयोग

कार्यालय	फोन	इमेल/वेबसाईट
निर्वाचन आयोग कान्तिपथ, काठमाण्डौ	०१-४२२८६६३ (टोल फ्री ११०२)	info@election.gov.np www.election.gov.np

ड) राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोग

कार्यालय	फोन	इमेल/वेवसाईट
राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोग, हरिहरभवन, ललितपुर	०१-५०१००१५ पोष्ट बक्स नं. ९१८२	www.nhrcnepal.org nhrc@nhrcnepal.org सन्देश सूचना बोर्ड: १६१८०१५०१००१५

च) राष्ट्रिय प्राकृतिक श्रोत तथा वित्त आयोग

कार्यालय	फोन	इमेल/वेवसाईट
राष्ट्रिय प्राकृतिक श्रोत तथा वित्त आयोग, सिंहदरवार, काठमाण्डौ	०१-४२००५९२	www.nnrfc.gov.np info@nrffc.gov.np

छ) अन्य आयोगहरू:

कार्यालय	फोन	इमेल/वेवसाईट
राष्ट्रिय महिला आयोग, भद्रकालीप्लाजा, काठमाडौं	०१-५३१९८३५	www.nwc.gov.np info@nwc.gov.np
राष्ट्रिय दलित आयोग, कुपण्डोल, ललितपुर	०१-५४३११४८	www.ndc.gov.np info@ndc.gov.np
राष्ट्रिय समावेशीआयोग, श्रीमहल, पुल्चोक, ललितपुर	०१-५४५५३२९	www.ninc.gov.np info@ninc.gov.np
आदिवासी जनजाति आयोग पुल्चोक, ललितपुर	०१-५५२४७८८	www.inc.gov.np inc.gov.np@gmail.com
मधेसीआयोग		
थारु आयोग, अनामनगर, काठमाडौं	०१-५७०५११८	info@tharucommission.gov.np www.tharucommission.gov.np
मुस्लिम आयोग, जावलाखेल, ललितपुर	०१-५४४२६५१	www.muslimcommission.gov.np muslimcomission.nepal@gmail.com

४.५ महा न्यायाधि वक्ताको कार्यालय

कार्यालय	फोन	इमेल/वेवसाईट
महा न्यायाधिवक्ताको कार्यालय रामशाहपथ, काठमाण्डौ	४२००८१८, ४२००८२५, ४२००८०७	www.ag.gov.np info@ag.gov.np

४.६ विशेष अदालत

कार्यालय	फोन	इमेल/वेबसाईट
विशेष अदालत, ववरमहल काठमाण्डौ	०१-४२२६५३६, ४२४२६३६	Special . court@ supremecourt . gov . np www . supermccourt . gov . np

४.७ संघीय मन्त्रालयहरू

क्र.सं.	कार्यालय	फोन	इमेल/वेबसाईट
१	रक्षा मन्त्रालय सिंहदरवार,	०१-४२११२८९	info@mod . gov . np www . mod . gov . np
२	गृह मन्त्रालय सिंहदरवार,	०१-४२११२०८, ४२११२१४ टोल फ्रि.नं. १११२	gunaso@ moha . gov . np control@moha . gov . np www . moha . gov . np
३	परराष्ट्र मन्त्रालय सिंहदरवार	०१-४२००१८२, १८३,१८४, १८५ Toll Free NoM 1660-01-00186	info@mofa . gov . np www . mofa . gov . np
४	अर्थ मन्त्रालय, सिंहदरवार, काठमाण्डौ	०१-४२११३००, ४२११७४८ मन्त्रीज्यूको निजी सचिवालय ४२११८०९, १३९७	moev@mof . gov . np www . mof . gov . np
५	स्वास्थ्य तथा जनसंख्या मन्त्रालय, रामशाहपथ	०१ ४२६२५४३, ४२६२६९६	info@mohp . gov . np www . mohp . gov . np
६	उर्जा जलश्रोत तथा सिंचाई मन्त्रालय, सिंहदरवार,	०१-४२११४२६, ४२११५१६	info@moewri . gov . np www . moewri . gov . np
७	उद्योग वाणिज्य तथा आपूर्ती मन्त्रालय, सिंहदरवार	०१-४२११४५५	info@moics . gov . np www . moics . gov . np
८	कानून, न्याय तथा संसदीय मामिला मन्त्रालय, सिंहदरवार	०१-४२११९८७, ४२११७८६, ४२११७०२	infolaw@ moljpa . gov . np www . moljpa . gov . np
९	शहरी विकास मन्त्रालय, सिंहदरवार,	०१-४२११६७३	info@moud . gov . np www . moud . gov . np
१०	शिक्षा विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय, सिंहदरवार	०१-४२००३५६, ४२११९९०, ४२००३७९	info@moe . gov . np www . moe . gov . np

११	भौतिक पूर्वाधार तथा यातायात मन्त्रालय, सिंहदरवार	०१-४२११७३२, ९३१, ६५५, ६०३, ८८०	info@mopit . gov . np www . mopit . gov . np
१२	श्रम रोजगार तथा सामाजिक सुरक्षा मन्त्रालय, सिंहदरवार,	०१-४२११६७८, ४२११७९१, ४२११७३३	info@moless . gov . np www . moless . gov . np
१३	वन तथा वातावरण मन्त्रालय, सिंहदरवार	०१-४२११५६७	info@mofe . gov . np www . mofe . gov . np
१४	सङ्घीय मामिला तथा सामान्य प्रशासन मन्त्रालय, सिंहदरवार	०१-४२००३१८, ४२००४३२, ४२००२९१	info@mofaga . gov . np www . mofaga . gov . np
१५	कृषि तथा पशुपन्छी विकास मन्त्रालय, सिंहदरवार	०१-४२११९०५, ४२११९५०, टोल फ्रि.नं. १६१८०७०७७७७७	info@moald . gov . np www . moald . gov . np
१६	महिला बालबालिका तथा जेष्ठ नागरिक मन्त्रालय, सिंहदरवार	०१-४२०००८२, ४२००४०८	info@mowesc . gov . np www . mowesc . gov . np
१७	सस्कृति पर्यटन तथा नागरिक उड्डयन मन्त्रालय, सिंहदरवार	०१-४२११६६९, ४२११८४६	info@tourism . gov . np www . tourism . gov . np
१८	युवा तथा खेलकुद मन्त्रालय, सिंहदरवार	०१-४२००५४२, ५४०, ५३९, ५४३	info@moys . gov . np http:www . moys . gov . np
१९	सञ्चार तथा सूचना प्रविधि मन्त्रालय, सिंहदरवार	०१-४२११५५६	info@mocit . gov . np www . mocit . gov . np
२०	खानेपानी तथा सरसफाई मन्त्रालय, सिंहदरवार,	०१-४२११६९३ टोल फ्रि: १६६०-०१-४२१११	info@mowss . gov . np www . mowss . gov . np
२१	भूमि व्यवस्था, सहकारी तथा गरिबी निवारण मन्त्रालय, सिंहदरवार	०१-४२११६६६ Toll free no: १६६००१०००३०	info@molcpa . gov . np www . molcpa . gov . np

४.८ कृषि तथा पशुपन्थी विकास मन्त्रालय

कार्यालय	फोन	इमेल / वेबसाईट
मन्त्री	०१-४२११९२९	info@moald . gov . np www . moald . gov . np Toll free noM 1618-070-777779
माननीय मन्त्री ज्यूको निजि सचिवालय	०१-४२११९२९	
गुनासो व्यवस्थापन कक्ष	०१-४२११४७६	gunaso@moald . gov . np info@moad . gov . np https://twitter . com/hello_ MOALD gunaso . moald
सचिव (कृषि तर्फ)	०१-४२११८०८	
सचिव (पशुसेवा तर्फ)	०१-४२११७०६	
महाशाखाहरू		
क.प्रशासन महाशाखा	०१-४२११९३२	
आन्तरिक प्रशासन (पशुपन्थी कर्मचारी प्रशासन समेत) शाखा	०१-४२३२८०९	
कृषि कर्मचारी प्रशासन शाखा	०१-४२३२८०९	
कानून तथा फैसला कार्यान्वयन शाखा	०१-४२३२८०९	
आर्थिक प्रशासन शाखा	०१-४२०००४२	
ख.कृषि विकास महाशाखा	०१-४२११६८७	
कृषि सामग्री व्यवस्थापन तथा प्रविधि शाखा	०१-४२११८२७	aims . moad@gmail . com
कृषि उत्पादकत्व व्यवस्थापन शाखा	०१-४२११८२७	budget . moad@ gmail . com
कृषि विकास रणनीति समन्वय शाखा	०१-४२११८२७	
ग.खाद्य सुरक्षा तथा खाद्य प्रविधि महाशाखा	०१-४२११९१५	
खाद्य तथा पोषण सुरक्षा शाखा	०१-४२११९१५	
खाद्य प्रविधि एवं स्वच्छता शाखा	०१-४२११९१५	
कृषि जैविक विविधता तथा वातावरण शाखा	०१-४२११९१५	
घ.योजना तथा विकास सहायता समन्वय महाशाखा	०१-४२११६६५	
नीति समन्वय शाखा	०१-४२११९५०	

बजेट तथा कार्यक्रम शाखा	०१-४२११८४१	budget . moald@gmail . com
विकास सहायता समन्वय शाखा	०१-४२११९५०	
मानव संशाधन, लैङ्गिक विकास तथा समावेशी शाखा	०१-४२११९५०	
तथ्याङ्क तथा विश्लेषण शाखा	०१-४२११९५०	
अनुगमन तथा मुल्याङ्कन शाखा	०१-४२११९५०	me_moad@yahoo . com
ड.कृषि तथा पशुपन्ध्री व्यवसाय प्रवर्द्धन महाशाखा	०१-४२११९४०	
कृषि कर्जा विमा तथा विपद व्यवस्थापन शाखा	०१-४२११९४०	
कृषि व्यवसाय तथा बजार प्रवर्द्धन शाखा	०१-४२११९४०	
कृषि भौगोलिक सुचना प्रविधि शाखा	०१-४२११९४०	
कृषि यान्त्रिकरण तथा साना सिचाई शाखा	०१-४२११९४०	
क्वारेन्टाइन समन्वय शाखा	०१-४२११९४०	
च.पशुपन्ध्री तथा मत्स्य विकास महाशाखा	०१-४२११३३२, ४२११४७७	
नशल सुधार तथा अनुवांशिक श्रोत व्यवस्थापन शाखा	०१-४२११४८०	
पशुपन्ध्री उत्पादन तथा प्रविधि प्रवर्द्धन शाखा	०१-४२११४८०	
चरन तथा आहारा व्यवस्थापन शाखा	०१-४२११४८०	
मत्स्य विकास शाखा	०१-४२११७०६	moaldfisheries@gmail . com
छ.पशु स्वास्थ्य महाशाखा	०१-४२११४७४	
पशु चिकित्सा तथा रोग समन्वय शाखा	०१-४२११७०६	
भेटेरीनरी जनस्वास्थ्य एवं पशु कल्याण शाखा	०१-४२११७०६	
पशुपन्ध्री औषधी व्यवस्थापन तथा नियमन शाखा	०१-४२११७०६	

मन्त्रालयको प्रवक्ता र सूचना अधिकारी,

नाम	फोन	इमेल/वेवसाइट
प्रवक्ता, सहसचिव कृषि विकास महा शाखा	०१-४२११९१५	
सूचना अधिकारी	०१-४२११९५०	

४.९ राष्ट्रिय किसान आयोग

कार्यालय	फोन	इमेल/वेवसाईट
किर्तिपुर, काठमाण्डौ	०१-५९०६१८०, ५९०६१८२	nfcnepal2017@gmail . com www . nfc . gov . np
अध्यक्ष	०१-५९०६१७८, ९८५१०८७७७७	
प्रवक्ता	९८५८४२०७१२	
सदस्य सचिव	०१-५९०६१७९, ९८५१२२७१६०	

४.१० मन्त्रालय अन्तर्गतका केन्द्रिय निकायहरू

कार्यालय	फोन	इमेल/वेवसाईट
१. कृषि सूचना तथा प्रशिक्षण केन्द्र (AIRC), हरिहरभवन	प्रमुख ०१- ५५५५१२७, ०१-५४२२२५८, ५४२५६१७, ५५२२२४८, ५०१०१४१	info@aitc . gov . np www . airc . gov . np kishan Call Center Toll free noM 16600195000
२. बीउ विजन गुणस्तर नियन्त्रण केन्द्र (SQCC), हरिहरभवन	०१-५५२१३५९, ५५३४२५८	sqccnepal@ gmail . com www . sqcc . gov . np
३. प्लान्ट क्वारेन्टीन एवम् बिषादी व्यवस्थापन केन्द्र (PQPMC), हरिहरभवन	०१-५५५३७९८, ५५२४३५२, ५५२१५१७	info@npponepal . gov . np chief@ npponepal . gov . np
३.१ क्वारेन्टीन कार्यालय काकड भित्ता	०२३-५६२०५७, ९८५२६६२०५७	kakarbhitta@npponepal . gov . np
३.२ क्वारेन्टीन कार्यालय, विराटनगर	०२१-४३५३०९, ९८५२६६२०५७	biratnagar@npponepal . gov . np
३.३ क्वारेन्टीन कार्यालय, वीरगन्ज	०५१-५२२९९६, ९८५५०१६०९६	birgunj@npponepal . gov . np
३.४ क्वारेन्टीन कार्यालय, भैरहवा	०७१-४१८०१२, ९८५१०१६३७१	bhairahawa@npponepal . gov . np

३.५ क्वारेन्टीन कार्यालय, नेपालगन्ज	०८१-४१२००७६, ९८५८०२७३२३	nepalgung@npponepal . gov . np
३.६ क्वारेन्टीन कार्यालय, गड्डाचौकी	०९९-४०२०७५, ९८५८७८५३३	gaddachauki@npponepal . gov . np
३.७ क्वारेन्टीन कार्यालय, भन्टावारी	०२५-४६००३४	vhantabari@npponepal . gov . np
३.८ क्वारेन्टीन कार्यालय, मलंगवा	०४६-१५१२, ९८५४०३६४४८	malangawa@npponepal . gov . np
३.९ क्वारेन्टीन कार्यालय, जलेश्वर	९८५४०३३३७३	jaleshwor@npponepal . gov . np
३.१० क्वारेन्टीन कार्यालय, तातोपानी, सिन्धुपाल्चोक	०११-५९०५०६, ९८५१३३५३४०	tatopani@npponepal . gov . np
३.११ क्वारेन्टीन कार्यालय, टिमुरे, रसुवा	०१०-६९२४९४, ९८६३१९५३०	timure@npponepal . gov . np
३.१२ क्वारेन्टीन कार्यालय, (त्रि.अ.वि., काठमाडौं)	०१-४११२३८१	tiaktm@npponepal . gov . np
३.१२ क्वारेन्टीन कार्यालय, कृष्णनगर, कपिलवस्तु	०७६-५२०८४५, ९८५७०५३८४५	krishnanagar@npponepal . gov . np
३.१३ क्वारेन्टीन कार्यालय, झुलाघाट, बैतडी	९८५८७२६५४३	jhulaghat@npponepal . gov . np
३.१४ क्वारेन्टीन कार्यालय, लोमाङथाङ, मुस्ताङ	९८५७८४९०९१	lomangthang@ npponepal . gov . np

४.११ कृषि तथा पशुपंक्षी विकास मन्त्रालय अन्तर्गतका आयोजनाहरू

कार्यालयको नाम	फोन नं	इमेल/वेबसाईट	कार्यक्रम लागु भएका जिल्लाहरू
प्रधानमन्त्री कृषि आधुनिककरण परियोजना (PMAMP) खुमलटार ललितपुर	०१-५४४६९०६, ५५२०३४६	pmamp . pmu@ gmail . com, info@ pmamp . gov . np www . pmamp . gov . np	सबै जिल्ला
कृषि क्षेत्र विकास कार्यक्रम (ASDP) सुर्खेत	०८३-५२५४०३	info@asdp . gov . np	कर्णाली प्रदेशका सबै जिल्ला
रानी जमरा कुलरिया सिचाई आयोजना, टिकापुर, कैलाली	०९१-५६९२६१, ०९१-५६९२३६	rjkip@dwri . gov . np www . rjkip . gov . np	कैलाली
नेपाल कृषि बजार विकास कार्यक्रम	०१-५५२८५०८ ५४४८८३०		कोशी प्रदेशका सबै जिल्लाहरू
खाद्य तथा पोषण सुरक्षा सुधार आयोजना, (FANSEP): हरिहरभवन, ललितपुर आयोजना क्लस्टर इकाई • राजविराज, सिराहा • जनकपुर, धनुषा • चौतारा, सिन्धुपाल्चोक • गोरखा बजार, गोरखा	०१-५५५२९७, १८५२८२१२३९, १८६९६६५९९९, १८५१०५४२४९	fansepnepal@gmail . com www . fansep . gov . np fansepsaptari@gmail . com	(८ जिल्ला) सिराहा र सप्तरी धनुषा र महोत्तरी सिन्धुपाल्चोक र दोलखा गोरखा र धादिङ्ग
नेपाल लाइभस्टक सेक्टर इनोभेसन आयोजना (NLSIP), हरिहरभवन	०१-५०१०००९, ५५५४९०६	admin@ nepallivestock . com www . nlsip . gov . np	जिल्ला २८

पहाडी क्षेत्र काष्ठफल तथा फलफूल आयोजना (Nuts and Fruit in Hilly Areas Project-NAFHA)	पहाडी क्षेत्र काष्ठफल तथा फलफूल आयोजना (Nuts and Fruit in Hilly Areas Project-NAFHA)	कोशी प्रदेश, बागमती प्रदेश, गण्डकी प्रदेश, कर्णाली प्रदेश र सुदूरपश्चिम प्रदेशका १०० वटा स्थानिय तहहरूमा लागु हुने ।
आयोजना कार्यान्वय एकाइ, विराटनगर, कोशी / हेटौडा, बागमती/ कास्की, गण्डकी/सुर्खेत, कर्णाली/डोटी, सुदूरपश्चिम	०१-५९०५०३७, ५९०५७४२, ५९०५०३५	cpmu . natha@gmail . com
ग्रामिण उद्यम तथा आर्थिक विकास आयोजना (REED) हरिहरभवन, ललितपुर आर्थिक कोरिडोर कार्यालय, पाख्रीबास, धनकुटा आर्थिक कोरिडोर कार्यालय, बर्दिबास, महोत्तरी आर्थिक कोरिडोर कार्यालय, वुटवल, रुपन्देही आर्थिक कोरिडोर कार्यालय, वुटवल, रुपन्देही	०१-५९०१२६, ०२६-४०५७७, ०४४-५५०७४८, ५५०७२४, ०७७- ४२२०१७, ४२२२२७ ०९६-५९०९९१, ५९०९९२	१. मध्य पहाडी लोकमार्ग (बागमती प्रदेश) २. पुर्व पश्चिम राजमार्ग र हुलाकी राजमार्ग (मधेश) ३. मध्य पहाडी लोकमार्ग (गण्डकी) ४. भालुवाङ्ग-रोल्पा राजमार्ग (लुम्बिनी) ५. महाकाली राजमार्ग (सुदूरपश्चिम प्रदेश)
		reed . moald@gmail . com reedecodhankura@gmail.com reed . bardibas@gmail . com reedecobutwal145@ gmail . com reed . daledihura@gmail.com

४.१२ कृषि विभाग तथा अन्तरगतका निकायहरू

कार्यालय	फोन	इमेल/वेबसाईट
महानिर्देशक	०१-५५२१३२३	info@doanepal . gov . np www . doanepal . gov . np
उपमहानिर्देशक (योजना अनुगमन तथा व्यवस्थापन महाशाखा)	०१-५०१०१२४	
प्रशासन शाखा उपसचिव	०१-५५२१०९१	
प्रशासन शाखा	०१-५५ २१६ ४८	doa . agri2014@gmail . com
लेखा शाखा	०१-५५२५२४३	doa . ac2070@gmail . com
स्टोर	०१-५५२१०७६	
योजना कार्यक्रम तथा अनुगमन शाखा	०१-५५२४२२९	planning235@gmail . com
बजार विकास आर्थिक विश्लेषण तथा तथ्यांक शाखा	०१-५५२४२२६	
उपमहानिर्देशक (कृषि उत्पादकत्व महाशाखा)	०१-५५२११ २७	info@doanepal . gov . np
बागवानी विकास शाखा		info@doanepal . gov . np
बाली विकास शाखा		
व्यावसायिक किट विकास शाखा		info@doanepal . gov . np
माटो व्यवस्थापन शाखा	०१-५०१०००३	
उपमहानिर्देशक (प्रविधि तथा समन्वय महाशाखा)	०१-५०१०२२१	
प्रविधि विस्तार शाखा		prabidhibistar2075@ gmail . com
कृषि इन्जिनियरिंग तथा पोष्ट हार्भेष्ट शाखा		
कृषि उत्पादन सामग्री व्यवस्थापन शाखा	०१-५५ २५१९०	doaproducton18@gmail . com
बाली संरक्षण शाखा		
उपमहानिर्देशक (केन्द्रिय आयोजना व्यवस्थापन इकाई)	०१-५५२११२७, ५५२५१९०	cpmu . doa@gmail . com

कृषि विभाग मातहतका निकायहरू

क्र.सं.	कार्यालय	फोन नं./ भ्याक्स	इमेल/वेबसाईट
१	राष्ट्रिय फलफुल विकास केन्द्र, किर्तिपुर	०१-५९०५७४२, ५०५३, ५०३५	www . ncfcd . gov . np ncfd . gov . np@gmail . com
१.१	उष्ण प्रदेशिय वागवानी केन्द्र नवलपुर सर्लाही	०४६-५०११०१	tropicalhorticulture123@gmail . com
१.२	समशितोष्ण वागवानी केन्द्र, किर्तिपुर	०१-४३३०५४९, ४३३०४०४, ४३३०५५०	chkkirtipur@gmail . com www . wthc . gov . np
१.३	सुन्तला जात फलफुल विकास केन्द्र तानसेन पाल्पा	०७५-५२०१४७ ९८४३२१७६४४	cdcpalpa@yahoo . com www . cdcpalpa . gov . np
१.४	कफि विकास केन्द्र अपिचौर गुल्मी	०७९-६९११९६ ९८५७०८११९६	cofeegulmi@gmail . com www . cdcgulmi . gov . np
१.५	सितोष्ण वागवानी केन्द्र, मार्फा मुस्ताङ्ग	०६९-४०००३४ ९८५७६३२०१५	thdc . marpha@gmail . com www . thdcmustang . gov . np
२	राष्ट्रिय आलु तरकारी तथा मसला बाली विकास केन्द्र किर्तिपुर	०१-५९०७०१५, ७०१२, ९८५११३८८६	info@ ncpvs . gov . np vdd . gov . np@ gmail . com www . vdd . gov . np
२.१	तरकारी बाली विकास केन्द्र खुमलटार, ललितपुर	०१-५५२३१४१, ९८४९९२९२२४	vedckhumaltar@gmail . com www . cvspc . gov . np
२.२	तरकारी बीउ उत्पादन केन्द्र, रुकुम	०८८-४९०१०७, ९८५७८२४२७२	rukumfarm@gmail . com
२.३	आलु बाली विकास केन्द्र, निगाले सिन्धुपाल्चोक	०११-६८५८१६, ९८५१२२९५८७	nigalefarm@gmail . com
२.४	अलैचि बाली विकास केन्द्र, फिक्कल इलाम	०२७-५४०१३२, ९८५२६८०९६७,	alaichibikash033@gmail . com
३	केन्द्रीय कृषि प्रयोगशाला (माटो, विउ, बाली संरक्षण) हरिहरभवन, ललितपुर	०१-५५२०३१४ ९८५१२२५७७३	centralaglab . sssp@gmail . com www . centralaglab . gov . np
४	कृषि पुर्वाधार विकास तथा कृषि यान्त्रीकरण प्रवर्द्धन केन्द्र ललितपुर	०१-५५२२४३९, ५५२४२२७, ५५२४२२८, ५५२१६४७	campid2075@ gmail . com info@ciadmp . gov . np www . caidmp . gov . np
४.१	कृषि यान्त्रीकरण प्रवर्द्धन केन्द्र नक्टाभिभ, धनुषा	०४१-६२०८३४, ९८५४०२९३३७	ampcnaktajhij@gmail . com www . ampcnaktajhij . gov . np

५	व्यावसायिक किट विकास केन्द्र, हरिहरभवन, ललितपुर	०१-५५२४२२५, ५५१००९० ९८५११८८८१३	doiednepal@gmail . com www . cied . gov . np
५.१	मौरी विकास केन्द्र गोदावरी ललितपुर	०१-५१७४१३८, ५१७४०५२, ९८५११५५९०८	bgodawari@gmail . com www . bkds . gov . np
५.२	रेशम विकास केन्द्र खोपासी, काभ्रे	०११-४४०३१४, ४१०२५०, ९८५११६१३२५	khopasisericulture2032@ gmail . com www . sdc . gov . np
६	बाली विकास तथा कृषि जैविक विविधता संरक्षण केन्द्र श्रीमहल, पुल्चोक	०१ ५५२११५१, ५५५०२२६	www . doacrop . gov . np cdabc2018@gmail . com
६.१	कृषि विकास फार्म चन्द्रडाँगी, भापा	९८५२६५५८७०	adfchandrangi@gmail . com
६.२	कृषि विकास फार्म, सुन्दरपुर	९८५८७५०३९५	kbfsundarpur@gmail . com

४.१३ पशु सेवा विभाग तथा अन्तर्गतका निकायहरू

शाखा	फोन/भ्याक्स	ईमेल/वेवसाइट
महा-निर्देशक	०१-५५२२०५६	dgdls@ntc . net . np
धधध.मकि.नयख.लउ		
पशुपन्ध्री रोग अन्वेषण तथा नियन्त्रण महाशाखा (उपमहानिर्देशक)	०१-५५२१६१०	
महामारी, रोग नियन्त्रण तथा व्यवस्थापन शाखा	०१-४२६११६५	
भेटेनरी ईपिडिभयोलोजि शाखा	०१-४२५०७१७	vetepi@net . gov . np
एकिकृत स्वास्थ्य शाखा	०१-५५२१६१०	
पशु क्वारेन्टाइन महाशाखा (उपमहानिर्देशक)	०१-५५५४११२	
जोखिम विश्लेषण शाखा	०१-५५५४११२	
आन्तरिक तथा सिमा पशु क्वारेन्टाइन व्यवस्थापन शाखा	०१-५५५४११२	
आयात निर्यात नियमन शाखा	०१-५५२५४७९	
पशुपन्ध्री आनुवाशिक श्रोत तथा आर्थिक विश्लेषण महाशाखा उपमहानिर्देशक	०१-५५२२०५९	
पशुपन्ध्री तथ्याङ्क व्यवस्थापन तथा आर्थिक विश्लेषण शाखा	०१-५५२२०५९	livestockstatisticsdls2078@ gmail . com

पशुपन्थी उद्योग व्यवसाय विकास प्रवर्द्धन शाखा	०१-५५२२०५९	
मत्स्य प्रवर्द्धन तथा संरक्षण शाखा	०१-५५२२०५९	
आयोजना समन्वय इकाई	०१-५४४२९१५	pcu@dls.gov.np
योजना तथा अनुगमन शाखा	०१-५५२९६१०	
प्रशासन शाखा	०१-५५२२४७९	

४.१४ खाद्य प्रविधि तथा गुणनियन्त्रण विभाग

पद	फोन नं.	इमेल/वेबसाईट
महानिर्देशक	०१-४२६२३६९	info@dftqc.gov.np
उप- महानिर्देशक राष्ट्रिय खाद्य तथा दाना रेफरेन्स प्रयोगशाला	०१-४२५८७५३	dftqclab@gmail.com
उप- महानिर्देशक खाद्य तथा दाना स्वच्छता एवं गुणस्तर नियमन महाशाखा	०१-४२६३४३०	qcddftqc@gmail.com
उप- महानिर्देशक खाद्य प्रविधि विकास तथा पोषण महाशाखा	०१-४२६२७३९	rijal.somkanta@gmail.com

खाद्य प्रविधि तथा गुण नियन्त्रण कार्यालयहरू

खाद्य प्रविधि तथा गुण नियन्त्रण कार्यालय	फोन नं.	ईमेल
खाद्य प्रविधि तथा गुण नियन्त्रण कार्यालय, विराटनगर, मोरंग	०२१-४७०२२१	rftqcobrt@gmail.com
खाद्य प्रविधि तथा गुण नियन्त्रण कार्यालय, जनकपुर, धनुषा	०४१-५९०११७	ftqcoj@gmail.com
खाद्य प्रविधि तथा गुण नियन्त्रण कार्यालय, हेटौडा, मकवानपुर	०५७-४१२८१९ ९८५५०८८५४३	rftqcohtd@gmail.com
खाद्य प्रविधि तथा गुण नियन्त्रण कार्यालय, पोखरा, कास्की	०६१-५५०४२४ ९८५६०५०४२४	ftqcdopokhara@gmail.com
खाद्य प्रविधि तथा गुण नियन्त्रण कार्यालय, भैरहवा, रुपन्देही	०७१-५२०१५७	rftqcobhw@gmail.com
खाद्य प्रविधि तथा गुण नियन्त्रण कार्यालय, नेपालगंज, बाँके	०८१-५२१५३७	rftqcconepalgunj@gmail.com

खाद्य प्रविधि तथा गुण नियन्त्रण कार्यालय, धनगढी, कैलाली	०९१-५२२९७२	rftqc091@gmail . com
खाद्य प्रविधि तथा गुण नियन्त्रण कार्यालय विरेन्द्रनगर सुर्खेत	०८३-५५२२५३० ९८५८०७२५३०	Ftqcd083surkhet@ gmail . com

खाद्य आयात निर्यात गुण प्रमाणिकरण कार्यालयहरू

क्र.स.	खाद्य आयात निर्यात गुण प्रमाणिकरण कार्यालय	फोन नं.	ईमेल
१	काकडभिट्टा, भापा	०२३-५६२९६५	fqlokkvtnepal@gmail . com
२	रानी, विराटनगर	०२१-४३५०८८	feiqcobrt@gmail . com
३	जलेश्वर, महोत्तरी	०४४-५२११७७ ९८५२०६२०५	ftqcdojaleshwar@gmail . com
४	वीरगन्ज, पर्सा	०५१-५३४१६९	feiqcobrj@gmail . com
५	तातोपानी, सिन्धुपाल्चोक	९८४२५२९३१०	fqltatopani@gmail . com
६	टिमुरे, रसुवा	०१०-५४३१०६	feiqcoraswa@gmail . com
७	बेलहिया, रुपन्देही	०७१-५२५०४८	feiqco . belahiya@gmail . com
८	कृष्णनगर, कपिलवस्तु	०७६-५२०७२८	fiekrn@gmail . com
९	नेपालगन्ज, बाँके	०८१-५२०१२३	feiqconpjanke@gmail . com
१०	धनगढी, कैलाली	०९१-४१७०३९	feiqcodhi2075@gmail . com
११	महेन्द्रनगर, कन्चनपुर	०९९-४०२०५१	fqlmnr@gmail . com
१२	त्रिभुवन अन्तर्राष्ट्रिय वमानस्थल, काठमाडौं	०१-४११२३४९, ९८५१२३७३६९	feiqco . tia@gmail .

खाद्य प्रविधि तथा गुणनियन्त्रण डिभिजन कार्यालयहरू

क्र.स.	खाद्य प्रविधि तथा गुण नियन्त्रण डिभिजन कार्यालय	फोन नं.	ईमेल
१	भद्रपुर न.प-१०, भापा	०२३-४५५००७	ftqcdojhapa@gmail . com
२	इनरुवा-३, सुनसरी	०२५-५६१०४६	ftqcdosunari @gmail . com
३	धनकुटा न.पा-७, संगमचोक, धनकुटा	०२६-५२१३७६	ftqcdodhankuta@gmail . com
४	त्रियुगा न.पा-११, उदयपुर	९८५२८३५००३	Ftqcdogaighat35@gmail . com
५	राजविराज न.पा-८, सप्तरी	०३१-५२२५२३	saptarifitqcd0@gmail . com
६	जलेश्वर, महोत्तरी	०४४-५२११७७	ftqcdojaleshwar@gmail . com

७	मलंगवा-१०, सर्लाही	०४६-५२०९४२	Ftqcd05malangwa@gmail . com
८	विरगंज ०५, पर्सा	०५१-५२७०८७	ftqcdoparsa@gmail . com
९	भरतपुर, चितवन	०५६-५३२१४५	chitwanftqcd0@gmail . com
१०	कमलामार्ग.-६,सिन्धुली	०४७-५२१४१३ ९८०११०९८३	ftqcd0 . sindhuli@gmail . com
११	धुलिखेल ०७, धुलिखेल	०११-४९०२२०	ftqcdodhulikhelkavre@ gmail . com
१२	बसुन्धरा, काठमाडौं	०१-४३५२४९०	ftqcdoktm@gmail . com
१३	विदुर ०४, नुवाकोट	०१०-५६१७२५	ftqcdobn@gmail . com
१४	ब्यास न.पा. ०३, दमौली, तनहुँ	०६५-५६०९७५	ftqcdodamauli@gmail . com
१५	बाग्लुंग न.पा-०१, बाग्लुंग	०६८-५२१८३५	ftqcdobaglung@gmail . com
१६	कपिलवस्तु. १, कपिलवस्तु	०७६-५६०६०८	ftqcdokv@gmail . com
१७	तानसेन न.पा-०२, पाल्पा	९८४२६८०५००	ftqcdopalpa@gmail . com
१८	घोराही, दाङ	०८२-५२३४८३ ९८५७८२४४८४	ftqcdodang@gamil . com
१९	चन्दननाथ, जुम्ला	०८७-५२००४३	apcjumla@gmail . com
२०	दशरथचन्द्र न.पा. ४, बैतडी	०९५-५२०६७३	ftqcdobai@gmail . com
२१	सीलगढी न.पा.-७, डोटी	०९४-४२०३२४	ftqcdivdoti@gmail . com
२२	अमरगढी न.पा. ०५, डडेल्धुरा	०९६-४२००३३	ftqcd096ddl@gmail . com

४.१५ नेपाल कृषि अनुसन्धान परिषद्

क्र.सं.	कार्यालय	फोन भ्याक्स	ईमेल
१	क. कार्यकारी निर्देशक - आन्तरिक लेखा परिक्षण महाशाखा - पदपूर्ति समितिको कार्यालय	०१-४२५६८३७ ०१-४२५८७८७	ednarc@ntc . net . np
	ख. निर्देशक, योजना तथा समन्वय - योजना महाशाखा - अनुगमन तथा मुल्यांकन महाशाखा - तालिम तथा छात्रवृत्ति महाशाखा	०१-४२६२५६७ ४२६६८३१ ४२१५५०० ४२६२६५०	pcdnarc@gmail . com pdnarc@gmail . com me . div . narc@ gmail . com tsdnarc@gmail . com

	ग. निर्देशक, वाली तथा वागवानी अनुसन्धान	०१-४२६२४४०	chdnarc@gmail . com
	घ. निर्देशक, पशु तथा मत्स्य अनुसन्धान	०१-४२६२५७०	dirdivenfish@gmail . com
	ड. निर्देशक, आर्थिक प्रशासन आर्थिक प्रशासन महाशाखा	०१-४२६२५८५ ४२६२६६३	
	च. निर्देशक, प्रशासन - कर्मचारी प्रशासन महाशाखा - सामान्य प्रशासन महाशाखा - सम्पत्ति व्यवस्थापन महाशाखा	०१-४२६२५०४ ५४०३६	narc3adm@gmail . com mail4narc@gmail . com Sampati . narchq@ gmail . com
२	राष्ट्रीय कृषि अनुसन्धान प्रतिष्ठान, खुमलटार ललितपुर	०१-५५४०८१३	nari_narc@yahoo . com
३	राष्ट्रीय वाली विज्ञान अनुसन्धान केन्द्र	०१-५५२११६९	agronomydivision@ gmail . com
४	राष्ट्रीय वाली रोग विज्ञान अनुसन्धान केन्द्र	०१-५५२३१४३	balirogbigyan@ gmail . com
५	राष्ट्रीय वाट्य अनुसन्धान केन्द्र	०१-५५४०८१७	outreachdivision@ yahoo . com
६	राष्ट्रीय कीट विज्ञान अनुसन्धान केन्द्र	०१-५५३६२२४	Ento . narc@gmail . com
७	राष्ट्रीय माटो विज्ञान अनुसन्धान केन्द्र	०१-५५२११४९	matobigyan@gmail . com
८	राष्ट्रीय वाली प्रजनन तथा आनुवंशिक अनुसन्धान केन्द्र	०१-५५४०६१४	abdnarc@gmail . com
९	राष्ट्रीय कृषि इंजिनियरिङ्ग अनुसन्धान केन्द्र	०१-५५४०३०७	aed . narc@gmail . com
१०	राष्ट्रीय वागवानी अनुसन्धान केन्द्र	०१-५१५१०२४	hrtdivision@gmail . com
११	राष्ट्रीय वीउ विज्ञान प्रविधि अनुसन्धान केन्द्र	०१-५५२३०४०	seedtechnarc@ gmail . com
१२	राष्ट्रीय व्यवसायिक वाली अनुसन्धान केन्द्र	०१-५५४५९२१	ccdarc@gmail . com
१३	राष्ट्रीय जैविक प्रविधि अनुसन्धान केन्द्र	०१-५५३९६५८ ५५३३०३१	narc . biotechdiv@ gmail . com
१४	राष्ट्रीय कृषि वातावरण अनुसन्धान केन्द्र	०१-५५३५९८१	env . narc@gmail . com

१५	राष्ट्रीय खाद्य अनुसन्धान केन्द्र	०१-५५४४४५९	frd . narc@gmail . com
१६	राष्ट्रीय कृषि प्रविधि सुचना केन्द्र	०१-५५२३०४१	cpdd@narc . gov . np
१७	राष्ट्रीय कृषि निति अनुसन्धान केन्द्र	०१-५५४०८१८	apros . narc@gmail . com
१८	राष्ट्रीय कृषि आनुवंशिक अनुसन्धान केन्द्र	०१-५२७५१३१	narc . genebank@ gmail . com
१९	राष्ट्रीय पशु विज्ञान अनुसन्धान प्रितिष्ठान खुमलटार	०१-५५२४०४०	nasri . khumaltar2016@ gmail . com
२०	राष्ट्रीय पशु आहारा अनुसन्धान केन्द्र	०१-५५२३०३९	annd@narc@gmail . com
२१	राष्ट्रीय पशु प्रजनन तथा आनुवंशिक अनुसन्धान केन्द्र	०१-५५३२९२२	anbc . narc@gmail . com
२२	राष्ट्रीय पशु स्वास्थ्य अनुसन्धान केन्द्र	०१-५१५२५५	vetresearchdivision@ gmail . com
२३	राष्ट्रीय मत्स्य अनुसन्धान केन्द्र गोदावरी	०१-५१७४२६३	fisheriesresearch_ division@yahoo . com
२४	राष्ट्रीय आलु वाली अनुसन्धान कार्यक्रम	०१-५५२२११४	nprp . khumaltar@ gmail . com
२५	राष्ट्रीय मकै वाली अनुसन्धान कार्यक्रम रामपुर, चितवन	०५६-५९१००१	nmp2012@gmail . com
२६	पहाडी वाली अनुसन्धान कार्यक्रम, काभ्रे, दोलखा	०४९-६९००३७	hcrpkabre@gmail . com
२७	राष्ट्रीय गाई अनुसन्धान कार्यक्रम, रामपुर, चितवन	०५६-५९१०७१	nrcp@narc . gov . np
२८	बंगुर तथा क्खुरा अनुसन्धान कार्यक्रम, खुमलटार ललितपुर	०१-५५२९६५०	sarp@narc . gov . np
२९	राष्ट्रीय चरन तथा घासेवाली अनुसन्धान कार्यक्रम खुमलटार	०१-५५५४२९०३	pfird25@gmail . com
३०	चरन तथा घाँसेवाली अनुसन्धान केन्द्र धुन्चे, रसुवा	०१०-५४०१३७	arspasture@live . com
३१	मत्स्य अनुसन्धान केन्द्र, त्रिसुली, नुवाकोट	०१-५६०२२६	troutfish . trisshuli@ gmail . com
३२	रेन्वो ट्राउट मत्स्य अनुसन्धान केन्द्र, धुन्चे, रसुवा	०१०-५४००२४	troutfish . rasuwa@ gmail . com

३३	कृषि अनुसन्धान निर्देशनालय, गण्डकी प्रदेश, लुम्ले कास्की	०६१-६२२१७४	rarslumle@gmail . com
३४	मत्स्य अनुसन्धान केन्द्र वेगनास, कास्की	०६१-५६००८९	frepokhara@gmail . com
३५	वाखा अनुसन्धान केन्द्र, वन्दीपुर तनहु	०६५-५२०१६२	arsgoat@rediffmail . com
३६	वागवानी अनुसन्धान केन्द्र मालेपाटन पोखरा	०६१-५२०३८५	arsmalepatan@gmail . com
३७	कृषि अनुसन्धान निर्देशनालय लुम्बिनी प्रदेश खजुरा वाके	०८१-६२१२२६	rarskhajura@gmail . com
३८	राष्ट्रीय गहु वाली अनुसन्धान कार्यक्रम भैरहवा, रुपन्देही	०७१-४२१०२४	nwrp . bhairahawa@gmail . com
३९	कोशेवाली अनुसन्धान कार्यक्रम खजुरा, वाके	०८१-५६०४३४	nglrp_rampur@hotmail . com
४०	कफी अनुसन्धान कार्यक्रम वलेटक्सार, गुल्मी	०७९-६९२५१४	crp . gulmi@gmail . com
४१	कृषि अनुसन्धान निर्देशनालय, मधेश प्रदेश परवानीपुर वारा		rarspar@yahoo . com
४२	राष्ट्रीय धान वाली अनुसन्धान कार्यक्रम हर्दिनाथ, धनुषा	९८५४०२०४६५	nrrpjk@gmail . com
४३	राष्ट्रीय उखुवाली अनुसन्धान कार्यक्रम जितपुर, वारा	०५१-६९०४८९	srpnarc@gmail . com
४४	तेल वाली अनुसन्धान कार्यक्रम, नवलपुर सर्लाही	०४६-५७०००२	norp_nawlapur@yahoo . com
४५	कृषि अनुसन्धान केन्द्र, वेलाचापी, धनुषा	९८५४०२४३३०	arsbelachapi@gmail . com
४६	कृषि यन्त्र परिक्षण तथा अनुसन्धान केन्द्र नवलपुर, सर्लाही	०४६-५७०३१४	amtcr . narc@gmail . com
४७	कृषि औजार अनुसन्धान केन्द्र, रानीघाट, विरगन्ज पर्सा	०५१-५२२२३०	aircranighat@gmail . com
४८	कृषि अनुसन्धान निर्देशनालय, कोशी प्रदेश तरहरा, सुनसरी	०२५-४७६४६१ ९८५२०४६२४५	rarst . narc@gmail . com
४९	कृषि अनुसन्धान केन्द्र, पाखीवास, धनकुटा	०२६-४०५१११	arspakh@gmail . com

५०	राष्ट्रीय भैसी अनुसन्धान कार्यक्रम, तरहरा, सुनसरी	०२५-४७५४११	nbrp . tarahara69@gmail . com
५१	जुटवाली अनुसन्धान कार्यक्रम, ईटहरी, सुनसरी	०२५-५८१०१८	juteitahari@yahoo . com
५२	राष्ट्रीय सुन्तला जात अनुसन्धान कार्यक्रम, पारीपाल्ते, धनकुटा	०२६-५२२०५६	ncrpdhankuta@gmail . com
५३	राष्ट्रीय व्यवसायीक कृषि अनुसन्धान कार्यक्रम, पाखीवास, धनकुटा	(९८५२०६०७५२	ncarppakhribas@gmail . com
५४	कृषि अनुसन्धान केन्द्र, जौवारी, ईलाम	०२७-५४०५३९	arsjaubari@gmail . com
५५	राष्ट्रीय बंगुर अनुसन्धान कार्यक्रम		nsrpnarc@gmail . com
५६	कृषि अनुसन्धान निर्देशनालय, कर्णाली प्रदेश, दशरथपुर, सुर्खेत	९८५८०५१०१७	surkhetars@gmail . com
५७	कृषि अनुसन्धान केन्द्र, विजयनगर, जुम्ला	०८७-५२००२३	arsvijaynagar@yahoo . com
५८	वागवानी अनुसन्धान केन्द्र, राजीकोट, जुम्ला	९८७-६९००२८	hrsrajikot@gmail . com
५९	अदुवावाली अनुसन्धान कार्यक्रम, कपुरकोट सल्यान	०८८-४१०००३	ngrp . narc@gmail . com
६०	भेडा वाखा अनुसन्धान कार्यक्रम, गुठीचौर, जुम्ला	९८४९३६५८६६	sgrpjumla2@gmail . com
६१	वागवानी अनुसन्धान केन्द्र, किमुगाँउ, दैलेख	०८९-४२०१५६	hrsdailekh@gmail . com
६२	कृषि अनुसन्धान निर्देशनालय, सुदूरपश्चिम प्रदेश, भागेतडा, डोटी	०९४-४१२९६२	arsdoti@gmail . com
६२	उच्च पर्वतीय कृषि अनुसन्धान प्रतिष्ठान, गुठीचौर, जुम्ला	९८४९३६५८६६	marijumla@gmail . com

४.१६ पशु स्वास्थ्य तथा पशु सेवा व्यवसाययी परिषद, त्रिपुरेश्वर, काठमाण्डौ

क्र.स.	फोन नं.	ईमेल/वेबसाइट
१	०१-५३६१५२१, ९८४९४५४००६	www . ahlspc . gov . np ahlspc2080@gmail . com

४.१७ नेपाल पशु चिकित्सा परिषद, त्रिपुरेश्वर, काठमाण्डौ

क्र.स.	फोन नं.	इमेल/वेबसाइट
१	०१-५३६१२१०, ५३५९१४४	info@vcn . gov . np, www . vcn . gov . np

४.१८ कृषि सामाग्री कम्पनी लिमिटेड, केन्द्रीय कार्यालय, कुलेश्वर, काठमाडौं

क्र.सं	पद	फोननं/ भ्याक्स	ईमेल/वेबसाइट
१	अध्यक्ष	०१-५३७९६७०	aicl@ntc . net . np
२	सदस्य	९८५१२०७४२, ९८५१२५००८९, ९८५१११५८५८	www . kscl . gov . np
३	प्र. संचालक	०१-५३७९७१५, ९८५११६६९००	bpaicl@yahoo . com

प्रधान कार्यालयमा अन्तर्गतका महाशाखा

क्र.स.	महाशाखा	फोन नं.
१	वितरण व्यवस्था महाशाखा	०१-५३७९३६२
२	खरिद महाशाखा	०१-५३७९८१९
३	वीउ विजन महाशाखा	०१-५३७४२४१
४	योजना तथा जनशक्ती व्यवस्थापन महाशाखा	०१-५३७९३६१
५	आर्थिक महाशाखा	०१-५३७४१९
६	आ.ले.प. शाखा	०१-५३०२१०३

प्रादेशिक/शाखा कार्यालयहरू

क्र.स.	महाशाखा	फोन नं.	इमेल
क)	प्रादेशिक कार्यालय, विराटनगर	०२१-५२५४२८	birabiratnagar@kscl . gov . np
१	शाखा कार्यालय, धनकुटा	०२६-५२०२४९	dha dhnkuta@kscl . gov . np
२	शाखा कार्यालय, विर्तामोड	०२३-५४०००५	birt birtamod@kscl . gov . np
३	शाखा कार्यालय, ईलाम	०२७-५२००१७	ilail ilam@kscl . gov . np
४	शाखा कार्यालय, इटहरी	०२५-५८३२३१	itha ithari@kscl . gov . np
५	शाखा कार्यालय, गाईघाट	०३५-४२०१०३	gai gaighat@kscl . gov . np
६	वी.वि.उ.फार्मभुम्का	०२५-५६२१५२	jhu jhumka@kscl . gov . np
ख)	प्रादेशिक कार्यालय, विरगञ्ज	०७३-७७६७५	birgunj@kscl . gov . np
१	शाखा कार्यालय, लाहान	०३३-५६०२८४	lahan@kscl . gov . np

३	शाखा कार्यालय, जनकपुर	०४१-४२०४०७	janakpur@kscl . gov . np
४	शाखा कार्यालय, राजविराज	०३१-५२०२१७	rajbiraj@kscl . gov . np
५	शाखा कार्यालय, ढल्केबर	०४१-५६०००८	dhalkebar@kscl . gov . np
६	शाखा कार्यालय, नवलपुर	०४६-५७०००५	nawalpur@kscl . gov . np
७	शाखा कार्यालय, चन्द्रपुर	०५५-५४०२२५	chapur@kscl . gov . np
८	उपशाखा कार्यालय, कलैया	०५३-५५००२२	kalaiya@kscl . gov . np
ग)	प्रादेशिक कार्यालय, हेटौडा	०५७-५२०३८६	hetauda@ksel . gov . np
१	शाखा कार्यालय, त्रिशूली	०१०-५६०११४	trishuli@kscl . gov . np
२	शाखा कार्यालय, गजुरी	०१०-४०२०८६	gajuri@kscl . gov . np
३	शाखा कार्यालय, भरतपुर	०५६-५२०११४	bharatpur@kscl . gov . np
४	शाखा कार्यालय, सिन्धुली	०४७-५२०११७	sindhuli@kscl . gov . np
५	शाखा कार्यालय, धुलिखेल	०११-४९०३०६	dhulikhel@kscl . gov . np
६	शाखा कार्यालय, काठमाडौं	०१-४२७९७२१	kathmandu@kscl . gov . np
घ)	प्रादेशिक कार्यालय पोखरा	०६१-५२०४१६	pokhara@kscl . gov . np
१	शाखा कार्यालय, दमौली	०६५-५६०१९३	damauli@kscl . gov . np
२	शाखा कार्यालय, पर्वत	०६७-४२०१४३	parbat@kscl . gov . np
३	शाखा कार्यालय, कावासोती	०७८-५४०९२२	kawasoti@kscl . gov . np
४	शाखा कार्यालय, स्याङ्जा	०६३-४२३१३६	syangja@kscl . gov . np
ङ)	प्रादेशिक कार्यालय भैरहवा	०७१-५२०१४०	bhairahawa@ksel . gov . np
१	शाखा कार्यालय, पाल्पा	०७५-५२०१३८	palpa@kscl . gov . np
२	शाखा कार्यालय, परासी	०७८-५२०१२०	parasi@kscl . gov . np
३	शाखा कार्यालय, बहादुरगञ्ज	०७६-५३००४९	bahadurgunj@kscl . gov . np
४	शाखा कार्यालय, नेपालगञ्ज	०८१-४१५३४२	nepalgunj@kscl . gov . np
५	शाखा कार्यालय, तौलिहवा	०७६-५६००२२	taulihawa@kscl . gov . np
६	शाखा कार्यालय, दाङ/घोराही	०८२-५६००४०	ghorahi@kscl . gov . np
७	शाखा कार्यालय, गुलरिया	०८४-४२०१०८	gulariya@kscl . gov . np
८	शाखा कार्यालय, लमही, दाङ	०८२-५४०१२०	lamahi@kscl . gov . np
९	शाखा, तुल्सीपुर, दाङ	०८२-५२००१०	tulsipur@kscl . gov . np
च)	प्रादेशिक कार्यालय सुर्खेत	०८३-५२०२८२	Surkhet@kscl . gov . np
छ)	प्रादेशिक कार्यालय, धनगढी	०९१-५२१३१०	dhangadhi@ksel . gov . np

१	उपशाखा कार्यालय, महेन्द्रनगर	०९९-५२९३४३	mahendranagar@ksel . gov . np
२	उपशाखा कार्यालय, डोटी, दिपायल	०९४-४४०२८०	doti@kscl . gov . np

४.१५ कृषि तथा पशुपन्थी विकाससँग सम्बन्धित बोर्ड/ समिति

क्र.सं.	सचिवालय	फोन/ भ्याक्स	इमेल
१	कालीमाटी फलफूल तथा तरकारी बजार विकास समिति	०१-५१२३०८६	kalimatimarket@ gmail . com
२	कपास विकास समिति, खजुरा बाँके	९८५२६५५९७०	vijayaji_23@yahoo . com
३	राष्ट्रिय दुग्ध विकास बोर्ड, हरिहरभवन ललितपुर	०१-५५४४७४७, ५५२५४००	nddbnepal@mail . com
४	राष्ट्रिय चिया तथा कफी विकास बोर्ड, किर्तिपुर, काठमाण्डौ	०१-५९०७१०८, ५९०७१०९	info@ntcdb . gov . np planning@ntcdb . gov . np
४.१	राष्ट्रिय चिया तथा कफी विकास बोर्ड, क्षेत्रीय कार्यालय, विर्तामोड, झापा	९८४२७३२५४३ ०२३-५३०५९२	jhapa@ntcdb . gov . np
४.२	राष्ट्रिय चिया तथा कफी विकास बोर्ड, क्षेत्रीय कार्यालय, मालेपाटन, पोखरा	०६१-५८६१२३, ५५०४२२	pokhara@ntcdb . gov . np
४.३	चिया तथा कफी विकास कार्यालय, फिक्कल, इलाम	०२७-५४०१५८ ९७४२६०३२८८	fikal@ntcdb . gov . np ntcdbfikal@gmail . com
४.४	चिया तथा कफी विकास कार्यालय, मंगलबारे, इलाम	९८४१५६३५३४	mangalbare@ ntcdb . gov . np
४.५	चिया तथा कफी विकास कार्यालय, जसबिरे, इलाम	९८४२०७०५२०	jasbire@ntcdb . gov . np
४.६	चिया तथा कफी विकास कार्यालय, हिले, धनकुटा	०२६-६९०३०८	hile@ntcdb . gov . np
४.७	चिया तथा कफी विकास कार्यालय, सोल्मा, तेह्रथुम	९८४२६७२३७६	solma@ntcdb . gov . np
४.८	चिया तथा कफी विकास कार्यालय, लालीखर्क, पाँचथर	९८४२६३७२३५	lilikharka@ ntcdb . gov . np
४.९	चिया तथा कफी विकास कार्यालय उपकेन्द्र, चिलिङदिन, पाँचथर		

४.१०	चिया तथा कफी विकास कार्यालय, उपकेन्द्र, एकतिन, पाचथर		
४.११	चिया तथा कफी विकास कार्यालय, रानीपौवा, नुवाकोट	९८४१५६३५३४	nuwakot@ntcdb . gov . np
४.१२	चिया तथा कफी विकास कार्यालय, वडडाँडा, प्यूठान	९८५१३२०६५२ ९८४५४३६९८४	pyuthan@ntcdb . gov . np
४.१३	चिया तथा कफी विकास कार्यालय, सोलखुम्बु	९८४४६९४९७१	solu@ntcdb . gov . np

४.२० दुग्ध विकास संस्थान

क्र.स.	कार्यालय	फोन/ भ्याक्स	इमेल
१	केन्द्रीय कार्यालय, लैनचौर काठमाडौं	अध्यक्ष : ०१-४४१२६९६ महाप्रबन्धकः ४४१४८४१ रिसेप्सन/सोधपुछ ०१-४४११७१०, ४४१३६९६	info@ dairydev . com . np टोल फ्रि नं. १६६००१०४४४४
२	काठमाडौं दुग्ध वितरण आयोजना, बालाजु औद्योगिक क्षेत्र, बालाजु, काठमाडौं	प्रमुख ०१-४३५००३९ विक्रि शाखा: ४३५५०२४ सोधपुछ: ४३५००९२	
३	दुग्ध पदार्थ विक्री वितरण आयोजना, लैनचौर, काठमाडौं	प्रमुख ०१-४४३२६२४ विक्रि शाखा: ४४११३९७	
४	विराटनगर दुग्ध वितरण आयोजना, कंचनबारी, मोरङ	प्रमुख ०२१-४२०२३६ सोधपुछ: ४२००४०, ४२०१०५	
५	हेटौंडा दुग्ध वितरण आयोजना, हेटौंडा औद्योगिक क्षेत्र, हेटौंडा, मकवानपुर	प्रमुख ०५७-४१२८१२ विक्रि शाखा: ४१२४७९	
६	जनकपुर दुग्ध वितरण आयोजना, ढल्केवार, महोत्तरी	प्रमुख ०४१-५६००२० सोधपुछ: ५६०९९५, ५६०९९६	
७	लुम्बिनी दुग्ध वितरण आयोजना, बुटवल औद्योगिक क्षेत्र, बुटवल, रुपन्देही	प्रमुख ०७१-५४०५४३ सोधपुछ: ५४१५४३	
८	नेपालगञ्ज दुग्ध वितरण आयोजना, कोहलपुर, बाँके	प्रमुख ०८१-५४००८३	
९	धनगढी दुग्ध वितरण आयोजना अत्तरिया, कैलाली	०९१-५५१२९३	

चिज/पनिर उत्पादन केन्द्र

याक चिज उत्पादन केन्द्र	फोन नं.	कञ्चन चिज उत्पादन केन्द्र	फोन नं.
गोसाँइकुण्ड, रसुवा	९७४१०४६६३२	पशुपतिनगर, इलाम	९८६१४५४९३०
लामटाङ्ग, रसुवा	९७४१३०९६५२	रक्सो ईलाम	९८४१७१३८४७
गत्लाङ्ग, रसुवा	९८४४४६५९८४	नयावजार ईलाम	९८४२७८११५९
धुन्चे रसुवा	९७४१०८७१३९	माईपोखरी, इलाम	९८६२७४५३२३
चोर्दुङ्ग, रामेछाप	९८१३९९८७२५	राँके, पाचथर	९८५२६८०६८४
फिके सोलुखुम्बु	९७४१०८७१३२	गोपेटार, पाचथर	९९८१६९८०९८९
चैखु, दोलखा	९६१४९६०७१७	चरिभन्ज्याङ्ग, पाचथर	९८४१७०७४९४
टिमुरे, रसुवा	९८५१२१८३१६		
थुमन, रसुवा	९८२३४३७३७१		
मोजरेला तथा पनिर उत्पादन केन्द्र			
नगरकोट, भक्तपुर	९८४१३००६६७	छक्कुवेसी	९८४१७९५५९२
छिपाभन्ज्याङ्ग	९८४१३८८५१४	भकुण्डेवेसी, काभ्रे	९८४१४३०५७३
भिमखोरी, काभ्रे	९८४१७६१६४३	कार्तिक देउराली, काभ्रे	९८१८३२७३३०

४.२१ प्रदेशमा रहेका निकायहरू

कोशी प्रदेश

कार्यालयको नाम	फोन नं.	इमेल/वेबसाईट
प्रदेश प्रमुखको कार्यालय, विराटनगर ।	०२१-४२१११४,	opcpn1@gmail . com
मुख्य मन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालय, विराटनगर	०२१-४७५१६६	info . ocmm@p1 . gov . np
प्रदेश सभा सचिवालय, विराटनगर	०२१-४४०६१४	1sachibalaya@gmail . com
उद्योग, कृषि तथा सहकारीमन्त्रालय, विराटनगर	०२१-४७०१४२	molmacbiratnagar@gmail . com

मधेश प्रदेश

कार्यालय	फोन नं.	इमेल
प्रदेश प्रमुखको कार्यालय, जनकपुरधाम, धनुषा	०४१-५२१७४३, ५२८३७९, ५२६६५९	info@ocs.p2.gov.np
प्रदेश सभा सचिवालय, जनकपुरधाम,	०४१-५२५९२९	provinceassemblyp2@ gmail.com
मुख्यमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालय, जनकपुरधाम, धनुषा	०४१-५२३१३३, ५२७२२१, ५२५३३९	ocmcm@p2.gov.np टोलफ्रि नं. १६६०४१५२८४३
भूमि व्यवस्था, कृषि तथा सहकारी मन्त्रालय, जनकपुरधाम	०४१-४२६१११	info.molmac@ madhesh.gov.np

वागमती प्रदेश

कार्यालय	फोन नं	इमेल/वेबसाईट
प्रदेश प्रमुखको कार्यालय, हेटौडा, मकवानपुर	०५७-५२४९६९	ocsbagamati@gmail.com
प्रदेश सभा सचिवालय, हेटौडा, मकवानपुर	०५७-५२७५०५	state3assembly@gmail.com
मुख्यमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालय, हेटौडा, मकवानपुर	०५७-५२२३८५, ५२२३८७, ५२२३९७, ५२२८९७, ५२२८९८	ocmcm@bagamati.gov.np
कृषि तथा पशुपंक्षी विकास मन्त्रालय हेटौडा	०५७-५२५६४२, ५२५६४७	molmac@bagamati.gov.np

गण्डकी प्रदेश

कार्यालय	फोन नं./फ्याक्स	इमेल
प्रदेश प्रमुखको कार्यालय, पोखरा	०६१-४६७५५५	Info.oph@gandaki.gov.np
प्रदेश सभा सचिवालय, पोखरा	०६१-५२०८००	gandakiprovince@gmail.com
मुख्य मन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालय, पोखरा	०६१-४६७६४८, ४६७८५१	ocmcm@gandaki.gov.np, ocmcm.gandaki@gmail.com
कृषि तथा भूमि व्यवस्था मन्त्रालय, पोखरा	०६१-४६७८८५	molmacprovince4@gmail.com

लुम्बिनी प्रदेश

कार्यालय	फोन नं./फ्याक्स	इमेल
प्रदेश प्रमुखको कार्यालय, बुटवल	०७१-५४३३३६	off.chiefofstate5@gmail.com
प्रदेश सभा सचिवालय, देउखुरी	९८५७०७२११५	assembly.state5@gmail.com
मुख्य मन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालय, देउखुरी	०७१-५५०६१८	info.ocmcm@lumbini.gov.np
कृषि तथा भूमि व्यवस्था मन्त्रालय, देउखुरी	०७१-५४००५१	molmac.butwal@gmail.com

कर्णाली प्रदेश

कार्यालय	फोन नं./फ्याक्स	इमेल/वेबसाईट
प्रदेश प्रमुखको कार्यालय, विरेन्द्रनगर	०८३-५२३२६९	krnlprovince@gmail.com oph@karnali.gov.np
प्रदेश सभा सचिवालय, विरेन्द्रनगर	०८३-५२१५०८	karnalipradesh@gmail.com
मुख्य मन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालय, विरेन्द्रनगर	०८३-५२४८३२	ocmcmkarnali@gmail.com
भूमि व्यवस्था कृषि तथा सहकारी मन्त्रालय, विरेन्द्रनगर	०८३-५२२५९५, ५२००८२, ५२०२७३	molmacp6@gmail.com

सुदूरपश्चिम प्रदेश

कार्यालय	फोन नं. /भ्याक्स	इमेल
प्रदेश प्रमुखको कार्यालय, धनगढी	०९१-५२४२७३	oph@p7.gov.np
प्रदेश सभा सचिवालय, धनगढी	०९१-५२२४८९	pradeshsabha7@gmail.com
मुख्यमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालय, धनगढी	०९१-५२३२३२, ५२२५९८	cabinetsecretariat7@gmail.com
भूमि व्यवस्था कृषि तथा सहकारी मन्त्रालय, धनगढी	०९१-४१६६२१, ४१७२२५, ४१६१६८	molmac7@gmail.com www.molmac.p7.gov.np

४.२२ प्रदेश अन्तर्गतका कृषि र पशु विकास सम्बद्ध कार्यालयहरू

कोशी प्रदेश

(कृषि)

क्र.सं.	कार्यालय	फोन नं.	ईमेल
१	कृषि विकास निर्देशनालय, विराटनगर, मोरङ	०२१-५११३५८, १८५२०४५५९६	doadprovince1@gmail . com
१.१	कृषि व्यवसाय प्रवर्द्धन सहयोग तथा तालिम केन्द्र, भुम्का, सुनसरी	०२१-५६२०२२, १८५२०५५७७१	abpstcjhumkap1@ gmail . com
१.२	बीउ विजन प्रयोगशाला भुम्का, सुनसरी	०२५-५६२१२४, ६४२, १८५२०६३१३५	seedlabp1jhumka@ gmail . com
१.३	बाली संरक्षण प्रयोगशाला, विराटनगर, मोरङ	०२१-४७०७३२, १८५२०७०३२	plantprotectionlabp1@ gmail . com
१.४	माटो तथा मल परिक्षण प्रयोगशाला, भुम्का, सुनसरी	०२५-५६२०९९, १८४५२७०४२६	soillabp1jhumka@ gmail . com
१.५ कृषि ज्ञान केन्द्रहरू			
	पाँचथर	०२४-४६०१३०, १८५२६८१४६८	akcpachthar@gmail . com
	ईलाम	०२७-५२००४६, १८५२६८१६६८	akcillam@gmail . com
	झापा	०२३-४५५०५६, १८५२६७११०९	akcjhapa@gmail . com
	भोजपुर	०२९-४२०१३०, १८५२०६२१३०	akcbhojpur130@gmail . com
	संखुवासभा	०२९-५६०१३०, १८५२०५८४८७	akcsankhuwasabha@ gmail . com
	धनकुटा	०२६-५२०४७८, १८५२०५८४८७	akcdhankuta@gmail . com
	सुनसरी	०२५-५६०१२४, १८५२०६५१२४	akcsunsari@gmail . com
	मोरङ	१८५२०२८१७८	akcmorang@gmail . com
	खोटाङ	१८५२०२८१७८	khotangakc@gmail . com
	सोलुखुम्बु	०३८-५२०१३०, १८५२८५११३०	akcsolukhumbu@ yahoo . com

	ओखलढुङ्गा	०३७-५२०१३०, १८५२८४०१३०	akcokhaldhunga@gmail . com
	उदयपुर	०३५-४२०१३०, १८५२८३५०६७	akcudaypur@gmail . com
	तेह्रथुम	०२६-४६०१३०, १८४२११३६२३	akcterhthum@gmail . com
	ताप्लेजुङ्ग	०२४-४६०१३०, १८५२६६०१३०	akcudaypur@gmail . com

पशुपन्छी विकास

क्र.सं.	कार्यालय	फोन नं.	ईमेल
१	पशुपन्छी तथा मत्स्य विकास निर्देशनालय, विराटनगर, मोरङ्ग	०२१-५१४०५१, ५१४०५२, ५३	doldfd@koshi . gov . np
२	पशु सेवा तालिम केन्द्र, दुहवी, सुनसरी	०२५-५४०७०८, ९८४२०२३६५८	lstcp1sun@gmail . com

मधेश प्रदेश

कृषि

क्र.सं.	कार्यालय	फोन नं.	ईमेल
१	कृषि विकास निर्देशनालय, नक्टाभिज, धनुषा	०४१-५९१७९४ १८५४०२००६३	addmadheshpradesh@gmail . com
१.१	कृषि व्यवसाय प्रवर्द्धन सहयोग तथा तालिम केन्द्र, नक्टाभिज, धनुषा	९८५४०२६२५०	ratcnaktajhij@gmail . com
१.२	उष्ण प्रदेशिय बागवानी नर्सरी विकास केन्द्र, जनकपुर धनुषा	०४१-५२०२४७,	bagwanijanakupur@gmail . com
१.३	माटो तथा मल परिक्षण प्रयोगशाला, राजविराज, सप्तरी	०३१-५२१६१५, १८५२८५४६१५	soillabsaptari@gmail . com
१.४	बाली संरक्षण प्रयोगशाला, सिराहा	०३१-५२००५०,	pplsiraha@gmail . com
१.५	बीउ विजन प्रयोगशाला, जलेश्वर, महोत्तरी	१८५४०२२४२५	seedlabprovince2@gmail . com
१.६ कृषि ज्ञान केन्द्रहरु			
	सप्तरी	०३१-५२००५०, १८५२८२०७६५	dadosaptari@gmail . com

	सिराहा	९८४१२८८९२४	akcsiraha@gmail . com
	धनुषा	०४१-४२०३७९	akcdhanusha@gmail . com
	सर्लाही	०४६-५२००३०	sarlahiacc@gmail . com
	महोत्तरी	९८५४०३२२४५	akcmahottari@gmail . com
	बारा	०५३-५५००१७	dado . bara@yahoo . com
	रौतहट	०५५-५२०२८८	dadorauthat . gmail . com
	पर्सा	०५१-५२१८७९, ९८५५०३६८११	agriscienceparsa@gmail . com

पशुपन्क्षी विकास

क्र.सं.	कार्यालय	फोन नं.	ईमेल
१	पशुपन्क्षी तथा मत्स्य विकास निर्देशनालय, जनकपुर, धनुषा	०४१-५९०२४२, ९८५४०२५६९९	doldfmp planning@gmail . com
१.१	पशु सेवा तालिम केन्द्र, जनकपुर, धनुषा	०४२-४२०३४२, ९८६२२०२७५७	istc . dhanusha@gmail . com
१.२	मत्स्य विकास केन्द्र, फत्तेपुर, सप्तरी	०३१-५५००९२, ९८५२८२०९३५	fdcfattepur2029@gmail . Com
१.३	मत्स्य विकास केन्द्र, लहान, सिराहा	०३३-४१५०१०, ९८५२८३१११४	fdclahan@gmail . com

वागमती प्रदेश

कृषि

क्र.सं.	कार्यालय	फोन नं.	ईमेल
१	कृषि विकास निर्देशनालय, हेटौडा, मकवानपुर	०५७-५२११०४, ९८५५०९६४६६	addhetaudap3@gmail . com
१.१	कृषि तालिम केन्द्र, भण्डारा, चितवन	०५५-४९४२३८, ९८५१२७९१७५२	abpstc . p3@gmail . com
१.२	प्रदेश बीउ बीजन गुणस्तर नियन्त्रण केन्द्र, हेटौडा, मकवानपुर	०५७-४१२५५१, ९८५११४५४०४	seedlabhetauda@gmail . com
१.३	बाली संरक्षण प्रयोगशाला, हरिहरभवन, ललितपुर	०१-५५३६४६२, ९८५१७७६८३९	p3ppl2075@gmail . com

१.४	माटो तथा मल परिक्षण प्रयोगशाला, हेटौडा, मकवानपुर	०५७-४१२५३५, ९८५५०६९१६०	rstl_hetauda@yahoo . com
१.५	कृषि विकास केन्द्र, बोंच, दोलखा	९८५४०४५४१२	boanch . gov@gmail . com
१.६	कृषि विकास केन्द्र, गोदावरी, ललितपुर	०१-५१७४२६०, ९८५१२०४२६०	pdkgodawari@gmail . com
१.७	कृषि विकास केन्द्र, नुवाकोट	०१०-५६००६९ ९८५१२३००६९	horticentertrishuli@gmail . com
१.८	कृषि विकास केन्द्र, दामन मकवानपुर	०५७-६२०४४९, ९८५५०१०४४९	thncdaman@gmail . com
१.९	कृषि विकास केन्द्र, सिन्धुली	०४७-५२०१२१, ९८५४०४१३२०	kandamulsindhuli@gmail . com
१.१०	कृषि विकास केन्द्र, पाँचखाल, काभ्रे	०११-४९९०५५, ९८५११८४६००	scdpcpanchkhal@gmail . com
१.११	व्यवसायीक किट विकास फार्म, भण्डारा, चितवन	०५६-५८००९१, ९८५५०५६००२	kimbunarsarybhandara@gmail . com
१.१२	व्यवसायीक किट विकास फार्म, धुनिवेशी धादिङ	०१०-४०११११, ९८९८५११९७९११	pssc . dhunibesi@gmail . com
१.१३	व्यावसायिक किट विकास फार्म चित्तापोल भक्तपुर	०१-५११६०२४, ९८४३२५०२२४	silkbhaktapur024@gmail . com
१.१४	मौरीपालन विकास कार्यक्रम, भण्डारा चितवन	०५६-५५०६५३, ९८५५०६६६५३	beekeeping_bhandara@yahoo . com

२. कृषि विकास कार्यालयहरू

	ललितपुर	०१-५५३४५७३, ९८५१२१६४३६	akclalitpur@gmail . com
	काभ्रे	०११-४९०२०१, ९८५११९१५८९	akckavre@gmail . com
	नुवाकोट	०१०-५६०१२८, ९८५११५०१२८	akenuwakot@gmail . com
	धादिङ्ग	०१०-५२०१२८, ९८५११३९९१२८	akcdhading@gmail . com
	रामेछाप	०४८-५४००६३, ९७४१६६९२४६	akc . ramechhap2075@gmail . com
	सिन्धुली	०४७-५२०१६६, ९८५४०४२२६६	akcsindhuli@gmail . com
	चितवन	०५६-५२०११५, ८५५०५९५७०	akchitwan@gmail . com

पशुपन्क्षी विकास

क्र.सं.	कार्यालय	फोन नं.	ईमेल
१	पशुपन्क्षी तथा मत्स्य विकास निर्देशनालय, हेटौडा, मकवानपुर	९८५५०२५२५४, ९८५५०७६५६६	dlfd3p@gmail . com
१.१	पशु सेवा तालिम केन्द्र, ललितपुर	९८५१२०४८७९, ९८५१३७०४९	lstcp3@gmail . com
१.२	मत्स्य विकास केन्द्र, कुलेखानी, मकवानपुर	९८६६८६४१९६, ९७६१७१५५७४	rfdckulekhani@gmail . com
१.३	मत्स्य विकास केन्द्र, भण्डारा चितवन	९८५५०६२०८५, ९८६३६०४२२६	fdcbhandara@gmail . com
१.४	बाखा विकास फार्म, चितलाड, मकवानपुर	९८५५०६९४८४, ९८५७०३८५३३	chitlanggoat@gmail . com

गण्डकी प्रदेश

कृषि

क्र.सं.	कार्यालय	फोन नं.	ईमेल
१	कृषि विकास निर्देशनालय, मालेपाटन, कास्की	०६१-४२०२७३, ९८५६०११४६५	addgandakipradesh@ gmail . com
१.१	कृषि व्यवसाय प्रवर्द्धन सहयोग तथा तालिम केन्द्र, कास्की	०६१-५२५४४८, ९८५६०१५४४८	abpstcpokhara@gmail . com
१.२	बाली संरक्षण प्रयोगशाला, पोखरा कास्की	०६१-४६१५४५, ९८५६०३५४५	ppl . gandaki@gmail . com
१.३	माटो तथा मल परिक्षण प्रयोगशाला, पोखरा	०६१-४६०१८७, ९८५६०३५८७	saftlgandaki@gmail . com
१.४	बीउ विजन प्रयोगशाला, पोखरा, कास्की	०६१-४६८१०१, ९८५६०१३१०१	seedlabgandaki@gmail . com
१.५	वागवानी विकास श्रोत केन्द्र, पोखरा, कास्की	०६१-४२२०२९, ९८५६०३४५२९	hdrcpokhara2021@ gmail . com
१.६	व्यवसायीक किट विकास केन्द्र, वन्दीपुर, तनहुँ	०६५-५२०१०४, ९८५६०७८६८४	eie . gandaki77@gmail . com
१.७	कृषि विकास श्रोत केन्द्र, स्याङ्गजा	०६३-४२०१३०, ९८५६०८०१०३	adrcsyangja@gmail . com

१.८ कृषि ज्ञान केन्द्रहरु			
	लमजुड	०६६-५२०१३०, ९८५६०४५२३०	akclamjung@gmail . com
	मनाङ्ग	०६६-४४०२१३, ९८५६०४६३०६	akcmanang@gmail . com
	गोरखा	०६४-४२०११३, ९८५६०३०६४९	akcgorkha@gmail . com
	तनहुँ	०६५-५६२४६७, ९८५६०६४१३३०	akctanahun@gmail . com
	नवलपरासी (ब.सु.पू.)	०७८-५४११५४, ९८५७०८८१५४	akcnawalpur@gmail . com
	स्याङ्जा	०६३-४२०१३०, ९८५६०५५२७६	akcsyangja@gmail . com
	कास्की	०६१-४६१२५०, ९८५६०२८४४४	akckaski@gmail . com
	म्याग्दी	०६९-५२०१३०, ९८५७६२२१४४	akcmyagdi@gmail . com
	मुस्ताङ्ग	०६९-५९०००६, ९८५७६५७१५७	akcjomsom@gmail . com
	पर्वत	०६८-४२०१३०, ९८५७६३००२३	akcparbat@gmail . com
	बाग्लुङ्ग	०६७-५२०२९०, ९८५७६६५९७८	akcbaglung77@gmail . com

पशुपंक्षी विकास

क्र.सं.	कार्यालय	फोन नं.	ईमेल
१	पशुपन्थी तथा मत्स्य विकास निर्देशनालय, पोखरा, कास्की	०६१-५२०४५४, ५७७५, ५७८८२४	dlfd . gandaki@gmail . com
१.१	पशु सेवा तालिम केन्द्र, माटेपानी पोखरा	०६१-५२४१९५	rtcpokhara@gmail . com
१.२	मत्स्य विकास केन्द्र, मिर्मी स्याङ्जा	०६३-४०३००६	cfdcmirmi@gmail . com

लुम्बिनी प्रदेश

कृषि

क्र.सं.	कार्यालय	फोन नं.	ईमेल/वेबसाइट
१	कृषि विकास निर्देशनालय, वुटवल, रुपन्देही	०७१-५३३१०५	doad . p5@gmail . com, doadplanning . p5@gmail . com
१.१	कृषि व्यवसाय प्रवर्द्धन सहयोग तथा तालिम केन्द्र, खजुरा, बाँके	०८१-५६०४४२	abpstckhajura@gmail . com
१.२	बाली संरक्षण प्रयोगशाला, खजुरा, बाँके	०८१-५६०००२	rpplkhajura@gmail . com
१.३	माटो तथा मल परिक्षण प्रयोगशाला, खजुरा बाँके	०८१-५६०४२३	rstlsm2@gmail . com
१.४	बीउ विजन प्रयोगशाला, रुपन्देही	०७१-४२१०२०	bhairahawaseedlab@gmail . com
१.५	बीउ विजन प्रयोगशाला, खजुरा बाँके	०८१-५६०४२३	seedlabkhajura@gmail . com
१.६ कृषि ज्ञान केन्द्रहरू			
	नवलपरासी (बर्दघाट सुस्ता पश्चिम)	०७८-२०१२६, ०६, ९८५७०४५१०६	akcnawalparasi@gmail . com
	गुल्मी	०७९-५२०१२६, ९८५७०६७२२६	akcgulmi2075@gmail . com
	अर्घाखाँची	०७७-४२०१२६, ९८५७०६३९२६	akcarghakhanchi@gmail . com
	पाल्पा	०७५-५२०२९४, ९८५७०६५२९४	akcpalpa@gmail . com
	रुपन्देही	०७१-५९०१३०, ९८५७०५२९२८	akcrupandehi@gmail . com
	कपिलवस्तु	०७६-५२००६३, ९८५७०५३०६४	akckapilvastu@gmail . com
	दाङ	०८२-५६०१३०, ५६००२५	akcdang@gmail . com
	बाँके	०८१-५३००२७	akcbanke@gmail . com
	रोल्पा	०८६-४४०३०२, ९८५७८२४५०५	akcrolpa@gmail . com

पशुपन्धी विकास

क्र.सं.	कार्यालय	फोन नं.	ईमेल
१	पशुपन्धी तथा मत्स्य विकास निर्देशनालय, वुटवल, रुपन्देही	०७१-४२०४३४, ४३५, ४३६, ४३८४९६	doldfp5@gmail . com
१.१	पशु सेवा तालिम केन्द्र, नेपालगञ्ज, बाँके	०८१-५२०३०४	rlsc2014@gmail . com
१.२	कुखुरा विकास फार्म, खजुरा बाँके	०८१-५६०२०१	pdfkhjura@gmail . com
१.३	मत्स्य विकास केन्द्र, शमशेरगञ्ज, बाँके	०८१-४०००२७	fdsumsergunj@gmail . com
१.४	पशुपन्धी रोग अन्वेषण प्रयोगशाला नवलपरासी	०७८-५९०४५०	vetlabnawalparasi@ gmail . com
१.५	एकिकृत कृषि तथा पशुपन्धी विकास कार्यालय बर्दिया	०८१-४२९२०७	ialdobardiya@gmail . com
१.६	एकिकृत कृषि तथा पशुपन्धी विकास कार्यालय प्यूठान	०८६-४२०९८७	ildo . pyuthan@gmail . com
१.७	एकिकृत कृषि तथा पशुपन्धी विकास कार्यालय रुकुम पुर्व	०८८-४९२९७९	ildorukumest@gmail . com

कर्णाली प्रदेश

कृषि

क्र.सं.	कार्यालय	फोन नं.	ईमेल
१	कृषि विकास निर्देशनालय, सुर्खेत	०८३-५२०३०५	doadsurkhet@gmail . com
१.१	कृषि तथा पशुपंक्षी व्यवसाय प्रवर्द्धन प्रशिक्षण केन्द्र, सुर्खेत	०८३-५२०४६८	abpstcsurkhet2075@gmail . com
१.२	एकिकृत कृषि प्रयोगशाला, सुर्खेत	०८३-५२३७२९	integratedaglabskt@gmail . com
१.३	वागवानी विकास केन्द्र, जुफाल, डोल्पा	०८७-५५९०४६	hdcdolpa@gmail . com
१.४	वागवानी विकास केन्द्र, दार्मा, हुम्ला	९८६६२८०३६८	hdchumla50@gmail . com

१.५ कृषि विकास कार्यालयहरु			
	सल्यान	०८८-५२०१३०	adosalyan2076@gmail . com
	पश्चिम रुकुम	०८५-८३००१९	akcrukum@gmail . com
	दैलेख	०८९-४२०१४५	adodailekh76@gmail . com
	जाजरकोट	०८९-४३०१२५	akcjajarkot@gmail . com
	डोल्पा	०८७-५५००९९	akcdolpa@gmail . com
	हुम्ला	०८७-६८००११	akchumla@gmail . com
	जुम्ला	०८७-५२००२७	akcjumla@gmail . com
	मुगु	०८७-४६००८६	akcmugu@gmail . com
	कालीकोट	०८७-४४०११८	adokalikot@gmail . com

पशुपन्छी विकास

क्र.सं.	कार्यालय	फोन नं.	ईमेल
१	पशुपन्छी विकास निर्देशनालय, सुर्खेत	०८३-५२०२८८, ५२३६४७, ५२३५५६	dldfssurkhet@gmail . com

सुदूरपश्चिम प्रदेश

कृषि

क्र.सं.	कार्यालय	फोन नं.	ईमेल
१	कृषि विकास निर्देशनालय, दिपायल, डोटी	०९४-४४०१८७, ०९४-४४००१०,	adddipayal@gmail . com add@sudurpashchim . gov . np
१.१	कृषि व्यवसाय प्रवर्द्धन सहयोग तथा तालिम केन्द्र, सुन्दरपुर, कञ्चनपुर	०९९-६९०९४३	ratc . sundarpur@gmail . com apbstc@sudurpashchim . gov . np
१.२	बाली संरक्षण प्रयोगशाला, सुन्दरपुर कञ्चनपुर	०९९-६९०९२५ ९८५८७५०३९३	pplsundarpur2007@gmail . com ppl@sudurpashchim . gov . np
१.३	माटो तथा मल परिक्षण प्रयोगशाला, सुन्दरपुर, कञ्चनपुर	९८५८७८४८२४	rstlsundarpur@gmail . com soillab@sudurpashchim . gov . np

१.४	विउ विजन प्रयोगशाला, सुन्दरपुर, कञ्चनपुर	९८५८७८४८१६	rstlsnp@gmail . com seedlab@sudurpashchim . gov . np
१.५	सुख्खा फलफुल विकास केन्द्र, सतबाँफ बैतडी	९८५८७७६८९९	dfdcbaitadi@yahoo . com dfdc@sudurpashchim . gov . np
१.६	तरकारी जर्मप्लाज्म सर्म्बद्धन तथा विउ उत्पादन केन्द्र, डडेलधुरा	०९६-४२०१७५	vspc . tarkari@gmail . com vgpcspc@sudurpashchim . gov . np

१.७ कृषि ज्ञान केन्द्रहरु

	बैतडी	०९५-५२०१५४	akcbaitadi2075@gmail . com akcbaitadi@ sudurpashchim . gov . np
	दार्चुला	०९३-४२०४४७, ४२०३४०	akcdarchula@gmail . com akcdarchula@ sudurpashchim . gov . np
	डडेलधुरा	०९६-४१०१७९	akcdadeldhura@gmail . com akcdadeldhura@ sudurpashchim . gov . np
	डोटी	०९४-४११२२६, ९८५८४८४१२६	akcdoti@sudurpashchim . gov . np dotiakc@gmail . com
	अछाम	९७- ६२०१४१, १८७	akcachham@gmail . com akcachham@ sudurpashchim . gov . np
	बझाङ	०९२-४२१०४५	akcbajhang@gmail . com akcbajhang@ sudurpashchim . gov . np
	बाजुरा	०९७-५४२२१४, ५४१०१४	akcbajura@gmail . com akcbajura@ sudurpashchim . gov . np
	कञ्चनपुर	०९९-५२१२५२, ५२२१८३	akckanchanpur@gmail . com akckanchanpur@ sudurpashchim . gov . np
	कैलाली	०९१-५२३२८९, ९८५८४७७२८९	akckailali@gmail . com akckailali@ sudurpashchim . gov . np

पशुपन्थी विकास

क्र.सं.	कार्यालय	फोन नं.	ईमेल
१	पशुपन्थी तथा मत्स्य विकास निर्देशनालय, दिपायल, डोटी	०९४-४०१४६	dolfdoti@gmail . com
१.१	पशु सेवा तालिम केन्द्र, धनगढी	०९१-५२१३३९	rhtcdhangadhi@gmail . com
१.२	मत्स्य विकास केन्द्र, गेटा कैलाली	०९१-५७५१२०	fdckalali@gmail . com
१.३ भेटेरिनरी अस्पताल तथा पशुसेवा विज्ञ केन्द्रहरू			
	कञ्चनपुर	०९९-५२११७६	vethospitalkan@gmail . com
	कैलाली	०९९-५२१११४, ५२२४६७	vhlkailali@gmail . com
	डडेलधुरा	०९६-४१०११४	vethospitaldadeldhura@ gmail . com
	दार्चुला	०९३-४२०१०४	vethospitaldarchula@gmail . com
	बैतडी	०९५-६२०१०२	dlsopatan . baitadi@yahoo . com
	डोटी	०९४-४२०११४, ४२०१७१	vethospitaldoti@gmail . com
	बाजुरा	०९७-५४१०६४, ५४१००१	vethospitalbajura@gmail . com
	अछाम	०९७-६२०१०२	vethos22achham@gmail . com
	बझाङ	०९२४२१०५०	bajhangvhlsec@gmail . com

४.२३ कृषि शिक्षण संस्थाहरू

क्र.सं.	कार्यालय	फोन नं.	ईमेल / वेबसाइट
१	कृषि तथा वन विज्ञान विश्वविद्यालय, रामपुर, चितवन (AFU)	०५६-५९१६५५, ५९१७७७,	info@afu . edu . np Post Box No . 13712
कृषि तथा वन विश्वविद्यालयका आङ्गिक कलेजहरू			
	प्राकृतिक श्रोत व्यवस्थापन कलेज, मरिण, कपिलाकोट, सिन्धुली	९८५५०७८१०९	
	प्राकृतिक श्रोत व्यवस्थापन कलेज, पाखीवास, धनकुटा	९८५५०६४३६२ ०२६-५४०५१६४	

	प्राकृतिक श्रोत व्यवस्थापन कलेज, पुरनचौर, कास्की	०६१-५०३००७, ९८४५०६६६७	cnrmkaskiadmin . afu . edu . np
	प्राकृतिक श्रोत व्यवस्थापन कलेज, किसाननगर, महोत्तरी	९८५५०५३८०३	
	प्राकृतिक श्रोत व्यवस्थापन कलेज, टिकापुर, कैलाली	९८४५०४६७४६	
	प्राकृतिक श्रोत व्यवस्थापन कलेज, खजुरा, वाके	९८५८०३४४३२	cnrmkhajura@afu . edu . np
	प्राकृतिक श्रोत व्यवस्थापन कलेज, दुल्लु दैलेख	९८५८०४५४४५	cnrmdullu@afu . edu . np
	प्राकृतिक श्रोत व्यवस्थापन कलेज, माडिचौर रोल्पा		
२	कृषि तथा पशुविज्ञान अध्ययन संस्थान, किर्तिपुर, डिनको कार्यालय, काठमाण्डौ	०१-४३३०६००	info@iaas . edu . np
	आङ्गिक कलेजहरु/ Constituent Campus		
	लमजुङ्ग क्याम्पस, सुन्दरवजार लम्जुङ्ग	०६६-४०२०३७	lamjungiaas@gmail . com
	पव्लीहवा क्याम्पस, पव्लिहवा, रुपन्देही	०७१-५०६०६९१	info . iaas . pc@gmail . com info@iaaspc . edu . np
	गौराधर कृषि क्याम्पस, गौरादह भापा	०२३-४८०२७५	kgauradaha22@gmail . com
	रामपुर क्याम्पस, खैरेनी, चितवन	०५६-५८३००२	rampurcampus@ iaas . edu . np info@rc . tu . adu . np
	सम्बद्ध कले/ Affiliated Colleges and Programs		
	कृषि तथा पशुविज्ञान सामुदायिक क्याम्पस, गोकुलेश्वर, वैतडी	०९३-४०००४४	info@gaasc . edu . np
	College of Life Sciences, Tulsipur-6 Dang	०८२-५२२९७८, ५२२९५७	info@mari . edu . np
	प्रिथु प्राविधिक कलेज, लमही, देउखुरी, दाङ्ग	९८५७८४४३३५	ptc . iaas@gmail . com

	महेन्द्ररत्न बहुमुखी क्याम्पस, (B . Sc . Hort . Program) इलाम	०२७-५२००२०, ५२०६६५, ५२१६५३	mrmcampus_ilam@ yahoo . com
३	पूर्वाञ्चल विश्वविद्यालय अन्तर्गतका कलेजहरू		
	Girija Prasad Koirala Collage of Agriculture and Research Center (GPCAR), Biratnagar, Morang	०२१-४२५०११, ९८५२०२३४००, ९८२०७२५१११	pugpcar@gmail . com
	हिमालयन कलेज अफ एग्रीकल्चर साइन्सेस एण्ड टेक्नोलोजी	०१-४२७३३४१	info@hicast . edu . np
	Nepal Polytechnic Institute, Bhaktpur, Chitwan	०५६-५२४९८६	info@npi . edu . np
४	काठमाण्डौ विश्वविद्यालय अन्तरगतका कलेजहरू		
	प्राविधिक प्रशिक्षण प्रतिष्ठान, सानोठिमि, भक्तपुर	०१-६६३०९८७, ६६३०४०९	info@titi . gov . np
५	सुदूरपश्चिमाञ्चल विश्वविद्यालय कृषि विज्ञान संकाय, डिनको कार्यालय, टिकापुर कैलाली	०९१-५६०२६५	dean@ fwuagriculture . edu . np
६	प्राविधिक शिक्षा तथा व्यवसायिक तालिम परिषद, सानोठिमि, भक्तपुर	०१-६६३०४०८, ६६३०७६९	info@ctevt . gov . np research@ctevt . org . np

४.२४ च्याउ वीउको श्रोतकेन्द्रहरूको विवरण

क्र.स.	कार्यालय	ठेगाना	फोन नं.
१	ARES Mushroom	च.न.पा.-४, काठमाण्डौ	९८५११५५८१८
२	विजय कृषिफर्म	महालक्ष्मीन.पा.-४	९८४१०७३७३७
३	ललितपुर च्याउको बिउ उत्पादन केन्द्र	महालक्ष्मीन.पा.-१	९८४१६१३७४८
४	बज्रवाराहिच्याउ बीउ उद्योग	गोदावरीन.पा.-११	९८४१५९३३७९
५	वि.वाइ.पि. च्याउ केन्द्र	नागार्जुन न.पा.-७	९८१३६३९४१८
६	हिमालयन च्याउ फर्म	पोखरा	९८४६०३३४१५
७	ए एण्डसीमसरुम	पोखरा ५, कास्की	९८४६०४९६९०
८	गिन बायोटेक एण्डरिसर्चसेन्टर	पोखरा १४, कास्की	९८५६०२३७३५
९	माछापुच्छेच्याउ तथा बिउ उत्पादन	माछापुच्छे२ कास्की	९८४६७७७४९८

१०	बादूंगा एग्रीविजनेश	दे बचु लीर नवलपरासी (स.पु)	१८०३०४३२७६
११	मस नेपाल प्रा.लि.	चन्द्रागिरीन.पा.-१२, काठमाण्डौ	१८५१०३३८९८
१२	विग एग्रीकल्चर प्रा.लि.	हेलम्बु४, सिन्धुपालचोक	१८५११६८०४२
१३	गोकणेश्वर च्याउ विउ उत्पादन प्रयोगशाला एण्डरिसर्चसेन्ट	गोकणेश्वर-४, काठमाण्डौ	
१४	विलड् कृषिफर्मप्रा.लि.	तारकेश्वर न.पा.-०२	
१५	मसरुम सीड नेपाल एण्डरिसर्चसेन्टर प्रा. लि.	मध्यपुर ठिमी३	१८४११४०९२६
१६	लुम्बिनीच्याउ फर्म	बुटवल उप.म.न.पा. १२	१८४७१५५१९४
१७	सवल च्याउ तथा कृषिउद्यम समुह	बुटवल उप.म.न.पा. १३	१८५७०७२९४५
१८	एलिशा च्याउ तथा बीउ उत्पादन फर्म	कोहलपुर ५, बाँके	१८०४५५४७६१
१९	धुर्वकृषिफर्मप्रा. लि.	कोहलपुर २, बाँके	१८४१३५२१२३
२०	उद्यमशील कृषिवहुउद्देशीय सहकारीसंस्थालि.	लमही४, दाङ्ग	
२१	यू.स. कृषिफर्म	लमही६. दाङ्ग	
२२	एगोइन मसरुम	चन्द्रागिरीन.पा.-१, काठमाण्डौ	१८४१२००५०३
२३	क्वालिटीमशरुम स्पाम प्रा.लि.	चन्द्रागिरीन.पा.-१२. काठमाण्डौ	१८४१२२९२७७
२४	आ.र. मशरुम एण्डरिसर्चसेन्टर प्रा.लि.	गोदावरीन.पा.-१२ ललितपुर	१८५१११७३१७
२५	बहुउद्देश्यकृषितथा च्याउ खेतिफर्म	राप्तीगा.पा. ०४ दाङ्ग	१८५७८३१९६१
२६	सिन्धुलीच्याउ फर्म	कमलामाई न.पा.-६ सिन्धुली	१८४९५०४८०२
२७	मिराज च्याउ बीउ उत्पादन केन्द्र	जोशीपुर गा.पा. -०६ कैलाली	१८१२६९६११९
२८	फार वेस्टर्नएगोफर्म	धनगढीउप.म.न.पा. ३ कैलाली	१८४९६३३५६९

२९	मनकामना च्याउ फर्म	हेटौंडा उप.म.न.पा.-११ मकवानपुर	९८५५०७१४३४
३०	श्रेष्ठ एग्रिकल्चर फर्म	भरतपुर - २७ चितवन	९८४१३२३८९२
३१	सोनिट मशरुम एण्डस्पाम हाउस प्रा.लि.	चन्द्रागिरीन.पा.-०२, काठमाण्डौ	९८४१३२३८९२
३२	एग्रीमुन बायोटेक नेपाल	रामग्राम न.पा.-०५ नवलपरासी(सु. पश्चिम)	९८४७५४६१५६
३३	ओम केदार च्याउ तथा तरकारीफर्म	धनगढीउप.म.न.पा. १२ कैलाली	९८४८४४९९३३
३४	विज्ञान च्याउ उधोग	भद्रपुर १०, झापा	९८०४९१८३४५
३५	पाथिभरा च्याउ उधोग	विर्तामोड ०३, झापा	९८४७०७०५५६
३६	नेपाल च्याउ उधोग	बुढीगंगा,०७, मोरङ	९८०४००४८१०
३७	नेपाल ब्रदर्शमशरुम एण्डएग्रोरिशर्चप्रा. लि.	सुन्दरहरैचा, ०४, मोरङ	९८६२३०९७०७
३८	आधुनिक च्याउ उधोग	उर्लावारी, ०७, मोरङ	९८४४६४७३६९
३९	गौरीच्याउ उधोग	चन्द्रपुर -०५, रौतहट	
४०	दिलमाया च्याउ उधोग	चन्द्रपुर - ०५, रौतहट	९८५५०४३७१०
४१	नेपाल च्याउ वीउ उत्पादन केन्द्र	ललितपुर-२८, हरिसिद्धि	९८५११७६७७४
४२	हरिसिद्धिच्याउ वीउ उत्पादन केन्द्र	ललितपुर - २८, हरिसिद्धि	
४३	सीडल्याण्डनेपाल प्रा. लि.	सुर्यविनायक -०५, भक्तपुर	९८४१८४८३२७
४४	एग्रीफस्टप्रा. लि.	सुर्यविनायक -०९, भक्तपुर	९८४१२८६११८
४५	युनिक च्याउ उधोग	मध्यपुर ठिमी-०३ भक्तपुर	
४६	माँ दुर्गामसरुम इनदस्ट्री	चन्द्रगिरि- १२ काठमाण्डौ	
४७	Agro business centre for research and development	रविभवन	९८५१०३१६१७
४८	मि.सि. आई. पशु तथा कृषिफर्म	खाँदवारीन.पा.-१, संखुवासभा	
४९	नवयुग प्रेरणा एग्रीकल्चर प्रा.	शारदा न.पा.-१३ सल्यान	

४.२५ मौरी श्रोत केन्द्रको संलग्न संघसंस्थाहरूको विवरण

क्र.स.	श्रोत केन्द्रको नाम	ठेगाना	सम्पर्क नम्बर
१	नर्सिङ्ग मौरीघार उद्योग	सिफल ७, काठमाण्डौ	९८४३१२५१९१
२	बाबा मौरीपालन श्रोत केन्द्र	रत्ननगर २, चितवन	०५६-५६००७५
३	चितवन मौरीपालन श्रोत	भरतपुर ९, चितवन	९८५५०५८१५५
४	गोरखा मौरीपालन	भरतपुर ९, चितवन	९८५५६५६१७०
५	लक्ष्मी मौरीपालन श्रोत केन्द्र	प्रगतीनगर ३, नवलपरासी	०७८-५७५०१८
६	माउन्टेन वी कन्सर्न	धापाखेल, ललितपुर	९८६०५७४१६१
७	माउन्ट एभरेष्ट हनी प्रोडक्ट एको वी प्रोडक्ट	पिठुवा ३, चितवन	९८४५०२४२९९
८	राप्ती एपिकल्चर सेन्टर	घोराही ११, दाङ्ग	०८२-२५६२४१६
९	सागर मौरीघार उद्योग	गैडाकोट ८, नवलपरासी	०५६-५०११५६
१०	ढकाल मौरीपालन श्रोतकेन्द्र	भक्तपुर, सुनसरी	९८४४०३४६९१
११	सत्यवती वी कन्सर्न	मणिग्राम २, रुपन्देही	०७१-५७०२७५
१२	शिवशक्ती वी इन्डष्ट्रिज	भरतपुर १०, चितवन	०५६-५२०२८६
१३	त्रिगाँउ सिटि वी फार्मिङ्ग केन्द्र	अर्जुनधारा ७, भूपा	०२३-५४०९४५
१४	गार्डन सिटि वी फार्मिङ्ग केन्द्र	लेखनाथ ३, कास्की	०६१-५६१२५९, ९८५६०२२४६०
१५	मौरीपालन वर्क्स तथा मौरी उकरण श्रोत केन्द्र	गोदावरी ५, ललितपुर	९८४१२३१६०१
१६	गण्डकी वी कन्सर्न	गोगबु, काठमाण्डौ	९८५१०९३२५९
१७	मणी मौरीपालन श्रोत केन्द्र	मदनपोखरा ५, पाल्पा	
१८	सामना मौरी तथा मह उत्पादन केन्द्र	प्युठान ६, प्युठान	९८४७९२८५७६
१९	स्वर्गद्वारी मौरीपालन उद्योग	तुलसीपुर न.पा. १०, दाङ्ग	
२०	शिवशक्ती मौरीपालन श्रोत केन्द्र	घोराही ११, दाङ्ग	९८४७८१०९५७
२१	दाङ्ग हनी प्रोडक्सन सेन्टर	घोराही १, दाङ्ग	९८५७८३१८४०
२२	प्राकृतिक मह उत्पादन तथा मौरीपालन फर्म	तुलसीपुर न.पा. ६, दाङ्ग	९८५७८२२५६८
२३	युनिक मौरीपालन उद्योग	मनहरी ३, मकवानपुर	९८५५०६८३०४
२४	सामुहिक मौरीपालन श्रोत केन्द्र	नेत्रगञ्ज ३, सर्लाही	९८५४०३७५७९

२५	नेपाल बी कन्सर्न	भरतपुर १०, चितवन	९८५११२८८००
२६	सितारा बी कन्सर्न	खैरहनी ४, चितवन	९८५५०६३५५४
२७	वाणगंगा मौरीपालन समुह	कपिलवस्तु	९८४७००८८०३
२८	मनकामना मौरीपालन श्रोतकेन्द्र	जाते ९, मोरङ्ग	९८४२०४८८७०
२९	सूर्यमुखी मौरीपालन श्रोत केन्द्र	मसुरिया ७, कैलाली	९८४६१२८१११
३०	धौलागिरी बी कन्सर्न	देउराली ६, म्याग्दी	०८५-१०१११११
३१	आचार्य वी फर्म	विरेन्द्रनगर ११, सुर्खेत	९८४८०३८६६२
३२	गौरीसंकर मौरीपालन श्रोत केन्द्र	मसुरिया ७, कैलाली	९८५८४२१७६९
३३	ओम शिवशक्ती मौरीपालन उद्योग	कोहलपुर ११, बाके	९८४८३५१०२५
३४	मौरीपसल	मिनभवन, ललितपुर	०१-५५४७२७७३
३५	गार्डेन एपियरी	नारायण स्थान, काठमाण्डौ	९८४९६३३३०
३६	लुम्बिनी एपिकल्चर सेन्टर, ललितपुर	कुसुन्ती १३, ललितपुर	९८४१३६०१४१
३७	सुजिता मौरीपालन तथा घर उद्योग	सुन्दरवजार, लमजुङ्ग	९८१६६५३२६६
३८	लक्ष्मी बिकिपिडिया वर्कसप	इलाम न.पा. ८, इलाम	९८४४६७२९८७

४.२६ कृषि सम्बन्धी व्यवसायीक संघसंस्थाहरू

सि.नं.	संस्थाको नाम	सम्पर्कन नं.	इमेल
१	बंगुर व्यवसायी संघ, नेपाल	०१-५१००५९१, ९८५११८३८९१	pean . pignepal@gmail . com
२	नेपाल वीड व्यवसायी संघ	९८५८४२०५६०	
३	नेपाल पोल्ट्री सप्लायर्स कल्याणकारी संघ	०५६-५७१६४९	neplapoultryforum@gmail . com
४	नेपाल कुखुरा बजार व्यवस्थापन संघ	०५६-५७१६४९	
५	नेपाल अण्डा उत्पादक संघ	०५६-५७१६४९	
६	नेपाल ह्याचरी उद्योग संघ	९८४५०२३०५२, ०१-४८१२८२९	nepalhatcheryinda\$0@ gmail . com
७	राष्ट्रिय कृषक समूह महासंघ, नेपाल	४१०५०७९०१८, ९८४००२७८६६	nfgfnepal@gmail . com

८	फ्लोरिकल्चर एशोसिएसन नेपाल (FAN)	५२६९०८९	info@fanepal.org.np
९	नर्सरी व्यवसायी संघ, नेपाल		info.nurseryassociationnepal@gmail.com

४.२७ कृषि सम्बन्धी टेलिभिजन संस्थाहरु

सि.नं.	टेलिभिजनको नाम	टेलीफोन नं.	इमेल/वेबसाईट
१	कृषि टि.भि.	०१-६२०१३३०	
२	हाम्रो किसान टेलिभिजन, बल्खु १४, काठमाण्डौ	०१-४२८८६०९, ९८५१३३३१००	kishantelevision@gmail.com

४.२८ कृषि सम्बन्धी पत्रिका/म्यागाजिनहरुको विवरण

सि.नं.	टेलिभिजनको नाम	टेलीफोन नं.	इमेल/वेबसाईट
१	कृषिसाप्ताहिक	९८५१०५९४५५	sajnepal@gmail.com
२	कृषिजर्नल	९८४१४४५७५३	krishijournal@yahoo.com
३	एग्रोटाइम्समासिक पत्रिका	९८५१०९७१९२	info@agro.com.np
४	भेट टाइम्स	९८५१०५४८६८	vettimesnpl@gmail.com
५	कृषिअनलाइन	९८४१९४०६९५	habbroadcast@gmail.com
६	हलो खबर पत्रिका	९८५१०३०३००	halokhabar@gmail.com
७	कृषिपत्रिका	०१-५५५५८५४	krishipatrika1@gmail.com
८	कृषिपना	०१-५९१०८२४ ९८५११९५४३०	krishipana@gmail.com
९	आरसीटाइम्स साप्ताहिक, पोखरा	०६१-५४३६२२	arsi.times@gmail.com
१०	भनचयलभद्रक.अफ	९८५१०५१२८१	krishiuddham@gmail.com
११	कृषिसूचना	९८४११७२०९०	krishisuchana@gmail.com
१२	पञ्चकजष्मवर्षि.अफ	९८५५०३४९३५	krishidaily@gmail.com
१३	कृषिसंजाल	९८५५०३४९३५	infokrishisanjal@gmail.com

४.३० कृषि प्राविधिकहरूको पेशागत संस्थाहरू

संस्था	फोन	इमेल/वेबसाईट
नेपाल कृषि प्राविधिक एशोसिएशन (NATA)	०१-५५४४१७७४	nata2064@gmail . com
नेपाल पाराभेटेनरी एण्ड एसोसिएसन (NEVLA)	०१-४२६६९५५, ९६५९२४०५५३,	nevlacc@yahoo . com
नेपाल पशु स्वास्थ्यसेवा प्राविधिक संघ (NELTA)	०१५९०१०६२	neltakathmandu2071@ gmail . com
नेपाल फिसरिज प्राविधिक संघ	९८५७०११९३५	
नेपाल एनिमल साइन्स एशोसिएसन (NASA)	५५२१६५०	nasanepal2014@gmail . com
नेपाल भेटेरिनरी एशोसिएसन (NVA)	०१-५३५७४९६	nveta2024@gmail . com
भेटेरिनरी अभ्यासकर्ता संघ नेपाल (VPAN)	९८५१००१०७४	vpan2060@gmail . com
नेपाल कृषि अर्थशास्त्र समाज	५५५२२४३९	nepalagricosociety@gmail . com
नेपाल कृषिप्रसार समिति	९८५११५६७०२	naeanepal@gmail . com
नेपाल कृषिमहासंघ	९८५१००७२६४	info@naf . org . np
नेपाल हर्टिकल्चर सोसाइटी	९८४३४५४५७९	nepaleshorticulture@gmail . com
बाली संरक्षण समिति नेपाल	९८४१३६९६१५	plantprotectionsociety . nepal@ gmail . com
एग्रोनोमी सोसाइटी नेपाल (ASoN)	९८५११२१००२	info@ason . org . np
नेपालिज सोसाइटीअफ सोयल साइन्स		
नेपाल मत्स्यसमाज	०१-४३८५६४६	nefish . office@gmail . com
सोसाइटीअफ एग्रीकल्चरल साइन्टिस्टस नेपाल (SAS-Nepal)	९८५११८३३५२	info@sasnepal . org . np
नेपाल खाद्यवैज्ञानिक तथा प्राविधिज्ञसंघ (NEFOSTA)	०१-४२५६६२४, ९८६२०७७५०४	info@nefosta . org . np
एकीकृत शत्रुजीवव्यवस्थापन प्रशिक्षक संस्थानेपाल (TITAN)		
Plant Breeding and Genetic Society of Nepal (PBAGSN)		
नेपाल कृषिइन्जिनियर्स सोसाइटी(NSAE)		

४.३१ सुदूरपश्चिम प्रदेशका स्थानीय तहहरूको विवरण

क्र.सं.	जिल्ला	स्थानीय तहको नाम	इमेल	
१	वाजुरा	बडीमालिका नगरपालिका	badimalikamunicipality@gmail . com	
२		त्रिवेणी नगरपालिका	ito . trivenimun@gmail . com	
३		बुढीगंगा नगरपालिका	ito . budhigangamun7@gmail . com	
४		बुढीनन्दा नगरपालिका	ito . budhinanda@gmail . com	
५		गौमुल गाउँपालिका	ito . gaumulmun@gmail . com	
६		जगन्नाथ गाउँपालिका	jagganathmun@gmail . com	
७		स्वामीकार्तिक खापर गाउँपालिका	ito . swamikartikmun@gmail . com	
८		खप्तड छेडेदेह गाउँपालिका	icto . chhededaha@gmail . com	
९		हिमाली गाउँपालिका	ito . himalirulmun@gmail . com	
१०		वभाङ्ग	जयपृथ्वी नगरपालिका	jpmunicipality2014@gmail . com
११	बुंगल नगरपालिका		ito . bungalmun@gmail . com	
१२	तलकोट गाउँपालिका		ito . muntalkot@gmail . com	
१३	मष्टा गाउँपालिका		ito . mastamun@gmail . com	
१४	खप्तडछान्ना गाउँपालिका		ito . khaptadchhannamun@gmail . com	
१५	थलारा गाउँपालिका		thalamun@gmail . com	
१६	बित्थडचिर गाउँपालिका		bitthadchirmun@gmail . com	
१७	सूर्मा गाउँपालिका		ito . surmamun@gmail . com	
१८	छबिसपाथिभेरा गाउँपालिका		thapashatyaraj017@gmail . com	
१९	दुर्गाथली गाउँपालिका		durgathalimun23@gmail . com	
२०	केदारस्युँ गाउँपालिका		kedarasymun@gmail . com	
२१	साइपाल गाउँपालिका		ito . saipalmun@gmail . com	
२२	अछाम		मंगलसेन नगरपालिका	mmunicipalityachham1236@gmail . com
२३			कमलबजार नगरपालिका	kamalbazarmun@gmail . com
२४		साँफेबगर नगरपालिका	sanfebagamun@gmail . com	
२५		पन्चदेवल विनायक नगरपालिका	panchadevalbinayak@gmail . com	

२६		चौरपाटी गाउँपालिका	chaurpatigaupalika@gmail . com
२७		मेल्लेख गाउँपालिका	mellekhgaupalika@gmail . com
२८		बान्निगढी जयगढ गाउँपालिका	log . bannigadhi@gmail . com
२९		रामारोशन गाउँपालिका	icto . ramaroshanmun@gmail . com
३०		ढकारी गाउँपालिका	ito . dhakarimun@gmail . com
३१		तुर्माखाँद गाउँपालिका	ito . turmakhadmun@gmail . com info@ turmakhadmu . gov . np
३२	डोटी	दिपायल सिलगढी नगरपालिका	info@dipayalsilgadhimun . gov . np
३३		शिखर नगरपालिका	shikharmunicipality@gmail . com
३४		पूर्वीचौकी गाउँपालिका	ito . purbichaukimun@gmail . com
३५		बडीकेदार गाउँपालिका	info@badikedarmun . gov . np
३६		जोरायल गाउँपालिका	ito . jrm@gmail . com jorayalrmp@ gmail . com
३७		सायल गाउँपालिका	sayal . doti@gmail . com
३८		आदर्श गाउँपालिका	aadarshmun@gmail . com
३९		के.आई.सिं. गाउँपालिका	kisingh . rm@gmail . com
४०		बोगटान फुड्सिल गाउँपालिका	icto . bogatanmun@gmail . com
४१		कैलाली	धनगढी उपमहानगरपालिका
४२	टिकापुर नगरपालिका		tikapurmun@gmail . com
४३	घोडाघोडी नगरपालिका		ghodaghodimun@gmail . com
४४	लम्कीचुहा नगरपालिका		lamkicm@gmail . com
४५	भजनी नगरपालिका		info@bhajanimun . gov . np
४६	गोदावरी नगरपालिका		mungodawari@gmail . com,info@ godawarimunkailali . gov . np
४७	गौरीगंगा नगरपालिका		info . gaurigangamun@gmail . com
४८	जानकी गाउँपालिका		janakiruralmun@gmail . com, ito . janakimun1@gmail . com
४९	बर्दगोरिया गाउँपालिका		bardagoriyagaupalika2017@gmail . com

५०		मोहन्याल गाउँपालिका	ito . mohanyalmun@gmail . com	
५१		कैलारी गाउँपालिका	kailarigaupalika@gmail . com	
५२		जोशीपुर गाउँपालिका	joshipurmun@gmail . com	
५३		चुरे गाउँपालिका	chure . gaupalika@gmail . com	
५४	कञ्चनपुर	भीमदत्त नगरपालिका	info@bheemdattamun . gov . np, bmunicipality@gmail . com	
५५		पुर्नवास नगरपालिका	punarbansnagarपालिका55@gmail . com	
५६		वेदकोट नगरपालिका	bedkot122municipality@gmail . com	
५७		महाकाली नगरपालिका	raghunathbhatt02@gmai . com	
५८		शुक्लाफाँटा नगरपालिका	info@shuklaphantamun . gov . np	
५९		बेलौरी नगरपालिका	info@belaurimun . gov . np	
६०		कृष्णपुर नगरपालिका	ito . krishnapurmun@gmail . com	
६१		बेलडाडी गाउँपालिका	beldandirm12@gmail . com	
६२		लालझाडी गाउँपालिका	laljhadirmnc@gmail . com	
६३		डडेल्धुरा	अमरगढी नगरपालिका	ito . amargadhimun@gmail . com
६४			परशुराम नगरपालिका	parshurammun@gmail . com
६५			आलिताल गाउँपालिका	info@aalitalmun . gov . np
६६			भागेश्वर गाउँपालिका	bhageswormun@gmail . com
६७			नवदुर्गा गाउँपालिका	nawadurgaruralmun@gmail . com
६८	अजयमेरु गाउँपालिका		ajayamerugaupalika@gmail . com	
६९	गन्यापधुरा गाउँपालिका		ganapdhurarm@gmail . com ict . ganyapdhura@gmail . com	
७०	वैतडी	दशरथचन्द्र नगरपालिका	dnpbaitadi@gmail . com	
७१		पाटन नगरपालिका	ptnmun@gmail . com	
७२		मेलौली नगरपालिका	melaulimunicipality2073@gmail . com, ito . melaulimun@gmail . com	
७३		पुर्चौडी नगरपालिका	ito . purchaundi@gmail . com	
७४		सुर्नया गाउँपालिका	surnayagaupalika@gmail . com	
७५		सिगास गाउँपालिका	sigasmun@gmail . com	
७६		शिवनाथ गाउँपालिका	ito . shivanathmun@gmail . com	

७७		पञ्चेश्वर गाउँपालिका	ito . pancheshwormun@gmail . com
७८		दोगडाकेदार गाउँपालिका	dogadakedargaunpalika@gmail . com, ito . dogadakedar@gmail . com
८९		डीलासैनी गाउँपालिका	drmbaitadi@gmail . com
८०	दार्चुला	महाकाली नगरपालिका	info@mahakalimun . gov . np, mmdarchula@gmail . com
८१		शैल्यशिखर नगरपालिका	shailyashikhar . gov@gmail . com ito . shailyashikharmun@gmail . com
८२		मालिकार्जुन गाउँपालिका	mrmdarchula@gmail . com
८३		अपिहिमाल गाउँपालिका	info@ apihimalmun . gov . np apihimaldarchula@ gmail . com
८४		दुहुँ गाउँपालिका	duhunrm@gmail . com ito . duhunmun@ gmail . com
७५		नौगाड गाउँपालिका	info@naugadmun . gov . np naugaad@ gmail . com
८६		मार्मा गाउँपालिका	rm . marma . darchula@gmail . com
८७		लेकम गाउँपालिका	lekam . rmun@gmail . com
८८		ब्याँस गाउँपालिका	infovyansrm@gmail . com

३.२५ सुदूरपश्चिम प्रदेशका स्थानिय तहमा कार्यरत कृषि विकास शाखा प्रमुखहरूको नाम र सम्पर्क नम्बर

क्र.स.	जिल्ला	स्थानियत तह	कृषि विकास शाखा प्रमुखको नाम	सम्पर्क नम्बर	ईमेल
१	दार्चुला	महाकाली नगरपालिका	राजेश भट्ट	९८६४३००७८९	
२		शैल्यसिखर नगरपालिका	मोहन सिंह धामी	९८६८५८६९७९	
३		मालिकार्जुन गाउँपालिका	गजेन्द्र बुढा	९८६५९४१८७४	
४		अपिहिमाल गाउँपालिका	योगेन्द्र डागा	९८६३३६२८३१	
५		दुहुँ गाउँपालिका	नरेन्द्र बम ठकुरी	९८६९२९५५९२	

६		नौगाड गाँउपालिका	प्रकाश सिंह धामी	९८६८३८४२३	
७		मार्मा गाँउपालिका	दीपा भट्ट	९८४८९१७४४६	
८		लेकम गाँउपालिका	गजेन्द्र नारायण नाथ	९८४८८२१३५६	
९		व्यास गाँउपालिका	करिश्मा घर्ति	९८६१६८८५४८	
१०	वैतडी	दशरथचन्द्र नगरपालिका	नारायण भट्ट	९८६५६१६५८७	
११		पाटन नगरपालिका	महेश प्रसाद अवस्थी	९८४८८३६७५८	
१२		मेलौली नगरपालिका	नरेन्द्र नेगी	९८४८७०७०४७	
१३		पुर्चौडी नगरपालिका	तेज बहादुर वली	९८६५७६३६०७	
१४		सुर्नया गाँउपालिका	नरेश विष्ट	९८६०८९०१४६	
१५		देगडाकेदार गाँउपालिका	राम बहादुर विष्ट	९८४८८९८१५२	
१६		पञ्चेश्वर गाँउपालिका	भुवन सिंह भण्डारी	९८६८७६१२५६	
१७		शिगास गाँउपालिका	विर सिंह ऐरी	९८४८४२०३६४	
१८		डिलाशौनी गाँउपालिका	कुमोद पाल	९८६२३५९५३५	
१९		शिवनाथ गाँउपालिका			
२०	डडेल्धुरा	अजयमेरु गाँउपालिका	तारा सिंह	९८४८९८५७०५	tarasingh2028@ gmail . com
२१		परशुराम नगरपालिका	कालु सिंह बोहरा	९८४८६६१४२३	
२२		भागेश्वर गाँउपालिका	दान सिंह विष्ट	९८६८०५४५०१	bistdan2046@ gmail . com
२३		आलिताल गाँउपालिका	लक्ष्मण कामी	९८६५७८५५९४	laxmankami4@ gmail . com

२४		नवदुर्गा गाउँपालिका	धर्मा भट्टराई	९८४९३३५५४	
२५		अमरगढी नगरपालिका	रमेश बहादुर भण्डारी	९८५१३०६८०	rameshbhandari6@gmail . com
२६		गन्यापथुरा गाउँपालिका	योगेन्द्र देउवा	९८१५६०९७५६	
२७		भिमदत्त नगरपालिका			
२८		दोधरा चादनी नगरपालिका	श्री कमलापती भट्ट	९८५८७५२३२५	
२९		बेदकोट नगरपालिका	श्री देवराज बडु	९८४८९८१९३५	
३०		शिकलाफाटा नगरपालिका	श्री करन िह बुढाऐर	९८४८७३५४१५	
३१	कञ्चनपुर	कृष्णपुर नगरपालिका	श्री लाल बहादु धामी	९८४८४३३८१	
३२		पुर्नवा नगरपालिका	श्री कर्ण बहादुर शाही	९८४८७८७२९०	
३३		बेलौरी नगरपालिका	श्री शुमन राज जोशी	९८४८४५५७५९	
३४		बेल्डाडी गाउँपालिका	श्री निरज राज शर्मा	९८६८४६६७०२	
३५		लालभाडी गाउँपालिका	श्री हजमिला लावड	९८४४३५६३४२	
३६		धनगढी उ.म.न.पा.	लोक राज उपाध्याय	९८४८४२७१४३	lrupadhyay@gmail . com
३७		टिकापुर न.पा.	मोति वि.क.	९८५७८३६१२२	
३८		लम्कि चुहान.पा.	विक्रम चौधरी	९८५८४८०७९३	agbikram20@gmail . com
३९	कैलाली	गोदावरी न.पा.	नन्दी मल्ल	९८४८४२५००४	nandimalla55@gmail . com
४०		भजनी न.पा.	शुशोभन अधिकारी	९८६५३७६५०२	adhikarisushovan626@gmail . com
४१		घोडाघोडी न.पा.	जनक सिंह धामी	९८४८७१२५४४	janakhemant18@gmail . com

४२		गौरिगंगा न.पा.	विनोद चौधरी	९८६९४७८०८०	binodchaudhary906@ gmail . com
४३		कैलारी गा.पा.	मैया चौधरी	९८४८८९९२३५	maiyaagri100@ gmail . com
४४		जोशिपुर गा.पा.	किशोर पन्त	९८४८७७४८८८	
४५		जानकी गा.पा.	लालविर चौधरी	९८६४३३०९५	lalvsvt@gmail . com
४६		बर्दगोरिया गा.पा.	भंकर रावत	९८६९९४०७६९	Jhankarawat2@ gmail . com
४७		चुरे गा.पा.	दिपक पाण्डेय	९७४२३९७०२५	
४८		मोहन्याल गा.पा.	दिर्घ बहादुर रावत	९८४९४४३५३५	dirgha2022@gmail . com
४९	डोटी	दि.सी.न.पा	हिक्मत साउद	९८४३७७५४५४	hikmatsaud33@ gmail . com
५०		शिखर न.पा.	सुदर्शन कठायत	९८४८६६२२६६	kathayatsultan@ gmail . com
५१		के.आई.सिंह	यज्ञ रावल	९८४८६००२०६	rawalyogesh758@ gmail . com
५२		जोरायल गा.पा.	प्रदिप साउद	९८६८४५०९८	pradeepsaud720@ gmail . com
५३		सयल गा.पा.	तेज बहादुर थापा	९८६४६५९२३०	thapatej225@ gmail . com
५४		आदर्श गा.पा.	अन्जना शाही ठकुरी	९७०४४०२२९५	thakurianje14@ gmail . com
५५		बदिकेदार गा.पा.	सुरेश मलाशी	९८४८६०५८७९	malashisuresh2052@ gmail . com
५६		बोगटान गा.पा	योगेन्द्र बोगटी	९८६५६५५६९०	bogatiyogesh60@ gmail . com
५७		पुर्विचौकी गा.पा.	योगेन्द्र खड्का	९८४५८५६९४५	udayaram396@ gmail . com
५८		अछाम	साफेवगर नगरपालीका	श्री हिरा सार्कि	९८६८४७६२२६
५९	मंगलसेन नगरपालीका		श्री सुष्मा दुडगाना	९८६४८३३९४०	
६०	पञ्चदेवलविनयका नगरपालीका		श्री भरत साँउद	९८६८९०८२०६	

६१		कमलवजार नगरपालीका	श्री बालीका चौधरी	९८४५४२९८९५	
६२		तुर्माखाद गाउँपालीका	श्री भगेन्द्र, वड	९८४८६४६६८७	
६३		ढकारी गाउँपालीका	श्री दिपेन्द्र कुँवर	९८६८८९९३२३	
६४		रामारोसन गाउँपालीका	श्री पवन अधिकारी	९८४८३७२२५०	
६५		वान्नीगढ जगयगढ नगरपालीका	श्री दिपक भुल	९८६०७९९६०६	
६६		मेल्लेख गाउँपालीका	श्री मदन साँउद	९८६७८७५६६०	
६७		चौरपाटी गाँपालीका	श्री भृष्पड भुल	९८४८५५०२७२	
६८	वाजुरा	हिमाली गाउँपालीका	तोप बहादुर शाही	९८६९७३४९२४	topbdrshahi099@ gmail . com
६९		स्वामिकार्तिक खापर गाउँपालीका	बिनोद शाही	९७६५९०८८७६	binodshahi2054@ gmai . com
७०		जगन्नाथ गाउँपालीका	निरेश कटेल	९८६८५७७०८२	katelnirish@gmail . com
७१		बुढीनन्दा नगरपालीका	बिरेन्द्र कुमार मल्ल	९८६९८९९२८०	thakurinabindra2054@ gmail . com
७२		वडिमालीका नगरपालीका	रमेश वि.क.	९८६८४४७९३५	rameshb326@ gmail . com
७३		गौमुल गाउँपालीका	प्रेम बोहरा	९८६९९०७४७४	icando2056@ gmail . com
७४		खप्तडछेडेदह गाउँपालीका	मनिषा धामी	९७६९९५४०२	khaptadkrisi@ gmail . com
७५		बुढीगंगा नगरपालीका	दिपक थापा	९८६८४२४८९९	budhigangakrisisakha@ gmail . com
७६		त्रिवेणी नगरपालीका	खेमराज न्यौपाने	९८६८४२७६९२	nyaupanekhem1414@ gmail . com
७७	वभ्हाङ्ग	जयपृथ्वी न.पा	राम बहादुर खडका	९८६८८०२६५०	manrajjoshi292@ gmail . com

७८	मष्टा गा.पा	प्रभाकर जोशी	९८४८५६०५१६	joshipradha . iaas@ gmail . com
७९	दुर्गाथली गा.पा	रुपेन्द्र मीश्र	९८०१४७१३४८	rupenmishra1234@ gmail . com
८०	तलकोट गा.पा	दिपेन्द्र ऐडी	९८६५८१०३३८	aidipedra10@ gmail . com
८१	साइपाल गा.पा	सुमन कुमार सिंह	९८६८४०६६५०	053singhsuman@ gmail . com
८२	केदारस्युं गा.पा	उपेन्द्र मल्ल	९८५१२०६०५७	mallaupendra6133@ gmail . com
८३	वित्थडचिर गा.पा	सुशिल जोशी	९८६०३६७८८४	bitthadchirmun@ gmail . com
८४	थलारा गा.पा	प्रदीप नेपाली	९८६५६१८६५५	pariyarpradip7138@ gmail . com
८५	खप्तडछान्ना गा.पा	गौरीशंकर रोकाया	९८६०२३५७१०	gaurishankarrokaya@ gmail . com
८६	सुर्मा गा.पा	खाली		ito . surmamun@ gmail . com
८७	वुङ्गल न.पा	कमल कुवर	९८६८४१००३५	kunwarkamal567@ gmail . com
८८	छविसपाथिभेरा गा.पा	शेर वहादुर बुढा	९८४२८७२२४६	shishirkumarbudha@ gmail . com

५ कृषि सँग सम्बन्धित नीति, तथा ऐन नियम

कृषि विकासको गतिलाई सहज बनाउन कृषि सम्बन्धी नीति, नियमहरुको महत्वपूर्ण स्थान रहेको हुन्छ । सरकारको प्राथमिकता, प्रतिबद्धता र नियमन गर्ने कार्यलाई व्यवस्थित गर्न कृषिका विभिन्न नीति ऐन र नियमहरुले समेटेका हुन्छन् । हालसम्म तर्जुमा भएका यस्ता नीति ऐन र नियमहरु निम्न छन् । यी समाग्रीहरु कृषि विकास मन्त्रालय र अन्तर्गतका सम्बन्धित निकायहरुको प्रकाशन वेवसाइटहरुमा उपलब्ध रहेकाछन् ।

नीतिहरु

१. राष्ट्रिय बीउ विजन नीति, २०५६
२. राष्ट्रिय चिया नीति, २०५७
३. राष्ट्रिय मल नीति, २०५८
४. राष्ट्रिय कफी नीति, २०६०
५. राष्ट्रिय कृषि नीति, २०६१
६. कृषि व्यवसाय प्रवर्द्धन नीति , २०६३
७. कृषि जैविक विविधता नीति, २०६३ (संशोधन सहित २०७१)
८. जैविक प्रविधि नीति, २०६३

९. औद्योगिक नीति, २०६७
१०. पन्थीपालन नीति, २०६८
११. खर्क नीति, २०६८
१२. पुष्प प्रवर्द्धन नीति, २०६९
१३. राष्ट्रिय सहकारी नीति, २०६९
१४. आपूर्ति नीति, २०६९
१५. राष्ट्रिय सिमसार नीति, २०६९
१६. सिचाइ नीति, २०७०
१७. कृषि यान्त्रिकरण प्रवर्द्धन नीति, २०७१
१८. सार्वजनिक निति साम्भेदारी निति, २०७२
१९. वाणिज्य निति, २०७२
२०. मौरी प्रवर्द्धन निति, २०७३
२१. राष्ट्रिय वन नीति, २०७५
२२. राष्ट्रिय भूमि नीति, २०७५ (राष्ट्रिय भू-उपयोग नीति, २०७२ राष्ट्रिय भूमि नीति, २०७५ को अभिन्न अङ्ग हुने उल्लेख भएको)
२३. राष्ट्रिय खाद्य स्वच्छता निति, २०७६
२४. राष्ट्रिय कृषि-वन निति, २०७६
२५. एक स्वास्थ्य रणनीति, २०७६
२६. राष्ट्रिय विज्ञान प्रविधि तथा नव प्रवर्द्धन नीति, २०७६
२७. राष्ट्रिय जलवायू परिवर्तन नीति, २०७६
२८. अन्तराष्ट्रिय विकास सहायता परिचालन नीति, २०७६
२९. राष्ट्रिय दुग्ध विकास निति, २०७८
३०. राष्ट्रिय पशुपन्थी प्रजनन निति, २०७८
३१. राष्ट्रिय पशु प्रजनन नीति, २०७८
३२. राष्ट्रिय मत्स्य विकास निति, २०७९

ऐनहरू

१. जलचर संरक्षण ऐन, २०१७
२. पेटेन्ट डिजायन र ट्रेडमार्क ऐन, २०२२
३. खाद्य ऐन, २०२३
४. दाना पदार्थ ऐन, २०३३
५. बीउ विजन ऐन, २०४५
६. नेपाल कृषि अनुसन्धान परिषद् ऐन, २०४८
७. राष्ट्रिय दुग्ध विकास बोर्ड ऐन, २०४८
८. आमाको दूधलाई प्रतिस्थापन गर्ने वस्तु(बिक्रीवितरण नियन्त्रण) ऐन, २०४९
९. राष्ट्रिय चिया तथा कफी विकास बोर्ड ऐन, २०४९
१०. राष्ट्रिय सहकारी विकास बोर्ड ऐन, २०४९
११. आयोडिनयुक्त नुन (उत्पादन तथा बिक्रीवितरण) ऐन, २०५५
१२. पशु स्वास्थ्य तथा पशुसेवा ऐन, २०५५
१३. पशु वधशाला र मासु जाँच ऐन, २०५५
१४. नेपाल पशुचिकित्सा परिषद् ऐन, २०५५

१५. विरुवा संरक्षण ऐन, २०६४
१६. सहकारी ऐन, २०७४
१७. खाद्य अधिकार तथा खाद्य सम्प्रभुता सम्बन्धी ऐन, २०७५
१८. जीवनाशक विषादी व्यवस्थापन ऐन, २०७६
१९. पशु स्वास्थ्य तथा पशु सेवा व्यवसायी परिषद् ऐन, २०७९
२०. खाद्य स्वच्छता तथा गुणस्तर ऐन, २०८१

नियमावलीहरू

१. खाद्य नियमावली, २०२७
२. दाना पदार्थ नियमावली, २०४१
३. जीवनाशक विषादी नियमावली, २०५०
४. सिचाई नियमावली, २०५६
५. पशु स्वास्थ्य तथा पशु सेवा नियमावली, २०५६
६. पशु वधशाला र मासु जाँच नियमावली, २०५७
७. बीउ बिजन नियमावली, २०५४
८. सहकारी नियमावली, २०४९
९. नेपाल पशुचिकित्सा परिषद् नियमावली, २०५७
१०. बर्ड फ्लु नियन्त्रण नियमावली, २०७८
११. खाद्य अधिकार तथा खाद्य सम्प्रभुता सम्बन्धी नियमावली, २०८०

आदेशहरू/निर्देशन

१. कपास विकास समिति (गठन) आदेश, २०३७
२. रासायनिक मल नियन्त्रण आदेश, २०५५
३. कालीमाटी फलफुल तथा तरकारी बजार विकास समिति (गठन) (तेस्रो संशोधन) आदेश, २०६३
४. कृषि पशुपन्छी तथा जडिवुटी बीमा निर्देशिका, २०७९

सुदूरपश्चिम प्रदेशमा कृषि सँग सम्बन्धित कानूनहरू

क) प्रदेश सभाबाट पारित भएका ऐनहरू

१. सुदूरपश्चिम प्रदेशको सहकारी ऐन, २०७५
२. सुदूरपश्चिम प्रदेशको कृषि तथा पशुपंक्षी व्यवसाय प्रवर्द्धन ऐन, २०७६
३. सुदूरपश्चिम प्रदेशको वीउ विजन ऐन, २०७७
४. सुदूरपश्चिम प्रदेश दुग्ध विकास बोर्ड ऐन, २०७७
५. सुदूरपश्चिम प्रदेशको पशु विकास तथा पशु स्वास्थ्य सेवा ऐन, २०७८

ख) प्रदेश सरकार (मन्त्रीपरिषद्) बाट स्विकृत नियम, गठन आदेश

१. सुदूरपश्चिम प्रदेशको सहकारी नियमावली, २०७६
२. सुदूरपश्चिम प्रदेशको कृषि तथा पशुपंक्षी व्यवसाय प्रवर्द्धन नियमावली, २०७९

ग) प्रदेश सरकार (मन्त्रीपरिषद्) बाट स्विकृत रणनिति

१. सुदूरपश्चिम प्रदेशको कृषि विकास रणनिति (२०७९/०८०-२०९३/०९४)

घ) सुदूरपश्चिम प्रदेश सरकार बाट स्विकृत कृषि सँग सम्बन्धित कार्यविधि, निर्देशिका, मापदण्ड

१	आयआर्जन तथा उत्पादनमुलक कार्यमा सहकारी संस्थालाई अनुदान प्रदान गर्ने कार्यविधि, २०७५
२	कृषि औजार यन्त्र उपकरण अनुदान वितरण कार्यविधि, २०७५
३	कोल्डस्टोर, कोल्डरुम र राइपेनिङ्ग च्याम्बर निर्माण कार्यक्रम संचालन कार्यविधि, २०७५
४	डेरी तथा मासु पसल सुधार कार्यक्रम कार्यान्वयन कार्यविधि, २०७५
५	पशुपंक्षी बजार प्रवर्द्धन कार्यक्रम कार्यान्वयन कार्यविधि, २०७५
६	युवा लक्षित पशु विकास कार्यक्रम कार्यान्वयन कार्यविधि, २०७५
७	सिमान्तकृत वर्ग लक्षित पशुपालन कार्यक्रम कार्यान्वयन कार्यविधि, २०७५
८	स्वरोजगारमुलक तालिम सञ्चालन तथा व्यवस्थापन कार्यविधि, २०७५
९	कृषि यान्त्रीकरणका लागि साभेदारीमा कस्टम हार्डवेर सेन्टर स्थापना तथा संचालन कार्यविधि, २०७५
१०	कृषि यान्त्रीकरण अनुदान परिचालन कार्यविधि, २०७६
११	कृषि जन्म उद्योग स्थापना कार्यक्रम कार्यान्वयन कार्यविधि, २०७६
१२	कोल्डस्टोर, कोल्ड च्याम्बर र राइपेनिङ्ग च्याम्बर स्थापना तथा संचालन कार्यविधि, २०७६
१३	भूमिहिनका लागि सुरक्षित बसोबास कार्यक्रम कार्यान्वयन कार्यविधि, २०७६
१४	मिल्क एनालाइजर वितरण कार्यक्रम कार्यान्वयन कार्यविधि, २०७६
१५	मुख्य मन्त्री एकिकृत कृषि तथा पशुपंक्षी विकास कार्यक्रम संचालन कार्यविधि, २०७६
१६	पशुपंक्षी मोडेल फार्म स्थापना तथा सञ्चालन कार्यविधि, २०७६
१७	व्यवसायिक प्याज खेती कार्यक्रम सञ्चालन कार्यविधि, २०७६
१८	व्यवसायिक केरा खेती कार्यक्रम सञ्चालन कार्यविधि, २०७६
१९	सहकारी संघ संस्थालाई अनुदान प्रदान गर्ने कार्यविधि, २०७६
२०	सामुदायिक छाडा पशु कल्याण प्रवर्द्धन गर्न गौशाला निर्माण तथा व्यवस्थापन कार्यक्रम सञ्चालन कार्यविधि, २०७६
२१	दुध उत्पादन र बजारीकरण आधारमा अनुदान कार्यविधि, २०७६
२२	करार सेवामा कृषि प्राविधिक कर्मचारी छनौट कार्यविधि, २०७७
२३	एकिकृत कृषि बजार निर्माण, हस्तान्तरण तथा सञ्चालन कार्यविधि, २०७७

२४	कृषि उष्मायन पद्धति मार्फत कृषि उद्यमशिलता विकास कार्यक्रम कार्यान्वयन कार्यविधि, २०७७
२५	कृषि विधार्थि मार्फत अध्ययनसँगै आयआर्जन कार्यक्रम सञ्चालन कार्यविधि, २०७७
२६	सुदूरपश्चिम प्रदेशको वाली तथा पशुधन बीमाको प्रिमियममा थप अनुदान उपलब्ध गराउने कार्यविधि, २०७७
२७	कृषि तथा पशुपंक्षी व्यवसायमा अनुदान परिचालन कार्यविधि, २०७७
२८	प्रतिफलमा आधारित प्रोत्साहन अनुदान कार्यक्रम सञ्चालन कार्यविधि, २०७७
२९	सुदूरपश्चिम प्रदेशको सहकारी संघ संस्था पुर्गठन तथा एकिकरण सम्बन्धी कार्यविधि, २०७७
३०	चक्लावन्दिमा कृषि कार्यक्रम कार्यान्वयन कार्यविधि, २०७७
३२	कोरोना प्रभावित तथा विदेशबाट फर्किएका युवा लक्षित कार्यक्रम कार्यान्वयन मापदण्ड, २०७७
३३	माटो स्वस्थता प्रमाणपत्र (Soil Health Card) कार्यक्रम सञ्चालन निर्देशिका, २०७७
३४	सुन्तलाजात फलफूल बगैचा पुनस्थापना तथा हास रोग नियन्त्रण कार्यक्रम संचालन निर्देशिका, २०७७
३५	सुदूरपश्चिम प्रदेश सहकारी संघसंस्था दर्ता दिग्दर्शन, २०७७
३६	सुदूरपश्चिम प्रदेशमा उच्च प्रजनन मानको जमेको विर्य वितरण तथा प्रयोग निर्देशिका, २०७८
३७	धान मिल मोडेलमा मसिनो धान उत्पादनको प्रतिफलमा आधारित अनुदान कार्यक्रम सञ्चालन कार्यविधि, २०७८
३८	कृषि अनुसन्धान, प्रसार र शिक्षा कार्यक्रम (व्यवस्थापन तथा सञ्चालन) कार्यविधि, २०७८
३९	भिमदत्त उत्कृष्ट कृषक पुरस्कार कार्यक्रम सञ्चालन कार्यविधि, २०७८
४०	कृषि तथा पशुपंक्षी व्यवसायमा अनुदान परिचालन कार्यविधि पहिलो संसोधन, २०७८
४१	सुदूरपश्चिम प्रदेश खाद्य परिषद (गठन तथा सञ्चालन) कार्यविधि, २०७९

श्रोत: ५ वर्षे उपलब्धी पुस्तिका, भूमि व्यवस्था, कृषि तथा सहकारी मन्त्रालय धनगढी, कैलाली, २०७९

६. पन्द्रौ योजनामा (२०७६/०७७-२०८०/८१) कृषि तथा प्राकृतिक स्रोत क्षेत्र

१. कृषिक्षेत्र

क्षेत्रगत सोच, लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति तथा कार्यनीति ।

सोच

खाद्य र पोषण सुरक्षा तथा खाद्य सम्प्रभुता सहितको दिगो, प्रतिस्पर्धी एवम समृद्ध कृषि अर्थतन्त्र ।

लक्ष्य

प्रतिस्पर्धा जलवायु अनुकूल आत्मनिर्भर एवं निर्यातमुखी उद्योगको रूपमा कृषि क्षेत्रलाई रूपान्तरण गर्दा समावेशी र दिगो आर्थिक वृद्धि हासिल गर्ने ।

उद्देश्य

१. कृषि क्षेत्रको उत्पादन तथा उत्पादकत्वको वृद्धिगरी खाद्य तथा पोषण सुरक्षा सुनिश्चित गर्ने ।
२. कृषिमा आधारित उद्योगको विकास गरी रोजगारीर आमदानी वृद्धि गर्ने ।
३. व्यवसायीकरण तथा प्रतिस्पर्धात्मक क्षमता विकास गरी कृषिक्षेत्रको व्यापार सन्तुलन गर्नु ।

रणनीति तथा कार्यनीति

पैतालीस वटा कार्यनीति सम्मिलित रहेको यस कृषि क्षेत्रका निम्नानुसार ७ रणनीतिहरू रहेका छन्.

१. संघ, प्रदेश र स्थानीय तह तथा सम्बन्धित सरोकारवाला सँगको समन्वय तथा सहकार्यमा कृषि सम्बन्धी नीति, कानून तथा योजना निर्माण गरी कृषिको उत्पादन र उत्पादकत्व वृद्धि गर्ने ।
२. कृषि क्षेत्रको उत्पादकत्व वृद्धि गर्ने शिक्षा अनुसन्धान र प्रसार पद्धतिलाई एकीकृत गर्दै प्रभावकारी बनाउने र गुणस्तरीय उत्पादन सामग्री तथा सेवाको उपलब्धताको सुनिश्चितता गर्ने ।
३. कृषिमा निजीक्षेत्रको लगानी वृद्धिको उचित वातावरण सिर्जना गर्न नीति तथा संरचनागत सुधार कार्यक्रमगत सहयोग तथा सहजीकरण गर्ने ।
४. कृषि पूर्वाधारको विकास, बजार सूचना प्रणालीको स्थापना, साना तथा मझौला कृषि उद्यमशीलताको विकास, खाद्य स्वच्छता तथा गुणस्तर अभिवृद्धि गर्दै प्रतिस्पर्धात्मक क्षमता वृद्धि गर्ने ।
५. स्थानीय सम्भाव्यताको आधारमा उत्पादनशील कृषकहरूको प्राविधिक, व्यावसायिक तथा संस्थागत क्षमता अभिवृद्धिका साथै उनीहरूको अधिकार निश्चित गर्दै उत्पादन र बजारीकरणलाई नाफामूलक बनाउने ।
६. तुलनात्मक लाभ एवम उच्चमूल्य वाली तथा वस्तुको बजारीकरण गरीनिर्यात प्रवर्द्धन गर्ने ।
७. जलवायु परिवर्तन र प्रकोपबाट पर्ने नकारात्मक असर न्यूनीकरण गर्दै जलवायु अनुकूलन तथा उत्थानशील प्राङ्गारिक लगायतका कृषि प्रविधिको विकास र विस्तार गर्ने ।

२. खाद्य तथा पोषण सुरक्षा क्षेत्र

सोच

खाद्य सम्प्रभुता, दिगो खाद्य तथा पोषण सुरक्षा सहितको समाज ।

लक्ष्य

स्वच्छ र पोषणयुक्त खाद्य उपलब्धता तथा पहुँचको वृद्धि गर्दै खाद्य तथा पोषण सुरक्षाको सुनिश्चितता गर्ने ।

उद्देश्य

१. खाद्य असुरक्षा तथा पोषणको जोखिममा रहेका क्षेत्र र समूहको आधारभूत खाद्य उपलब्धता सुनिश्चित गर्नु ।
२. कृषि तथा गैर कृषिजन्य उद्यम मार्फत आय-आर्जनमा सुधार गरी खाद्यमा पहुँच वृद्धिगर्नु ।
३. खाद्य वस्तुको स्वच्छता अभिवृद्धि गर्दै गुणस्तरयुक्त खाद्यवस्तुको वितरण प्रणालीमा सुधार गर्नु ।

रणनीति तथा कार्यनीति

यस क्षेत्रको सत्र वटा कार्यनीति सहित निम्नानुसारका ६ वटा रणनीतिहरू रहेका छन्:

१. संघ, प्रदेश तथा स्थानीय तहमा खाद्य तथा पोषण असुरक्षित क्षेत्र समूहमा तथ्यमा आधारित एकीकृत योजना सहित खाद्य संकट समाधान गर्न आवश्यक व्यवस्था मिलाउने ।
२. कृषि जैविक विविधताको संरक्षण, संवर्द्धन र सदुपयोग, जलवायु परिवर्तन अनुकूलन प्रविधिको विकास र विस्तार गरी साध्य वस्तुको उपलब्धता, उपयोगमा स्थिरता र प्रवर्द्धन कायम गरी खाद्य तथा पोषण सुरक्षा सुनिश्चित गर्ने ।
३. रैथाने खाद्यबाली तथा पशुपन्छीको संरक्षण, प्रवर्द्धन र प्रचार-प्रसार गर्दै समुदायको पोषण अवस्था सुधारका लागि खानपानको बानी-व्यवहारमा सुधार ल्याउने ।
४. गैरकृषिमा आवद्ध नागरिकका लागि आय-आर्जन बढाई खाद्यमा पहुँच बढाउने ।
५. वितरण प्रणाली व्यवस्थित गर्नका लागि तीनै तहका सरकारको समन्वयात्मक सञ्जालको विकास गर्दै खाद्य आवश्यकता लाई पूरा गर्न सबै प्रदेश तथा स्थानीय स्तरमा जगेडा भण्डार (Buffer Storage) को व्यवस्था गर्ने ।
६. संघ, प्रदेश तथा स्थानीय तहमा खाद्य तथा पोषणस्थिति एवं खाद्यवस्तुको गुणस्तर र स्वच्छता सुनिश्चित गर्न नियमन प्रणाली विकास तथा संस्थागत गर्ने ।

३. सिंचाई

क्षेत्रगत सोच, लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति र कार्यनीति ।

सोच

दिगो एवम भरपर्दो सिंचाई सुविधा उपलब्ध गराई कृषिउत्पादन र उत्पादकत्व वृद्धिमा योगदान ।

लक्ष्य

कृषि योग्य भूमिमा दिगो एवम भरपर्दो सिंचाई सुविधा उपलब्ध गराउने ।

उद्देश्य

१. उपयुक्त प्रविधि मार्फत थप कृषियोग्य भूमिमा सिंचाई सेवा विस्तार गर्न ।
२. ठूला, जलाशययुक्त तथा जल स्थानान्तरण बहुउद्देश्यीय आयोजनाको विकास गरी कृषियोग्य भूमिमा वर्षैभरि भरपर्दा रूपमा सिंचाई सुविधा उपलब्ध गराउनु ।
३. सम्पन्न सिंचाई प्रणालीको मर्मत-सम्भार एवं व्यवस्थापनलाई सुदृढतुल्याई दिगोपन बढाउनु ।

रणनीति तथा कार्यनीति

यस क्षेत्रमा १५ कार्यनीति सहित निम्न ६ वटा रणनीति हरु तय गरिएका छन्:

१. सिंचाई विकासको गुरुयोजना र कृषि विकास रणनीतिअनुसार जलवायु परिवर्तन अनुकुलन हुने गरी सिंचाई योजनाहरूको विकास एवं विस्तार गर्ने ।
२. नयाँ प्रविधिमा आधारित सिंचाईको विकास गर्नुका साथै सिंचाई दक्षता वृद्धि गर्ने ।
३. संघ, प्रदेश र स्थानीय तहको समन्वय र सहकार्यमा सिंचाई प्रणालीको विकास गर्ने तथा बाह्रै महिना सिंचाई सेवा उपलब्ध गराउनका लागि ठूला बहुउद्देश्यीय, अन्तर जलाधार र जलाशययुक्त आयोजनालाई प्राथमिकताका साथ अधि बढाउने ।
४. भूमिगत सिंचाई योजनाको विस्तार सहित उपयोगमा जोड दिने ।
५. सिंचाई प्रणालीको मर्मत सम्भार एवं दिगो व्यवस्थापनका लागि स्रोत सहित उपभोक्ता सहभागिता सुनिश्चित गर्ने ।
६. नीतिगत सुधार विद्यमान संस्थागत संरचनाको क्षमता र जनशक्तिको दक्षता अभिवृद्धि गर्ने ।

४. अपेक्षित उपलब्धि

योजनाको अन्त्य सम्ममा कुल गार्हस्थ्य उत्पादनमा कृषि क्षेत्रको योगदान २७ प्रतिशतबाट २२.३ प्रतिशत पुगेको हुनेछ । कृषि क्षेत्रको उत्पादकत्व ३.१ बाट ४ मे.टन. प्रतिहेक्टर पुगेको हुनेछ । योजना अवधिको अन्तिममा प्रमुख वालीहरूको वीउ प्रतिस्थापन दर २५ प्रतिशत पुगेको हुनेछ । आ.व. २०७५/०७६ मा प्रमुख वालीहरूको प्रतिहेक्टर उत्पादकत्व धान ३.७६ मे.टन, मकै २.८ मे.टन, गहु ३.० मे.टन, कोदो १.२ मे.टन, फापर १.१ मे.टन, तरकारी १४.१ मे.टन, आलु १६.४ मे.टन, दलहन १.२ मे.टन, तेलहन १.१ मे.टन, फलफूल ९.८ मे.टन, माछा ४.९ मे.टन प्रति हेक्टर, दुध १०५० लिटर प्रति दुधालु पशु प्रति वेत, मासु ७५ के.जी. प्रति वध गरिएको पशु तथा अण्डा २४५ वटा प्रति पन्छि रहेकोमा योजना अवधिको अन्तिम वर्ष २०८०/०८१ मा धान ४.५ मे.टन, मकै ४.० मे.टन, गहु ३.५ मे.टन, कोदो १.३ मे.टन, फापर १.२ मे.टन, तरकारी २० मे.टन, आलु २२ मे.टन, दलहन १.३ मे.टन, तेलहन १.३ मे.टन, फलफूल १२ मे.टन, माछा ६ मे.टन प्रति हेक्टर, दुध १४७८ लिटर प्रति दुधालु पशु प्रति वेत, मासु ८५ के.जी. वध गरिएको पशु, अण्डा २६० वटा प्रति पंक्षी पुगेको हुनेछ । जमिनको उत्पादकत्व अमेरिकी डलर ४३४८ प्रति हेक्टर, कृषि श्रमको उत्पादकत्व अमेरिकी डलर १,५७८ प्रति व्यक्ती प्रति हेक्टर पुगेको हुनेछ । योजनाको अवधिमा प्रमुख कृषि उत्पादनमा आत्मनिर्भर भई कृषि क्षेत्रको व्यापार सन्तुलन कायम भएको हुनेछ ।

५. पन्ध्रौ आवधिक योजना (२०७५/०७६ देखी २०८०/०८१) (कृषि संग सम्बन्धित) को प्रगती

५.१ पन्ध्रौ योजनाको हाल सम्मको प्रगती अवस्था

नतिजा सूचक	इकाई	आधार वर्ष २०७५/०७६	आ.व.को २०७८/०७९ को लक्ष्य	हाल सम्मको प्रगती	योजना अवधिको लक्ष्य २०८०/०८१
प्रमुख कृषि वाली तथा उपजको उत्पादकत्व					
धान	मेट्रिक टन प्रति हेक्टर	३.७६	४.३	३.४७	४.५
मकै	मेट्रिक टन प्रति हेक्टर	२.८४	३.८	३.१५	४
गहु	मेट्रिक टन प्रति हेक्टर	२.८५	३.४	२.९९	३.५
तरकारी	मेट्रिक टन प्रति हेक्टर	१४.३७	१९.१	१४.७४	२०
आलु	मेट्रिक टन प्रति हेक्टर	१६.०५	२०.६	१७.६०	२२
फलफूल	मेट्रिक टन प्रति हेक्टर	९.८१	११.२७	१०.९४	१२
माछा	मेट्रिक टन प्रति हेक्टर	४.९३	५	५.४	६
दुध	दुधालु पशु वेत लिटर	११८८	१३००	१३९३	१४८७
मासु	के.जि. प्रति बध गरिएको पशु	७५	८१	८४.५	८५
अण्डा	गोटा प्रति पन्क्षी	२४५	२५५	२५८	२६०
प्रमुख वालीहरुको वीउ प्रतिस्थापन दर	प्रतिशत	१६	२२	२१.९१	२५
पशु चौपायाहरुमा खोप सेवा	संख्या (लाखमा)	९४	११०	११८.१३	१२४

पन्ध्रीमा खोप सेवा	संख्या (लाखमा)	३००	३६२	३६२.८	४५०
पंक्षीहरुका लागी खोप उत्पादन	संख्या (लाखमा)	३००	३६२	३९४.३	४५०
पशु चौपायाहरुका लागी खोप उत्पादन	संख्या (लाखमा)	९४	११०	११०	१२४
कृतिम गर्भाधान (नश्ल सुधारका लागी)	संख्या (हजारमा)	६२२	७२४	७४०	७९५

श्रोत: कृषि तथा पशुपन्ध्री विकास मन्त्रालय, २०८०

७. कृषि विकास रणनीति (ADS) वारे सक्षिप्त जानकारी

सारांश (SUMMARY)

कृषि विकास रणनीति (एडिएस) आगामी २० वर्ष (२०७२/०७३-२०९१/९२) सम्मका लागी नेपालको कृषि क्षेत्रलाई दिशानिर्देश गर्ने मार्गदर्शक दस्तावेजका रूपमा नेपाल सरकारले आर्थिक वर्ष २०७२/७३ देखी लागु गरेको रणनीतिक दस्तावेज हो। यस रणनीति को उद्देश्य १० वर्षे कार्ययोजना र मार्गचित्र सहित कृषि क्षेत्रको विगत तथा वर्तमानका कामहरुको समीक्षामा आधारित कृषि विकासको समष्टिगत २० वर्षे रणनीतिक योजना प्रस्तुत गर्नु हो।

एडिएस र कृषिको रूपान्तरण प्रक्रिया (ADS and the process of agriculture transformation)

एडिएस को तर्जुमा मूलतः कृषिमा आधारित समुदायलाई सेवा र उद्योग क्षेत्रवाट बढी आय आर्जन गर्न सक्ने गरी कृषि क्षेत्रको रूपान्तरण गर्ने अवधारणामा आधारित छ। नेपालीको लागि खाद्य उत्पादन तथा वितरण, गैर कृषि क्षेत्र सहितको ग्रामीण विकास, श्रमिक र जमिनको उत्पादकत्व वृद्धि, व्यापार सन्तुलन, रोजगारी र युवा पलायन, कृषिक्षेत्रमा महिलाको भूमिका र जलवायु परिवर्तनको सन्दर्भमा प्राकृतिक स्रोत-साधनको व्यवस्थापन आदिका लागि रूपान्तरण प्रक्रियाको उपादेयता स्थापित हुनेछ। एडिएसले कृषि क्षेत्रको रूपान्तरण प्रक्रियालाई गति दिने र नेपाली समाजको आकाङ्क्षा तथा समस्या हरूबीच सही तालमेल सुनिश्चित गर्ने छ।

एडिएस को परिकल्पना (Vision of the ADS)

“आर्थिक वृद्धिलाई गति दिने, जीवनस्तरलाई माथि उकास्ने, खाद्य तथा पोषण सुरक्षामा योगदान दिने, खाद्यसम्प्रभुता उन्मुख आत्मनिर्भर, दिगो, प्रतिस्पर्धी तथा समावेशी कृषि क्षेत्र”।

तालिका १: एडिएस परिकल्पनाका लागि सूचकहरू र लक्ष्यहरू (Indicators and Targets for ADS Vision)

परिकल्पनाका सम्भाग	सूचकहरू	दृष्टांश को अवस्था	अल्पकालिन लक्ष्य (५ वर्ष)	मध्य कालिन लक्ष्य (१० वर्ष)	दीर्घकालिन लक्ष्य (२० वर्ष)
आत्मनिर्भरता (Self-reliant)	खाद्यान्नमा आत्मनिर्भरता	खाद्यान्नमा १६ प्रतिशत व्यापार घाटा	० प्रतिशत व्यापार घाटा	०-५ प्रतिशत अतिरिक्त निर्यात व्यापार	०-५ प्रतिशत अतिरिक्त निर्यात व्यापार
दिगोपना (Sustainability)	वैश्वी सिचाई	२५.२ प्रतिशत	३५ प्रतिशत	६० प्रतिशत	८० प्रतिशत
	माटोमा प्राङ्गारिक पर्दाथ	१.९६ प्रतिशत	३.० प्रतिशत	३.९२ प्रतिशत	४ प्रतिशत
	हैसियत विप्रीएको जमिन (Degraded land)	३.७२ मिलियन हेक्टर	३.८८ मिलियन हेक्टर	२.५६ मिलियन हेक्टर	१.६ मिलियन हेक्टर
	जंगलले ढाकेको क्षेत्र	४४.७ प्रतिशत	४४.७ प्रतिशत	४४.७ प्रतिशत	४४.७ प्रतिशत
	जमिनको उत्पादकत्व (कृषि क्षेत्रको कुल ग्राहस्थ उत्पादन प्रति हेक्टर)	३,३७८ अमेरिकी डलर	४,९८४ अमेरिकी डलर	५,३३९ अमेरिकी डलर	८,६९७ अमेरिकी डलर
	कुल ग्राहस्थ उत्पादनमा कृषि व्यवसायको प्रतिशत	८ प्रतिशत	९ प्रतिशत	११ प्रतिशत	१६ प्रतिशत
प्रतिस्पर्धि (Competitive)	कृषि व्यापार सन्तुलन	व्यापार घाटा ११२३ मिलियन अमेरिकी डलर	व्यापार घाटा १,०७३ मिलियन अमेरिकी डलर	व्यापार घाटा ८८२ मिलियन अमेरिकी डलर	व्यापार बचत ५०८ मिलियन अमेरिकी डलर

	कृषि जन्म निर्यात (मिलियन अमेरिकी डलर)	२५५		४५६	८१४	२,५९८
समावेशी (Inclusive)	महिलाको वा सयुक्त स्वामित्वमा रहेको कृषियोग्य जग्गा	१६ प्रतिशत		२० प्रतिशत	३० प्रतिशत	५० प्रतिशत
	कृषि कार्यक्रमको पहुचभित्रका कृषक प्रतिशत	१८.२ प्रतिशत		२२ प्रतिशत	२६ प्रतिशत	३२ प्रतिशत
वृद्धि (Growth)	कृषि क्षेत्रको कुल गार्हस्थ्य उत्पादनको औसत वृद्धिदर	२.२३ प्रतिशत (८)		४ प्रतिशत	५ प्रतिशत	६ प्रतिशत
जिविकोपार्जन (Livelihood)	कृषि क्षेत्रको कुल गार्हस्थ्य उत्पादन / कृषि श्रमिक	८३५ अमेरिकी डलर		१,०२९ अमेरिकी डलर	१,३६८ अमेरिकी डलर	१,९२६ अमेरिकी डलर
	ग्रामिण क्षेत्रहरूमा गरिवि	२४.३ प्रतिशत		१९ प्रतिशत	१५ प्रतिशत	९ प्रतिशत
खाद्य तथा पोषण सुरक्षा (Food and Nutrition security)	खाद्य जनित गरिवि (८८)	२७.६ प्रतिशत		१९ प्रतिशत	१३ प्रतिशत	६ प्रतिशत
	पोषण	पुडकोपन (stunting) ३७.४ प्रतिशत		पुडकोपन (stunting) २९ प्रतिशत	पुडकोपन (stunting) २० प्रतिशत	पुडकोपन (stunting) ८ प्रतिशत
		कम तौल (underweight) हुने ३०.१ प्रतिशत		कम तौल (underweight) हुने २० प्रतिशत	कम तौल (underweight) हुने १३ प्रतिशत	कम तौल (underweight) हुने छ प्रतिशत

	सुकेनास ख्याउटे पना लारोका जनसंख्या (wasting) को प्रतिशत ११.३	सुकेनास ख्याउटे पना लारोका जनसंख्या (wasting) को प्रतिशत २	सुकेनास ख्याउटे पना लारोका जनसंख्या (wasting) को प्रतिशत १	सुकेनास ख्याउटे पना लारोका जनसंख्या (wasting) को प्रतिशत १
	वि। एम आई (Body Mass Index) कम भएका महिलाको प्रतिशत १८.१	वि। एम आई (Body Mass Index) कम भएका महिलाको प्रतिशत १५	वि। एम आई (Body Mass Index) कम भएका महिलाको प्रतिशत १३	वि। एम आई (Body Mass Index) कम भएका महिलाको प्रतिशत १३

ADS एक जिवन्त रणनीति हो (ADS is a living strategy)। ADS पाँच पाँच वर्षमा वाह्य समिक्षा गरी त्यसका सरकार र नागरिक समाजले व्यापक छलफल गर्ने छन र निरन्तर संशोधन कल्पना गरिएको छ।

कृषि विकास रणनीति कार्यान्वयन अवस्था र हाल सम्मको प्रगती अवस्था:

कृषिविकास रणनीतिले परिकल्पना गरे अनुसार विभिन्न नीतिगत सुधारका प्रयासहरू भैरहेका छन्। नेपाल सरकार मा. मन्त्रीस्तरको मिति २०७२/११/१० को निर्णय अनुसार Food and Nutrition Security Plan of Action स्वीकृत भएको छ भने भू-उपयोग नीति, २०७२, मौरीप्रवर्द्धन नीति, २०७३, राष्ट्रिय भूमिनीति, २०७४, राष्ट्रिय खाद्यस्वच्छता नीति, २०७५, राष्ट्रिय कृषिवन नीति, २०७६, राष्ट्रिय पशु स्वास्थ्यनीति, २०७६, राष्ट्रिय पशुपन्छी प्रजनन नीति, २०७६, राष्ट्रिय दुग्धविकास नीति, २०७६, राष्ट्रिय मत्स्यविकास नीति, २०७९ गरीनीतिहरू स्वीकृत भएका छन्। यस्तै नेपाल सरकारले खाद्य अधिकार तथा खाद्य सम्प्रभुता सम्बन्धी ऐन, २०७४, जीवनाशक विषादी व्यवस्थापन ऐन, २०७६, पशु स्वास्थ्य तथा पशु व्यवसायी परिपद् ऐन, २०७९ र भू उपयोग ऐन, २०७६ लागू गरेको छ भने भू-उपयोग ऐन, २०७६ अनुसार भू-उपयोग नियमावली, २०७९ जारी गरेको छ। त्यसैगरी, विद्यमान दुईवटा नीति राष्ट्रिय कृषिनीति, २०६१ र राष्ट्रिय कृषि प्रसार रणनीति, २०६३ परिमार्जनको चरणमा छन्। एडीएसको कार्यान्वयनलाई सहज बनाउन श्री नीतिगत प्रयासहरू भएका हुन्। सरचनागत विकासका सम्बन्धमा कृषिविकास रणनीतिले परिकल्पना गरेका राष्ट्रिय कृषि विकास कार्यान्वयन समिति, राष्ट्रिय कृषि विकास समन्वय समिति, राष्ट्रिय किसान आयोग, कृषि विकास रणनीति कार्यान्वयन समन्वय एकाइ, ADS JSR Mechanism स्थापना भएका छन्। कार्यक्रमका हकमा विभिन्न नियमित कार्यक्रमहरूका अलावा कृषि विकास रणनीतिको सहयोगी परियोजनाका रूपमा प्रधानमन्त्री कृषि आधुनिकीकरण परियोजना, कृषि क्षेत्र विकास कार्यक्रम, ग्रामीण उद्यम तथा आर्थिक

विकास आयोजना, पहाडी क्षेत्र काष्ठफल तथा फलफूल विकास आयोजना, नेपाल लाइभस्टक सेक्टर इनोभेसन आयोजना र नेपाल खाद्यतथा पोषण सुरक्षा परियोजना कार्यान्वयनमा रहेका छन् । कृषि विकास रणनीति कार्यान्वयन सहयोगका लागि युरोपियन यूनियनको ३६ मिलियन युरो बराबरको बजेटरी सहयोग र ४ मिलियन युरो बराबरको प्राविधिक सहयोग प्राप्त भएको थियो । अप्रिल २०१९ देखि जुन २०२२ सम्मको लागि सम्झौता भई लागु भएको कृषि विकास रणनीतिको लागि युरोपियन युनियनको प्राविधिक सहयोग सुविधा (EU TCF to ADS) मार्फत सातवटै प्रदेशहरूमा रहेन गरी नियुक्त भएका कृषि विकास रणनीति विज्ञ (ADS Expert) मार्फत रणनीति कार्यान्वयनका लागि आवश्यक समन्वय, सचेतना एवं योजना तर्जुमा लगायतका कार्यहरूमा सहयोगी भूमिका निर्वाह भएको थियो ।

कृषि क्षेत्रको समग्र अवस्था र रणनीति अनुसारका सूचकहरूको उपलब्धि सहितको (Agriculture Sector Review) क्षेत्रगत अवस्था विश्लेषणको निरन्तरता स्वरुप चौथो समीक्षा गरिएको छ । रणनीति कार्यान्वयनको हालसम्म लक्षित सूचकहरूको प्रगति मिश्रित रूपमा हासिल भएको देखिन्छ । रणनीतिका अधिकांश सूचकहरू सकारात्मक दिसामा रहेको भएता पनि प्रमुख खाद्यान्नमा आत्मनिर्भरता, कृषिक्षेत्रको वृद्धि, व्यापार सन्तुलन, सिंचित क्षेत्रफल तथा जमिनको उत्पादकत्व लगायतका सूचकहरूमा भने आशातित रूपमा प्रगति हासिल हुन सकेको छैन ।

श्रोत: कृषि तथा पशुपंक्षी विकास मन्त्रालय, २०८०

तालिका २ कृषि विकास रणनीतिका सुचकहरूको आ.व. २०७७/०७८ सम्मको प्रगती स्थिति

सोच सभागहरू	सुचकहरू	आधार तथ्याङ्क (आ.व. २०७२/०७३)	लक्ष्य (आ.व. २०७७/०७८)	हाल सम्मको प्रगती	सुचनाका स्रोतहरू
आत्मनिर्भरता	खाद्यान्न आत्मनिर्भरता	१६% व्यापार घाटा	०% व्यापार घाटा	१४.५९ प्रतिशत ढ खाद्यान्नको व्यापार घाटा रु ७९.५९ अर्बको आयात रु ५.४ मिलियनको निर्यात (आ.व. २०७८/०७९ को असार सम्म)	कृषि मन्त्रालय २०७७, भन्सार विभाग २०७८ Statistical Information on Nepalese Agriculture, २०१९/२०२०. कृषि मन्त्रालय, २०२१
दिगोपन	वर्षभरी सिंचित क्षेत्रफल हे.	२५.०%	३५%	आ.व. २०७६/७७ मा १५,५०८ हे. थप सिंचि त क्षेत्र	आर्थिक सर्वेक्षण, २०७७/७८ (page 121, para= 8. 48). Fifteenth Plan (FY2076/77 –2080/81), Table 3. 1 S. No. 4. 4. 3), Page 39.
	माटोको प्राज्ञात्मिक पदार्थ	१.९६%	३%	३% औसतमा	Nepal Digital Soil Map https://soil.narc.gov.np/soilmap/
	हैसियत विभिन्नको जमिन (मि.हे.)	३.७२	२.८८	आ.व. २०७४/०७५ मा १५,४६० हे. आ.व. २०७५/०७६ मा २०,८८२ हे जमिनको पुनस्थापना	वन तथा वातावरण मन्त्रालय रेकर्ड, २०१९ (unpublished) Govt. of Nepal, Second Nationally Determined Contributions, submitted to UNFCCC, 2020 .
	जंगलले ढाकेको क्षेत्रफल (%)	४४.७	४४.७	ढढ.ड% जंगलले ढाकेको क्षेत्रफल	आर्थिक सर्वेक्षण, २०७७/७८ (उबनभन्नाइ, उबचब. ड.ठइ)

	जमिनको उत्पादकत्व (AGDP/ha)	३२७८	४९८४	३,५०.२९८८ अमेरिकी डलर (AGDP/ha)	आर्थिक सर्वेक्षण, २०७७/७८ (Annex 1.2, page 2).
	कुल ग्राहस्थ उत्पादनमा कृषि व्यवसायको योगदान (%)	८	९	आ.व. २०७६/०७७ मा ९.७८% द८८८ (अनुमानित)	चयन गरिएका सूचकहरूमा आधारित JSR टोलीको अनुमान ।
प्रतिस्पर्धी	कृषि व्यापार सन्तुलन (मि. अमेरिकि डलर)	१,९२३	१,०७३	आ. व. २०७६/७७ मा कृषि व्यापार घाटा २०११.०३ मि. डलरमा वृद्धि	आर्थिक सर्वेक्षण, २०७७/७८ (Page127, Para 8. 66)
	कृषि जन्म निर्यात (मि. अमेरिकि डलर)	२२५	४५६	आ.व. २०७६/७७ मा कृषि निर्यात ७०५.५ मि.डलर (अनुमानित)	भन्सार विभाग, २०७६
*JSR टोलीले खाद्यान्न व्यापार घाटा (कुल उत्पादन र आयात परिमाणमा निर्यात घटाउने) को अनुपातका आधारमा अनुमान गरेको छ । आ.व.२०२०/२१ मा खाद्यान्न व्यापार घाटा के.जी./कुल खाद्यान्न आवश्यकता के.जी. मा ।					
**हालको मूल्यमा बन्स मा आधारित लेखकहरूको मुल्याङ्कन रू.१,२७९,४४० मिलियन (वन सहित) र ३.१ मिलियन हेक्टर (आर्थिक सर्वेक्षण २०७७/७८ र नेपाली कृषि आ.व. २०७६/७७ को चयन सूचकहरूबाट । (१ अमेरिकी डलर=रू.११७.९२) ।					
***चिया, तरकारी, दूध, कुखुरा, मासु र अण्डा को AGDP शेयरमा आधारित JSR टोलीको अनुमान ।					
समावेशी	महिला वा सयुक्त स्वामित्व रहेको कृषियोग्य जग्गा (%)	९६	२०	आ.व. २०७५/७६ मा महिला को स्वामित्वमा भएको भूमि १९.५% थियो ।	केन्द्रिय तथ्यांक विभाग, आ.व.२०२०/२१.

	कृषि कार्यक्रमको पहुँच भित्रको कृषक (%)	१८.२	२२	आ.व. २०७४/७५ मा लगभग २०% पुगेको थियो ।	MOALD Progress Report, FY2017/18
कृषि क्षेत्रको वृद्धि	कृषि क्षेत्रको कुल ग्राहस्थ उत्पादनको औसत वृद्धिदर	२.२३	४	AGDP आ.व. २०७७/७८ मा २.६४ प्रतिशतले वृद्धि (अनुमानित)	आर्थिक सर्वेक्षण, २०७७/७८ (Annex 1. 1, page 1)
जिविकोपार्जन	कृषि क्षेत्रको कुल ग्राहस्थ उत्पादन/कृषि श्रमिक अमेरिकी डलर	८३५	१,०२९	आ.व. २०७७/७८ मा ९३१ अमेरिकी डलरमा वृद्धि (अनुमानित)	आर्थिक सर्वेक्षण, २०७७/७८ (Annex 1. 2, page 2 and 110, para . 8 . 5).
	ग्रामिण गरिबी (%)	२४.३	११	आ.व. २०७६/७७ सम्ममा ग्रामीण गरिबी १८.७% मा झरेको अनुमान छ । यद्यपि , राष्ट्रिय योजना आयोगको बहु आयामिक गरिबी सूचकांक २०२१ (Multidimensional Poverty Index) को आधारमा, यो अझै २८% भएकै पाइन्छ ।	आर्थिक सर्वेक्षण, FY2019/20 (page 59, para . 7 . 1) Multidimensional Poverty Index, 2021 (Page 11, Table 3 . 2) ।
खाद्य र पोषण सुरक्षा	खाद्य जनित गरिबी (%)	२७.६	१९	२०६८ मा खाद्यमा आधारित गरिबी २३.१% रहेको अनुमान गरिएको थियो । २०७३ मा १०% घर परिवार गम्भी र रूपमा खाद्य असुरक्षित थिए र थप २२% घरपरिवार मध्यम रूपमा खाद्य असुरक्षित भएको पाइएक थियो ।	Detailed Household Survey, 2016 (page 18, Table 2 . 2) ।

	पोषण	३७.४	२९	गम्भीर र पुङ्कोपन-११.८% र मध्यमदेखि गम्भीर पुङ्कोपन- ३१.५% गम्भीर कम तौल -६.५% र मध्यम देखि गम्भीर -२४.३% गम्भीर सुकेनास -२.९% र मध्यमदेखि गम्भीर-१२%-१६%	Nepal Multiple Indicator Cluster Survey, 2019 (page 44-45) .
	पुङ्कोपन-५	३०.१	२०		
	वर्षमुनि (%)	११.३	५		
	कम तौल-५	१८.१	१५		
	वर्षमुनि (%)				
	सुकेनास- ५				
	वर्षमुनि (%)				
	BMI- (१८.५				
	भन्दा कम हुने				
	महिला %)				

श्रोत: कृषि तथा पशुपन्छी विकास मन्त्रालय, २०८०

ट. राष्ट्रिय किसान आयोग

परिचयः

कृषि क्षेत्रलाई आधुनिकीकरण, व्यवसायीकरण र विविधीकरण गरी किसानको हकहितको संरक्षण एवं प्रवर्द्धन गर्न तथा कृषि सम्बन्धी नीति, ऐन, कानून तथा योजना तर्जुमाको साथै कृषि अनुसन्धान र प्रसारलाई किसानमैत्री बनाई किसानहरुको हक हित र अधिकारको रक्षा गर्दै कृषि उत्पादनमा नेपाललाई आत्मनिर्भर बनाउनु वान्छनीय भएको तथ्यलाई आत्मसाथ गर्दै कृषि विकास रणनीति सन् (२०१५-३५) ले परिलक्षित गरे बमोजिमका उद्देश्य हासिल गर्न नेपाल सरकारबाट मिति २०७३. १०. ६मा जारी राष्ट्रिय किसान आयोग गठन कार्यकारी आदेश, २०७३ अनुसार राष्ट्रिय किसान आयोग गठन भएको हो। यस आयोगको कार्यालय किर्तिपुर, काठमाण्डौमा अवस्थित छ।

दुरदृष्टिः

आम किसानको हक हित र अधिकारको संरक्षण र प्रवर्द्धन गर्ने मूल मर्मलाई आत्मसात गर्दै कृषि नै विकास र समृद्धिको आधार हो भन्ने मान्यताका साथ किसान अधिकार संस्कृतिको विकास गर्ने।

लक्ष्यः

किसान अधिकारमैत्री वातावरण निर्माण मार्फत सबै किसानले आफूलाई प्राप्त अधिकारको निर्वाध उपभोग गर्न पाउने स्थिति निर्माण गर्ने।

ध्येयः

विश्वव्यापी रुपमा आत्मसात् गरिएका किसान अधिकारका सिद्धान्त, मूल्य मान्यतालाई अवलम्बन गर्दै स्वतन्त्र, निष्पक्ष, विश्वसनीय तथा नेतृत्वदायी राष्ट्रिय किसान अधिकार सम्बर्द्धन र प्रवर्द्धन गर्ने संस्थाको रुपमा आयोग रहनेछ।

काम, कर्तव्य र अधिकारः

राष्ट्रिय किसान आयोग गठन कार्यकारी आदेश, २०७२ मा उल्लेख भए बमोजिम आयोगलाई देहायका काम कर्तव्य र अधिकारहरु तोकिएको छः

- क. कृषि विकास रणनीतिको सफल कार्यान्वयन गर्नको लागि कृषि विकास मन्त्रालय लगायत कृषि क्षेत्र सँग सम्बन्धीत निकायहरु समक्ष समय सापेक्ष सुधारका सम्बन्धमा नेपाल सरकारलाई राय सुझाव दिने।
- ख. किसानहरुको हक हितलाई प्रवर्द्धन गर्न किसान कल्याणकारी योजना Farmer welfare scheme तर्जुमा गरी नेपाल सरकारलाई सिफारिस गर्ने।
- ग. नेपाल सरकारले जारी गरेको विद्यमान नीति ऐन नियममा किसान अधिकारमा रहेको नीतिगत भिन्नता (policy gap) को सम्बन्धमा अध्ययन तथा विश्लेषण गरी सुधारको लागि नेपाल सरकारलाई सुझाव दिने।
- घ. किसान हक हित अधिकार एंवम किसानहरुको राज्य प्रतिको कर्तव्य र दायित्वका लागि नयाँ नीति ऐन वा नियमावली बनाउन नेपाल सरकारलाई सहयोग गर्ने।
- ङ. किसान अधिकारको अनुगमन, सुपरिवेक्षण गर्ने र सुधारको लागि नेपाल सरकार समक्ष सिफारिस गर्ने।

- च. कृषि कार्यमा प्रयोग हुने प्राकृतिक स्रोत साधनमा किसानहरूको पहुँच बढाउने र अधिकार स्थापना गर्ने ठोस कार्य योजना नेपाल सरकार समक्ष सिफारिस गर्ने ।
- छ. विभिन्न बाली वस्तुहरूको बजार सरलीकरण गुणस्तर तथा लागत प्रतिस्पर्धात्मकता अभिवृद्धि र मुल्य अभिवृद्धिको आधारमा किसानले उचित मुल्य पाउने उपायको बारेमा नेपाल सरकारलाई सुझाव दिने ।
- ज. वस्तुगत संघ, उत्पादक सहकारी संघ तथा किसान संजाल एवं संगठनहरूको क्षमता अभिवृद्धि गरी किसानहरूको हक अधिकारको संरक्षण र प्रवर्द्धन गर्ने उपायहरू सम्वन्धमा नेपाल सरकारलाई सुझाव दिने ।
- झ. किसानहरूको परम्परागत ज्ञान सिप प्रविधि रैथाने जात बिउ नश्ल तथा किसानहरूले विकास गरेका बालीरपशु नश्लमा उनीहरूको पहुँच र प्रयोग बढाउन तथा त्यसमा किसानहरूको अधिकार स्थापना गर्न नेपाल सरकारलाई आवश्यक सुझाव दिने ।
- ञ. कृषि पेशा लाई आकर्षित बनाउन अवलम्बन गर्नु पर्ने किसान अधिकार सम्वन्धी नीति तथा कार्यक्रमका सम्वन्धमा अध्ययन अनुसन्धान गर्ने गराउने ।
- ट. संविधानले व्यवस्था गरेका किसानहरूका हक हित र अधिकारहरू कार्यान्वयन भए नभएको सम्वन्धमा अध्ययन गरी नेपाल सरकारलाई आवश्यक सिफारिस गर्ने ।
- ठ. किसान संघ संगठनहरू (समूह, सहकारी, गै.स.स. बाहेक)लाई दर्ता गरी नियमन गर्ने ।
- ड. सरकारी तथा गैर सरकारी एंव निजी क्षेत्रबाट संचालित नीति तथा कार्यक्रम र आयोजनाहरू बाट किसानहरूको अधिकार हनन् भएमा सम्वन्धित निकाय र नेपाल सरकारलाई जानकारी गराइ आवश्यक सिफारिस गर्ने ।
- ढ. नेपाल सरकारले समय समयमा तोकेका अन्य काम गर्ने ।

श्रोत: राष्ट्रिय किसान आयोग, किर्तिपुर, काठमाण्डौ २०८० ।

५. प्रधानमन्त्री कृषि आधुनिकिकरण परियोजना

(स्वदेशी सोच, स्वदेशी लगानी र आन्तरिक संस्थागत जनशक्तिबाट तयार भएको कृषि विकास रणनीति कार्यान्वयनको सहयोगी परियोजना)

परिचय:

नाम: प्रधानमन्त्री कृषि आधुनिकिकरण परियोजना

परियोजनाको अवधि: २०७३ श्रावण - २०८२ असार (१० वर्ष)

परियोजना अवधिभरको कूल अनुमानित लागत: रु. १ खर्ब ३० अर्ब ७४ करोड २० लाख पकेट, ब्लक, जोन र सुपरजोनको संख्यामा संभाव्यता र आवश्यकताको आधारमा क्रमश वृद्धि गर्दै कम्तिमा १६७७७ पकेटहरू, १५०० ब्लकहरू, ३०० जोनहरू र २१ वटा सुपरजोनहरू स्थापना गरी ३ वर्षभित्र प्रमुख खध्यान वालीहरूमा, २ वर्षभित्र तरकारी वाली तथा माछामा र ७ वर्षभित्र प्रमुख फलफुल वालीमा आत्मनिर्भर उन्मुख हुने लक्ष्य लिएको छ ।

सम्भागहरू:

१. साना व्यवसायिक कृषि उत्पादन केन्द्र (पकेट) विकास कार्यक्रम
२. व्यवसायिक कृषि उत्पादन केन्द्र (ब्लक) विकास कार्यक्रम
३. व्यवसायिक कृषि उत्पादन तथा प्रशोधन केन्द्र (जोन) विकास कार्यक्रम (न्यूनतम क्षेत्रफल ५०० हे.)
४. बृहत व्यवसायिक कृषि उत्पादन तथा औद्योगिक केन्द्र (सुपरजोन) विकास कार्यक्रम (न्यूनतम क्षेत्रफल १००० हे.)

संचालनको अवधारणा:

- ३.१ कृषि योग्य जमिनको चकलाबन्दी
- ३.२ विशिष्टकृत व्यवसायीकरण
- ३.३ उन्नत प्रविधि र गुणस्तरीय पूर्वाधार विकास
- ३.४ अन्तराष्ट्रिय रुपमा बजारमा प्रतिस्पर्धि कृषि र औद्योगिकरण
- ३.५ उपलब्धिमा आधारित सहजीकरण (कबचत इगतउगत चबकभमँबअष्षितबतष्यल)

संचालन गर्ने निकाय: नेपाल सरकार, कृषि तथा पशुपन्छी विकास मन्त्रालय

सहयोगी निकायहरू

१. अर्थ मन्त्रालय
२. उर्जा, जलश्रोत तथा सिंचाई मन्त्रालय
३. वन तथा वातावरण मन्त्रालय
४. उद्योग, वाणिज्य तथा आपूर्ति मन्त्रालय
५. संघीय मामिला तथा सामान्य प्रशासन मन्त्रालय
६. शहरी विकास मन्त्रालय
७. भौतिक पूर्वाधार तथा यातायात मन्त्रालय
८. शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय

अपेक्षित प्रतिफल:

- परियोजना अवधिमा कुल पकेट १५०००, ब्लक १५००, जोन ३००, सुपर जोन २१ स्थापना भएको हुनेछ ।
- राष्ट्रिय र प्रादेशिक महत्व र स्थानिय सम्भाव्यताका तोकिएका वालीहरु कम्तीमा ४ लाख ७१ हजार हेक्टरमा खेती भई करिव ६६ लाख मेट्रिक टन कृषि उपज र दुध तथा मासु थप उत्पादन हुने अनुमान गरिएको छ ।
- परियोजना अवधिमा तोकिएका वालीवस्तुको उत्पादन वृद्धि गरी आयात प्रतिस्थापन र निर्यात प्रवर्द्धनको माध्यमबाट क्रमशः आत्मनिर्भर उन्मुख भएको हुने ।

आ.व. २०७७/०७८ मा संचालन भएका जोन तथा सुपरजोनहरूको विवरण

क्र.सं.	कार्यालय	कार्यक्षेत्र	वाली		सम्पर्क नं.	इमेल
			सुपरजोन	जोन		
१	प.का.ई. ताप्लेजुङ्ग	ताप्लेजुङ्ग		अलैची, मकै	०२४-४६०६९९, ९८५२६६०३९९	pmamp . piu . taplejung@ gmail . com
		पाचथर		अलैची, आलु	०२४-५२१०९८	pmamp . piu . panchthar@ gmail . com
२	प.का.ई. संखुवासभा	संखुवासभा		अलैची, सुन्तला	०२९-५६०८५५, ९८५२०९९८५५	pmamp . piu . sankhuwasabha@ gmail . com
		भोजपुर		अलैची, सुन्तला	०२९-४२००४९	pmamp . piu . bhojpur@ gmail . com
३	प.का.ई. ओखलढुङ्गा	ओखलढुङ्गा		आलु, बाखा	०३७-५२०७११, ९८५२४१७११	pmamp . piu . ok@ gmail . com
		सोलुखुम्बु		सुन्तला, अदुवा/ वेसार, किवि, स्याउ र ओखर	०३६-५२०४०६	pmamp . piu . solu@ gmail . com
४	प.का.ई. खोटाङ्ग	खोटाङ्ग		मकै/मकै वीड, तरकारी/बाखा	०३६-९२०७४१, ९८५७०६५७९४	pmamp . piu . khotangl@ gmail . com
		उदयपुर		सुन्तला, अदुवा/ वेसार, खाद्यान्न वाली	०३५-४२०८३८	pmamp . piu . udayapur@ gmail . com
५	प.का.ई. तेह्रथुम	तेह्रथुम		अलैची, तरकारी	०२६-४०४१९०, ९८५२०४४८००	pmamp . piu . terathum@ gmail . com
		धनकुटा		तरकारी, सुन्तलाजात फलफूल		pmamp . piu . dhankuta@ gmail . com

६	प.का.ई. इलाम	इलाम		क्रिवि, गाई	०२७-५२०८०८, १८५२६८५४९१	pnmamp . piu . ilam@ gmail . com
७	प.का.ई. भ्जापा	भ्जापा	धान	सुपारी, रक्व, मकै	०२१-५०३०४०, १८५२०३६०२४	pnmamp . piu . jhapapa@ gmail . com
८	प.का.ई. सुनसरी	सुनसरी		माछा, धान, तरकारी	०२५-५६५६७४, १८५२०६०१२४	pnmamp . piu . morang@ gmail . com
९	प.का.ई. सिराहा	सिराहा		माछा, धान, अडुवा/ वेसार, तरकारी, वंगुर		pnmamp . piu . sunsari@ gmail . com
१०	प.का.ई. धनुषा	धनुषा	माछा	धान, आप, माछा	०३३-४५५१६६, १८५२८२३३३६	pnmamp . piu . siraha@ gmail . com
११	प.का.ई. सर्लाही	सर्लाही	महोत्तरी	धान, आप	१८५२८३३१५०	pnmamp . piu . siraha@ gmail . com
१२	प.का.ई. बारा	बारा	माछा	धान, गाई, बैसी	०४१- ४२०४२४, १८५४०२४२३४	Pnmamp . piu . dhanusa@ gmail . com
				तरकारी, माछा		Pnmamp . piu . mohattari@ gmail . com
				धान, मकै	०४६-५२०४१६, १८५५०२६४५७	Pnmamp . piu . sarlahi@ gmail . com
				तरकारी, धान, केरा		Pnmamp . piu . rautahat@ gmail . com
				धान, गाई, बैसी	०५३-४११०२८, १८५२८३५५६१	Pnmamp . piu . bara@ gmail . com Pnmamp . piu . bara@ gmail . com Pnmamp . piu . bara@ gmail . com

				तरकारी, धान					pmamp . piu . parsa@gmail . com
१३	प.का.ई. सिन्धुपाल्चोक	सिन्धुपाल्चोक		मकै, गाई, भैसी			०११-६२०३००, १८५१२००१२५		pmamp . piu . sindhupalchok@gmail . com
		काभ्रे	आलु	गाई, भैसी					pmamp . piu . kavre@gmail . com
१४	प.का.ई. सिन्धुली	सिन्धुली	जुनार	अडुवा, बेसार			०४७-६९,२०२७, १८४३१४२९६		Pmamp . piu . sindhuli@gmail . com
१५	प.का.ई. रामेछाप	रामेछाप		जुनार, आलु, वाखा			०४८-५४०५६२, १८५४०७७५६२		pmamp . piu . ramechhap@gmail . com
		दोलखा		कवि, आलु					pmamp . piu . dolakha@gmail . com
१६	प.का.ई. भक्तपुर	भक्तपुर, काठमाण्डौ र ललितपुर		आलु, तरकारी (भक्तपुर र काठमाण्डौ) तरकारी, गाई, भैसी (ललितपुर)			०१-५७०८१००, १८५१२१५३३९, १८५१२६६१८८		pmamp . piu . bhaktapur@gmail . com
१७	प.का.ई. नुवाकोट	नुवाकोट		आलु, तरकारी, धान			०१०-५६०२१६, १८५१२६२१६		pmamp . piu . nuwakot@gmail . com
		रसुवा		आलु, तरकारी			०१०-५४००६३		pmamp . piu . rasuwa@gmail . com
१८	प.का.ई. धादिङ्ग	धादिङ्ग		तरकारी, मकै, मकै बीउ			०१०-५२०९०१, १८५१२२५०३		pmamp . piu . dhading@gmail . com
१९	प.का.ई. चितवन (बागमती प्रदेश कोर्डिनेटर)	चितवन		तरकारी, केरा, मौरी, धान			०५६-४२४३१२, १८५५०७७९७०		pmamp . piu . chitwan@gmail . com

२०	प.का.ई. कास्की	मकवानपुर	तरकारी	तरकारी, धान	९८५५०१५४१८ ०६१-५३३६१३, ९८५६००७१००	pnamp . piu . makwanpur@ gmail . com pnamp . piu . kaski@ gmail . com
२१	प.का.ई. गोरखा	गोरखा	सुन्तला	सुन्तला, धान, आलु	०६४-४२०३९६, ९८५६०१०९१०	pnamp . piu . gorkha@ gmail . com
२२	प.का.ई. लम्जुङ्ग	तनहु	तरकारी	तरकारी, धान	९८५६०१०९२०, ९८५६०१०९४०	pnamp . piu . tanahun@ gmail . com
२३	प.का.ई. लम्जुङ्ग	लम्जुङ्ग	अलैची	अलैची, मौरी, तरकारी	०६६-५२१४७६, ९८५६०४८७८०	pnamp . piu . lamjung@ gmail . com
२४	प.का.ई. मुस्ताङ्ग	मुस्ताङ्ग	स्याउ	स्याउ, आलु	०६६-४४०२१३	applezonemanang@ gmail . com
२५	प.का.ई. मुस्ताङ्ग	मुस्ताङ्ग	सुन्तलाजात	सुन्तलाजात, तरकारी	०६८-५४११२३, ९८५७०८७०३१	pnamp . piu . nawaparasiest@ gmail . com
२६	प.का.ई. मुस्ताङ्ग	मुस्ताङ्ग	स्याउ, चाङ्गा	स्याउ, चाङ्गा	०६९-४४०१३०, ९८५७६५००८८	pnamp . piu . mustang@ gmail . com
२७	प.का.ई. स्याङ्गजा	स्याङ्गजा	स्याउ, वंगुर	स्याउ, वंगुर, आलु	०६९-५२१३४५	pnamp . piu . myagdi@ gmail . com
२८	प.का.ई. स्याङ्गजा	स्याङ्गजा	मसाला जात	मसाला वालि, बैसी, आप, लिचि	०६३-४२०९४५, ९८५६०५०००८	pnamp . piu . syangja@ gmail . com
२९	प.का.ई. स्याङ्गजा	स्याङ्गजा	आलु, वाखा	आलु, वाखा	०६८-५२४४०२, ९८५७६७०६६६	pnamp . piu . baglung@ gmail . com
३०	प.का.ई. स्याङ्गजा	स्याङ्गजा	मकै, धान	मकै, धान, मकैको बीउ, तरकारी	९८५७६७१६६६ (सु.अ.)	pnamp . piu . parbat@ gmail . com

२७	प.का.ई. दाङ्ग	दाङ्ग	मकै	तोरी, मौरी	०८२-४१७०७०, १८५७८४०६५१	pmamp . piu . dang@ gmail . com
२८	प.का.ई. कपिलवस्तु	कपिलवस्तु	धान	तरकारी, माछा	०७६-४५०३४७, १८५७०५३३४७	pmamp . piu . kapiivastu@ gmail . com
२९	प.का.ई. गुल्मी	गुल्मी	कफी	मकै/मकैको वीड, सुन्तला, वाखा	०७९-४२०८६७, १८५७०७७५५१	pmamp . piu . gulmi@ gmail . com
३०	प.का.ई. बर्दिया	बर्दिया	धान	माछा, केरा	०८४-४६०१४९, ४२०१०७, १८५८०३०७६१	pmamp . piu . bardiya@ gmail . com
३१	प.का.ई. पाल्पा	पाल्पा	बाँके	मकै, मकै वीड		pmamp . piu . bank@ gmail . com
३२	प.का.ई. प्युठान	प्युठान	पाल्पा	अलैची, सुन्तला जात फलफूल, अडुवा, वेसार	०७५-४२११८०, १८५७०६८१८१	pmamp . piu . plapa@ gmail . com
३३	प.का.ई. अर्घाखाची	अर्घाखाची	प्युठान	धान, तरकारी	०८६-४२००४२, १८५७८३६१२०	pmamp . piu . pyuthan@ gmail . com
३४	प.का.ई. रुपन्देही (लुम्बिनी प्रदेश कोर्डिनेटर)	रुपन्देही	माछा	तरकारी, वाखा, कफी गाहु	०७७-४२०४३३, १८५७०६१४३३ ०७१-५७०२०१, १८५७०३२२७०	pmamp . piu . anghakhanchi@ gmail . com pmamp . piu . rupandehi@ gmail . com
		नवलपरासी		गाहु, केरा	०७८-५९०९८१	pmamp . piu . nawalparasi@ gmail . com

३५	प.का.ई. रुकुम पुर्व	रुकुम पुर्व	ओखर, आलु	०८८-४१३११४, १८५७८४७११४	pmamp . piu . rukumeast@ gmail . com
		रोल्पा	मकै, आलु	०८७-४४०१८८	pmamp . piu . rolpa@ gmail . com
३६	प.का.ई. डोल्पा	डोल्पा	स्याउ, दलहन	०८७-४४००८८, १८५८०५८८८	pmamp . piu . dolpa@ gmail . com
३७	प.का.ई. जुम्ला	जुम्ला	दलहन	०८७-४२०६६६, १८५८३६६८३३	pmamp . piu . jumla@ gmail . com
		कालीकोट	स्याउ, दलहन		pmamp . piu . kalikot@ gmail . com
३८	प.का.ई. हुम्ला	हुम्ला	स्याउ, भेडा, बाखा	०८७-६८००६४, १८५८३२६५३	pmamp . piu . humla@ gmail . com
३९	प.का.ई. जाजरकोट	जाजरकोट	सुन्तला, मौरी, स्याउ, ओखर	०८९-४३०३७७	pmamp . piu . jajar Kot2@ gmail . com
४०	प.का.ई. मुगु	मुगु	सिमि, स्याउ, ओखर	०८७-४६०२९७, १८५८३९०९८८	pmamp . piu . mugu@ gmail . com
४१	प.का.ई. सल्यान	सल्यान	अदुवा/बेसार, धान, तरकारी	०८८-४००२२७	pmamp . piu . salyan@ gmail . com
		रुकुम(पश्चिम)	तरकारी/तरकारी वीउठ मकै	०८८-४०११२०, १८५७८४४३३७	pmamp . piu . rukumwest@ gmail . com
४२	प.का.ई. सुर्खेत	सुर्खेत	अदुवा/बेसार, तरकारी, मकै	०८३-५२५३२४, १८५८०५५३२५	pmamp . piu . surkhet@ gmail . com

४३	प. का. ई. कैलाली	कैलाली	गहु	सुन्तला, आलु, वाखा	०८९-४११०७८, ९८५७०६६०४६	pmamp . piu . dailekh@gmail . com
४४	प. का. ई. कञ्चनपुर	कञ्चनपुर	धान	गहु	०९१-५२२९९७, ९८५८४८८८२१२	pmamp . piu . kaitali@gmail . com
४५	प. का. ई. डडेल्धुरा	डडेल्धुरा	आलु	भटमास	०९९-५२५९९९, ९८५८७५९६६५	pmamp . piu . kanchanpur@gmail . com
४६	प. का. ई. दार्चुला	दार्चुला	डोटी	अडुवा/बेसार, सुन्तलाजात फलफूल	०९६-४१००९२, ९८६५३३८४४	pmamp . piu . dadedhura@gmail . com
४७	प. का. ई. अछाम	अछाम	वैतडी	स्याउ, सुन्तलाजात	०९४-४१००५८, ९८६८४७३९२	pmamp . piu . doti@gmail . com
४८	प. का. ई. बझाङ	बझाङ	वाजुरा	मकै, तरकारी	०९३-४२०१४१, ९८५८७७०५१, ०९५२०६०३	pmamp . piu . darchula@gmail . com
४९	प. का. ई. अछाम	अछाम	वाजुरा	आलु, वाखा	०९७-६२००८४, ९८५८४८८८२३१	pmamp . piu . baitadi@gmail . com
५०	प. का. ई. बझाङ	बझाङ	वाजुरा	जैतुन, स्याउ, ओखर	०९२-४२१३०४, ९८५८४९१०५२	pmamp . piu . bajura@gmail . com
५१	प. का. ई. बझाङ	बझाङ	वाजुरा	आलु, दलहन	०९२-४२१३०४, ९८५८४९१०५२	pmamp . piu . bajhang@gmail . com

श्रोत: प्रधानमन्त्री कृषि आधुनिककरण परियोजना खुमलटार, ललितपुर, २०८०

१०. कृषि, पशुपंक्षी तथा जडीबुटी बीमा

बीमा ऐन, २०७९ ले दिएको अधिकार प्रयोग गरी नेपाल बीमा प्राधिकरणले कृषि तथा पशुपन्ध्री विकास मन्त्रालयको सहयोग र समन्वयमा बाली तथा पशुपन्ध्री बीमा निर्देशन, २०६९ जारी गरी नेपालमा औपचारिक र कानूनी रूपमा कृषि बीमाको सुरुवात गरिएको हो । कृषकहरुले लगाएका कृषि जन्तु बाली तथा पालेका पशुपन्ध्री तथा मत्स्य पालनहरु यस बीमा अन्तर्गत पर्दछन् । कानूनले निषेध गरिएका बालीहरु (जस्तै सुर्ती) यस बीमा भित्र पर्दैनन् । बाली तथा पशुहरुको बीमा गराउँदा लाग्ने बीमाशुल्क (Premium) को ८० प्रतिशत अनुदान नेपाल सरकारबाट उपलब्ध गराउने व्यवस्था रहेको छ । शुरुको अवस्थामा बाली बीमा लागतको (खेती खर्च) आधारमा गरिने भएता पनि विगतका वर्षहरु देखि नेपाल बीमा प्राधिकरणद्वारा विभिन्न बालीहरुको बीमालेख उत्पादनका आधारमा जारी गरिएको र सोको निरन्तरता रही आएको छ । २०७५ साल वैशाख १ गते देखि नेपाल बीमा प्राधिकरणद्वारा हरेक बाली तथा पशुपन्ध्री बीमा गर्ने बीमितको रु. २ लाखको दुर्घटना बीमा अनिवार्य रूपमा गर्ने गरी समावेश गरिएको थियो, जसका लागि बीमितले रु. ५०० तिर्नुपर्ने व्यवस्था थियो । २०८० साल पौष महिना देखि नेपाल बीमा प्राधिकरण द्वारा दुर्घटना बीमाको लागि बीमाशुल्कमा संशोधन गरी रु. २०० कायम गरेको छ र दुर्घटना बीमा बापत तिर्नुपर्ने बीमाशुल्कमा अनुदानको व्यवस्था छैन । बाली, पशुपन्ध्री, मत्स्य तथा जडिबुटी बीमालेख जारीगर्दा बीमालेखको अवधि जे जतिभएता पनि बीमित (कृषक) को दुर्घटना बीमाको अवधि एक वर्षको हुनेछ, २०७७ मंसिर १५ गते देखि “बालीतथा पशुपन्ध्री निर्देशन २०६९” लाई संशोधन गरी “कृषि तथा पशुपन्ध्री बीमा निर्देशिका, २०७७ लागू गरिएको थियो । २०७७ मंसिर १५ देखिजडिबुटीलाई यस बीमामा समावेश गरिएको छ । पुनः नेपाल बीमा प्राधिकरणद्वारा २०७९ श्रावण १ गते कृषि तथा पशुपन्ध्री बीमा निर्देशिका, २०७७ लाई परिमार्जित गरी “कृषि, पशुपन्ध्री तथा जडीबुटी बीमा निर्देशिका, २०७९” कार्यान्वयनमा ल्याएको छ ।

बाली पशुपन्ध्री तथा जडीबुटी बीमा गर्ने प्रक्रिया:

कृषकद्वारा प्रस्तावफाराम भर्ने: बीमित (कृषक) द्वारा सर्वप्रथम आफ्नो बाली, पशुपन्ध्री, मत्स्यवा जडिबुटी के को बीमा गराउने हो यकिन गरी बीमा कम्पनीद्वारा उपलब्ध गराइएको प्रस्ताव फारममा सोधिएका प्रश्नहरुको सही उत्तर भरी आवश्यक कागजातहरु संलग्न गरी सो फाराम सम्बन्धित बीमा कम्पनीवा सो कम्पनीको बीमा अभिकर्तालाई बुझाउनुपर्ने छ ।

प्राविधिको जाँच सिफारिस पत्र: बीमित (कृषक) द्वारा पेश गरिएको प्रस्ताव उपर मूल्याङ्कन गर्न सम्बन्धित कृषि वा पशु सेवाका प्राविधिकलाई सो प्रस्ताव फाराम बीमा कम्पनीले उपलब्ध गराई बीमांक रकम कायम गर्नुपर्ने छ । प्राविधिकले मूल्याङ्कन गर्ने कार्यसहित बीमा गरीने बालीवा पशुपन्ध्रीको ५ वटा स्थिर फोटो र १ मिनेटको भिडियो क्लिप संलग्न गरी बीमा कम्पनीलाई उपलब्ध गराउनु पर्ने हुन्छ ।

बीमालेख जारीगर्ने: बीमित (कृषक) द्वारा पेश गरी सम्बन्धित प्राविधिकद्वारा सो प्रस्ताव उपर मूल्याङ्कन गरी दिइएको प्राविधिक जाँच सिफारिस पत्र अनुसार कायम भई आएको बीमाङ्क रकमको बीमा लेखमा व्यवस्था भए बमोजिमको बीमा शुल्कको २०% बीमाशुल्क, रु. २०० दुर्घटना बीमा बापतको शुल्क तथा टिकट बापत रु. २० बीमित (कृषक) ले बीमा कम्पनीलाई बुझाए पश्चात बीमालेख जारीहुनेछ ।

कृषि पशुपन्थी तथा जडिबुटी बीमाका प्रकार र बीमा शुल्क:

नेपाल बीमा प्राधिकरणद्वारा हालसम्म जारी भएका कृषि, पशुपन्थी तथा जडीबुटी बीमाका बीमालेखहरू तालिकामा उल्लेख भए अनुसार रहेका छन् । यसबाहेक अन्य बालीहरूको बीमालेखहरू नेपाल बीमा प्राधिकरणद्वारा क्रमशः तयार गरी कार्यन्वयनमा ल्याउने क्रम जारी छ ।

क्र.स.	वर्गीकरण	बीमालेख	प्रकार	बीमा शुल्क	कैफियत
१	बाली बीमा	तरकारी बाली बीमालेख	उत्पादनमा आधारित	७% (प्रतिबाली)	
२	बाली बीमा	तरकारी बाली बीमालेख	लागतमा आधारित	५% (प्रतिबाली)	
३	बाली बीमा	अन्नबाली बीजवृद्धि, चैतेधान बीमालेख	उत्पादनमा आधारित	५% (प्रतिबाली)	
४	बाली बीमा	अन्नबाली बीमालेख	उत्पादनमा आधारित (धान, गहु, मकै, कोदो, जौ)	धान, गहु, मकै - ५% (प्रतिबाली) कोदो, जौ- ३% (प्रतिबाली)	
५.	बाली बीमा	दलहन बाली बीमालेख (मुङ्ग, मास र गहत, चना, मसुरो, केराउ, बोडी, सिमि भटमास, रहर)	उत्पादनमा आधारित मुङ्ग, मास र गहत - ३% (प्रति बाली) चना, मसुरो, केराउ, बोडी, सिमि भटमास - ४% (प्रति बाली) रहर - ५% (प्रति बाली)		
६.	बाली बीमा	मसलाबाली बीमालेख	उत्पादनमा आधारित (अदुवा)	७% (प्रति बाली)	

७.	वाली बीमा	मसलावाली बीमालेख	उत्पादनमा आधारित (बेसार)	५% (प्रति वाली)	
८.	वाली बीमा	मसलावाली बीमालेख	लागतमा आधारित (अलैची)	५% (प्रति वाली)	
९.	वाली बीमा	फलफूल बीमालेख	लागतमा आधारित (केरा)	६.७५ % (प्रति वाली)	
१०.	वाली बीमा	सुन्तलाजात फलफूल बीमालेख	लागत र उत्पादनमा आधारित (सुन्तला, जुनार, कागती,)	लागत - ५% (प्रति वाली) उत्पादन -५% (प्रति वाली)	
११.	वाली बीमा	किबीखेती बीमालेख	लागत र उत्पादनमा आधारित	लागत -५% (प्रति वाली) उत्पादन -५% (प्रति वाली)	
१२.	वाली बीमा	इथागनफल बीमालेख	लागत र उत्पादनमा आधारित	लागत -५% (प्रति वाली) उत्पादन -५% (प्रति वाली)	
१३.	वाली बीमा	मौसम सूचकाङ्क बीमालेख (स्याउ)	उत्पादनमा आधारित	८% (प्रतिवाली), असिना बाट रक्षावरण गर्नका लागि अतिरिक्त १% लानने	हाल सम्मथो बीमालेख शिखर इन्सुरेन्सबाट मात्र जारी भैरहेको
१४.	वाली बीमा	ओखर खेती बीमालेख	लागत र उत्पादनमा आधारित	लागत -५% (प्रति वाली) उत्पादन -७% (प्रति वाली)	
१५.	वाली बीमा	आँप खेतीबीमालेख	लागत र उत्पादनमा आधारित	लागत -५% (प्रति वाली) उत्पादन -७% (प्रति वाली)	
१६.	वाली बीमा	स्याउ खेतीबीमालेख	लागत र उत्पादनमा आधारित	लागत -५% (प्रति वाली) उत्पादन -७% (प्रति वाली)	

१७.	बाली बीमा	उखु बीमालेख	लागतमा आधारित	५% (प्रति बाली)	
१८.	बाली बीमा	चिया बीमालेख	लागत र उत्पादनमा आधारित	लागत -५% (प्रति बाली) उत्पादन -५% (प्रति बाली)	
१९.	बाली बीमा	कफीबीमालेख	लागत र उत्पादनमा आधारित	लागत -५% (प्रति बाली) उत्पादन -५% (प्रति बाली)	
२०.	बाली बीमा	च्याउ बीमालेख	लागतमा आधारित	५% (प्रति बाली)	
२१.	पशुधन बीमा	पशुधन बीमालेख (गाई, भैसी)	लागतमा आधारित	५% (प्रति पशुधन)	
२२.	पन्छी बीमा	पन्छी बीमालेख	लागतमा आधारित (ब्रोइलर कुखुरा)	१.२५% (प्रति ब्याच)	
२३.	पन्छी बीमा	पन्छी बीमालेख	लागतमा आधारित (लेयर्स/ प्यारेन्ट, ग्रान्डप्यारेन्ट, हाँस, टर्की, लौकाट, स्थानीय कुखुरा तथा अन्य घरायसी प्रयोजनका लागि पालिएका पन्छीहरू)	५% (प्रति ब्याच)	
२४.	पन्छी बीमा	अष्ट्रिच बीमालेख	लागतमा आधारित	२% (प्रति ब्याच)	
२५.	माछा बीमा	माछा बीमालेख	उत्पादनमा आधारित	माछाको ३% , पोखरी समेतको बीमा गर्नुपर्ने अवस्थामा "सम्पत्ति बीमा निर्देशन-२०८०" मा व्यवस्थाभाए अनुसार	

२६.	पशुधन बीमा	बाखा बीमालेख	लागतमा आधारित	१ महिना (३१दिन) देखि ३ महिना (९० दिन) सम्म उमेरको पाठापाठी- ७% (प्रति बाखा) ३ महिना (९१ दिन) देखि ५ वर्ष सम्म उमेरको बाखाबाखीको - ५% (प्रति बाखा) ५ वर्षभन्दाभन्दाथि ७ वर्षउमेर सम्मको बाखाबाखीको - ७% (प्रति बाखा)	
२७.	मौरी बीमा	मौरी बीमालेख	लागतमा आधारित	५% (प्रति घर)	कालिज बीमालेखको बीमाशुल्कमा अनुदान नरहेको
२८.	पन्छी बीमा	कालिज बीमालेख	लागतमा आधारित	२ देखि ५% (प्रति व्याच)	
२९.	जडिबुटी बीमा	टिम्मुर खेती बीमालेख	लागत र उत्पादनमा आधारित	लागत -३% (प्रति बाली) उत्पादन -५% (प्रति बाली)	
३०.	जडिबुटी बीमा	मेन्था खेती बीमालेख	उत्पादनमा आधारित	कच्चा पदार्थ उत्पादनमा -४ % (प्रतिबाली) सुगन्धित तेल उत्पादनमा - ५ % (प्रति बाली)	
३१.	घाँस बीमा	घाँसे बाली बीमालेख	उत्पादनमा आधारित	घाँस उत्पादन - ७% (प्रति बाली) घाँसेबाली बीजबृद्धी	

३२.	बालीबीमा	सूचकांकमा आधारित बाढी बीमालेख (बर्खे धान)	उत्पादनमा आधारित	उत्पादन - ५% (प्रति बाली)	सगरमाथा - लुम्बिनी (सलिको) इन्सुरेन्स कम्पनिबाट मात्र भ्रजनी न.पा.कैलालीको नदी प्रभावित क्षेत्रमा बीमालेख जारीगर्ने (बीमशुल्कमा अनुदान नरहेको)
३३.	बालीबीमा	मौसम सूचकांक बीमालेख (धान बाली)	उत्पादनमा आधारित	उत्पादन - ७% (प्रतिबाली)	शिखर इन्सुरेन्स कम्पनिबाट मात्र कर्णाली नदी बहावक्षेत्र वरिपरी खेती योग्य जमिनमा (बर्दिया जिल्ला) तथा कैलाली जिल्ला,गोदावरी न.पा स्थित खुटिया खोलाको बहावक्षेत्र वरीपरी खेती योग्य जमिनमा लगाईएको धान बालीको बीमालेख जारी गर्ने (बीमाशुल्कमा अनुदान नरहेको)

*अभिकर्ता मार्फत बीमा गराएमा कुल बीमा शुल्कको १०% कमिशन अभिकर्ताले प्राप्त गर्दछन् भने सदस्य संस्था मार्फत बीमा भएमा कुल बीमा शुल्कको ५% संस्थागत छुट दिइने व्यवस्था रहेको छ। प्राविधिक हरु लाई प्राविधिक जांच सिफरिस गरे बापत कुल बीमा शुल्कको ५% पारिश्रमिक प्राप्त गर्दछन। अभिकर्ताको कमिशन र प्राविधिकको पारिश्रमिक नियमानुसार कर कट्टी गरी सम्बन्धित बीमा कम्पनीले उपलब्ध गराउनु पर्नेछ।

सुरक्षण हुने बालीहरूको क्षेत्रफल

न्यूनतम क्षेत्रफल : बालीहरूको बीमा गर्दा न्यूनतम क्षेत्रफल पहाडमा चार आना तथा तराईमा आधा कट्टा हुनुपर्नेछ।

सुरक्षण हुने वाली तथा पशुपन्ध्रीहरूको लागत/वीमाङ्क रकम

वीमाङ्क कायम गर्दा वीमालेखमा उल्लेख भएको हकमा वीमालेख बमोजिम र अन्यको हकमा बजार मूल्य, बीजक मूल्य र स्थानीय चलन चल्तीको मूल्यलाई आधार लिई आपसी सहमतिको आधारमा कायम गर्नुपर्नेछ। लागतको आधारमा हुने वालीहरूको वीमा कृषि तथा पशुपन्ध्री विकास मन्त्रालयले उपलब्ध गराएको लागतको अधीनमा वीमाङ्क रकम कायम हुनेछ। यसका अतिरिक्त “वाली तथा पशुधन वीमा कोष व्यवस्थापन समितिले गरेको निर्णयलाई वीमाङ्क रकम कायम गर्ने आधारका रूपमा लिनुपर्छ।

पशुपन्ध्रीहरूको वीमाङ्क रकम तपशिल अनुसार हुनेछ।

प्रतिपन्ध्रीको वीमाङ्क रकम = दाना खर्च X निर्धारित गुणाङ्क + चल्लाको मूल्य

पशुहरूको वीमा योग्य उमेरको सनदर्भमा वीमालेखमा उल्लेख भएको उमेरलाई आधार लिनुपर्नेछ।

उमेर: पशुधनको वीमा योग्य उमेर (न्यूनतम र अधिकतम) देहाय बमोजिम हुनेछ:-

पशुधनको विवरण	बीमा योग्य उमेर
स्थानीय तथा विदेशी नश्लका (क्रस ब्रिड वा शुद्ध नश्ल) गाई	दुधालु गाई - २ (दुई) देखि १० वर्षको उमेर सम्म
स्थानीय तथा विदेशी नश्लका (क्रस ब्रिड वा शुद्ध नश्ल) भैंसी	दुधालु भैंसी- ३ (तिन) देखि १२ वर्षको उमेर सम्म
स्थानीय तथा विदेशी नश्लका (क्रस ब्रिड वा शुद्ध नश्ल) बाच्छा-बाच्छी, पाडा-पाडी	४ (चार) महिना देखि ३ (तिन) वर्षको उमेर सम्म
प्रजननको लागि उन्नत नश्लको साँढे वा राँगा	-स्थानीय जातको हकमा १.५ वर्ष देखि ६ (छ) वर्षको उमेर सम्म
- क्रस ब्रिडको हकमा १ वर्ष देखि ६ (छ) वर्षको उमेर सम्म	
दुवानी वा जोत्नको लागि प्रयोग हुने गोरु वा राँगा	३ (तिन) देखि १० (दश) वर्षको

माछा पालनका लागि न्यूनतम २०० वर्ग मिटरको पोखरी र कम्तीमा १ मिटर पानीको गहिराइ भएको पोखरी हुनुपर्दछ। तर ट्राउट माछाको हकमा प्राविधिकको सिफारिस अनुसारको संरचना भएको हुनुपर्ने। पंगास माछा पालनका लागि पोखरीको गहिराई कम्तीमा १.५ मिटर हुनु पर्नेछ। माछा पालनको वीमा अवधि न्यूनतम ४ महिना र अधिकतम १२ महिना सम्मको हुनेछ।

वाली तथा पशुपन्ध्री वीमा क्षतिको दावी भुक्तानी व्यवस्था:

- वीमा अवधि भित्र वीमालेखमा रक्षावरण गर्ने कारणले क्षती भएमा सम्बन्धित वीमा लेखामा व्यवस्था भए बमोजिमको भुक्तानी उपलब्ध हुने।
- आशिक क्षती भएमा कृषि प्राविधिक तथा वीमा लेखामा व्यवस्था भए अनुरूप दावी भुक्तानी उपलब्ध हुने।

३. शंशोधित वीमा लेखमा उल्लेख भएअनुसारको (कुल विमाङ्कको १०% वा रु १०००० मध्ये जुन रकम कम हुन्छ, सो घटाएर) दावी भुक्तानी हुनेछ ।

वीमालेखले रक्षावण गर्ने जोखिमहरू:

देहायका कुनै कारणबाट धानबाली, तरकारी, फलफूल, आलु, पशुपन्छी र माछा वीमा अवधि भित्र हानि नोक्सानी भएमा वीमकले वीमाङ्क रकमको ९० प्रतिशत रकम वीमितलाई भुक्तानी गर्नेछ:

- (क) आगलागी, चट्याङ्ग,
- (ख) भूकम्प,
- (ग) बाढी/डुवान/खडेरी,
- (घ) पहिरो/भूस्खलन,
- (ङ) आँधीबेहरी, असिना, हिउँ वा तुसारो,
- (च) आकस्मिक/दुर्घटनाजन्य बाह्य कारणहरु,
- (छ) (जंगली जनावरहरुले नोक्सान गरेको समेत)
- (ज) कीरा तथा रोगबाट हुने हानि-नोक्सानी
- (झ) वीमालेखमा व्यवस्थाभए बमोजिमका अन्य जोखिमहरु

दावी सम्बन्धी प्रकृया

वीमा गरेको बाली, पशुपन्छी, माछा लगायतका बस्तुहरुमा वीमालेखले रक्षावण गरेका जोखिमहरुले क्षतिपुर्याएमा तत्काल टेलिफोन मार्फत वीमा कम्पनीलाई जानकारी दिनुपर्ने छ । साथै वीमा कम्पनीको सम्बन्धित नम्बरमा क्व समेत अनिवार्य रुपमा पठाउनु पर्ने छ । वीमालेखले रक्षावण गरेको जोखिमहरुका कारणबाट वीमित माछा र पशुपन्छीको हानि नोक्सानी भएमा सात (७) दिनभित्र र धान, तरकारी, फलफूल, आलु (बालीहरुको) हकमा १५ दिनभित्र वा सो अवधि भित्र सम्भव नभएमा सोको कारण सहित सम्भव हुनासाथ बैङ्क/सदस्य संस्था मार्फत देहायका कागजातहरु वीमक समक्ष पेश गर्नुपर्नेछ:

- क) सक्कल वीमालेख (आंशिक क्षतिको अवस्थामा वीमालेखको फोटोकपी)
- ख) पूर्ण रुपले भरिएको दावी फाराम,
- ग) सम्बन्धित प्राविधिकको प्रतिवेदन (प्रतिवेदन साथ क्षति भएको ५ वटा स्थिर फोटो र १ मिनेटको भिडियो क्लिप)
- घ) सम्बन्धित डा कार्यालयको सिफारिस र कम्तीमा सब भन्दा नजिकको पाँच (५) जना छिमेकीको सर्जमिन मुचुल्का ।
- ङ) मरेको पशुको संकेतपट्टा (तबन) देखिने गरी खिचिएको फोटो
- च) माथि उल्लेख गरिएका बाहेक वीमालेखमा उल्लेख भए बमोजिमका अन्य आवश्यक कागजातहरु
- छ) वीमितले दावी सम्बन्धी सम्पूर्ण कागजातहरु पेश गरेको मितिले बढीमा ५७ दिन भित्र वीमा कम्पनीले दावी भुक्तानी उपलब्ध गराउनु पर्नेछ ।

वीमा सम्बन्धी विवाद

बाली, पशुपन्छी तथा जडिबुटी वीमा सम्बन्धि दावीलगायत अन्य विवाद उत्पन्न भएमा नेपाल वीमा प्राधिकरणमा उजुरी गर्न सकिने व्यवस्था रहेको छ ।

कृषि, पशुपन्छी तथा जडिबुटी बीमामा आवद्ध निर्जीवन बीमा कम्पनी

कृषि, पशुपन्छी तथा जडिबुटी बीमा कार्यान्वयनका लागि नेपाल बीमा प्राधिकरणमा दर्ता भएका १४ वटा निर्जीवन बीमा कम्पनिहरु संलग्न रहेका छन्। यि निर्जीवन बीमा कम्पनिहरुले ७७ वटै जिल्लाहरुमा कृषि, पशुपन्छी तथा जडिबुटी बीमा गर्न सक्नेछन्। जनसमुदायमा बीमा गराउने कार्य सहज होस भन्ने उद्देश्यले नेपाल बीमा प्राधिकरण बाट यसमा संलग्न भएका बीमा कम्पनिहरुको जिल्लागत कार्य क्षेत्र समेत तोकिएको अवस्था छ। कार्य क्षेत्र तोकिएको बीमा कम्पनीले कृषक बाट बीमा गर्न प्रस्ताव गरेमा अनिवार्य रुपमा बीमा गर्नुपर्ने हुन्छ। यदि बीमा कम्पनीले आफ्नो कार्य क्षेत्रको कृषकको बीमा गर्न नमानेमा नेपाल बीमा प्राधिकरणमा उजुरी गर्न सकिनेछ। कृषि, पशुपन्छी तथा जडिबुटी बीमा गर्ने कम्पनी तथा तोकिएका जिल्लाहरु र सम्पर्क अधिकारीको जानकारीहरु तल उल्लेख गरेको तालिका अनुसार रहेको छ:

कृषि पशुपंक्षी तथा जडीबुटी बीमा गर्ने कम्पनी तथा तोकिएका जिल्लाहरु र सम्पर्क अधिकारी

क्र.स.	बीमा कम्पनी	केन्द्रिय कार्यालयको		तोकिएको जिल्ला	सम्पर्क नं.
		सम्पर्क अधिकारी	सम्पर्क नम्बर		
१	सानिमा जी. आई. सी. इन्सुरेन्सलिमिटेड	श्रीविवेक सेढाँई श्रीसीमा अधिकारी	९८०२३१५९३४ ९८६६६४९९७१	कपिलबस्तु	९८०२३१५९०५
				नवलपुर	९८०२३३७०१३
				भक्तपुर	९८०१९५६६११
					९८०२३३७०२४
				मोरंग	९८०२३३७००५
				रसुवा	९८४२४६०८२८
				सिरहा	९८०१९५६६०३
पर्सा	९८०२३१५९३७				
२	ओरिएण्टल इं कं. लि	श्री मान बहादुर ढकाल श्री केवल कुमारी भण्डारी श्री विरेन्द्र कुमार यादव श्री लक्ष्मी सापकोटा	९८५१०४७०१६ ९८५१२३५०६३ ९८०१०५२६३१ ९८०४५४५१७३	तेह्रथुम	९८५२०५३२००
				धनकुटा	९८५२०७००८०
				सुनसरी	९८५२०७३२३३
					९८५२०२७८८१
				सप्तरी	९८५२००२१७६०
३	नेशनल इं कं. लि	श्री मीखा महर्जन	९८५११८९८१५	प्युठान	९८६६९२७०७०
				रोल्पा	९८५७८२४१००
				दाङ्ग	९८५८०२६७४८
				अर्घाखाची	९८६७७६३८०५

४	हिमालयन एमरेस्टइं .कं. लि	श्री मनोहर अधिकारी	९८५१२१०७८९	सिन्धुपाल्चोक	९८४१९८९०५०
				काभ्रेपलान्चोक	९८५१११४०१६
				ललितपुर	९८५१२१०५६७
				बारा	९८४५२८४७२०
				कालिकोट	९८४८०६३९२३
				बर्दिया	९८५७८४५८८८
				सुर्खेत	९८०१९६९२३०
५	नेको इं .कं. लि	श्री विष्णु प्रसाद धिताल श्री विकास प्रसाद प्रधान	९८०१८२१०३४ ९८४१५८४१४८	ताप्लेजुङ्ग	९८१६९८६१२१
				पाँचथर	९८६२१६०४८०
				इलाम	९८०१८२१०३२
				भापा - बिर्तामोड	९८०१८२१०५३
				भापा -दमक	९८०१८२१०५६
६	प्रभु इं .कं. लि	श्री रेणु दिक्षित	९८५१३३४३०४	मुस्ताङ्ग	९८५१३३४३३१
				म्याग्दी	९८५१३३४३३०
				वालुङ्ग	९८५१३३४३३२
				स्याङ्जा	९८५१३३४३३४
७	शिखर इं .कं. लि	श्री उदित काफ्ले श्री सार्थक राज पाण्डे	९८०११८५९२५ ९८०१२३५१०२	चितवन	९८०१२४९७४१
				मकवानपुर	९८०१०६७६९
				नुवाकोट	९८०१९१२४११
				धादिङ्ग	९८०११८४८५३
८	सगरमाथा लुम्बिनीइं .कं. लि (सलिको)	श्री उमेश ढकाल श्री कुशब बराल श्री दिवस तिमिल्सिना	९८४२२८१७२० ९८४३३२७३०० ९८५१००२२७१	संखुवासभा	९८५२०९९६२०
				उदयपुर	९८५२८३७३८४
				भोजपुर	९८५२०६२०७५
				खोटाङ्ग	९८५२८४६०६२
				जुम्ला	९८५८०३१९२०
				मुगु	९८४८३२२४५३
	जाजरकोट	९८४८२०९८९५			
९	एन एल जीई .कं. लि	श्री समीर कुमार श्रेष्ठ श्री सवेरा कार्की	९८४२०४५९०५ ९८४१५६३३०६	सल्यान	९८०९८६१३७९
				डोल्पा	९८०९८६१३७९
				पश्चिम रुकुम	९८४७९३३३२३
				बाँके	९८५८०२५५५५

१०	सिद्धार्थप्रिमियर इं.कं. लि	श्री सन्तोष पन्त श्री प्रविण खतिवडा	९८५१२२२७०० ९८४९९८७५०२	रुपन्देही	९८५७०५६३००
				पाल्पा	९८५१३६५२५५
				कास्की	९८५१३६५२५४
				मनाङ्ग	९८१८१७७९०५
				दोलखा	९८६३६३७३६८
				सिन्धुली	९८५४०३७२१८
				रामेछाप	९८५२०३४३९९
				सिन्धुली	९८४२४७०५९
११	युनाइटेड अजोड इं. लि	श्री सुदिप पौडेल श्री राजन धमला	९८५१३३३५५३ ९८१३८२२३६२	हुम्ला	९८६८३९३३५५
				बाजुरा	९८६५९०४३१६
				अछाम	९८५८४८५९६०
				गुल्मी	९८४७५७४१४४
				पूर्वीरुकुम	९८६०७३३८८४
				रौतहट (च-पुर शाखा)	९८५४०४३९१८
				रौतहट (गौर शाखा)	९८५४०५५५७१
पर्वत	९८५७६९१७७७				
१२	नेपाल इं.कं. लि	श्री अनल रावत श्री विपुल खरेल	९८६९८६२८२३ ९८४१३०९०५०	दार्चुला	९८६५५७९८५७
				वैतडी	९८४८७७३१८२
				डडेलधुरा	९८६५९८३३४२
				कंचनपुर	९८६०२३५२५५
१३	राष्ट्रिय वीमा कं. लि	श्री चन्द्रमाया निङ्गलेकु श्री गणेशा विष्ट श्री शुसिला राई	९८४३०६१२४५ ९८४६७५०९८२ ९८६२३०५९८७	कैलाली	९८४८५२२२६६
				बझाङ्ग	९८४८४२१७७०
				डोटी	९८६८३१९१४१
१४	आई जी आई फुडेन्सियल इं. लि	श्री पूर्णभक्त महर्जन	९८५१२७३७४४	तनहु	९८५६०२७३६८
				गोरखा	९८५६०४३७२०
				लमजुङ्ग	९८५६०४६३१८
				नवल परासी	९८५७०२४८९
				धनुषा	९८०४८०६०६० ९८५४०२६४५५
				महोत्तरी	९८५१२७३७५४
				ओखलढुङ्गा	९८५१२७३७५२
				सोलुखुम्बु	९८५१२७३७५५

नोट: नेपाल वीमा प्राधिकरणद्वारा कार्यक्षेत्र तोकिएका कम्पनीहरुलाई अन्य जिल्लाहरुमा कृषि, पशुपन्क्षी तथा जडिवुटी वीमा गर्न वन्देज हुनेछैन ।

वाली पशुपन्धी तथा जडिवुटी वीमा सम्बन्धी महत्वपूर्ण सुचना श्रोतको ठेगाना

<p>नेपाल बीमा प्राधिकरण केन्द्रियकार्यालय ठेगाना: ललितपुर-१०, कुपन्डोल,नेपाल सम्पर्कनम्बर: १-५४२१०७९, ५४३८७४३ इमेल: info@nia . . gov . np वेभ साइट : www . nia . gov . np फ्याक्स: ५४२०११९ टोलफ्रिनम्बर: १६६००१५६७८९ (वागमती प्रदेशको समेत कार्य गर्ने)</p>	<p>नेपाल बीमा प्राधिकरण प्रादेशिक कार्यालय मधेशप्रदेश ठेगाना: आदर्शनगर, बीरगंज,नेपाल सम्पर्कनम्बर: ०५१ - ५९१०६२ इमेल : infomp@nib . gov . np</p>
<p>नेपाल बीमा प्राधिकरण प्रादेशिक कार्यालय कोशी प्रदेश ठेगाना: विराटनगर-२, मुनालपथ मोरंग सम्पर्कनम्बर: ०५१ - ५९१०६२ इमेल : infokosi@nib . gov . np</p>	<p>नेपाल बीमा प्राधिकरण प्रादेशिक कार्यालय लुम्बिनी प्रदेश ठेगाना: वृद्वल उपमहानगरपालिका वडा नं. ११, कालिकानगर, रुपन्देही, नेपाल फोन न: ०७१-५९१५०१, ५९१५०२ ईमेल: info@nia . gov . np</p>
<p>नेपाल बीमा प्राधिकरण प्रादेशिक कार्यालय कर्णाली प्रदेश ठेगाना: बीरेन्द्रनगर- ८, कालिन्चोक, सुर्खेत सम्पर्कनम्बर: ०८३ - ५९०७४३ इमेल : infokp@nib . gov . np</p>	<p>नेपाल बीमा प्राधिकरण प्रादेशिक कार्यालय सुदूरपश्चिम प्रदेश ठेगाना: धनगडीउप-नगरपालिका-१, कैलाली सम्पर्कनम्बर: ०९१- ५९००१८ इमेल : info@nia . gov . np</p>
<p>नेपाल बीमा प्राधिकरण प्रादेशिक कार्यालय गण्डकी प्रदेश ठेगाना: पोखरा महानगरपालिका वडा नं. १२, उपकारमार्ग अमरसिंह, कास्की, नेपाल सम्पर्कनम्बर फोन न: ०६१-५३२९८५ ईमेल: info@nia . gov . np</p>	<p>नेपाल बीमा प्राधिकरण वागमती प्रदेश ठेगाना : ललितपुर-१०, कुपन्डोल,नेपाल सम्पर्कनम्बर: १-५४२१०७९, ५४३८७४३ इमेल : info@nia . . gov . np वेभ साइट : www . nia . gov . np फ्याक्स: ५४२०११९ टोलफ्री नम्बर: १६६००१५६७८९</p>

श्रोत: कृषि विभाग हरिहरभवन, २०८०

११. कृषि जन्य वालीहरूको उन्मोचित/पञ्जिकृत वीउ वीजनहरूको विवरण

नेपालमा हालसम्म सूचित तथा पञ्जिकृत भएका वाली तथा जातहरूको सार संक्षेप

वाली संख्या: ८५

जात संख्या: ७४६

क्र.स.	वाली	खुला सेचित जात			वर्णसंकर जात			पैतृक लाइन	जम्मा	Denotified
		उन्मोचित	दर्ता	आयातित दर्ता	उन्मोचित	दर्ता	आयातित दर्ता			
१	धान	७६	१२	११	२		५६		१५७	४०
२	मकै	२३	१		८	२	६०	६	१००	२८
३	गहू	४१	१						४२	१३
४	कोदो	५	१						६	
५	जौ	७							७	
६	फापर	३							३	
७	चिनो		१						१	
८	कागुनो		१						१	
९	दलहन	४२	२	१					४५	३
१०	तेलहन	२०	१				१		२२	२
११	औद्योगिक वाली	१३	१०						२३	
१२	आलु	१३	५						१८	
१३	तरकारी	३८	२३	२९	२	३	१८२		२७७	११४
१४	घाँसे वाली	१५	२						१७	
१५	फलफूल वाली	२	१९	१					२२	
१६	सखरखण्ड	२							२	
	जम्मा	३०३	७९	४२	१२	५	२९९	६	७४६	२००

सुदूरपश्चिम प्रदेशमा मूल वीउ उत्पादनका लागि अनुमती लिएका समुह, सहकारी तथा वीउ विजन कम्पनी

क्र.स.	मूल वीउ उत्पादक दर्ता नं.	समुह, सहकारी तथा कम्पनीको नाम	ठेगाना	जिल्ला
१	५७	श्री उग्रतारा सीड कम्पनी प्रा.ली.	धनगढी उ.मा.न.पा. ४	कैलाली
२	११	श्री युनिक वीउ उद्योग	धनगढी उ.मा.न.पा. १३	कैलाली

३	१५	पञ्चशक्ती वीउ कम्पनी प्रा.ली.	धनगढी उ.मा.न.पा.	कैलाली
४	२२	श्री अपी हिमालय एग्रो एण्ड लाईभिष्टक कम्पनी प्रा.ली.	धनगढी उ.मा.न.पा.	कैलाली
५	३६	श्री विजवृद्धि कृषक सहकारी संस्था लि.	जानकी गा.पा. ४ मनुवा	कैलाली
६	५०	श्री घोडाघोडी सीड कम्पनी प्रा.ली.	गौरीगंगा ९	कैलाली

वीउ विजन ऐन, २०४५ को दोस्रो संशोधन (मिति २०७५/०३/२४) भन्दा अघि उन्नोचित र पञ्जिकृत भएका एवम दोस्रो संशोधन पश्चात वीउ विजन ऐन, २०४५ को दफा ११ को उपदफा ११.१ वमोजिम सुचित भएका विभिन्न वालीका जातहरूको विवरण

११.१ अन्नवाली

क) चैते धान

क्र.स.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे.टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	चैते ५	२०७४ (२०१८)	१२०-१२५	४.६	समुद्र सतह देखी ठण्ण मिटर उचाई सम्मको तराई, भित्रि मधेश, नदि किनारको वेसी तथा समतल फाट

ख) वर्षे धान

क्र.स.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाकने दिन	उत्पादन क्षमता (मि.टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	सावित्री	२०३६ (१९७९)	१४०	४.०	तराई भित्रिमधेश
२	खुमल ४	२०४४ (१९८७)	१४४	६.३	काठमाण्डौ उपत्यका तथा समान हावापानी भएको ३००० फिट देखी ४५०० फिट सम्म उचाईको मध्य पहाड
३	मकवानपुर १	२०४४ (१९८७)	१५०	४.३	दुङ्गे किराको प्रकीप भएको तराई
४	राधा ४	२०५२ (१९९५)	१२५	३.२	मध्य पश्चिम र सुदूरपश्चिम तराई (कपिलवस्तु, दाङ्ग, वरदिया, बाके, कैलाली र कञ्चनपुर)
५	राधा-११	२०५२ (१९९५)	१४८	४.०	मध्यतराई -पर्सा, बारा, रौतहट, सर्लाही, महोत्तरी र धनुषा
६	राधा १२	२०५२ (१९९५)	१५५	४.६	पुर्व तराई
७	माछापुच्छ्रे- ३	२०५३ (१९९६)	१७४	५.०	१४०० मि= देखि २००० मि= सम्म उचाईको चिसो हावापानी भएको मध्यदेखि उच्च पहाडसम्म -लुम्बि, धान्दुक र छौमरोङ्ग क्षेत्र
८	खुमल ११	२०५८ (२००२)	१४४	८.५	काठमाण्डौ उपत्यका
९	लोकतन्त्र	२०६३ (२००६)	१३५- १३०	३.६	तराई, भित्री मधेश, तल्लो पहाड र मध्यपहाडका नदि किनारा

१०	राम	२०६३ (२००६)	१३७- १३७	४.०-७.२	तराई, भित्री मधेश -शिवालिक उपत्यका, मकवानपुर, चितवन र नवलपरासी० .
११	पोखरेली जेठोबुढो	२०६३ (२००६)	१८०- १८५	२.६	पोखरा उपत्यका र यस आसपासका क्षेत्रहरू (६०० देखि ९०० मि टरउचाई०
१२	खुमल ८	२०६३ (२००७)	१५८	७.७	मध्य पहाड र तल्लो पहाड
१३	हर्दीनाथ- २	२०६६ (२०१०)	१२५	३.१-४.२	तराई तथा भित्री मधेश .
१४	लका वास्मती	२०६६ (२०१०)	१५०	२.५-३.५	मध्य तथा पूर्वी तराई
१५	तरहरा-१	२०६६ (२०१०)	१३३- १२५	४.२	मध्य तथा प"वी तराई .
१६	खुमल-१०	२०६८ (२०११)	१३६ ११०७- १७०८	४.७८	काठमाण्डौ उपत्यका र सो सरहको हावापानी भएको पहाडी क्षेत्र
१७	खुमल- १३	२०६८ (२०११)	१४४ (११७- १८३)	४.१७	काठमाडौ उपत्यका र सो सरहको हावापानी भएका पहाडी क्षेत्र .
१८	सुख्खा धान-१	२०६८ (२०११)	१२३- १२५	३.२-४.२	पूर्व तथा पश्चिमी तराई, भित्री मधेश तथा मध्य पहाडको ५०० मि= सम्मका वेसी तथा टार .
१९	सुख्खा धान- २	२०६८ (२०११)	१२२- १२४	२.३-३.५	पूर्व तथा पश्चिमी तराई, भित्री मधेश तथा मध्य पहाडका ५०० मिटर सम्मका वेसी तथा टार

२०	सुख्खा धान- ३	२०६८ (२०११)	१२२ -१२५	२. ५-३. ६	पूर्व तथा पश्चिमी तराई, भित्री मधेश तथा मध्य पहाडका ५०० मिटर सम्मका बेसी तथा टार
२१	स्वर्ण सब- १	२०६८ (२०११)	१५०- ११५	४. ५	तराई, तथा भित्री मधेश र मध्य पहाडका ५०० मिटर सम्मका बेसीको सिंचित तथा घोल क्षेत्र ।
२२	साँवा मसुली सब -१	२०६८ (२०११)	१४५- १५०	३. ५-४	तराई, तथा भित्री मधेश र मध्य पहाडका ५०० मिटर सम्मका बेसीको सिंचित तथा घोल क्षेत्र ।
२३	यु.एस. - ३१२, F1 - पञ्जीकरण मात्र	२०६८ (२०११)	१३२	५. ४६	सर्लाही देखि बाकै सम्मको तराई र भित्री मधेश .
२४	सुख्खा धान - ४	२०७१ (२०१४)	१८८- १२५	२. ७-४	तराई र भित्रीमधेशको असिंचित खेत र मध्यपहाडको ५०० मिटर उचाईको टार
२५	सुख्खा धान - ५	२०७१ (२०१४)	१२५	३. २-४. २	तराई र भित्री मधेशको असिंचित खेत र मध्य पहाडको ५०० मिटर उचाईको टार वसी ।
२६	सुख्खा धान - ६	२०७१ (२०१४)	१२०- १२५	३-४	तराई र भित्री मधेशको असिंचित खेत र मध्य पहाडको ५०० मिटर उचाईको टार बेसी ।
२७	यु.एस. ३६२, F1 - पञ्जीकरण मात्र	२०७२ (२०१६)	१२५	५-६	तराई र भित्री मधेशको सिंचित क्षेत्र .
२८	राधा १४	२०७३ (२०१६)	१३२- १३५	४. ४	तराई, भित्री मधेश, रिभर बेसिन र उपत्यकाको ७०० मिटर उचाई सम्मको
२९	राधा-१३	२०७३ (२०१७)	१४२- १४८	३-४. २	तराई र भित्री मधेशका असिंचित तथा समुन्द्र सतहबाट ७०० मि. सम्मको नदि किनार, बेसी तथा समतल फाँट र उपत्यकाका सिंचित क्षेत्र .
३०	सेहराङ्ग सब-१	२०७३ (२०१७)	१२२- १२५	४. ४-४. ९	समुन्द्र सतहबाट ७०० मि. उचाई सम्मको तराई, भित्री मधेश, नदि किनार, बेसी तथा समतल फाँट र उपत्यकाको सिंचित क्षेत्र .

३१	बहुगुणी धान १	२०७४ (२०१८)	१३५	५.५	समुन्द्र सतहबाट ७०० मिटर उचाई सम्मको तराई, भित्री मधेश, नदी किनार, बेसी तथा समतल फाट
३२	बहुगुणी धान २	२०७४ (२०१८)	१४२	५.८	समुन्द्र सतहबाट ७०० मिटर उचाई सम्मको तराई, भित्री मधेश, नदी किनार, बेसी तथा समतल फाट
३३	हर्दिनाथ ३	२०७४ (२०१८)	१२५	५.५	समुन्द्र सतहबाट ७०० मिटर उचाई सम्मको तराई, भित्री मधेश, नदी किनार, बेसी तथा समतल फाट
३४	कालो चामल - पञ्जीकरण मात्र	२०७५ (२०१८)	९९-१२५	२.२	तराई, भित्री मधेश, पहाड, उपत्यका र बेसीहरू .
३५	रजित, OP - पञ्जीकरण मात्र	२०७६ (२०१९)	१५५- १६०	४.५-५.०	समुन्द्र सतहबाट ७०० मि. उचाई सम्मको तराई, भित्री मधेश र बेसीहरू.
३६	सावाँ मन्सुली, OP - पञ्जीकरण मात्र	२०७६ (२०१९)	१४५- १६०	५-६	समुन्द्र सतहबाट ७०० मि. उचाई सम्मको तराई, भित्री मधेश र बेसीहरू
३७	सर्जु %२, OP - पञ्जीकरण मात्र	२०७६ (२०१९)	१२०- १३०	६-७	समुन्द्र सतहबाट ७०० मि. उचाई सम्मको तराई, भित्री मधेश र बेसीहरू .
३८	हर्दिनाथ हाईब्रिड-१ F1	२०७७ (२०२०)	१२१	६.४७	समुन्द्र सतह देखि १००० मि . उचाई सम्मको तराई, भित्री मधेश तथा नदी किनारका फाँट
३९	हर्दिनाथ हाईब्रिड-३ F1	२०७७ (२०२०)	११०	६.४२	समुन्द्र सतह देखि १००० मि. उचाई सम्मको तराई, भित्री मधेश तथा नदी किनारका फाँट
४०	हर्दिनाथ वारोधान -१	२०७७ (२०२०)	१६६	६.२०	समुन्द्र सतह देखि ५०० मि. उचाई सम्म तराई देखि पूर्वी तराईका क्षेत्रहरू
४१	शुद्धोधान कालानमक	२०७७ (२०२०)	१५४	३.२०	समुन्द्र सतह देखि ५०० मि. उचाई सम्मको तराई तथा भित्री मधेशको सिंचित एवं आंशिक सिंचाई सुविधा भएको क्षेत्र

४२	हर्दिनाथ साँवा मन्सुली	२०७७ (२०२०)	१५२	४.५-४.८	समुन्द्र सतह देखि ७०० मि. उचाई सम्मको तराई, भित्री मधेश तथा नदी किनारका बेशीहरूको सिंचित एवं आशिक सिचाई सुविधा भएको क्षेत्र
४३	कालोनिया -उन्तत) -पञ्जीकरण मात्र)	२०७७ (२०२०)	१७४	३.२३	समुन्द्र सतह देखि २०० मि. उचाई सम्मको भापा, मोरङ्ग र सुनसरी एव आशिक सिचाई सुविधा भएको क्षेत्र .
४४	एम.पि. ३०३० (MP 3030), F1 -पञ्जीकरण मात्र)	२०७८ (२०२१)	१२१	७.०२	समुन्द्र सतहबाट ७०० मि. उचाई सम्मको तराई, भित्री मधेश र बेसीहर .
४५	खमुल १२	२०७८ (२०२२)	१४६	४.७२	समुन्द्र सतहबाट ८००-१५०० मि. सम्मका पहाडी क्षेत्र
४६	खमुल १४	२०७८ (२०२२)	१४१	४.८१	समुन्द्र सतहबाट ८००-१५०० मि. सम्मका पहाडी क्षेत्र
४७	एक्ले (पञ्जीकरण मात्र)	२०७८ (२०२२)	१५५- १६१	३.८४-४.३२	समुन्द्र सतहबाट ८००-१००० मि. सम्मका मध्य पहाडी क्षेत्र
४८	रातो अनदि (पञ्जीकरण मात्र)	२०७८ (२०२२)	१५०- १६०	२.८८-३.८४	समुन्द्र सतहबाट ८००-१००० मि. सम्मका मध्य पहाडी क्षेत्र
४९	कालो भिनुवा (पञ्जीकरण मात्र)	२०७८ (२०२२)	१६०- १७०	२.४-२.८८	समुन्द्र सतहबाट ८००-१००० मि. सम्मका मध्य पहाडी क्षेत्र
५०	वयनी (पञ्जिकरण मात्र)	२०७८ (२०२२)	१५०- १६०	२.६४-३.१	समुन्द्र सतहबाट ८००-१००० मि. सम्मका मध्य पहाडी क्षेत्र
५१	पहेले (पञ्जिकरण मात्र)	२०७८ (२०२२)	१५०- १६०	२.४-२.८८	समुन्द्र सतहबाट ८००-१००० मि. सम्मका मध्य पहाडी क्षेत्र
५२	खमुल वासमती-१६	२०७८ (२०२२)	१३६	४.२	समुन्द्र सतहबाट ७००-१५०० मि. सम्मका क्षेत्र

५३	हर्दिनाथ-६	२०७८ (२०२२)	१३५	५.२१	समन्द्र सतहबाट ७०० देखि १५०० मि. उचाईसम्मका तराई, भित्री मधेश तथा टार क्षेत्रहरू (वर्षेसिजनको लागि मात्र)
५४	गंगासागर-१	२०७८ (२०२२)	१४५	३.३५	समुद्री सतह देखी ७०० मि. उचाई सम्मका डुवान सम्भाव्य क्षेत्रहरू
५५	गंगासागर-२	२०७८ (२०२२)	१३५	३.५-४	समुद्री सतह देखी ७०० मि. उचाई सम्मका डुवान सम्भाव्य क्षेत्रहरू
५६	हर्दिनाथ-४	२०७८ (२०२२)	११५	४.५-५	समुद्री सतह देखी ७०० मि. उचाई सम्मका क्षेत्रहरू (वारी रडविलम र असिचित क्षेत्र (Rainfed))
५७	घैया-३	२०७८ (२०२२)	१००	३.५-५	समुद्री सतह देखी ७०० मि. उचाई सम्मको पाखो वारी तथा असिचित क्षेत्रहरू ।
५८	हर्दिनाथ-५	२०७९ (२०२२)	१२७	५.२-५.७	समुद्री सतह देखी ७०० मिटर उचाईका तराई, भित्री मधेश, रिभर वेशन, बेसी क्षेत्रहरू (वर्षे सिजनको लागी)

ग) मकै

क्र.स.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाको दिन	उत्पादन क्षमता (मे.टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	रामपुर कम्पोजिट	२०३ (१९७५)	११०-११५	४.४	तराई, भित्री मधेश, बेसी र मध्य पहाड
२	अरुण २	२०३९ (१९८८)	८०-९०	२.२	तराई, मध्य पहाड
३	गणेश २	२०४६ (१९८९)	१५०-१८०	३.५	उच्चपहाड (हिउँदमा तराई र भित्री मधेशमा पनि लगाउन सकिने)
४	मानकामना- १	२०४४ (१९८७)	१२०-१३०	४.०	मध्यपहाड (हिउँदमा तराई क्षेत्रमा पनि लगाउन सकिने ।

५	गणेश - २	२०४६ (१९८९)	१५०-१८०	३.५	उच्च पहाड (हिउँदमा तराई र भित्री मधेशमा पनि लगाउन सकिने)
६	रामपुर - २	२०४६ (१९८९)	१०५-११०	४.०	तराई, भित्री मधेश, बैसी र टार ।
७	अरुण - १	२०५२ (१९९५)	९०-१००	४.०	पश्चिम तराई र मध्यपहाड ।
८	गणेश - १	२०५४ (१९९७)	१७५	५.०	उच्च पहाड ।
९	देउती	२०६३ (२००६)	१३०-१३५	५.७	मध्यपहाड ।
१०	मनकामना - ४	२०६५ (२००८)	११७	५.३	नेपालको पूर्वदेखि पश्चिमसम्म मध्यपहाडको १६०० मि. भन्दा तल ।
११	पोसिलो मकै - १	२०६५ (२००८)	१४५-१५५	५.३	नेपालको पूर्वदेखि पश्चिमसम्म मध्यपहाडको १६०० मि. भन्दा तल ।
१२	मनकामना - ५	२०६६ (२०१०)	१४०-१४५	५.२७	कर्णाली पूर्वका मध्यपहाड ।
१३	मनकामना - ६	२०६६ (२०१०)	१४०-१४५	५.३४	पूर्वी-मध्यपश्चिम पहाड ।
१४	राजकुमार, F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६७ (२०१०)	१००-११०	८ । ९	तराई, भित्री मधेश, रिभर बेसिन, भ्याली र तल्लो पहाडी भेगको ७०० मि. उचाई सम्म ।
१५	डि. के. सी. ९०८१, F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६७ (२०११)	१२०-१६०	१० । १२	मध्य तराई-हिउँदे मौसम (कार्तिक-माघ) ।
१६	अल राउण्डर, F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६७ (२०११)	१२०-१६०	७ । १०	तराई क्षेत्रमा-हिउँदे तथा वर्षे मौसम ।
१७	विस्को- ९४०, F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६८ (२०११)	१३५-१४०	७.१३	मध्य तराई र पहाड ।

१८	सि.पि.- ८०८, F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६८ (२०११)	१३०-१४० (Winter) ११०-१२० (Rainy)	१.१५	पूर्वी तथा मध्य तराई ।
१९	रामपुर हाईब्रिड- २	२०६९ (२०१२)	१३०-१६० हिउँदे १२५ वर्षे	७.० हिउँदे ३.५५ वर्षे	नारायणी नदि पूर्वका भित्री मधेश तथा तराई ।
२०	एन.एम.एच.- ७३१, F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६९ (२०१२)	११५ (Days to silking)	७.९२	नारायणी नदि पूर्वका भित्री मधेश तथा तराई ।
२१	पायोनियर- ३५२२, F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६९ (२०१२)	१२२ (Days to silking)	८.६५	नारायणी नदि पूर्वका भित्री मधेश तथा तराई ।
२२	टि.एक्स ३३९, F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६९ (२०१२)	१२४ (Days to silking)	९	तराई, भित्री मधेश, रिभर बेसिन र उपत्यकाको ७०० मि. उचाई सम्मको ।
२३	खुमल हाब्रिड मकै २	२०७१ (२०१४)	१५२ (Winter 138) Summer	१.०८८.५	मध्य पहाडी क्षेत्रमा वर्षा याममा र तराई तथा भित्री मधेसमा हिउँदे मौसममा ।
२४	रेशुङ्गा कम्पोजिट	२०७१ (२०१४)	१२७	५.२	मध्य तथा पश्चिमाञ्चल क्षेत्रको ७०० देखि १४०० मि. उचाइको पहाडी क्षेत्र ।
२५	गुल्मी (२) (पञ्जीकरण मात्र)	२०७१ (२०१४)	१२५	५.४	गुल्मी र अर्घाखाँची जिल्लाको ७०० देखि १४०० मि. उचाइको क्षेत्र ।
२६	अरुण- ३	२०७२ (२०१५)	१००	३.९	मध्य पश्चिमदेखि पूर्वको तराई, भित्री मधेश र मध्य पहाड । तराई र भित्री मधेशमा हिउँदे र बसन्ते तथा मध्य पहाडमा गृष्म ऋतुमा खेती गर्न सकिने ।
२७	अरुण- ४	२०७२ (२०१५)	११३-११५	४.२	मध्य पश्चिम देखि पूर्वको तराई, भित्री मधेश र मध्य पहाड । तराई र भित्री मधेशमा हिउँदे र बसन्ते तथा मध्य पहाडमा गृष्म ऋतुमा खेती गर्न सकिने ।

२८	अरुण- ६	२०७२ (२०१५)	१०	३.५	मध्य पश्चिम देखि पूर्वको तराई, भित्री मधेश र मध्य पहाड । तराई र भित्री मधेशमा हिउँदे र बसन्ते तथा मध्य पहाडमा गृष्म ऋतुमा खेती गर्न सकिने ।
२९	रामपुर हाईब्रिड- ४	२०७३ (२०१६)	१५५-१६५	६.९५	तराई र भित्री मधेशको हिउँदे सिजन ७०० मि. सम्म ।
३०	एन.एम.एच. ७१३, F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०७३ (२०१६)	१७५	६.३	नारायणी नदि देखि पूर्वी तराई र भित्री मधेशको हिउँदे सिजनको लागि ७०० मि. सम्म ।
३१	एन.एम.एच. १२४७, F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०७३ (२०१६)	१७७	६.०७	नारायणी नदि देखि पूर्वी तराई र भित्री मधेशको हिउँदे सिजनको लागि ७०० मि. सम्म ।
३२	विस्को ९७ गोल्ड, F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०७३ (२०१६)	१८०	८.२	नारायणी नदि देखि पूर्वी तराई र भित्री मधेशको हिउँदे सिजनका लागि ७०० मि. सम्म ।
३३	९०० एमगोल्ड, F1 - पञ्जीकरण मात्र)	२०७३ (२०१७)	१८०	६.५	समुन्द्र सतहबाट ७०० मि. उचाई समको नारायणी नदी पूर्वका तराई र भित्रीमेशमा हिउँदे सिजनको लागि
३४	पोपिलो मकै- २	२०७४ (२०१८)	१२०-१६०	४.५	तराई, भित्रीमेशको समुद्र सतह देखी ८०० मि. सम्म तथा हिउँदे सिजनको लागि र मधपहाडको समुद्र सतह देखी ८००-१८०० मि. उचाई सम्म वर्ष सिजनको लागि ।
३५	रामपुर- ४	२०७४ (२०१८)	१७०	५.४०	तराई, भित्रीमेशको समुद्र सतह देखी ७०० मि. उचाई सम्म
३६	मनकामना-७	२०७४ (२०१८)	१५८	६.४६	मध्यपहाडको समुद्र सतह देखी ७००-१६०० = मि. उचाई सम्म
३७	रामपुर हाईब्रिड, F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०७४ (२०१८)	११०-१५५	७.५६	समुन्द्र सतह देखि ७०० मि. उचाई सम्मका तराई, भित्री मधेशमा हिउँदे सिजनको लागि ।
३८	रामपुर हाईब्रिड १० F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०७४ (२०१८)	१२०-१६०	८.०५	समुन्द्र सतह देखि ७०० मि. उचाई सम्मका तराई, भित्री मधेशमा हिउँदे सिजनको लागि ।
३९	पि. ३३५५, F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०७७ (२०२०)	१५५	८.०७	नारायणी नदि पूर्वका तराई तथा भित्री मधेश (हिउँदे सिजनका लागि कार्तिक दोश्रो हप्तासम्म) ।

४०	विस्को कनक ५१, F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०७७ (२०२०)	१५०-१६०	७. ५८	नारायणी नदि पूर्वका तराई तथा भित्री मधेश (हिउँदे सिजनका लागि कार्तिक दोश्रो हप्तासम्म) ।
४१	स्टार ९, F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०७७ (२०२०)	१५०-१६०	८. ६३	नारायणी नदि पूर्वका तराई तथा भित्री मधेश (हिउँदे सिजनका लागि कार्तिक दोश्रो हप्तासम्म) ।
४२	मानकामना - ९	२०७७ (२०२१)	१३२	५. ४४	समुन्द्र सतहबाट ८०० देखि १८०० मि. उचाईसम्मका मध्यपहाडी क्षेत्र ।
४३	रामपुर हाइब्रिड- १२, F1	२०७८ (२०२२)	तराई (हिउँदे सिजन): १६०-१६५ दिन	नदि किनार क्षेत्र (वर्षे सिजन) : १२०-१५० दिन ९. ४४	समुन्द्र सतहबाट ७०० मि. उचाई सम्मका तराई, भित्री मधेश, नदि किनार तथा बेसी क्षेत्रहरु ।
४४	रामपुर हाइब्रिड-१४, F1	२०७८ (२०२२)	तराई (हिउँदे सिजन) : १५५-१७० दिन बेसी क्षेत्र(Foot Hills) (वर्षे सिजन) १२०-१४५ दिन	६. ८५	समंद्री सतह देखि १००० मि. उचाई सम्मका तराई, भित्री मधेश र बेसी क्षेत्रहरु (Foot hills) ।
४५	रामपुर हाइब्रिड- १६, F1	२०७८ (२०२२)	तराई (हिउँदे सिजन) : १६०-१७५ दिन बेसी क्षेत्र (Foot Hills) (वर्षे सिजन) १२५-१५० दिन	७. १५	समंद्री सतह देखि १००० मि. उचाई सम्मका तराई, भित्री मधेश र बेसी क्षेत्रहरु (Foot hills) ।
४६	एन. एम. एच. ८३४२, F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०७८ (२०२२)	१६०-१७०	८. ९०	समुद्री सतह देखि ७०० मि. सम्मका तराई तथा भित्री मधेशका क्षेत्रहरु ।

घ) गहुँ

क्र.सं.	वालीको जाल	सिफारिस वर्ष	पाकने दिन	उत्पादन क्षमता (मो.टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	नेपाल २९७	२०४२ (१९८५)	१६८	५.०	तराई
२	अन्नपूर्ण- १	२०४५ (१९८८)	१६८	५.५	१००० मि. उचाई भन्दा माथिको पहाड ।
३	अन्नपूर्ण ३	२०४७ (१९९१)	१६५	५.५	लुम्लेर पाखीवास क्षेत्रको ११००मि. उचाईसमको भू ।
४	बी.एल. १०२२	२०४८ (१९९१)	१२०	५.०	नारयणी नदि देखि पश्चिमको तराई, टार र १००० . सम्म उचाई भएका उपत्यकाहरु .
५	भृकुटी	२०५१ (१९९४)	१२०	५.०	तराई, टार र १००० मि. सम्म उचाई भएका उपत्यकाहरु ।
६	अन्नपूर्ण- ४	२०५१ (१९९४)	१६१	५.०	मध्य र उच्च पहाड ।
७	बी. -एल. ११३५	२०५१ (१९९४)	११५	५.०	तराई, टार र १००० मि. सम्म उचाई भएका उपत्यकाहरु ।
८	अभ्युत	२०५४ (१९९७)	१२५	४.५	टार, १००० मि. भन्दा कम उचाई भएका उपत्यकाको मध्यम तथा उच्च उर्वराभूमी ।

९	रोहिणी	२०५४ (१९९७)	११९	४ . १	तराई, टार र १००० मि. भन्दा कम उचाई भएका उपत्यकाको सिंचित र मध्यम तथा उच्च उर्वराभूमि ।
१०	पासाङ्गलामु	२०५४ (१९९७)	१७८	६ . ७	मध्यपहाड जस्तै काठमाडौं र जुम्ला सरहको समान हावापानी भएको उच्चपहाड ।
११	वी.एल. १४७३	२०५६ (१९९९)	११५	४ . ०	तराई, टार र १००० मि. भन्दाकम उचाई भएका उपत्यकाको सिंचित र मध्यम तथा उच्च उर्वराभूमि ।
१२	गौतम	२०६१ (२००४)	११९	३ . ४	तराई, टार र ५०० मि. भन्दा कम उचाई भएको उपत्यका ।
१३	डब्लु.के. १२०४	२०६४ (२००७)	१७९	३ . ४	मध्य पहाड र उच्च पहाड ।
१४	आदित्य	२०६६ (२०१०)	११८	४ . ७९	तराई, टार र ५०० मि. सम्मको उपत्यका ।
१५	एन.एल. ९७१	२०६६ (२०१०)	१२२	४ . ५३	तराई, टार र ५०० मि. सम्मको उपत्यका ।
१६	विजय	२०६७ (२०११)	१११- १२३	४ . ४५	तराई, टार र ५०० मि. सम्मको उपत्यका ।
१७	गौरा (द्वी घट्टघच्छ)	२०६९ (२०१२)	१६०	४ . २०५ . ०	मध्य तथा उच्च पहाड ।
१८	धौलागिरी (द्वी घट्टणघ)	२०६९ (२०१२)	१५६	३ . ६१४ . ९	मध्य तथा उच्च पहाड ।

१९	तिलोत्तमा	२०७२ (२०१५)	१०५- १२०	२. ५०३. २	तराई र भित्री मधेशको सिंचित तथा अधसिंचित क्षेत्र ।
२०	डाँफे	२०७२ (२०१५)	१६३- १७०	४. ४८	मध्य तथा उच्च पहाड ।
२१	बाणरांगा	२०७३ (२०१६)	११०	३. ३	तराई, टार, होचो उपत्यका ७०० मि. समको उचाईमा सिंचित र अर्ध सिंचितको लागि ।
२२	स्वर्गाद्वारी	२०७३ (२०१६)	१६३	४. ४	मध्य तथा उच्चपहाड (७०० देखि १४०० मि. सम) सिंचित तथा अधसिंचित क्षेत्रको लागि
२३	मुनाल	२०७४ (२०१८)	१६४	४. ९१	समुद्र सतहको ६०० देखि २३०० मि. उचाईसमको मध्य तथा उच्चपहाडको सिंचित तथा अधसिंचित क्षेत्र ।
२४	च्याखुरा	२०७४ (२०१८)	१५८	३. २६	समुद्र सतहको ६०० देखि १६०० मि. उचाईसमको मधपहाडको असिंचित क्षेत्र ।
२५	खजुरा ड्युरम- १	२०७४ (२०१८)	१२६	४. ८६	समुद्र सतह देखि ५०० मि. उचाई सम्मका दाड, बाँके, बर्दिया, कैलाली, कञ्चनपुरका सिंचित क्षेत्र ।
२६	खजुरा ड्युरम- २	२०७४ (२०१८)	१२९	५. २६	समुद्र सतह देखि ५०० मि. उचाई सम्मका दाड, बाँके, बर्दिया, कैलाली, कञ्चनपुरका सिंचित क्षेत्र ।
२७	पावै गाँव (पञ्जीकरण मात्र)	२०७५ (२०१८)	३३०	२. १९-२. ७५	कर्णाली अञ्चलको २३०० देखि २८०० मि. उपयुक्त ।
२८	वि. एल. ४३३४१	२०७५ (२०१८)	११८- १२२	५. ०३	तराई र भित्री मधेश लगाएत समुद्री सतहवाट ८०० मि. उचाई सम्म

२९	मुडुले १	२०७७ (२०२१)	१८१	३.०७	समुन्द्र सतह देखि १७०० देखि २२९० मि. उचाई सम्मका उच्च पहाड क्षेत्र
३०	कौटिला	२०७७ (२०२१)	१५२	३.६९	समुन्द्र सतह देखि १००० देखि २२९० मि. उचाई सम्मका मध्य तथा उच्च पहाडी क्षेत्र ।
३१	तिला	२०७७ (२०२१)	१९१	३.४३	समुन्द्र सतह देखि १७०० देखि २२९० मि. उचाई सम्मका उच्च पहाड ।
३२	सुर्मा	२०७७ (२०२१)	१८०	३.९८	समुन्द्र सतह देखि १००० देखि २२९० मि. उचाई सम्मका मध्य तथा उच्च पहाडी क्षेत्र ।
३३	हिमगंगा	२०७७ (२०२१)	१८१	४.५१	समुन्द्र सतह देखि १७०० देखि २२९० मि. उचाई सम्मका उच्च पहाडी क्षेत्र ।
३४	भेरीगंगा	२०७७ (२०२१)	१६४	४.५६	समुन्द्र सतह देखि १००० देखि २२९० मि. उचाई सम्मका मध्य तथा उच्च पहाडी क्षेत्र ।
३५	खुमलशक्ति	२०७७ (२०२१)	१६५	५.०९	समुन्द्र सतह देखि १००० देखि १७०० मि. उचाई सम्मका मध्य पहाडी क्षेत्र ।
३६	जिङ्ग गाहुँ- १	२०७७ (२०२१)	१२१	५.०१	तराई र भित्री मधेश लगाएत समुन्द्री सतह देखी ८०० मि. उचाई सम्मका क्षेत्रहरु ।
३७	जिङ्ग गाहुँ- २	२०७७ (२०२१)	११९	५.७५	तराई र भित्री मधेश लगाएत समुन्द्री सतह देखी ८०० मि. उचाई सम्मका क्षेत्रहरु ।
३८	बोर्लाग- २०२०	२०७७ (२०२१)	१२०	५.००	तराई र भित्रीमधेश लगाएत समुन्द्री सतह देखी ८०० मी. उचाई सम्मका क्षेत्रहरु ।

ड) कोदो

क्र.सं.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मि.टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	ओख्ले १	२०३७ (१९८०)	१५४-१९४	३.३	मध्य र उच्च पहाड
२	डल्ले १	२०३७ (१९८०)	१२५-१५१	३.३	तराई, भित्री मधेश र मध्य पहाड
३	काभ्रे कोदो १	२०४७ (१९९०)	१६७	२.३	१०० मिटर देखि १९०० मिटर उचाइ सम्मको मध्यपहाडी क्षेत्रको पाखोबारी
४	सैलुङ्ग कोदो - १	२०७२ (२०१५)	१५५	२.४	मध्यमाञ्चल देखी मध्य पश्चिमाञ्चल क्षेत्रको १३०० देखी २२०० मि. उचाईको मध्य पहाड र उच्च पहाड
५	काभ्रे कोदो २	२०७२ (२०१५)	१५३	२.५	मध्यमाञ्चल देखि मध्य पश्चिमाञ्चल क्षेत्रको ७०० देखि १८०० मि. उचाईको मध्य पहाड
६	रातो कोदो (पञ्जिकरण मात्र)	२०७७ (२०२१)	१५५	२.९	समुन्द्र सतहबाट २००० देखि ३५०० मिटर उचा इ भएका जुम्ला लगायत आसपासका जि ल्ला हरु

च) जौ

क्र.सं.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मि.टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	एच.बी.एल ५६	२०३० (१९७४)	१३५	३.०	तराई र भित्रीमधेश

२	गाल्ट	२०३० (१९७४)	१५७	२.३	तराई, भित्रीमधेश र पालुङ्ग उपत्यका
३	सि.आई. १०४४८	२०३० (१९७४)	१२५	२.६	तराई र भित्रीमधेश
४	केच	२०३१ (१९७५)	११२	२.५	तराई र भित्रीमधेश
५	सोलुउवा	२०४७ (१९९०)	१७७	१.९	मुस्ताङ्ग, मनाङ्ग र डोल्याका २००० मिटर देखि ३००० मिटरसम्म उचाईका लेकाली क्षेत्र ।
६	मुक्तिनाथ	२०८० (२०२४)	१६२	२.९६५	समुद्र सतहबाट १३०० देखि ३००० मिटर उचाई सम्मका मध्य र उच्च पहाडी क्षेत्रहरु ।

छ) फापर

क्र.सं.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे.टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	मिठे फापर १	२०७२ (२०१५)	७२	१.२	तराई र भित्री मधेश देखि उच्च पहाडसम्म
२	तितेफापर १	२०७७ (२०२१)	७९	१.५४	समन्द्र सतहबाट ६०० -३५०० मिटरसम्मका क्षेत्रका लागि
३	तितेफापर २	२०७७ (२०२१)	७८	१.६३	समन्द्र सतहबाट ६०० -३५०० मिटरसम्मका क्षेत्रका लागि

ज) चिनो

क्र.सं.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे.टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	दुधे चिनो (पञ्जिकरण मात्र)	२०७७ (२०२१)	८८	२.११	समुन्द्र सतहबाट १५०० देखि २००० मिटर उचाई भएका हुप्ला लगायत कर्णाली प्रदेशका आसपासका जिल्लाहरु

भ) कागुनो

क्र.स.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे.टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	वारियो कागुनो (पञ्जिकरण मात्र)	२०७७ (२०२१)	१८०	२.२०	समुन्द्र सतहबाट ८०० देखि १५०० मिटरसम्म उचाई भएका लमजुङ्ग र आसपासका जिल्लाहरू

११.२ दलहन

(क) भटमास

क्र.स.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे.टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	हार्डी	२०३५ (१९७७)	१२४	२.४	तराई र भित्री मधेश
२	रेन्सम	२०४४ (१९८७)	१४५	१.०	मध्यपहाड र उपत्यका
३	सेती	२०४६ (१९९०)	१५०	१.२	मध्यपहाड र उपत्यका
४	कव	२०४६ (१९९०)	१२३	२.५	तराई र भित्रीमधेश
५	लुम्जे भटमास १	२०५३ (१९९६)	१३८-१४७	१.७	४०० मिटरदेखि १६०० मिटर उचाइ सम्मको मध्यपहाड
६	तरकारी भटमास १	२०६० (२००४)	१२०	२.३	मध्यपहाडी क्षेत्र ८०० मिटर देखि १५०० मिटर सम्म
७	पूजा	२०६३ (२००६)	१२५	१.६	तराई, भित्रीमधेश र मध्य पहाड
८	खजुरा भटमास-१	२०७९ (२०२२)	११५	१.९७	समुद्री सतह देखी १५०० मिटर उचाई सम्मका तराई, भित्री मधेश, र मध्य पहाडी क्षेत्रहरू

(ख) मसुरो

क्र.सं.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाकले दिन	उत्पादन क्षमता (मेटन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	सिन्दुर	२०३६ (१९७९)	१४३	१.५	तराई, भित्री मधेश र पहाड
२	सिम्रिक	२०३६ (१९७९)	१२८	१.५	
३	शिथिर	२०३६ (१९७९)	१५०	२.०	तराई, भित्री मधेश र पहाड
४	सिमल	२०४६ (१९९०)	१४३	४.९	तराई, भित्री मधेश र मध्य पहाड
५	शिखर	२०४६ (१९९०)	१४३	४.९	तराई, भित्री मधेश र मध्य पहाड
६	खजुरा १	२०५६ (१९९९)	१२८	१.५	मध्यपश्चिमाञ्चल देखि सुदूरपश्चिमाञ्चल सम्मको धान र मकै लगाईने खेत
७	खजुरा मुसुरो २	२०५६ (१९९९)	१३४	२.९	मध्यपश्चिमाञ्चल देखि सुदूरपश्चिमाञ्चल सम्मको धान र मकै लगाईने खेत
८	शितल	२०६१ (२००४)	१३४	१.९	सम्पूर्ण तराई र मध्यपहाड ।
९	महेश्वर भारती	२०६४ (२००७)	१११	१.४	काठमाडौं उपत्यका वा सो सरह, मध्य पहाडी क्षेत्रको टार तथा बेसी ।
१०	सगुन	२०६४ (२००७)	९८	१.३	काठमाडौं उपत्यका वा सो सरह, मध्यप हाडी क्षेत्रको टार तथा बेसी ।
११	खजुरा मुसुरो- ३	२०७३ (२०१७)	१४८	१.७८	समुन्द्र सतहबाट १७०० मि. सम्मको तराई, भित्री मधेश र मध्य पहाड ।
१२	खजुरा मुसुरो ४	२०७५ (२०१८)	१३६	१.०८	मध्य तथा सुदूरपश्चिमका तराई (दाङ्ग देखि कञ्चनपुर सम्म, १०० देखि ७०० मिटरसम्म)
१३	श्रद्धा कालो मुसुरो	२०७७ (२०२०)	१४२	१.२१	तराई, भित्री मधेश र मध्य पहाड ।
१४	रसुवा कालो मुसुरो (स्थानीय) (पञ्जीकरण मात्र)	२०७७ (२०२०)	१५९	१.२८	रसुवा र नुवाकोट जिल्लाहरूको १८०० देखि २५०० मि. उचाईसम्म ।

(ग) चना

क्र.स.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे.टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	धनुष	२०३६ (१९७९)	१४४	तराई र भित्रीमधेश	
२	राधा	२०४४ (१९८७)	१४२	तराईका सुख्खा भाग र आकाशो पानीको भरमा खेती गर्न सकिने भूमि	
३	सीता	२०४४ (१९८७)	१४०	तराईका सुख्खा भाग र आकाशो पानीको भरमा खेती गर्न सकिने भूमि	
४	कोशेली	२०४७ (१९९०)	१५४	पश्चिम तराई र भित्रीमधेश	
५	कालीका	२०४७ (१९९०)	१५२	मध्य र पश्चिम तराई तथा भित्रीमधेश	
६	तारा	२०६४ (२००८)	१३५	तराई र मध्य पहाडको वेशी तथा टार	
७	अवरोधी	२०६४ (२००८)	१३५	तराई र मध्य पहाडको वेशी तथा टार	

(घ) बोडी

क्र.स.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे.टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	आकाश	२०४६ (१९९०)	७३	१.०	तराई र भित्रीमधेश
२	प्रकाश	२०४६ (१९९०)	६०	०.८	तराई र भित्रीमधेश
३	सयू	२०६१ (२००४)	७७	१.३	मध्य र पश्चिम तराई, भित्रीमधेश
४	डवल हार्मेट OP (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	७०-१००	१६-१८	तराई र पहाड

५	मालेपाटन -१	२०६८ (२०११)	७५-९०	०.८-१.०	तराई, भित्री मधेस तथा मध्य पहाडका टार तथा होचा क्षेत्रहरु (३०० देखि १००० मी)
६	गाजले बोडी	२०७३	७८	१.८५	समुन्द्र सतहबाट १२०० मिटर सम्मको तराई भित्री मधेश र मध्य पहाड

(ड) रहर

क्र.स.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे.टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	रामपुर १	२०४८ (१९९२)	१९७	१.५	चितवन, मकवानपुर र सर्लाही जिल्ला हरूको तराई र भित्री मधेश
२	बागेश्वरी	२०४८ (१९९२)	२६१	२.०	धनुषा, सर्लाही र बाँके जिल्ला हरू
३	खजुरा रहर १	२०७९ (२०२२)	२७४	१.६९	समुद्रि सतह देखी ७०० मिटर उचाई सम्मका पश्चिम तराईका क्षेत्रहरु

(च) मास

क्र.स.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे.टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	रामपुर मास	२०७५ (२०१८)	६४	०.८८	तराई भित्री मधेश तथा मध्य पहाडका टार तथा होचा क्षेत्रहरु (१०० देखी १२५० मिटर सम्म)
२	खजुरा मास १	२०७५ (२०१८)	६६	०.८९	तराई भित्री मधेश तथा मध्य पहाडका टार तथा होचा क्षेत्रहरु (१०० देखी १२५० मिटर सम्म)

(घ) मुद्दा

क्र.स.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे.टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	पुसा वैशाखी	२०३२ (१९७६)	६०	१.५	तराई
२	कल्याण	२०६३ (२००६)	६०	०.६९	तराई, चुरे पहाड र मध्यपहाड
३	प्रतिक्षा	२०६३ (२००६)	६३	०.६८६	तराई, चुरे पहाड र मध्यपहाड
४	प्रतिज्ञा	२०७५ (२०१८)	५९	१.३	तराई भित्री मधेश तथा मध्यपहाडका टार तथा होचा क्षेत्रहरू (१०० देखी ७०० मिटर सम्म)

(ज) राजमा

क्र.स.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे.टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	पि.डि.आर. १४	२०७६ (२०१९)	९९	१.८६	तराईदेखि उच्च पहाड (११५ देखि २३६७ मिटरसम्म)

११.३ तेलहन (क) वदाम

क्र.स.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे.टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	वी-४	२०३७ (१९८०)	१४०	१.५	तराई भित्री मधेश र मध्य पहाड
२	जनक	२०४५ (१९८९)	१४५	२.५	तराई, भित्री मधेश र मध्यपहाडी क्षेत्रको सिंचाईको सुविधा नभएको बलौटे दोमट माटो भएको क्षेत्र

३	ज्योती	२०५३ (१९९६)	१३७-१५३	२.०	तराई, भित्री मधेश र मध्य पहाडी क्षेत्रको पानी नजम्ने तथा चिम्ट्याइलो माटो नभएको क्षेत्र
४	जयन्ती	२०५३ (१९९६)	११५	२.२	तराई, भित्री मधेश र मध्य पहाडी क्षेत्रको पानी नजम्ने तथा चिम्ट्याइलो माटो नभएको क्षेत्र
५	राजर्षि	२०६२ (२००५)	१३६	२.८४	तराई र भित्री मधेश
६	वैदेही	२०६२ (२००५)	११०	३.३	तराई र भित्री मधेश
७	समृद्धि	२०७६ (२०१९)	११०-१२५	३.१६	तराई भित्री मधेश र मध्यपहाड
८	नवलपुर वदाम-१	२०८० (२०२४)	१३३	२.३१	समुद्र सतहबाट १५०० मिटर सम्मका तराई देखी मध्य पहाडी क्षेत्रहरु

ख) तोरी

क्र.सं.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाकने दिन	उत्पादन क्षमता (मेटन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	विकास	२०४६ (१९८९)	८५-९०	०.८	मध्यमाञ्चल देखि सुदूर पश्चिमाञ्चल सम्मको तराई र भित्रीमधेश
२	लुम्बे - १	२०५३ (१९९६)	८९-१५३	०.९	पश्चिम क्षेत्रको ७०० मि. उचाई भन्दा माथिको मध्य देखी उच्च पहाड
३	प्रगति	२०५३ (१९९६)	९९	१.०	पूर्वी मध्यपहाड, तराई र भित्री मधेशको असीञ्चित भूमि
४	उन्नति	२०६२ (२००५)	८६	१.०४	तराई, भित्रीमधेश र कम उचाई भएको उपत्यकाको असीञ्चित क्षेत्र
५	प्रीति	२०६२ (२००५)	८३	१.२६	तराई, भित्रीमधेश र कम उचाई भएको उपत्यकाको असीञ्चित क्षेत्र
६	मोरङ्ग तोरी - २	२०७० (२०१३)	८३	०.७-०.९	तराई तथा मध्य तराई

७	सुर्खेत स्थानिय तोरी - ३ (पञ्जीकरण मात्र)	२०७१ (२०१४)	८२-१००	०.१०५	मध्यपश्चिमका तराई जिल्ला हरु बाँके, बर्दिया, दाङ, मध्य पहाडका, सुर्खेत, दैलेख सल्यान र भेरी नदि किनारका क्षेत्रहरु
८	नवलपुर स्थानिय-४	२०७६ (२०१९)	९३	१.०२	तराई, भित्रीमधेश र मध्य पहाडका ६०० मि

ग) रायो

क्र.स.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे.टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	पुसा बोल्ड	२०४५ (१९८९)	११०-११५	०.९	तराई तथा भित्री मधेश
२	कृष्णा	२०४६ (१९८९)	११५	१.१	मध्यमाञ्चलदेखि सुदूरपश्चिमाञ्चल सम्मको तराई र भित्रीमधेश
३	मोरङ्ग रायो/तोरा	२०७४ (२०१८)	१०२-१२०	०.९२	समुन्द्र सतह देखि ७०० मिटर उचाईसम्मका तराई तथाभित्री मधेश

घ) तिल

क्र.स.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे.टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	नवलपुर खैरो तील १	२०५७ (२०००)	८५	१.२	सिरहा देखि नेपालगञ्ज सम्मका तराई
२	नवलपुर भुसे तील १	२०५७ (२०००)	१०३	०.६५	तराई र भित्री मधेश

११.४ औद्योगिक वाली (क) सुर्ति

क्र.स.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे.टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	बेलाचापी १	२०४६ (१९८९)	६०-७०	०.९	तराई

(ख) कपास

क्र.स.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाकले दिन	उत्पादन क्षमता (मे.टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	ट्याम्कट एस.पी. ३७	२०३४ (१९७७)	६०-७०	०.९	मध्यमाञ्चल र सुदूरपश्चिमाञ्चल

(ग) उखु

क्र.स.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाकले दिन	उत्पादन क्षमता (मे.टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	जीतपुर १	२०५३ (१९९६)	३००-३६०	७१.०	पूर्वाञ्चल, मध्यमाञ्चल र पश्चिमाञ्चलको सिंचित तराई
२	जीतपुर २	२०५३ (१९९६)	३००-३६०	९२.०	पूर्वाञ्चल, मध्यमाञ्चल र पश्चिमाञ्चलको असिञ्चित तराई
३	जीतपुर ३	२०६० (२००४)	३००-३६०	७९.२	तराई
४	जीतपुर ४	२०६० (२००४)	३००-३६०	८६.०	तराई
५	जीतपुर ५ (पञ्जिकरण मात्र)	२०७७ (२०२१)	३००-३३०	२१	नारायणी नदी पूर्वका तराई तथा भित्री मधेशका क्षेत्रहरू
६	जीतपुर ६ (पञ्जिकरण मात्र)	२०७७ (२०२१)	३००-३३०	८३	नारायणी नदी पूर्वका तराई तथा भित्री मधेशका क्षेत्रहरू
७	जीतपुर ७ (पञ्जिकरण मात्र)	२०७७ (२०२१)	३००-३३०	८३	नारायणी नदी पूर्वका तराई तथा भित्री मधेशका क्षेत्रहरू
८	जीतपुर-८ (पञ्जीकरण मात्र)	२०७९ (२०२२)	१०-११ महिना	८४	समुद्री सतहबाट ३०० मिटर उचाइ सम्मका तराईका क्षेत्रहरू
९	जीतपुर-९ (पञ्जीकरण मात्र)	२०७९ (२०२२)	१०-११ महिना	९५-६	समुद्री सतहबाट ३०० मिटर उचाइ सम्मका तराईका क्षेत्रहरू

(घ) जुट

क्र.सं.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे.टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	इटहरी १ (सेतोपात)	२०५६ (१९९९)	११८	३.४	पूर्वी तराई
२	इटहरी २ (सुनौलो पात)	२०५६ (१९९९)	११६	३.३	पूर्वी तराई
३	इटहरी-४	२०७९ (२०२२)	१२०	३.८	भापा, मोरङ, सुनसरी लगायतका पूर्वि तराई क्षेत्रहरू

(ङ) अदुवा

क्र.सं.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे.टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	कपुरकोट अदुवा १	२०५८ (२००१)	२२-३८	१६०० मिटर उचाईसम्मको भित्री मधेश, मध्य पहाड र बेंसी	
२	कपुरकोट अदुवा २	२०७३ (२०१६)	३२-७५	भित्रीमधेश, मध्य पहाड र बेसी १६००मिटर उचाईसम्म	

(च) हलेदो/वेसार

क्र.सं.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे.टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	कपुरकोट हलेदो - १	२०७१ (२०१४)	२४५-३६०	२७.८	मध्यपहाडको असिन्चीत पाखो बारी
२	कपुरकोट हलेदो - २	२०७४ (२०१८)	२४५-३६०	३४.०५	समुन्द्र सतहदेखि १६०० मिटर उचाईसम्मका तराई तथा भित्री मधेश

(घ) अलैची

क्र.स.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे.टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	रामसाई (पञ्जकरण मात्र)	२०७७ (२०२१)	फुल फुलेको ९० दिनमा	०.६३	१५०० देखि २२०० मि. उचाइसम्मका क्षेत्रहरू
२	गोलसाई (पञ्जकरण मात्र)	२०७७ (२०२१)	फुल फुलेको ९० दिनमा	०.७०	१५०० देखि २२०० मि. उचाइसम्मका क्षेत्रहरू
३	डम्मरसाई (पञ्जकरण मात्र)	२०७७ (२०२१)	फुल फुलेको डछ दिनमा	०.७०	६०० देखि १२०० मि. सम्म उचाई भएका क्षेत्रहरू
४	भलाई (पञ्जीकरण मात्र)	२०७७ (२०२१)	फुल फुलेको ९० दिनमा	०.७०	१५०० देखि २२०० मि. उचाई भएका क्षेत्रहरू
५	जिमले (पञ्जकरण मात्र)	२०७७ (२०२१)	फुल फुलेको ७० दिनमा	०.९०	६०० देखि १२०० मिटर सम्मको उचाई भएका क्षेत्रहरू

११.५ तरकारी वाली

(क) आलु

क्र.स.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे.टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	कुफ्री ज्योति	२०४९ (१९९२)	११०	२३	पहाडमा वर्षे वालीको लागि माघ, फाल्गुण र चैत्र, हिउँदेवालीको लागि असोज र कार्तिकमा तथा कम वर्षा हुने पश्चिमका उच्च पहाडका लागि असार र साउन
२	कुफ्री सिन्दुरी	२०४९ (१९९२)	११०-१२०	२३	तराईमा हिउँदे वालीको रुपमा, असोज देखि मंसिर सम्म र तल्लो पहाडी भेगमा कार्तिक देखि पुससम्म
३	डेजिरे	२०४९ (१९९२)	९०-१२०	१८	तराईमा हिउँदेवालीको रुपमा असोज र कार्तिक, मध्यपहाड र तल्लो पहाडमा भाद्र र असोज तथा मध्य पहाडदेखि उच्च पहाडमा वर्षे वालीको रुपमा माघ र फागुन

४	जनकदेव	२०५६ (१९९९)	११०	३८.७	मध्य तथा उच्च पहाडी क्षेत्रमा गृष्म ऋतु, उपत्यका तथा तराई क्षेत्रमा शरद ऋतु र कम पानी पर्ने उच्च पहाडी क्षेत्रमा वर्षा ऋतु
५	खुमल सेतो १	२०५६ (१९९९)	११०	३८.७	मध्य तथा उच्च पहाडी क्षेत्रमा गृष्म ऋतु, कम पानी पर्ने उच्च पहाडी क्षेत्रमा र मध्यपहाडी क्षेत्रमा शरद ऋतु
६	खुमल रातो २	२०५६ (१९९९)	९५	३६.२	तराई, भित्रीमधेश तथा खोचहरूमा शरद ऋतु
७	खुमल लक्ष्मी	२०६५ (२००८)	१२०-१४०	२४.२८	मध्य तथा उच्च पहाडी भेग: वर्षे वाली सुख्खा उच्च पहाडी भेग: मनसून वाली तराई तथा भित्री मधेश: शरद तथा हिउँदे वाली
८	आई पी वाई ८	२०६५ (२००८)	११०-१२०	२५-२७	तराई तथा भित्री मधेश
९	खुमल उज्वल	२०७१ (२०१४)	१००-१२०	२५	मध्य पहाड देखि उच्च पहाडी क्षेत्र
१०	खुमल उपहार	२०७१ (२०१४)	१००-१२०	२४	तराई र मध्य पहाडको १२०० मिटर उचाइ सम्म ।
११	टि पि एस - १ (पञ्जीकरण मात्र)	२०७१ (२०१४)	११०-१२०	३५-४०	तराई र मध्य पहाडको सिंचित क्षेत्र
१२	टि पि एस - २ (पञ्जीकरण मात्र)	२०७१ (२०१४)	११०-१२०	३०-३५	तराई र मध्य पहाडको सिंचित क्षेत्र
१३	खुमल विकास	२०७५ (२०१८)	१००-११०	२५.७५	मध्य पहाड देखि उच्च पहाडी क्षेत्र (१२०० मिटर देखी ३००० मिटर सम्म)
१४	कार्डिनल (पञ्जिकरण मात्र)	२०७६ (२०१९)	८०-११०	१८-३०	तराईदेखि पहाडसम्म (करिब १०० देखि ४००० मि. सम्म)

१५	रोजिटा (पञ्जिकरण मात्र)	२०७६ (२०१९)	१२०-१४०	१०-१४	मध्य र पूर्व उच्च पहाडी क्षेत्र (करिब १६०० देखि ३५०० मि. सम्म)
१६	एम.एस. ४२.३ (पञ्जिकरण मात्र)	२०७६ (२०१९)	१००-१२०	१०-२४	तराई देखि पहाडी उपत्यका तथा खोच सम्म (करिब १०० देखि १६०० मि. सम्म)
१७	खुमल रातो-४	२०८० (२०२४)	११०	२७.८४	समुद्री सतहबाट ८०० मिटर देखि २५०० मिटर सम्मका मध्य पहाडी देखि उच्च पहाडी क्षेत्रहरू ।
१८	खुमल सेतो-३	२०८० (२०२४)	११५	२९.९१	समुद्री सतहबाट १५०० मिटर उचाई सम्मका तराई देखि मध्य पहाडी क्षेत्रहरू ।

(ख) काउली

क्र.सं.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मेटन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	काठमाडौँ स्थानीय	२०४६ (१९९०)	११०-१२०	२५	तराई, पहाड र उच्च पहाड
२	डोल्पा स्नोबल	२०५१ (१९९४)	११०-१२०	१५	तराई, मध्यपहाड र उच्च पहाड
३	सर्लाही दिपाली	२०५१ (१९९४)	१५-६०	८.०	तराई र मध्यपहाड
४	एन एस ६० एन, F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	१५-६०	२६-३०	तराई र पहाड
५	अन्ना ९०, F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	१०	४५-५६	तराई, पहाड र उच्च पहाड
६	अन्ना कप, F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	६०	३०	तराई, पहाड र उच्च पहाड
७	स्नो मिस्टिक F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	८०	३५-४०	तराई र पहाड
८	नेपा ६०, F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	५५	२६-२८	तराई र पहाड

९	स्तो मून, F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६७ (२०१०)	९०-१००	४०-४४	तराई र मध्यपहाड .
१०	खुमल ज्यापू	२०७२ (२०१५)	६५-८०	२९.७	मध्य पहाडी क्षेत्र

(ग) मुला

क्र.सं.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे.टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	मिनोअली	२०४६ (१९९०)	४०-४५	२६	तराई, पहाड र उच्च पहाडको सिञ्चित भूमि
२	ह्वाइट नेक	२०५१ (१९९४)	६०-६५	३५	मध्यपहाड
३	प्युठाने रातो	२०५१ (१९९४)	७०-८०	४३	मध्यपहाड
४	चालीस दिने	२०५१ (१९९४)	३५-४५	२८	तराई र मध्यपहाड
५	धनकुटे (पञ्जीकरण मात्र)	२०५१ (१९९४)	५५-६०	४२	११०० मिटरदेखि १७०० मिटर सम्मको मध्यपहाड
६	श्रीन बो, F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	६५	४०-६०	तराई र पहाड

(घ) सलगम

क्र.सं.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे.टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	फुयुनोसो, F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६७ (२०१०)	५०-६०	१०-१८	मध्य पहाड र तराई
२	काठमाडौं रातो	२०७३	६५	३०.६०	समुन्द्र सतहवाट १००० देखि १५०० मिटर सम्मको मध्यपहाड

(ड) रायो साग

क्र.स.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे.टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	खुमल चौडापात	२०४६ (१९९०)	५०-६०	३५	तराई, पहाड र उच्च पहाड
२	माफा चौडापात	२०५१ (१९९४)	५५-६५	२८	मध्य पहाड र उच्च पहाड
३	खुमल रातोपात	२०५१ (१९९४)	६०-७०	२८	मध्य पहाड र उच्च पहाड
४	ताङ्गुवा रायो	२०५१ (१९९४)	३०-३६	३१	११०० मिटरदेखि १७०० मिटर सम्मको मध्य पहाड
५	रेड जायन्ट, (पञ्जीकरण मात्र) OP	२०६६ (२०१०)	३५-४०	१	तराई र पहाड
६	गुजमुज्जे रायो (पञ्जीकरण मात्र)	२०७१ (२०१४)	२४०-२७०	बीउ २ ताजा ३०	समन्द्र सतहबाट १५०० देखि १८०० मिटरसम्मको पहाडी क्षेत्र ।
७	डुडे रायो (पञ्जीकरण मात्र)	२०७१ (२०१४)	२४०	बीउ २ ताजा ३५	समन्द्र सतहबाट १५०० देखि १८०० मिटरसम्मको पहाडी क्षेत्र ।
८	मानकामना रायो (स्थानियत) (पिञ्जकरण मात्र)	२०७७ (२०२१)	मौसमी पहिलो उत्पादन २८ दिन	३६	८०० देखि १६०० मिटर उचाई सम्मका पहाडी क्षेत्र
९	वेलाचापी चौडापात (पञ्जीकरण मात्र)	२०८० (२०२४)	१२८	२०-३०	मधेश प्रदेश

(घ) प्याज

क्र.सं.	वालीको जाल	सिफारिस वर्ष	पाकने दिन	उत्पादन क्षमता (मे.टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	रेड क्रियोल	२०४६ (१९९०)	६०	१५	तराई, पहाड र उच्च पहाड तीनै भौगोलिक क्षेत्रमा क्रमशः कार्तिक देखि मंसिर, भाद्रदेखि कार्तिक र फागुनदेखि चैत्रसम्म लगाउने
२	टि आई १७२ F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	१३०-१५०	३२-३५	तराई र पहाड
३	नासिक - ५३ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६८	१३०-१६५	१६. ६-२०	तराई र मध्य पहाड
४	वैतडी स्थानिय प्याज (पञ्जीकरण मात्र)	२०७७ (२०२०)	१७०-२३०	४०-४५	सुदूरपश्चिम प्रदेशको १०००- २००० मि. उचाईसम्मका क्षेत्रहरु
५	खुमल प्याज-२ (पञ्जीकरण मात्र)	२०७९ (२०२२)	१२०-१५०	३५-४०	समुद्र सतहबाट १४०० मिटर उचाइ सम्मका तराई र मध्य पहाडी क्षेत्रहरु
६	खुमल प्याज-१ (पञ्जीकरण मात्र)	२०८० (२०२४)	१२०-१५०	४०-५०	समुद्र सतहबाट १४०० मिटर उचाइ सम्मका तराई र मध्य पहाडी क्षेत्रहरु ।

(छ) गोलभेडा

क्र.स.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे.टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	पुसारुबी	२०४६ (१९९०)	६०	१५	तराई र पहाड
२	रोमा	२०५१ (१९९४)	६५-७०	१२-१५	तराई र मध्यपहाड
३	मनप्रकस		८०-९०	२०-४०	मध्य र उच्च पहाड
४	एन.सी.एल. १		६५-७०	२०-३०	तराई र मध्यपहाड
५	सृजना F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	७०-८०	१०५-११०	मध्यपहाड: ८०० मि.देखि १६०० मि.
६	गौरव ५५५, F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	१००-१०५	१०६	तराई तथा मध्य पहाड
७	एस्ट्रा ७१७ F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	१०३	१३१	तराई र पहाड
८	खुमल गोलभेडा हाइब्रिड-२ F1 (एच.आर.ए. १४ ट एच.आर.डी. ७)	२०७७ (२०२१)	६६	७४.५०	तराई र मध्य पहाड
९	खुमल गोलभेडा हाइब्रिड-३ F1 (एच.आर.ए. २०एच.आर.डी. २)	२०७७ (२०२१)	६५	६२.४	तराई र मध्यपहाड

(ज) गाजर

क्र.स.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे.टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	न्यु कुरोदा F1 (पञ्जीकरण मात्र) OP	२०६६ (२०१०)	१००	५०-६०	तराई, पहाड र उच्च पहाड
२	नेपा ड्रिम, F1 (पञ्जीकरण मात्र)		१२०	२५	तराई र पहाड

(भ) वब्दा

क्र.स.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे.टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	कोपनहेगन मार्केट	२०५१ (१९९४)	७०-९०	३५	तराई र मध्य पहाड
२	नेपा ग्रीन ७७७ F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	८५-९०	७५	तराई र पहाड
३	ग्रीन कोरोनेट F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	७५-८०	३५-३८	तराई र पहाड
४	ग्रीन क्राउन F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६७ (२०१०)	७५-८०	२०-२५	मध्य पहाड

(ज) तनेवोडी

क्र.स.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे.टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	खुमल तने	२०५१ (१९९४)	६०-७०	४.५	तराई र मध्य पहाड
२	सर्वाही तने	२०५१ (१९९४)	५०-६०	७.०	तराई र मध्य पहाड
३	एन.ओ.-३२४, इए (पञ्जीकरण मात्र)	२०७० (२०१३)	६०-६५	४.६	तराई, मध्य पहाड र उच्च पहाड

(ट) घिउ सिमी

क्र.स.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे.टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	त्रिशुली सिमी	२०५१ (१९९४)	७०-७५	१४	मध्य र उच्च पहाड
२	भागे सिमी	२०५१ (१९९४)	५०-५५	९.०	तराई र मध्य पहाड
३	मन्दिर इए (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	४६	१२	तराई र मध्य पहाड

४	खैरो घ्यूसिमि (पञ्जीकरण मात्र)	२०७७ (२०२१)	कोषा: ८५ देखी ९० दाना: ११० देखी ज्ञज्ञछ्छ्	कोषा: १६. ५३ दाना: ३. १३	दोलखा जिल्ला लगायत आसपासका क्षेत्रहरु
५	चौमासे सिमि (पञ्जीकरण मात्र)	२०७८ (२०२२)	५५-६०	१८-२०	समुन्द्र सतहबाट ३०० मिटर देखी २२०० मिटर सम्मको उचाई भएका तराई, मध्यपहाड तथा उच्च पहाडका क्षेत्रहरु

(ठ) कैराड

क्र.स.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे.टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	सर्लाही आर्केल	२०५१ (१९९४)	६०-६५	५-७	तराई, मध्य र उच्च पहाड
२	न्यू लार्डिन	२०५१ (१९९४)	८५-९०	६-८	तराई र मध्य पहाड
३	सिक्किमे	२०५१ (१९९४)		२५-३०	तराई, मध्य र उच्च पहाड

(ड) भेडे खुर्सानी

क्र.स.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे.टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	क्यालि फोर्निया	२०५१ (१९९४)	८०-९०	१६-२०	तराई, मध्य र उच्च पहाड
२	सागर इए (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	६५-७५	३६	तराई र मध्य पहाड

(ढ) खुर्सानी

क्र.स.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे.टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	ज्वाला	२०५१ (१९९४)	६०-७०	२५-३०	तराई, मध्य र उच्च पहाड
२	कर्मा ७४७, F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	७०	४०	तराई र मध्य पहाड

३	कर्मा ७७७ F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	६५	६०	तराई र पहाड
४	एन एस १७०१ F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	७५-८५	८०-९०	तराई र मध्य पहाडका नदी किनारहरु
५	ओमेगा, F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	११५	५०	तराई र पहाड
६	मार्शल, F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	११५	३५	तराई र पहाड

(ण) भान्टा

क्र.स.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे.टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	नुकी	२०५१ (१९९४)	६०-६५	२५-३०	तराई र मध्य पहाड
२	रुनाको F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६७ (२०१०)	६०-७०	१०	तराई, पहाड र उच्च पहाड
३	मायालु- ५५५ F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०७० (२०१३)	७५	४५	तराई र मध्यपहाड
४	परवानीपुर सेलेक्सन १ (पञ्जीकरण मात्र)	२०८० (२०२२)	९०-९५	२५-३६	समुद्र सतहबाट ४०० मि. उचाई सम्मका मध्य तराईका क्षेत्रहरु

त) धिरौला

क्र.स.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे.टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	कान्तिपुरे	२०५१ (१९९४)	११०-१२०	१५-१८	मध्य पहाड
२	न्यु नारायणी I F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	४५	१३	तराई र मध्यपहाड

थ) काक्रो

क्र.सं.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाको दिन	उत्पादन क्षमता (से. टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	एन.एस. ४०४, F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०५१ (१९९४)	७५-८०	१५-१८	तराई र मध्य पहाड
२	एन.एस. ४०८, F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	३०-३५	२.४-३.२	तराई र पहाड ।
३	चाँदनी, F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	४३-४५	४	तराई र पहाड ।
४	सिमरन, F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	३६	५८	मध्यपहाड ।
५	कर्मा, F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	३५	६३	मध्यपहाड ।
६	गरिमा, F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	३५	६३	तराई र मध्यपहाड ।
७	सिता ददद, F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	४५-४८	५५	तराई र मध्यपहाड ।
८	शाहिनी १, F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	३४	६६	मध्यपहाड ।
९	शाहिनी २, F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	३६	६८	तराई ।
१०	निन्जा १७९, F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	३७	६८	तराई ।
११	नेपा टुसी १०३, F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	३५	६३	तराई र मध्यपहाड ।
१२	डयाडी २२३१, F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	४०-५०	१८-२०	तराई र पहाड ।
१३	वेली, F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	३५	३०-४०	तराई र पहाड ।
१४	कानेना, F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	४०	५०-७०	तराई र पहाड ।
१५	राजा, F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६७ (२०१०)	३५-४०	१५-२०	मध्यपहाड र तराई ।
१६	भक्तपुर लोकल (पञ्जीकरण मात्र)	२०७० (२०१३)	४५	६५	तराई ।

१७	मधु F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०७५ (२०१८)	६०-६५	३०-३५	६०० देखि १६०० मि. उचाई सम्म ।
१८	कृष्ण, F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०७८ (२०२२)	६०	७० . ४	समुन्द्र सतहवाट १५० मि. देखि १६०० मि. उचाईसम्मका काठमाडौं उपत्यका देखि पश्चिम क्षेत्रहरु ।
१९	कृष्ण, F1 -पञ्जीकरण मात्र)	२०७८ (२०२२)	५७	६६ . १५	समुन्द्र सतहवाट १५० मि. देखि १६०० मि. उचाईसम्मका काठमाडौं उपत्यका देखि पूर्वका क्षेत्रहरु ।

(द) स्ववास फर्सि

क्र.स.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे.टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	अन्ना १०१ F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	६५-७०	४०-५०	तराई र पहाड
२	अन्ना २०२, F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	६५-७०	३६-४०	तराई र पहाड ।
३	सनी हाउस, F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	५०-५२	५१=८	तराई र पहाड ।
४	लड ग्रीन, F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	५३-५८	२५	तराई र पहाड ।
५	हनिडेजर्ट, F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	९०-९५	१८	तराई र पहाड ।
६	डेभिन्च, F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६७ (२०१०)	६०-७५	१०५	मध्यपहाड र तराई ।
७	ग्रे जिकिनी, OP (पञ्जीकरण मात्र)	२०७० (२०१३)	४५	८०	तराई र मध्यपहाड ।
८	संपर स्ववास बलै F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०७५ (२०१८)	४०-४५	२८-३१	मध्यपहाडको सिंचित क्षेत्र ।

(ध) स्विस् चार्ड

क्र.स.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे.टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	सुसाग	२०५१ (१९९४)	६०-७०	२०-३५	तराई, मध्य र उच्च पहाड

(न) लिते करेला

क्र.स.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे.टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	हरियो करेला	२०५१ (१९९४)	९०-१००	२०-२५	तराई मध्य पहाड
२	कोमल, F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	४८-५०	३५.६	तराई, मध्यपहाड तथा उच्च पहाड .
३	एन.एस. १०२४, F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	४०-५०	४०-४५	तराई र पहाड ।
४	एन.एस. ४३४, F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	४०-५०	४४-४८	तराई र पहाड ।
५	पाली, F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६७ (२०१०)	४०-५०	४५-५०	तराई, पहाड र उच्च पहाड ।

(प) रामतोरीया

क्र.स.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे.टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	पार्वती	२०५१ (१९९४)	५०-६०	१२-१६	तराई, मध्यपहाड र उच्च पहाड
२	अर्का अनामिका (पञ्जीकरण मात्र) OP	२०६६ (२०१०)	४०-४५	२४-३२	तराई, मध्यपहाड र उच्च पहाड

(फ) पालुङ्गो

क्र.सं.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मै.टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	हरिपाते	२०५१ (१९९४)	४०-४५	१२-१६	तराई, मध्यपहाड र उच्च पहाड
२	डब्लु किड, F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	१२०	१८-२७	तराई, र पहाड
३	पाटने पालुङ्गो (पञ्जीकरण मात्र)	२०७४ (२०१८)	५०-५५	१६.६०	समुन्द्र सतह देखि २१०० मिटर उचाई सम्मका तराई, पहाड र उच्च पहाड
४	काङ्गकोङ्ग (थाइ पालुङ्गो) इए (पञ्जीकरण मात्र)	२०७७ (२०२०)	३०-३५	१०७.६ पहाड ५४.२४ तराई	मध्य पहाड देखि तराईको सिञ्चित क्षेत्र

(ब) ब्रो काउली

क्र.सं.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मै.टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	सेन्ताउरो F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	६८	२२-२५	तराई, र पहाड
२	ग्रीन पिया, F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	८५	१६-१७	तराई र पहाड
३	साकुरा F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	९५	१०-१२	मध्य पहाड
४	एभरेष्ट ग्रीन F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	९५	२५-३०	तराई र मध्य पहाड
५	किङ डोम F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	८५-९०	१६-२४	तराई र मध्य पहाड
६	अर्लीखयु, F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	६०-६५	१२-१८	तराई र मध्य पहाड
७	नोक गक F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	८५-९०	१६-२४	तराई र मध्य पहाड

(भ) तर्बुजा

क्र.स.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे.टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	लक्ष्मी ७४७ F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	७०-७५	२०.५	तराई
२	लक्ष्मी ७६७, F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	७५-८०	३०.५	तराई

(म) फर्शि

क्र.स.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे.टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	सोनार ०२२ F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	७५-८०	५५	तराई

(य) लौका

क्र.स.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे.टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	काभेरी, F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	४५-५०	४०-५०	तराई र पहाड
२	एन एस ४२१, F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	४५-५०	४४-५६	तराई र पहाड
३	एन एस ४४३, F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	४३-५०	३०-४०	तराई र पहाड
४	अनमोल, F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६७ (२०१०)	६०	९२	तराई, पहाड र उच्च पहाड

(र) पाटे धिरौला

क्र.स.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे.टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	ट्यु ब्यु ५०१ F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	४०	२३	तराई र मध्य पहाड
२	एन एस ४०१, F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	४०-४५	४४-४८	तराई र पहाड

(ल) धनिया

क्र.स.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाकने दिन	उत्पादन क्षमता (मे.टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	लोटस OP (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	४०-५०	११-८	तराई र मध्य पहाड
२	सुरभी OP (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	३५	१६-२०	तराई, मध्य पहाड र उच्च पहाड
३	अमेरिकन लङ्ग स्ट्रान्डीड OP (पञ्जीकरण मात्र)	२०७० (२०१३)	४५-५०	१२.२	तराई र मध्य पहाड
४	एक्स.एम.एल. एन.ओ. - ४६५ F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०७० (२०१३)	३५	७.२	तराई, मध्य पहाड र उच्च पहाड
५	रामसेस F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०७० (२०१३)	५०-६०	६-७	तराई र मध्य पहाड

(व) घिघण्डा

क्र.स.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाकने दिन	उत्पादन क्षमता (मे.टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	कर्णाली, F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	४५	३०	तराई र मध्य पहाड

(श) कुरिलो

क्र.स.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाकने दिन	उत्पादन क्षमता (मे.टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	मेरी वाशिटन ५०० डब्लु, (पञ्जीकरण मात्र) OP	२०६६ (२०१०)	२१०	६	तराई, मध्य पहाड र उच्च पहाड

(ष) ग्याठागोवी

क्र.स.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाकले दिन	उत्पादन क्षमता (मे.टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	नेपा बल F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	४०-५०	१५	तराई र पहाड

(स) पाकचोय

क्र.स.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाकले दिन	उत्पादन क्षमता (मे.टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	टेष्टी ग्रीन F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	४५-५०	४८-५७	तराई र पहाड
२	चोको OP (पञ्जीकरण मात्र)	२०६७ (२०१०)	४०-५०	२	तराई र मध्य पहाड

(ह) जिरीको साग

क्र.स.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाकले दिन	उत्पादन क्षमता (मे.टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	ग्रीन स्पान, OP (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	५०-५५	४-५	तराई, मध्य पहाड र उच्च पहाड
२	ग्रीन वैम OP (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	४०-४५	१	तराई र मध्य पहाड तथा नदी किनारहरु
३	न्यु रेड फायर OP (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	५०-५५	१	तराई र मध्य पहाड तथा नदी किनारहरु

(क्ष) चुकुन्दर

क्र.स.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाकले दिन	उत्पादन क्षमता (मे.टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	मधुर OP (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	६०-७०	२४-३६	तराई र पहाड

(त्र) चाईनिज वन्दा

क्र.स.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे.टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	ब्लुज, F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	५५-६०	२२-२५	तराई र पहाड

(इ) चम्सुर

क्र.स.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे.टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	ठिमी चम्सुर (पञ्जीकरण मात्र)	२०७४ (२०१८)	४५-५०	८	समुद्र सतह देखि १२०० मिटर उचाई सम्मको तराई, मध्य र उच्च पहाड

(इ.१) लहे

क्र.स.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे.टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	रामेछाप हरियो (पञ्जीकरण मात्र)	२०७५ (२०१८)		८.६८	२०० देखि १६५० मिटर उचाई सम्मको अस्थित क्षेत्र
२	लाल मार्से (पञ्जिकरण मात्र)	२०७७ (२०२१)	१७५	३.१०	समुन्द्र सतहबाट १५०० देखि २००० मिटर उचाई भएका हुम्ला, जुम्ला वा समान हावापानी भएका कर्णाली प्रदेशका आसपासका जिल्लाहरु

(इ.२) सिमि

क्र.स.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे.टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	पहेलो सिमि (पञ्जिकरण मात्र)	२०७७ (२०२१)	कोषा १०५ देखि ११० दाना: ८५ देखि ९०	कोषा: १७.३२ दाना: ३.६४	दोलखा जिल्ला लगायतका आसपासको क्षेत्रहरु

(अ.३) हिउदें सिमि

क्र.सं.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे.टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	मालेपाटन हिउदें सिमि १ (पञ्जिकरण मात्र)	२०७९ (२०२२)	११०-१२०	२५-३०	समुद्री सतहबाट १२५० मिटर उचाई सम्मका कर्णाली, लुम्बिनी, गण्डकी र मधेश प्रदेशका क्षेत्रहरु
२	मालेपाटन हिउदें सिमि-२ (पञ्जिकरण मात्र)	२०७९ (२०२२)	१००-११०	१५-२०	समुद्री सतहबाट १२५० मिटर उचाई सम्मका कर्णाली, लुम्बिनी, गण्डकी र मधेश प्रदेशका क्षेत्रहरु

(अ.४) लसुन

क्र.सं.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे.टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	राजीकोट लसुन-१ (पञ्जिकरण मात्र)	२०८० (२०२४)	२५०-२६०	१७ . ३६	समुद्र सतहबाट २००० देखी ३००० मिटर उचाई सम्मका कर्णाली प्रदेशका उच्च पहाडी क्षेत्रहरु ।
२	राजीकोट लसुन-२ (पञ्जिकरण मात्र)	२०८० (२०२४)	२३०-२४०	२१ . ८	समुद्र सतहबाट २००० देखी ३००० मिटर उचाई सम्मका कर्णाली प्रदेशका उच्च पहाडी क्षेत्रहरु ।

११.६ घासे वाली

(क) जै

क्र.सं.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे.टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	कामधेनु जै	२०६१ (२००४)	२०६	५७-७५	तराई र मध्य पहाड
२	नेत्र जै	२०६१ (२००४)	१९७	३२-७१	तराई र मध्य पहाड

३	राणेश	२०६९ (२०१२)	२१७	४८-५०	तराई देखि मध्य पहाड
४	पार्वती	२०६९ (२०१२)	२०७	६१-७०	तराई देखि उच्च पहाड
५	अमृतधारा	२०७२ (२०१५)	१८०-१९०	३६	तराई देखि मध्य पहाड
६	नन्दिनी	२०७२ (२०१५)	१३९-१९०	३२-३८	तराई र भित्री मधेश
७	स्वान, पञ्जिकरण मात्र	२०७३ (२०१७)	१७०-१७५	३०-३५	समुन्द्र सतहबाट २००० मिटर उचाई सम्मको तराई, मध्य र उच्च पहाड

(ख) सेतो क्लोभर

क्र.स.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाकने दिन	उत्पादन क्षमता (मे.टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	प्याउली सेतो क्लोभर	२०६९ (२०१२)	२२२	३०-४५	मध्य पहाड देखी उच्च पहाड

(ग) वसिम

क्र.स.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाकने दिन	उत्पादन क्षमता (मे.टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	वसिम ग्रीन गोल्ड	२०७२ (२०१५)	२७६-२८४	७२-७८	तराई र भित्री मधेश
२	मेसकाभी, पञ्जीकरण मात्र	२०७३ (२०१७)	१६०-१७०	७५-८५	समुन्द्र सतहबाट १२०० मिटर उचाई सम्मको तराई र मध्य पहाड

(घ) राईघाँस

क्र.स.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाकने दिन	उत्पादन क्षमता (मे.टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	धुन्चे राईघाँस	२०७२ (२०१५)	२७६-२८४	३०-४०	सिफारिस क्षेत्र मध्य तथा उच्च पहाड

(ख) टियासेन्टी

क्र.स.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मै.टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	मकैचरी १	२०७३ (२०१७)	११५-१२५	३५-४५	समुन्द्र सतहबाट १५०० मिटर उचाई सम्मको तराई र मध्य पहाड

(च) कमल भेच

क्र.स.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मै.टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	कुटिल कोसा १	२०७३ (२०१७)	१६३-१७०	३५-४०	समुन्द्र सतहबाट २००० मिटर उचाई सम्मको तराई मध्य र उच्च पहाड

(छ) स्टाईलो

क्र.स.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मै.टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	पाल्पा स्टाईलो	२०७३ (२०१७)	११५-१२५	७३-८०	समुन्द्र सतहबाट १६०० मिटर उचाई सम्मको तराई र मध्य पहाड

ज) कक्सफुट

क्र.स.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाकने दिन	उत्पादन क्षमता (से.टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	रसुवा कक्सफुट	२०७३ (२०१७)	२९६-३००	३०-४०	समुन्द्र सतहबाट १२०० देखी ४००० मिटर उचाई सम्मको मध्य पहाड र उच्च पहाड

भ) नेपियर

क्र.स.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाकने दिन	उत्पादन क्षमता (से.टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	हाती घाँस १	२०७३ (२०१७)	१२०-१३०	६०-८०	समुन्द्र सतहबाट १५०० मिटर उचाई सम्मको तराई र मध्य पहाड

ज) सेटारिया

क्र.स.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाकने दिन	उत्पादन क्षमता (से.टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	खुमल बन्सो	२०७३ (२०१७)	१२०-१३०	६०-८०	समुन्द्र सतहबाट २००० मिटर उचाई सम्मको तराई मध्य र उच्च पहाड

११.७ फलफूल वाली

(क) कागती

क्र.सं.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	फल शुरू हुने समय	उत्पादन क्षमता (मे.टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	सुन कागती १	२०७२ (२०१५)	३ वर्षमा फल्ने	३४.५	तराई र भित्री मधेस तथा मध्य पहाडको खोच वेशीको पानी नजम्ने क्षेत्र
२	सुन कागती २		३ वर्षमा फल्ने	२६.९	तराई र भित्री मधेस तथा मध्य पहाडको खोच वेशीको पानी नजम्ने क्षेत्र
३	तेथुम स्थानिय (पञ्जकरण मात्र)	२०७५ (२०१८)		१५	पूर्वी पहाडको १००० देखि १६०० मिटरसम्मको तुसारी नपर्ने क्षेत्र

(ख) सुन्तला

क्र.सं.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	फल शुरू हुने समय	उत्पादन क्षमता (मे.टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	खोकु स्थानीय (पञ्जकरण मात्र)	२०७५ (२०१८)		१६-२४	पूर्वी पहाडको १००० देखि १६०० मिटरसम्मको तुसारी नपर्ने क्षेत्र
२	पारीपाल्ले अगौटे सुन्तला-१ (पञ्जीकरण मात्र)	२०८० (२०२४)	१९८ (५० प्रतिशत फूल फुलेदेखी अन्तिम पटक टिप्ने दिन)	१२.५	समुद्री सतहबाट ८०० देखी १४०० मिटर उचाई सम्मका मध्य पहाडी क्षेत्रहरु (विशेष गरी उच्च घनत्व सुन्तला खेती (High density planting) का लागी उपयुक्त)

(ग) केरा

क्र.स.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	फल लिने समय	उत्पादन क्षमता (मे.टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	जि ९ (पञ्जीकरण मात्र)	२०७६ (२०१९)	१५-१६ महिना	५०-५५	समुद्र सतहदेखि ७०० मिटरसम्मको उचाइको तराई र नदी किनार
२	विलियम हाइब्रिड (पञ्जीकरण मात्र)	२०७६ (२०१९)	१४-१५ महिना	४०-५०	समुद्र सतहदेखि ७०० मिटरसम्मको उचाइको तराई र नदी किनार
३	मालभोग स्थानीय (पञ्जीकरण मात्र)	२०७६ (२०१९)	१४ महिना	१५-२०	समुद्र सतहदेखि १२०० मिटरसम्मको उचाइको तराई र नदी किनार र होचा पहाडी उपत्यकासम्म

(घ) आँप

क्र.स.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	प्रकार	उत्पादन क्षमता (मे.टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	दशहरी (Dashhari) (पञ्जीकरण मात्र)	२०७८ (२०२२)	मध्यम	१०-१२	समुद्र सतहदेखि ६०० मिटर उचाई सम्मका क्षेत्रहरु
२	मालदह (Maldah) (पञ्जीकरण मात्र)	२०७८ (२०२२)	अगुटे	८-१०	समुद्र सतहदेखि ६०० मिटर उचाई सम्मका क्षेत्रहरु
३	आम्रपाली (Amrapali) (पञ्जीकरण मात्र)	२०७८ (२०२२)	पछौटे	८	समुद्र सतहदेखि ६०० मिटर उचाई सम्मका क्षेत्रहरु

(ढ) लिचि

क्र.स.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	प्रकार	उत्पादन क्षमता (मे.टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	शाही (Shahi) (पञ्जीकरण मात्र)	२०७८ (२०२२)	अगौटे	१०-१२	समुद्र सतहदेखि ६०० मिटर उचाई सम्मका क्षेत्रहरु
२	मजफरपुर (Muzaffarpur) (पञ्जीकरण मात्र)	२०७८ (२०२२)	मध्यम	८-१०	समुद्र सतहदेखि ६०० मिटर उचाई सम्मका क्षेत्रहरु
३	कलकतिया (Kalkatia) (पञ्जीकरण मात्र)	२०७८ (२०२२)	पछौटे	८-१०	समुद्र सतहदेखि ६०० मिटर उचाई सम्मका क्षेत्रहरु
४	रोज सेटन्ड (Rose Scented) (पञ्जीकरण मात्र)	२०७८ (२०२२)	मध्यम	८-१०	समुद्र सतहदेखि ६०० मिटर उचाई सम्मका क्षेत्रहरु
५	लेट सिडलेस (Late Seedless) (पञ्जीकरण मात्र)	२०७८ (२०२२)	पछौटे	८-१०	समुद्र सतहदेखि ६०० मिटर उचाई सम्मका क्षेत्रहरु
५	अर्ली सिडलेस (Early Seedless) (पञ्जीकरण मात्र)	२०७८ (२०२२)	अगौटे	५-६	समुद्र सतहदेखि ६०० मिटर उचाई सम्मका क्षेत्रहरु

(च) किवी

क्र.स.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	प्रकार	उत्पादन क्षमता (मे.टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	हेवार्ड (Heyward) (पञ्जीकरण मात्र)	२०७८ (२०२२)	पछौटे	२८-३१	समुद्र सतहवाट १४०० मिटर देखी २५०० मि. उचाघ सम्मका क्षेत्रहरु

२	एवट (Abbot) (पञ्जीकरण मात्र)	२०७८ (२०२२)	अगौटे	१७-२२	समुद्र सतहवाट ११०० मिटर देखी २१०० मि. उचाघ सम्मका क्षेत्रहर
३	एलिसन (Allisont) (पञ्जीकरण मात्र)	२०७८ (२०२२)	अगौटे	२२-२८	समुद्र सतहवाट ११०० मिटर देखी २१०० मि. उचाघ सम्मका क्षेत्रहर
४	ब्रुनो (Brunot) (पञ्जीकरण मात्र)	२०७८ (२०२२)	मध्य	२२-२५	समुद्र सतहवाट ११०० मिटर देखी २१०० मि. उचाघ सम्मका क्षेत्रहर

११.८ कन्दमुल वाली

(क) सखरखण्ड

क्र.स.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाकने समय	उत्पादन क्षमता (मे.टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	सुन्तले सखरखण्ड १	२०७६ (२०१९)	१३०-१५०	१२.११	तराई, भित्रि मधेश तथा मध्य पहाड
२	सुन्तले सखरखण्ड २	२०७६ (२०१९)	१३०-१५०	२०.८	तराई, भित्रि मधेश तथा मध्य पहाड

११.९ फूल वाली

(क) ग्लाडियस

क्र.स.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	मार्केटवल स्पाईक/ ५०० वर्ग मि	उत्पादन क्षमता (मे.टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	लुम्ने ग्लाडियस-१	२०७९ (२०२२)	७९३१	१४	समुद्री सतहवाट ८०० देखी २००० मिटर उचाई सम्मका मध्य पहाडी र उच्च पहाडी क्षेत्रहर

२	लुम्बे ग्लाडियस-२	२०७९ (२०२२)	८३४२	९४	समुद्री सतहबाट ८०० देखी २००० मिटर उचाई सम्मका मध्य पहाडी र उच्च पहाडी क्षेत्रहरु
३	लुम्बे ग्लाडियस-३	२०७९ (२०२२)	७९४५	९४	समुद्री सतहबाट ८०० देखी २००० मिटर उचाई सम्मका मध्य पहाडी र उच्च पहाडी क्षेत्रहरु

वीउ विजन ऐन, २०४५ को दफा ११ को उपदफा ११.२ वमोजिम कृषि तथा पशुपंक्षी विकास मन्त्रालयले पठिजकृत वीउ विजनको रूपमा तोकेका वालीका जातहरुको विवरण

खाद्यान्न वाली खण्ड १: धान

क्र.स.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे.टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	कनक जिरा (पञ्जीकरण मात्र, रैथाने)	२०७९ (२०२२)	१६०	३.०४	समुद्री सतहबाट ५०० मिटर उचाई सम्मका क्षेत्रहरु
२	डल्ले मसिनो (पञ्जीकरण मात्र, रैथाने)	२०७९ (२०२२)	१५७	२.४६	समुद्री सतहबाट ५०० मिटर उचाई सम्मका क्षेत्रहरु
३	घिउपुरी (पञ्जीकरण मात्र, रैथाने)	२०७९ (२०२२)	९९	२.४३	समुद्री सतहबाट ५०० मिटर उचाई सम्मका क्षेत्रहरु
४	तिल्की	२०७९ (२०२२)	१२७	५.२-५.७	समुद्री सतहबाट ५०० देखी ९०० मिटर उचाई सम्मका क्षेत्रहरु
५	एच क्यू ११२, F1 (HQ002)	२०८० (२०२३)	१००-१०५		८००-१५०० मिटर उचाई सम्मका मध्य पहाडी सिचिंत क्षेत्रहरु

खण्ड १: सक्ने

क्र.सं.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मेटन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	३४९९ FI	२०८० (२०२३)	१६५-१७०	८.४२	समुद्री सतहबाट ७०० मिटर उचाई सम्मका तराई र भित्री मधेशका क्षेत्रहरु
२	एम वि एस ११५५ (MBS 1155), FI	२०८० (२०२३)	१६५	८.५३	समुद्री सतहबाट ७०० मिटर उचाई सम्मका तराई र भित्री मधेशका क्षेत्रहरु
३	एन एस एच ८३९२ (NM8392), FI	२०८० (२०२३)	१६५	९.१५२	समुद्री सतहबाट ७०० मिटर उचाई सम्मका तराई र भित्री मधेशका क्षेत्रहरु
४	टिएम एम एच २८५८ (TMMH 2858), FI	२०८० (२०२३)	१६५	८.५७९	समुद्री सतहबाट ७०० मिटर उचाई सम्मका तराई र भित्री मधेशका क्षेत्रहरु
५	आर एम एच ५६७ (RMH 567), FI	२०८० (२०२३)	१६५	८.२४६	समुद्री सतहबाट ७०० मिटर उचाई सम्मका तराई र भित्री मधेशका क्षेत्रहरु
६	सुपर ९०९० (SUPER 9090), FI	२०८० (२०२३)	१८३	८.८८	समुद्री सतहबाट ७०० मिटर उचाई सम्मका तराई र भित्री मधेशका क्षेत्रहरु
७	सिरी४४५६ (SIRI 4456), FI	२०८० (२०२३)	१६५-१७	८.९१५	समुद्री सतहबाट ७०० मिटर उचाई सम्मका तराई र भित्री मधेशका क्षेत्रहरु
८	सुपर किङ्ग ४४५५ (Super King 4455)	२०८० (२०२३)	१६०-१६५	८.७१	समुद्री सतहबाट ७०० मिटर उचाई सम्मका तराई र भित्री मधेशका क्षेत्रहरु

दलहन वाली

खण्ड १: भटमास

क्र.सं.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे.टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	नेपाले भटमास (पञ्जीकरण मात्र, रैथाने)	२०७९, (२०२३)	११८-१३४	१. ९७	समुद्री सतहबाट १४०० देखी १८०० मिटर उचाई सम्मका मध्य पहाडी र उच्च पहाडी क्षेत्रहरु

फलफूल वाली

खण्ड १: सुन्तला

क्र.सं.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे.टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	बाँसखर्क स्थानिय (पञ्जीकरण मात्र, रैथाने)	२०७९, (२०२३)	२९७	२९	समुद्री सतहबाट १००० देखी १६०० मिटर उचाई सम्मका मध्य पहाडी क्षेत्रहरु

तरकारी वाली

खण्ड १: रामतोशिया

क्र.सं.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे.टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	गिन फिङ्गर F1 (पञ्जीकरण मात्र, रैथाने)	२०७९, (२०२३)	६५-७० (पहिलो फल टिपाई)	३७.८-४१.२५	समुद्र सतहबाट ४०० मिटर सम्मको उचाई भएका पुर्व तराईका क्षेत्रहरु

खण्ड २ : भाण्डा

क्र.स.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाको दिन	उत्पादन क्षमता (मे.टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	लवोनी F1 (पञ्जीकरण मात्र, आयतित)	२०७९ (२०२३)	६५-७० (पहिलो फल टिपाई)	५२.६८	समुद्र सतहबाट ४०० मिटर सम्मको उचाई भएका पुर्व तराईका क्षेत्रहरु

नोट: यहाँ उल्लेख गरिएका जातहरु संक्षेपमा राखिएका छन । नेपालमा सुचित र पञ्जिकृत भएका अन्य जातहरु तथा सुचित वा पञ्जीकृत वीउ विजनको सूचीबाट हटाईएका जातहरुको विवरण www.sqcc.gov.np मा राखिएको छ ।

सुचिकृत लिष्टबाट (Denotified) हटाईएका वभिन्न वालीका जातहरुको विवरण

(क) गहुँ

क्र.स.	जातको नाम	उन्मोचित वर्ष	सिफारिस भएको क्षेत्र	कारण
१	पिटिक -६२	२०२४(१९६७)	पहाड	खैरो तथा पहेंलो सिन्दुरे रोग बढी लाग्ने सानो दाना साथै उत्पादन कम दिने हुनाले कृषकहरुले लगाउन छाडिसकेको हुनाले ।
२	लेमरोहो -६४	२०२४(१९६७)	पहाड	रातो तथा सानो दाना भएको खैरो सिन्दुरे साथै पात डडुवा रोग बढी लाग्ने हुनाले कृषकहरुले यसको खेती गर्न बन्द गरेकाले ।
३	कल्याण सोना	२०२४(१९६८)	तराई	खैरो सिन्दुरे तथा पात डडुवा रोग अत्यधिक लाग्ने दाना सानो आकारको भएको र उत्पादन कम हुने हुँदा कृषकहरुले लगाउन छोडेकाले ।

४	एस ३३१	२०२८(१९७१)	पहाड	खैरो तथा पहेंलो सिन्दुरे रोग बढी लाग्नेर दानाको आकार सानो भएका कारण कृषकहरूले लगाउन छाडेकाले ।
५	एन एल ३०	२०३२(१९७५)	पश्चिम तराई	खैरो सिन्दुरे पात डडुवा र कालो पोके रोग बढी लाग्ने भएको कारण कृषकहरूले यसको बीउको माग बन्द गरेकाले ।
६	एच डि १९८२	२०२४(१९६७)	पश्चिम तराई	खैरो सिन्दुरे तथा पात डडुवा रोग बढी लाग्नुका साथै दानाको आकार सानो भएकाले कृषकहरूले यसको बीउको माग गर्न छाडेकाले ।
७	लुम्बिनी	२०३८(१९८१)	तराई	पात डडुवा रोग बढी लाग्नुका साथै दानाको आकार सानो भएकाले कृषकहरूले यसको बीउको माग नआएकाले
८	त्रिबेणी	२०३९(१९८२)	तराई	ढिलो गरी लगाउँदा बीउ यो जातको दाना सानो (चाउरिने) हुनाले यसको बीउको माग नआएकाले ।
९	बिनायक	२०४०(१९८३)	तराई	खैरो सिन्दुरे तथा पात डडुवा रोग अत्यधिक लाग्नेहुँदा उत्पादन कम हुँदै गएकाले यसको बीउको माग बन्द हुनाले ।
१०	सिद्धार्थ	२०४०(१९८३)	तराई	खैरो सिन्दुरे तथा पात डडुवा रोग अत्यधिक लाग्नेर उत्पादन कम हुनाले कृषकहरूले यसको बीउको माग बन्द गरेको हुनाले ।
११	भाष्कर	२०४०(१९८३)	मध्यपश्चिम तराई	यसको दानाको आकार सानो हुने हुनाले कृषकहरूले यसको विकल्पमा अन्यटुला दाना भएको जातहरू पाएकाले यसको खेती गर्न छाडेकाले ।
१२	नेपाल २५१	२०४५(१९८८)	तराई	खैरो सिन्दुरे तथा पात डडुवा रोगको प्रकोप बढी हुने र दानको आकार पनि अन्य जातहरूको तुलनामा सानो हुने हुँदा कृषकहरूले लगाउन छाडेकाले ।
१३	अन्नपूर्ण २	२०४५(१९८८)	पहाड	पहेंलो सिन्दुरे र खैरो सिन्दुरे रोगको प्रकोप बढी हुने हुनाले ।

(ख) धान

क्र.स.	जातको नाम	उन्मोचित वर्ष	सिफारिस भएको क्षेत्र	कारण
१	आई आर ८	२०२५(१९६८)	तराई र भित्रि मधेश	विरलै लगाएको पाएको, रोग (व्वाष्ट व्याक्टेरियल लिफ ब्लाइट, ब्राउन स्पट) सहन नसक्ने, डाँठ गभारो, ब्राउन प्लान्ट होपर लाग्ने गरेको, कम उत्पादन, कहीं बाट माग नआएको, उत्पादन रोकिएकाले ।
२	आई आर २०	२०२९(१९७२)	तराई र भित्रि मधेश	" " "
३	आई आर २२	२०२९(१९७२)	तराई र भित्रि मधेश	" " "
४	आई आर २४	२०३२(१९७५)	तराई र भित्रि मधेश	" " "
५	परवानीपुर १	२०३०(१९७३)	तराई र भित्रि मधेश	" " "
६	जया	२०३०(१९७३)	तराई	" " "
७	चन्दिना	२०३५ (१९७८)	तराई	" " "
८	दुर्गा	२०३६ (१९७९)	तराई र भित्रि मधेश	" " "
९	लक्ष्मी	२०३६ (१९७९)	तराई	" " "
१०	खजुरा २	२०४४ (१९८७)	मध्य पश्चिम तराईको सिंचित भूमी	" " "
११	मल्लीका	२०३९ (१९८२)	तराई	" " "
१२	वर्षे २	२०४४ (१९८७)	तराई र भित्रिमधेश	" " "
१३	मन्जुश्री २	२०५८		विरलै लगाएको, रोग (व्वाष्ट, व्याक्टेरियल लिफ ब्लाइट, ब्राउन स्पट) को प्रकोप भएको, डाँठको गवारो, ब्राउन प्लान्ट होपर लाग्ने, उत्पादन कम भैरहेको र कृषकले विगत केही वर्ष देखी नीड माग नगरिएको

१४	जानकी	२०३६	" " "
१५	कञ्चन	२०३९	" " "
१६	हिमाली	२०३९	" " "
१७	चेते ४	२०४४	" " "
१८	तारा F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६८	विगतका लगातार ३ वर्षभन्दा बढी अवधिसम्ममा आयात नगरिएको
१९	सुरज F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६८	" " "
२०	पृथ्वी F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६८	" " "
२१	वैशाली F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६८	" " "
२२	गोरखनाथ -छण्ड F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६८(२०११)	ओ.पि. जातहरुलाई हाइब्रिडको नाममा सुचिकृत गरी वीउको कारोवार गर्ने गरेकाले ।
२३	गरिमा F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०७२(२०१५)	गरिमा भनी अन्य जातको प्याकेजिङ्ग गरी बेचबिखन गर्ने गरेकाले ।
२४	डि . वाई. ६९ (पञ्जीकरण मात्र) F1	२०६६(२०१०)	डि.वाई. ६९ र डि.वाई. २८ भनी अन्य जातको बेचबिखन गरेकाले ।
२५	डि . वाई. २८ (पञ्जीकरण मात्र) F1	२०६६(२०१०)	डि.वाई. ६९ र डि.वाई. २८ भनी अन्य जातको बेचबिखन गरेकाले ।
२६	आर.एच. -२५७, F1	२०६८(२०११)	विगतका लगातार ३ वर्ष भन्दा बढी अवधि सम्ममा आयात नगरिएको ।

२७	यु एस ३२३ F1 (पञ्जी करण मात्र)	२०७२(२०१५)	गितका लगातार ३ वर्ष भन्दा बढी अवधि सम्ममा आयात नगरिएको ।
२८	एल.जी.९.३.पर F1 (पञ्जी करण मात्र)	२०७४(२०१८)	विगतका लगातार ३ वर्ष भन्दा बढी अवधि सम्ममा आयात नगरिएको ।
२९	एल.जी.९.३.पर F1 (पञ्जी करण मात्र)	२०७४(२०१८)	विगतका लगातार ३ वर्ष भन्दा बढी अवधि सम्ममा आयात नगरिएको ।
३०	अराईज प्राईमा F1 (पञ्जी करण मात्र)	२०७४(२०१८)	विगतका लगातार ३ वर्ष भन्दा बढी अवधि सम्ममा आयात नगरिएको ।

(ग) तोरी

क्र.सं.	जातको नाम	उन्मोचित वर्ष	सिफारिस भएको क्षेत्र	कारण
१	टाईप ९	२०३७ (१९८०)	सम्पूर्ण तराई	बीउ उत्पादन तथा वितरण नभएका कारण प्रचलनमा नरहेको ।

(घ) चना

क्र.सं.	जातको नाम	उन्मोचित वर्ष	सिफारिस भएको क्षेत्र	कारण
१	त्रिशुल	२०३७ (१९८०)	तराई र भित्रिमधेश	ओइलाउने रोगको प्रकोप बढी हुने हुदा उत्पादनमा हास आउन थालेको । कृषकहरूलाई यो जातको विकल्पमा धनुष जात उपलब्ध भएको । कृषकहरूको रोजाई र माग यो जात भन्दा धनुष जातमा बढी भएको कारणले यो जात लोप भएको ।

(ड) भटमास

क्र.स.	जातको नाम	उन्नोचित वर्ष	सिफारिस भएको क्षेत्र	कारण
१	हिल	२०३३ (१९७६)	पहाड	पहेलो मोजाइक भाइरस रोगको प्रकोप बढी भई उत्पादनमा क्रमिक रुपमा ह्रास हुदै गएको । कृषकहरुले यो जातको बीउ माग गर्न छाडेको ।

(घ) मकै

क्र.स.	जातको नाम	उन्नोचित वर्ष	सिफारिस भएको क्षेत्र	कारण
१	ककनी पहेलो	२०२३ (१९६६)	उच्च पहाड लेक	Desirable genes of this variety is incorporated on Manakamana 2 and Hill Pool Yellow
२	रामपुर १	२०५२(१९९५)	पच्छिम तराई र मध्य पहाड	It is white grain maize variety, which was released for TIT Presently, there is virtually no demand for white grained maize in TIT and thus it is preserved in cold store for future uses
३	मकालु २	२०४६(१९८९)	लुम्बे र पाखिवास क्षेत्र जस्ता लेक र मध्य पहाड	Two yellow grained maize variety Makalu 2 and Ganesht 2 were released in 1989 for hills Nevertheless, Ganesht 2 became popular in the maize millette cropping system as compare to Makalu 2
४	जानकी	२०३५(१९७८)	तराई	These two varieties were also white grain variety which were released in late 70s since past few years, the market demand for white grained in TIT is very limited Therefore, the highly desirable traits of these varieties were incorporated in Manakamana 1 and Manakamana 3 which is highly popular among farmers

५	सर्लाही सेतो	२०३२(१९७५)	पुर्व तराई र भित्रि मधेश	Farmers got better option and choice through Rampur composite, Manakamana 1 and Rampur 2 in place of Hetauda Composite for better yield and other desirable characters (Plant and Ear Height, Lodging Resistant, Disease Resistance etc)
६	हेटौडा कम्पोजिट	२०२९(१९८२)	मध्य पहाड, भित्रि मधेश वेसी तथा टार	This variety was downy mildew disease susceptible and thus replaced by Rampur composite which is DM tolerant resistant
७	रामपुर पहेलो	२०२२(१९६५)	तराई र भित्रि मधेश	This variety was released as a hybrid in Nepal, but hybrid as OP seeds were found in the market that misled seed uses
८	विग बोस	२०६९(१९१२)	नरायणी नदी पुर्वका भित्रि मधेश तथा तराई	The producer company stop to produce this variety so Nepalese dealer of this variety request to denotify
९	३० पि. ३० F1 पंजिकरण मात्र	२०६८(१९११)	मध्यमाञ्चल क्षेत्रको मध्य पहाड- वर्ष मौसम तराई हिउदे मौसम	The producer company stop to produce this variety so Nepalese dealer of this variety request to denotify
१०	३० वि. ११ F1 पंजिकरण मात्र	२०६८(१९११)	मध्यमाञ्चल क्षेत्रको मध्य पहाड- वर्ष मौसम तराई हिउदे मौसम	The producer company stop to produce this variety so Nepalese dealer of this variety request to denotify
११	पायोनियर-३७८५, F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६९(१९१२)	नरायणी नदी पुर्वका भित्रि मधेश तथा तराई	The producer company stop to produce this variety so Nepalese dealer of this variety request to denotify

१२	सुपर एम ९०० -F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६८		विगतका गातार ३ वर्ष भन्दा बढी अतिरिक्त सम्ममा आयात नगरिएको
१३	डिकेसी-७०७४ F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६८		" " "
१४	टिसिएस-९६९८ F1- (पञ्जीकरण मात्र)	२०६८		" " "
१५	बि स्को एक्स ८१ F1, (पञ्जीकरण मात्र)	२०८३(२०१६)		" " "
१६	परबल F1, (पञ्जी करण मात्र)	२०८३(२०१८)		" " "
१७	एल जी ३३.०१ F1, (पञ्जीकरण मात्र)	२०८४(२०१८)		" " "
१८	बि स्को जम्बो ६५ F1, (पञ्जीकरण मात्र)	२०८४(२०१८)		" " "
१९	जे एम १ F1 (पञ्जी करण मात्र)	२०८४(२०१८)		" " "
२०	जे एम ४ F1, (पञ्जीकरण मात्र)	२०८४(२०१८)		" " "

(छ) मास

क्र.स.	जातको नाम	उन्मोचित वर्ष	सिफारिस भएको क्षेत्र	कारण
१	कालु	२०७६	पहाड	पहेँलो छिरबिरे रोगको संक्रमण धेरै भएको, कृषकले यो जात लगाउन छाडिसकेको, यो जातको विकल्पमा नयाँ दुई वटा जातहरू (रामपुर मास २ खजुरा मास-१) भन्दा सिफारिस भएको।

(ज) काउली

क्र.स.	जातको नाम	उन्मोचित वर्ष	सिफारिस भएको क्षेत्र	कारण
१	ह्वाइटई जल्याण्ड F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६		विगतका लगातार ३ वर्ष भन्दा बढी अवधि सम्ममा आयात नगरिएको
२	कासिमिरे F1 (पञ्जीकरणमात्र)	२०६६		" " "
३	स्नो क्वीन F1 (पञ्जीकरणमात्र)	२०६६		" " "
४	स्नो मार्च F1 (पञ्जीकरणमात्र)	२०६६		" " "
५	देवि १ F1 (पञ्जीकरणमात्र)	२०६७		" " "
६	मानास्तु F1 (पञ्जीकरणमात्र)	२०६७		" " "
७	द०४ F1 (पञ्जीकरणमात्र)	२०६७		" " "
८	ह्वाइट स्नो F1 (पञ्जीकरणमात्र)	२०६९		" " "

९	मेघा F1 (पञ्जीकरणमात्र)	२०७०	" "	" "
१०	अल द राउण्ड F1 (पञ्जीकरणमात्र)	२०७०	" "	" "
११	एन एस ९०, F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६(२०१०)	" "	" "
१२	रेनी, F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६(२०१०)	" "	" "
१३	युमिको, F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६(२०१०)	" "	" "
१४	स्नो बोस्ट, F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६(२०१०)	" "	" "
१५	हवाईट फ्ल्यास, F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६(२०१०)	" "	" "
१६	मिल्कीवे F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६(२०१०)	" "	" "
१७	नेपा हवाईट, F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६(२०१०)	" "	" "
१८	स्नो डोम F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६(२०१०)	" "	" "
१९	जुली F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०८०(२०१३)	" "	" "

(भ) मुला

क्र.स.	जातको नाम	उन्मोचित वर्ष	सिफारिस भएको क्षेत्र	कारण
१	एनी सिजन OP (पञ्जीकरणमात्र)	२०६६		विगतका लगातार ३ वर्ष भन्दा बढी अवधि सम्म आयात नगरिएको
२	लङ्ग हवाईट मिनोड, F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६७		" "
३	सिन्जिन F1 (पञ्जीकरणमात्र)	२०६७		" "
४	प्रिन नेक, OP (पञ्जीकरण मात्र)	२०६७ (२०१०)		" "

(अ) प्याज

क्र.सं.	जातको नाम	उन्मोचित वर्ष	सिफारिस भएको क्षेत्र	कारण
१	कास F1 (पञ्जीकरणमात्र)	२०६६		विगतका लगातार ३ वर्ष भन्दा बढी अवधि सम्म आयात नगरिएको।

(ट) गोलभेंडा

क्र.सं.	जातको नाम	उन्मोचित वर्ष	सिफारिस भएको क्षेत्र	कारण
१	युरेका F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६		विगतका लगातार ३ वर्ष भन्दा बढी अवधि सम्म आयात नगरिएको
२	साभेरा F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६		" "
३	जिको F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६		" "
४	माधुरी F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६७		" "
५	जमुना F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६७		" "
६	वपेल F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६७		" "
७	जिना OP (पञ्जीकरण मात्र)	२०६९		" "
८	एन एस ८१५ F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)		" "
९	एन एस ७९९ F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)		" "
१०	एन एस २५३५ F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)		" "

११	स्पेक्ट्रा F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	" "
१२	टी. - ३० F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६९ (२०१२)	" "
१३	अमरुता F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०७० (२०१३)	" "

(ठ) गौजर

क्र.सं.	जातको नाम	उत्सोचित वर्ष	सिफारिस भएको क्षेत्र	कारण
१	मस्काडे (पञ्जीकरण मात्र)	२०७०		विगतका लगातार ३ वर्ष भन्दा बढी अवाधि सम्म आयात नगरिएको
२	कुरोदा मार्क II, F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६७ (२०१०)		" "

(ड) बन्दा

क्र.सं.	जातको नाम	उत्सोचित वर्ष	सिफारिस भएको क्षेत्र	कारण
१	सुपरकोरोनेट F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६		विगतका लगातार ३ वर्ष भन्दा बढी अवाधि सम्म आयात नगरिएको
२	प्रिन च्यालेन्जर F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६		" "
३	एन वाई सिआर F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६७		" "
४	सिजे एन-१२ F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६९		" "
५	एशिया क्रस F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६९		" "
६	समर क्रस F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)		" "
७	बोनस, F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)		" "

८	गोल्डेन बल, F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	" " "
९	जेनिथ F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०७० (२०१३)	" " "

(ड) खुर्सानी

क्र.सं.	जातको नाम	उन्मोचित वर्ष	सिफारिस भएको क्षेत्र	कारण
१	सुद्र F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६९		विगतका लगातार ३ वर्ष भन्दा बढी अवधि सम्म आयात नगरिएको
२	नैना F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०७०		" " "

(ण) भाण्टा

क्र.सं.	जातको नाम	उन्मोचित वर्ष	सिफारिस भएको क्षेत्र	कारण
१	अन्ना ८०६ F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६		विगतका लगातार ३ वर्ष भन्दा बढी अवधि सम्म आयात नगरिएको
२	अर्का केशव OP (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६		विगतका लगातार ३ वर्ष भन्दा बढी अवधि सम्म आयात नगरिएको
३	आशा F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०७०		विगतका लगातार ३ वर्ष भन्दा बढी अवधि सम्म आयात नगरिएको

(त) धिरौला

क्र.सं.	जातको नाम	उन्मोचित वर्ष	सिफारिस भएको क्षेत्र	कारण
१	निशा ७७७ F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०७०		विगतका लगातार ३ वर्ष भन्दा बढी अवधि सम्म आयात नगरिएको
२	गिता F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६		विगतका लगातार ३ वर्ष भन्दा बढी अवधि सम्म आयात नगरिएको

(श) काक्रो

क्र.स.	जातको नाम	उन्मोचित वर्ष	सिफारिस भएको क्षेत्र	कारण
१	मलिका ९९९ F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६		विगतका लगातार ३ वर्ष भन्दा बढी अवधि सम्म आयात नगरिएको
२	मनिषा F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६		" " "
३	सालिनी F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६		" " "
४	रमिता F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६		" " "
५	पार्वती ४७८ F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६		" " "
६	नेपा टुसी ००५ F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६		" " "
७	हिमालय F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६७		" " "
८	हिरो F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६७		" " "
९	जुबोराज ४११ F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६७		" " "
१०	कासिन्दा F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६७		" " "
११	कोपिला, F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६		" " "
१२	सन्जय F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६		" " "
१३	लक्की स्टार F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६		" " "
१४	मालिनी, F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०७०		" " "

(द) तित्तेकरेला

क्र.स.	जातको नाम	उन्मोचित वर्ष	सिफारिस भएको क्षेत्र	कारण
१	शिव F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६		विगतका लगानार ३ वर्ष भन्दा बढी अवधि सम्म आयात नगरिएको
२	सेती ४४४ F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६		" " "
३	गंगा F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६		" " "
४	एन एस ४५३ F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६		" " "
५	एन एस ४३१ F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६		" " "
६	एन एस ४३३ F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६		" " "
७	चन्द्रा, F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६		" " "
८	लक्ष्मी, F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६		" " "
९	सम्बृद्धि, F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६		" " "
१०	हिरा, F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६		" " "
११	केशव ७७७, F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०७०		" " "
१२	रमन, F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०७०		" " "

(ध) ब्रोकाउली

क्र.स.	जातको नाम	उन्मोचित वर्ष	सिफारिस भएको क्षेत्र	कारण
१	ग्रीन डोम ११५ F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६		विगतका लगातार ३ वर्ष भन्दा बढी अवधि सम्म आयात नगरिएको
२	ग्रीन डोम ८० F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६		" " "
३	प्रिन पारासोल F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६		" " "
४	प्रिमियम कप, F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६		" " "

(न) लौका

क्र.स.	जातको नाम	उन्मोचित वर्ष	सिफारिस भएको क्षेत्र	कारण
१	धारा F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०७०		विगतका लगातार ३ वर्ष भन्दा बढी अवधि सम्म आयात नगरिएको

(प) घिचण्डा

क्र.स.	जातको नाम	उन्मोचित वर्ष	सिफारिस भएको क्षेत्र	कारण
१	हरियाली F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६		विगतका लगातार ३ वर्ष भन्दा बढी अवधि सम्म आयात नगरिएको

(फ) पार्सले

क्र.सं.	जातको नाम	उन्मोचित वर्ष	सिफारिस भएको क्षेत्र	कारण
१	सोइ सिम OP (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६		विगतका लगातार ३ वर्ष भन्दा बढी अवधि सम्म आयात नगरिएको
२	सलेरी उताह टल ग्रीन OP (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६		विगतका लगातार ३ वर्ष भन्दा बढी अवधि सम्म आयात नगरिएको
३	पार्सले प्रिन कारपेट OP (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६		विगतका लगातार ३ वर्ष भन्दा बढी अवधि सम्म आयात नगरिएको

(ब) पाटे धिरौला

क्र.सं.	जातको नाम	उन्मोचित वर्ष	सिफारिस भएको क्षेत्र	कारण
१	भिसेट सि सि १६५ F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६		विगतका लगातार ३ वर्ष भन्दा बढी अवधि सम्म आयात नगरिएको

(भ) पाकचोथ

क्र.सं.	जातको नाम	उन्मोचित वर्ष	सिफारिस भएको क्षेत्र	कारण
१	क्यान्टोड् ह्वाइट OP (पञ्जीकरण मात्र)	२०७७		विगतका लगातार ३ वर्ष भन्दा बढी अवधि सम्म आयात नगरिएको

(म) चाईनिज वन्दा

क्र.सं.	जातको नाम	उन्मोचित वर्ष	सिफारिस भएको क्षेत्र	कारण
१	विन्टर भिजिटर F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६		विगतका लगातार ३ वर्ष भन्दा बढी अवधि सम्म आयात नगरिएको

२	एन ७ F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६७	" " "
३	सि.आर चुन दे गिल F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६७	" " "

(य) ग्याठगोवी

क्र.सं.	जातको नाम	उन्मोचित वर्ष	सिफारिस भएको क्षेत्र	कारण
१	सम्राट, OP (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६		विगतका लगातार ३ वर्ष भन्दा बढी अवधि सम्म आयात नगरिएको

(२) रामतोरिया

क्र.सं.	जातको नाम	उन्मोचित वर्ष	सिफारिस भएको क्षेत्र	कारण
१	जया, F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६		विगतका लगातार ३ वर्ष भन्दा बढी अवधि सम्म आयात नगरिएको

(ल) पालुङ्गो

क्र.सं.	जातको नाम	उन्मोचित वर्ष	सिफारिस भएको क्षेत्र	कारण
१	एसिया डोड चौ, F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६७		विगतका लगातार ३ वर्ष भन्दा बढी अवधि सम्म आयात नगरिएको
२	एसिया बोल डोड F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६७		विगतका लगातार ३ वर्ष भन्दा बढी अवधि सम्म आयात नगरिएको

श्रोत: वीड विजन नियन्त्रण केन्द्र

१२ गुणस्तरीय बीउका विशेषताहरू एवं बीउको गुणस्तर कायम गर्ने तरिका

गुणस्तरयुक्त बीउ बिजन भनेको के हो ?

कुनै पनि बाली/जातको बीउको वंशानुगत जातिय शुद्धता, भौतिक शुद्धता, उपयुक्त चिस्यान, राम्रो उमारशक्ति, रोग कीरा मुक्त स्वस्थ, समान आकार प्रकार, चमकपन (चित्र १) आदि गुणहरू तोकिएको मापदण्ड अनुसार कायम भएको बीउ विजनलाई गुणस्तरयुक्त बीउ विजन भनिन्छ। बीउको उत्पादन, संकलन, प्रशोधन, भण्डारण, प्याकेजिङ्ग र विक्रि वितरण एवं ढुवानीको क्रममा बीउको गुणस्तर निरीक्षण तथा नियन्त्रणमा विशेष ध्यान पुर्याउन सकिएन भने त्यस्ता गुणहरूमा ह्रास हुन जान्छ। अतः गुणस्तरयुक्त बीउ उपलब्ध गराउन बीउ उत्पाद, आयातकर्ता, विक्रेता र बीउ विजन गुणस्तर नियन्त्रण गर्ने निकायको अहम् भूमिका रहन्छ।

भौतिक सुद्धता

जातिय उमारशक्ती

स्वास्थ्य

चिस्यान

जिवितपन

ओजस

समानता र चमकपन १००० धानको तौल

चित्र १. गुणस्तरीय बीउका विशेषताहरू (Seed quality attributes)

नेपालमा बीउको गुणस्तर कायम गर्ने तरिका

बीउ विजन नियमावली, २०६९ को नियम १६ मा भएको व्यवस्था बमोजिम गुणस्तरीय बीउको उत्पादन तथा विक्री वितरणलाई नियमित एवं व्यवस्थित गर्न २ वटा बीउ विजन प्रमाणीकरण पद्धतीहरू (बीउ प्रमाणीकरण र यथार्थ सङ्केतपत्र लगाउने) अवलम्बन गरिएको छ। निम्न दुई तरिकाबाट उपलब्ध हुने बीउविजनहरूलाई आधिकारिक गुणस्तरयुक्त बीउ मान्न सकिन्छ। बीउविजन गुणस्तर नियन्त्रण केन्द्र र सातवटै प्रदेशमा बीउविजन प्रयोगशालाहरूले बीउ बाली खेत निरीक्षण, बीउ परीक्षण तथा बीउ प्रमाणीकरण र गुणस्तर नियन्त्रण कार्यमा सहयोग गर्दै आइरहेका छन्।

१. बीउ प्रमाणिकरण (Seed Certification)

बीउ प्रमाणिकरण भनेको कुनै सिफारिस जातको बीउ उत्पादन तथा त्यस उपग्रान्तका क्रियाकलापमा आवश्यक रोहवरी र निगरानी राख्दै बीउको गुणस्तरीयताको ग्यारेण्टी गर्नको लागि अपनाइने एक कार्य प्रणाली हो। यसमा बीउगुण नियन्त्रण निकायले श्रोत बीउ, बीउ बाली, खलिहान, प्रशोधन केन्द्र, भण्डारण आदिको निरीक्षण गरी तयारी बीउको नमुना परीक्षण गर्दछ र तोकिएको गुणस्तरको हद भित्र रहेको विउ लटमा प्रमाणपत्र जारी गर्नुको साथै बीउ बोरामा निसाना सहितको संकेतपत्र

राखी सिलबन्दी गर्दछ। बीउ प्रमाणिकरण गर्ने कार्य बीउविजन ऐन अनुसार स्वेच्छीक (Voluntary) छ। यस पद्धतिमा श्रोत बीउ देखि लिएर उत्पाद पक्ष र बीउ थैलावन्दी सम्म बीउ विशेषज्ञको निगरानीमा गरिन्छ। यस पद्धतिमा व्यवस्थित तरिकाबाट विभिन्न तहमा अनुगमन एवं परीक्षण गरी गराई खेतमा बीउ बालीको न्युनतम स्तर र बीउ विजनको न्युनतम स्तर भन्दा माथि रहेको बीउलाई गुणस्तर अंकित प्रमाणिकरणको ट्याग (संकेत पत्र) लगाई बीउको ग्यारेन्टी दिईन्छ। यस पद्धतिमा तीन वर्गहरूको बीउलाई (मुल, प्रमाणित प्रथम, प्रमाणित द्वितिय) मात्र बीउ प्रमाणिकरण निकाय बाट प्रमाणित गराइन्छ भने श्रोत बीउ (प्रजनन बीउ) लाई प्रजननकर्ताबाट नै प्रमाणित गर्ने व्यवस्था रहेको छ।

२. यथार्थ संकेतपत्र (Truthful Labeling)

यो पद्धती अनिवार्य (Compulsory) छ। यस प्रक्रियामा बीउ प्रमाणीकरणमा जस्तै हरेक पक्षमा बीउ प्रमाणीकरण निकायका बीउ विशेषज्ञहरूले प्राविधिक निरीक्षण गरिदैन। यस पद्धतिमा बीउ उत्पादक वा बीउ विक्रेताले बीउको गुण नियन्त्रणको हरेक पक्षमा आफ्नै बन्दोबस्तबाट गरेको हुन्छ। यस किसिमबाट उत्पादन गरिएको बीउ बिक्री गर्दा उक्त बीउको थैलोमा सो बीउको गुणस्तर अनुसार अङ्कित गरेको यथार्थ सङ्केतपत्र लगाएको हुनुपर्छ। बीउको उमारशक्ति र भौतिक शुद्धता बीउ गुण नियन्त्रण निकायले बीउ नमुना भिकेर लिई जाँच गर्दछ र राष्ट्रिय बीउविजन समितिले तोकेको हदभन्दा माथिको गुणस्तरिय बीउलाई यथार्थ सङ्केतपत्र लगाएर बिक्री वितरण गर्न सकिन्छ। यथार्थ सङ्केतपत्र पहेंलो रङको कागजमा कालो अक्षरले लेखेको हुनुपर्दछ। साथै यस किसिमको बीउको गुणस्तर सम्बन्धी जिम्मेवारी बीउ विक्रेता वा बीउ उत्पादक नै हुन्छ। बीउको गुण नियन्त्रकले यस्ता सङ्केतपत्र लगाएर बिक्री भइराखेका बीउको नमुना लिई परीक्षण गरी राखेको हुन्छ। यस्ता बीउमा न्युनतम स्तर भन्दा कम गुणको बीउ बिक्री भई राखेको खण्डमा बीउविजन ऐनमा तोकिए बमोजिम रोक्का गरी सजाय हुन सक्छ। यथार्थ सङ्केतपत्रमा तपसिल अनुसारको विवरण भरी बीउको थैलो अनुसारको साइजमा प्याकिङ गर्दा स्पष्ट देखिने गरी थैलाभित्र हालेर मात्र बीउको बिक्री वितरण गर्नुपर्दछ। बीउ प्रमाणीकरण पद्धती र यथार्थ सङ्केतपत्र पद्धती मार्फत उत्पादन हुने बीउ बीजनको थैलोमा १३. ५ से.मि. लम्बाई, र ८.५ से.मि. चौडाईको ट्यागको प्रयोग गर्नुपर्छ।

संकेतपत्रमा हुनुपर्ने विवरणहरू

१. उत्पादन वर्ष	२. परीक्षण मिति
३. बालीको नाम	४. बालीको जात
५ उमारशक्ति प्रतिशत (न्युनतम)	६. शुद्धता प्रतिशत (न्युनतम)
७. बीउको तौल	८. लोगो
९. सिफारिस क्षेत्र	

प्रमाणिकरण अर्थात यथार्थ संकेतपत्र पद्धतिमा बीउका स्तर

प्रमाणिकरण पद्धति   प्रमाणिकरण पद्धति

प्रजनन बीउ

प्रजनन बीउ

मुल बीउ

श्रोत बीउ

प्रमाणित बीउ

लेवल बीउ

उन्नत बीउ

उन्नत बीउ

बीउ प्रमाणिकरण र यथार्थपत्र संकेतपत्र पद्धतिमा एकै पुस्ताका बीउ विजनहरूको खेत स्तरका मापदण्ड उही रहन्छन् ।

स्रोत: बीउविजन गुणस्तर नियन्त्रण केन्द्र, हरिहरभवन २०८०

१३. माटो

१३.१ बिरुवाको एकीकृत खाद्यतत्व व्यवस्थापनको अवधारणा

बिरुवालाई आवश्यक पर्ने सबै खाद्यतत्वहरू आवश्यकता अनुरूप, न्यायोचित रूपमा उपलब्ध गराउन, रासायनिक मल सहित प्राङ्गारिक मलहरूको सबै सम्भाव्य स्रोतहरूलाई अधिकतम उपभोगमा ल्याई बाली व्यवस्थापन, माटो व्यवस्थापन र खाद्यतत्व व्यवस्थापन लाई टेवा दिदै वातावरणमा न्यून असर पाउँदै माटोको दिगो उर्वराशक्ति व्यवस्थापन गर्दै जाने प्रकृतिलाई एकीकृत खाद्यतत्व व्यवस्थापन भनिन्छ । यो पद्धति खासगरी मूल्यांकन, निर्णय र कार्यान्वयनमा आधारित हुन्छ । यो माटोको उर्वराशक्तिको दीर्घकालीन व्यवस्थापन गर्ने भरपर्दो उपाय हो । साथै माटो, मल, पानी र बालीको उचित व्यवस्थापनद्वारा जमिनबाट बढी तथा दिगो उत्पादन लिन सकिन्छ । कृषकहरूमा पनि आफ्नो खेतबारीको लागि आफैले परीक्षण गरी सो को मूल्यांकनद्वारा निर्णय लिने क्षमतामा वृद्धि गराउँछ । यसले स्थानीय तथा बाह्य स्रोतहरूको प्रभावकारी उपयोगद्वारा उत्पादन बढाउनुका साथै माटोको दिगोपनामा जोड दिदै वातावरणको सुधार गर्ने मात्र नभई खाद्यतत्वहरूको सदुपयोग तथा तिनको प्रभावकारिता बढाउन पनि मद्दत गर्दछ ।

एकीकृत खाद्यतत्व व्यवस्थापनको आधार

माटो को अवस्था

निर्णायक अवस्थाहरू

- बजारको पहुँच
- कामदारको उपलब्धता
- सामाजिक स्थिति
- प्राकृतिक स्रोत
- परम्परागत ज्ञान र सीप

एकीकृत खाद्यतत्त्व

१. माटोको बुनोट तथा बनोट
२. माटोको पि .एच.
३. प्राङ्गारिक पदार्थ चुहावट
४. भूक्षय
५. खाद्यतत्वको उपलब्धता
६. सूक्ष्म जीवाणुको उपस्थिति

माटोको व्यवस्थापन

खाद्यतात्व व्यवस्थापन

- गोठमल/कम्पोस्ट मल
- हरियोमल
- प्राङ्गारिक पदार्थ /बालीका अवशेष व्यवस्थापन
- जैविक स्थिरीकरण
- रासायनिक मल
- घरायसी फोहर

- भू-क्षय घटाउने
- पि .एच. सन्तुलन गर्ने
- प्राङ्गारिक पदार्थको सन्तुलन
- चुहावट घटाउने
- खाद्यतत्वको उपलब्धता
- बढाउने
- खनजोत व्यवस्थापन

बाली व्यस्थापन

- बाली चक्र
- लक्षित उत्पादनको अनुमान
- बालीले लिने खाद्यतत्वको अनुमान
- उपयुक्त जातको छनौट
- अन्तर बाली प्रणाली
- रोप्ने समय र तरिका
- चिस्यानको व्यवस्था
- भारपात, रोगकीराको व्यवस्थापन

१३.२ रासायनिक मलखादहरू

मलको नाम	पोषकतत्वहरू (प्रतिशतमा)				
	नाइट्रोजन	फस्फोरस	पोटास	जिंक	सल्फर
यूरिया	४६	-	-	-	-
एमोनियम सल्फेट	२१	-	-	-	२०-२५
कम्प्लेसल	२०	२०	-	-	-
कम्प्लिट	१९	१९	१०	-	-
डी.ए.पी.	१८	४६	-	-	-
सिंगल सुपर फस्फेट	-	१६	-	-	-
डबल सुपर फस्फेट	-	३२	-	-	-
ट्रिपल सुपर फस्फेट	-	४८	-	-	-
स्युरेट अफ पोटास	-	-	६०	-	-
जिंक सल्फेट	-	-	-	२२-३५	-

आवश्यक क्षेत्रफलका लागि मलको मात्रा निकाल्न यो सूत्र प्रयोग गर्न सकिन्छ:

$$१०० \times क \times ख$$

मलको मात्रा (के.जी.) = ...

मलमा भएको खाद्यतत्वको प्रतिशत मात्रा

क. मल प्रयोग गर्ने क्षेत्रफल (हेक्टरमा)

ख. प्रति हेक्टर सिफारिस मलको मात्रा

१३.३ विभिन्न बाली नाली तथा फलफूलको लागि सिफारिस मलखाद मात्रा

क. धान वालीको लागी आवश्यक मलखाद्य मात्रा

अवस्था	आवश्यक रासायनिक मल (किलोग्राम प्रति हेक्टर)				
	ना	फ	पो	जिङ्क	वोरोन
पुर्वि तराई (भापा, मोरङ्ग र सुनसरी)	१२०	४०	५०	३	१

मध्य तराई (पर्सा देखी सप्तरी सम्म)	१२०	४०	४०	३	१
पच्छिम तराई (रुपन्देही, कपिलवस्तु र परासी)	१३०	४०	५०	३	१
सुदूरपश्चिम तराई (वाके देखी कञ्चनपुर सम्म)	१००	३०	३०	२	१
भित्री तराई (चितवन, मकवानपुर र नवलपुर)	१२५	४०	४०	२	१
वर्णशंकर	१५०	५०	६०	३	१
पहाडी भागमा	१००	३०	३०	२	१

- ६ टनको दरले प्राङ्गारिक मल प्रयोग गर्ने ।
- रासायनिक मलको प्रयोग गर्दा फस्फोरस, पोटास, जिङ्क सल्फेट र बोरेक्सको पुरै मात्रा तथा नाइट्रोजनको एक तिहाई मात्रा जमिनको अन्तिम तयारीको समयमा, एक तिहाई वाली लगाएको २५-३० दिन पछि (गाँज आउने समयमा) र बाकी एक तिहाई वाली पोटाउने बेला भन्दा अगाडी (५०-५५ दिन पछि) प्रयोग गर्नुपर्दछ ।

ख. मकै वालीको लागि आवश्यक मलखाद्य मात्रा

अवस्था	आवश्यक रासायनिक मल (किलोग्राम प्रति हेक्टर)								
	खुला सेचित			वर्णशंकर			सवै जातमा		
	ना	फ	पो	ना	फ	पो	जिङ्क	बोरोन	
पुर्वि तराई (भापा, मोरङ र सुनसरी)	१३०	६०	४०	१८०	६०	६०	२	१.५	
मध्य तराई (पर्सा देखी सप्तरी सम्म)	१२०	६०	४०	१५०	६०	६०	२	१.५	
पच्छिम तराई (रुपन्देही, कपिलवस्तु र परासी)	११२०	६०	४०	१८०	६०	६०	२	१.५	
सुदूरपश्चिम तराई (वाके देखी कञ्चनपुर सम्म)	१२०	६०	४०	१५०	६०	६०	२	१.५	
भित्री तराई (दाङ्ग, सुर्खेत, चितवन, मकवानपुर र नवलपुर)	१३०	६०	४०	१८०	६०	६०	२	१.५	
पहाडी भागमा	१२०	६०	४०	१५०	६०	६०	२	१.५	

- १० टनको दरले प्राङ्गारिक मल प्रयोग गर्ने ।
- रासायनिक मलको प्रयोग गर्दा फस्फोरस, पोटास, जिङ्क सल्फेट र बोरेक्सको पुरै मात्रा तथा नाइट्रोजनको एक तिहाई मात्रा जमिनको अन्तिम तयारीको समयमा, एक तिहाई वाली लगाएको २५-३० दिन पछि (घुडा घुडा आउने समयमा) र बाकी एक तिहाई ५५-६० दिन पछि (धान चमर आउने बेलामा) प्रयोग गर्नुपर्दछ ।

ग. गहु वालीको लागि आवश्यक मलखाद्य मात्रा (किलोग्राम प्रति हेक्टर)

अवस्था	आवश्यक रासायनिक मल (किलोग्राम प्रति हेक्टर)			
	ना	फ	पो	वोरोन
पूर्वि तराई (भापा, मोरङ्ग र सुनसरी)	१४०	५०	५०	१.५
मध्य तराई (पर्सा देखी सप्तरी सम्म)	१३०	५०	५०	१.५
पच्छिम तराई (रुपन्देही, कपिलवस्तु र नवलपरासी)	१४०	५०	५०	१.५
सुदूरपश्चिम तराई (बाके देखी कञ्चनपुर सम्म)	१२५	५०	५०	१.५
भित्री तराई (दाङ्ग, सुर्खेत, चितवन, मकवानपुर र नवलपुर)	१२०	५०	५०	१.५
पहाडी भागमा	१००	५०	५०	१.५

- ६ टनको दरले प्राङ्गारिक मल प्रयोग गर्ने ।
- रासायनिक मलको प्रयोग गर्दा फस्फोरस, पोटास र बोरेक्सको पुरै मात्रा तथा नाइट्रोजनको एक तिहाई मात्रा जमिनको अन्तिम तयारीको समयमा, एक तिहाई वाली लगाएको २५-३० दिन पछि (गाँज आउने समयमा) र बाकी एक तिहाई वाली पोटाउने बेला भन्दा अगाडी (५०-५५ दिन पछि) प्रयोग गर्नुपर्दछ ।

श्रोत: केन्द्रिय कृषि प्रयोगशाल, हरिहरभवन, २०८०

घ. अन्य वालीहरूको लागि आवश्यक मलखाद्य मात्रा

वाली	प्राङ्गारिक मल मे.टन/हे.	नाइट्रोजन कि.ग्रा./हे.	फोस्फोरस कि.ग्रा./हे.	पोटास कि.ग्रा./हे.	आवश्यक रासायनिक मल कि.ग्रा./हे.		
					यूरिया	डि.ए.पि.	म्यु.अ.पो.
जौ	६	६०	३०	३०	१०४.९	६५.२	५०.०
फापर	६	३०	३०	२०	३९.७	६५.२	३३.३३
कोदो	६	५०	२०	२०	९१.६८	४३.४८	३३.३३
लट्टे	६	४०	२०	२०	७०.०	४३.५	३३.३३
उखु मुख्य वाली	१०	१५०	६०	४०	२७५.१	१३०.५	६६.७
उखु खुट्टि वाली	१०	२००	६०	४०	३८३.८	१३०.५	६६.७
सादा जुट	६	६०	३०	६०	१०४.९	६५.२	१००
तोसा जुट	६	४०	२०	४०	६९.९	४३.५	६६.७
आलु	२०	१००	१००	६०	१३२.३	२१७.४	१००
तोरी	६	६०	४०	२०	९६.४	८६.९	३३.३

रायो	६	८०	४०	२०	१३९.९	८६.९	३३.३
सुर्यमुखी	६	६०	४०	२०	९६.४	८६.९	३३.३
तिल/भुसेतिल	६	४०	३०	२०	६१.४४	६५.२२	३३.३
वदाम	६	४०	६०	२०	९.५	८६.९	३३.३
अदुवा	२४	३०	३०	६०	३९.७	६५.२२	१००
सुर्ति	१०	३५	२३	६०	५६.५२	५०.०	१००
मास, मसुरो, मुङ्ग	४-६	२०	२०	२०	२६.४७	४३.४८	३३.३३
बोडी, रहर	४-६	२०	४०	३०	९.४५	८६.९६	५०.०
चना	४-६	२०	४०	२०	९.४५	८६.९६	३३.३३
केराउ	४-६	१५	४०	१०		८६.९६	१६.६७
भटमास	४-६	१०	४०	३०		८६.९६	५०.०
किम्बु तराई: सिञ्चित		३००	१४०	१८०	५३३.१	३०४.३	३००
असिञ्चित		१५०	७०	९०	२६६.५	१५२.२	१५०.०
किम्बु पहाड: सिञ्चित		२००	८०	१२०	३६६.७	१७३.९	२००.०
असिञ्चित		१००	४०	६०	१८३.४	८६.९६	१००.०

नोट: खेतवारीमा प्रयोग गरिने गोठेमल/कम्पोष्ट मललाई खेतवारीमा लामो समय घाम पानीमा नराखी मल माटोमा मिलाउनु पर्दछ वा तुरै नै खनजोत गर्न सम्भव नभएमा थुप्रो वनाई स्याउलाले छोपी घामपानीबाट जोगाई पोषकत्व नष्ट हुनुबाट वचाउनु पर्दछ ।

युरिया मल बलौटे माटोमा सिफारिस मात्राको २५ प्रतिशत र अन्य माटोमा ५० प्रतिशत जमिनको तयारीका समयमा र बाँकी युरियाको मात्रा २-३ पटक गरी टप ड्रेसिङ्ग गर्न सिफारिस गरिन्छ र फस्फोरस र पोटासयुक्त मलको सम्पूर्ण सिफारिस मात्रा जमिनको तयारीको समयमा प्रयोग गर्नुपर्दछ ।

श्रोत: माटो विज्ञान अनुसन्धान केन्द्र, खुमलटार २०८०

ड. फलफूलको निम्ती मलखाद्य सिफारिस मात्रा (प्रति बोट)

बोटको उमेर वर्षामा	प्रांगारिक मल कि.ग्रा.	नाइट्रोजन ग्राम	फस्फोरस ग्राम	पोटास ग्राम	आवश्यक रसायनिक मल ग्राम/बोट		
					युरिया	डि.ए.पि.	म्यू.अ.पो
१	२५	-	-	-	-	-	-
२	३०	१००	५०	२०	१७९.५८	१०८.७०	३३.३३
३	४०	१२५	७५	३०	२१५.०३	१६३.०४	५०.००

४	५०	१५०	१००	४०	२५०.४७	२१७.३९	६६.६७
५	६०	२००	१५०	५०	३२१.३६	३२६.०९	८३.३३
६	६०-१००	३००	२००	७५	५००.९५	४३५.७८	१२५.००
७	६०-१००	४००	२००	१००	७१८.३४	४३४.७८	१६६.६७
८ र सो भन्दा माथि	६०-१००	५००	२००	१००	९३५.७३	४३४.७८	१६६.६७

१३.४ विभिन्न पि.एच. तथा बुनोट (Texture) भएको माटोमा कृषि चूनको प्रयोग

माटोको पि.एच मान	कृषि चूनको सिफारिस मात्रा (के.जी/रोपनी)					
	पहाड			तराई		
	बलौटे दोमट	दोमट	चिस्टाईलो दोमट	बलौटे दोमट	दोमट	चिस्टाईलो दोमट
६.४	१५	२०	२४	८	१४	२२
६.३	२९	४०	४८	१५	२४	४४
६.२	४३	६०	७२	२३	३४	६४
६.१	५८	७८	९८	३०	४४	८६
६.०	७१	९२	१२०	३८	५२	१०६
५.९	८५	११०	१४६	४५	६२	१२८
५.८	९७	१२८	१६६	५२	७२	१४६
५.७	१०८	१४२	१८८	५८	८२	१६६
५.६	११९	१५८	२०८	६४	९०	१८४
५.५	१३०	१७०	२३०	७०	१००	२००
५.४	१४०	१८८	२५२	७६	११०	२२०
५.३	१५०	२०४	२७४	८१	११८	२३८
५.२	१६०	२१८	२९४	८६	१२६	२५४
५.१	१६९	२२८	३१४	९१	१३६	२७०
५.०	१७६	२४०	३३४	९६	१४२	२८६
४.९	१८४	२५२	३५४	१०१	१५०	३०२
४.८	१९१	२६२	३७४	१०६	१५८	३१६
४.७	१९९	२७२	३९०	१११	१६६	३३०
४.६	२०५	२८०	४०६	११५	१७४	३४०
४.५	२१०	२९०	४२०	१२०	१८०	३५०

- कृषि चून वाली लगाउनु भन्दा दुई/तीन हप्ता पहिले नै माटोमा प्रसस्त चिस्थानको प्रबन्ध गरी मिलाउनु पर्दछ ।
- रासायनिक मल र कृषि चुनको प्रयोग एकैसाथ नगरी फरक पारी मात्र प्रयोग गर्नुपर्दछ ।
- धेरै अम्लिय अथवा उच्च कम भएको माटोमा कृषि चुनको प्रयोग गर्दा सिफारिस मात्रालाई दुईपटक गरी प्रयोग गर्दा लाभदायक हुन्छ ।
- कृषि चुन माटो परीक्षण गरी सकेपछि मात्र प्रयोग गर्नुपर्दछ ।

१३.५ कृषि चुन पाईने स्थान र सम्पर्क टेलिफोन

- दिग्विजय प्रोडक्स प्रा.ली. हेटौडा, फोन ०५७-५२७२२५, ९८५५०६८५१०
- ए.जी. लाइम एण्ड मिनरल इण्डस्ट्री प्रा.ली. तनहुँ, कपिल अधिकारी ९८४५०८४१४०, ९८०९०९४३१३
- कृषि सामग्री कम्पनी लिमिटेडको प्रादेशिक तथा शाखा कार्यालयहरु
  १. कोशी प्रदेश, विराटनगर ०२१-५२५४२८
  २. मधेश प्रदेश, विरगञ्ज, ०५१-५२२०३०
  ३. बागमती प्रदेश, हेटौडा, ०५७-४१२४५७
  ४. गण्डकी प्रदेश, पोखरा, ०६१-५२०४१६
  ५. लुम्बिनी प्रदेश, भैरहवा, ०७१-५७०१४०
  ६. कर्णाली प्रदेश, सुर्खेत, ०८३-५२०२८२
  ७. सुदूरपश्चिम प्रदेश, धनगढी, ०९१-५२१३१०

१३.६ माटो तथा रासायनिक मल बिश्लेषण गर्दा प्रति नमुना लाग्ने शुल्क

माटोको नमुना बिश्लेषणः	रासायनिक मल बिश्लेषणः	प्राङ्गारिक मल बिश्लेषणः
माटोको पि.एच. रु १० । -	कूल नाईट्रोजन रु ३०० । -	पि.एच. रु १२ । -
नाईट्रोजन रु ८० । -	नाईट्रेट नाईट्रोजन रु ३०० । -	कूल नाईट्रोजन रु ४५० । -
फस्फोरस रु १०० । -	एमोनिकल नाईट्रोजन रु १५० । -	कूल फस्फोरस रु ५०० । -
पोटास रु ८० । -	कूल फस्फोरस रु ५०० । -	पोटास रु ४०० । -
प्रांगारिक पदार्थ रु १०० । -	फ्याक्सनल फस्फोरस पानीमा घुलनशील रु १२०० । -	चिस्थान रु २० । -
बोरन रु ४०० । -	पोटास क्लोराइड रु ६५० । -	प्रांगारिक कार्बन रु १२० । -
जिंक रु २५० । -	पोटास फ्लेम फोटोमिटर रु ४०० । -	

आईरन रु २५०।-		
कपर रु २५०।-		
म्यागनीज रु २५०।-		
मोलिब्डेनम रु ४००।-		
माटोको टेक्सचर रु ३०।-		

१३.७ विभिन्न वालीहरूको लागी उपयुक्त माटोको पि.एच.

खाद्यान्न वाली	उपयुक्त पि.एच.	तरकारी वाली	उपयुक्त पि.एच.	फलफुल वाली	उपयुक्त पि.एच.
धान	५.०-६.५	आलु	४.५-७.५	आँप	५.५-७.०
मकै	५.५-७.५	कुरीलो	५.५-७.०	केरा	६.०-७.५
गहुँ	५.५-७.५	काँक्रो	६.०-७.५	सुन्तला	५.५-६.५
कोदो	५.५-६.५	बन्दा	६.५-७.५	स्याउ	६.०-८.०
जौ	६.५-८.०	प्याज	६.५-७.५	किवीफल	५.०-६.५
फापर	५.५-७.०	मूला	६.०-७.४		
		काउली	६.५-७.५		
		पालुंगो	६.०-७.५		
		गोलभेंडा	५.५-७.०		
		ब्रोकाउली	६.०-७.०		
		फर्सी	५.५-७.५		

श्रोत: केन्द्रिय कृषि प्रयोगशाला,, हरिहरभवन २०८०।

१३.८ विभिन्न मलखाद्यहरूको मापदण्ड तथा गुणस्तर

क. प्राङ्गारिक मलको मापदण्ड तथा गुणस्तर

मापदण्ड	धुलो प्राङ्गारिक मल	दानादार प्राङ्गारिक मल	गड्यौले मल
१ जम्मा नाइट्रोजन (N), ड्राई वेट बेसिस (Dry Weight basis)	न्युनतम १.०%	न्युनतम १.०%	न्युनतम १.५%
२ जम्मा फस्फोरस (P2O5) ड्राई वेट बेसिस (Dry Weight basis)	न्युनतम ०.५%	न्युनतम ०.५%	न्युनतम ०.५%
३ जम्मा पोटास (K2O) ड्राई वेट बेसिस (Dry Weight basis)	न्युनतम १.०%	न्युनतम १.०%	न्युनतम १.०%
४ चिश्चयान (Moisture) ड्राई वेट बेसिस (Dry Weight basis)	न्युनतम २५.०%	न्युनतम २०.०%	न्युनतम २५.०%
५ प्राङ्गारिक कार्बन (OC) ड्राई वेट बेसिस (Dry Weight basis)	न्युनतम २०.०%	न्युनतम २०.०%	न्युनतम २०.०%
६ पि.एच. (pH)	६.०-८.०	६.०-८.०	६.०-८.०
७ गन्ध	दुर्गन्ध रहित	दुर्गन्ध रहित	दुर्गन्ध रहित
८ रोगका जीवाणुहरु (Pathogens)	शुन्य	शुन्य	शुन्य
९ गह्रौ धातुहरु (Heavy metals) ड्राई वेट बेसिस (Dry Weight basis)			
क आर्सानिक Arsenic (AS2O3)	अधिकतम १० ppm	अधिकतम १० ppm	अधिकतम १० ppm
ख क्याडिमियम Cadmium (Cd)	अधिकतम ५ ppm	अधिकतम ५ ppm	अधिकतम ५ ppm
ग क्रोमियम Chromium (Cr)	अधिकतम ५० ppm	अधिकतम ५० ppm	अधिकतम ५० ppm
घ शिशा Lead (Pb)	अधिकतम १००ppm	अधिकतम १०० ppm	अधिकतम १०० ppm
ड पारो Mercury (Hg)	अधिकतम २ ppm	अधिकतम २ ppm	अधिकतम २ ppm

ख. जीवाणु मलको मापदण्ड तथा गुणस्तर

मापदण्ड	न्यूनतम आवश्यकता
१. माध्यम (Carrier media)	१ चिश्यान युक्त धुलो अथवा दानादार अथवा भोल रूपको माध्यममा तयार पारिएको ।
२. जिवाणुको संख्या (Viable cell)	२ जिवित तर सुषुक्त अवस्थाको जीवाणुको संख्या न्यूनतम अयगलत) क) धुलो अथवा दानादार रूपको मलमा १x१०० प्रति ग्राम ख) भोल रूपको मलमा १४१०८ प्रति १०० मि.लि. ग) माइकोराइजा (Mycorrhiza) मलको हकमा १०० प्रोपाग्युल्स (propagules) प्रति ग्राम अथवा प्रोपाग्युल्स (propagules) प्रति मि.लि.
३. अन्य जिवाणु (Contamination level)	१८१०४ को तहमा पातल्याउदा मलमा हनुपर्ने जीवाणु बाहेकका अन्य जीवाणुको उपस्थिति नदेखिने
४. पि.एच (pH)	६.०-८.०
५. चिश्यान (Moisture) ड्राई वेट बेसिस (Dry Weight basis)	सुख्खा तौलको आधारमा अधिकतम चिश्यान क) धुलो अथवा पाउडर रूपको मलमा ४०% ख) दानादार रूपको मलमा ३०%
६. कणहरूको आकार (Particle size)	धुलो अथवा पाउडर रूपको मल ०.१५-०.२१ मिलिमिटर मेस आकारको चाल्नीबाट पुर्ण रूपमा छिर्न सक्नु पर्दछ ।
७. प्रभावकारीता (Efficiency character)	राइजोवियम (Rhizobium) जिवाणु मलको प्रयोगले सिफारिस गरिएको वालीको जरामा प्रभावकारी गिर्खा (Effective nodule) बनाउन सक्नु पर्दछ । एजोटोब्याक्टर (Azotobactor) तथा एजोस्परिलिएम (Azospirillum) मलको जिवाणुले १ ग्राम सक्कोज उपभोग गरी कम्तीमा १० मिलि ग्राम नाईट्रोजन स्थिरकृत गर्न सक्नु पर्दछ । फोस्फेट सोलुब्लाइजिन्ङ ब्याक्टरिया (Phosphate Solubilizing Bacteria (PSB)) मलको जिवाणुको प्रयोगले कम्तीमा ३० प्रतिशत अघुलनसिल अवस्थाको फस्फोरसलाई घुलनशिल अवस्थामा बदल्न सक्नु पर्दछ । यसलाई ३ मिमि मोटाईको माध्यममा ५ मिमि दुरीसम्म असर गर्ने आधारमा मापन गर्न सकिन्छ । माइकोराइजा (Mycorrhiza) मलको जिवाणुको प्रत्येक ईनोक्लमले परीक्षण गरिएको विरुवाको जरामा ८० ईनफेक्सन विन्दुमा प्रभाव गर्न सक्नु पर्दछ ।

८. लेबल (Label)	लेबल स्पष्ट देखिने र निम्न अनुसारको सुचना सहितको हुनु पर्दछ । क) उत्पादनको नाम तथा ब्राण्ड ख) उत्पादकको नाम, ठेगाना र सम्पर्क नम्बर ग) तौल तथा जीवाणुको संख्या घ) लट अथवा व्याच नम्बर ङ) उत्पादन तथा खपत गरिसक्नुपर्ने मिति च) प्रयोग गर्ने तरिका छ) भण्डारण र ढुवानीका समयमा अपनाउनु पर्ने सावधानी
९. प्याकेजिङ्ग (Packaging)	अपारदर्शी सामग्रीबाट हावा नछिर्ने गरी प्याकेजिङ्ग हुनु पर्दछ ।

ग. गोठे मलको मापदण्ड तथा गुणस्तर

मापदण्ड	गोठे मल
१ जम्मा नाईट्रोजन (N), ड्राई वेट बेसिस (Dry Weight basis)	न्यूनतम १.०%
२ जम्मा फस्फोरस (P ₂ O ₅), ड्राई वेट बेसिस (Dry Weight basis)	न्यूनतम ०.५%
३ जम्मा पोट्यास (K ₂ O), ड्राई वेट बेसिस (Dry Weight basis)	न्यूनतम १.०%
४ प्राङ्गारिक कार्बन (OC), ड्राई वेट बेसिस (Dry Weight basis)	न्यूनतम २०.०%
५ पि.एच. (pH)	६.०-८.०
६ गन्ध	दुर्गन्ध रहित

श्रोत: प्राङ्गारिक तथा जीवाणु मल निर्देशिका, २०७८

१३.५ रासायनिक मल निन्त्रण आदेश, २०५५ (दोस्रो संशोधन सहित) को अनुसूची १ उल्लेखित रासायनिक मलको सिरियल नम्बर र नाम

क्र.सं.	मलको नाम
1	Ammonium Molybdate (NH ₄) ₂ MoO ₇ · 4H ₂ O
2	Ammonium Phosphate Sulphate (20-20-0)
3	Ammonium Phosphate Sulphate Nitrate (20-20-0)
4	Ammonium Sulphate (21-0-0)
5	Borax (Sodium Tetraborate) (Na ₂ B ₄ O ₇ · 10H ₂ O) for soil application
6	Calcium Ammonium Nitrate (25-0-0)
7	Calcium Ammonium Nitrate (26-0-0)
8	Chelated Iron as Fe-EDTA
9	Chelated Zinc as Zn-EDTA
10	Copper Sulphate (CuSO ₄ · 5H ₂ O)
11	Diammonium Phosphate (16-44-0)

12	Diammonium Phosphate (18-46-0)
13	Ferrous Sulphate ($\text{FeSO}_4 \cdot 7\text{H}_2\text{O}$)
14	Manganese Sulphate
15	Mono Ammonium Phosphate (11:52:0)
16	Mono Ammonium Phosphate (12:61:0)
17	N . P . K . (10-26-26)
18	N . P . K . (12-32-16)
19	N . P . K . (20-20-10)
20	Nitro Phosphate (20-20-0)
21	Pottassium Chloride (Muriate of Potash) (0-0-60)
22	Pottassium Chloride (Muriate of Potash) (Granular) (0-0-60)
23	Potassium Sulphate (0-0-50)
24	Single Super Phosphate (S . S . P .) 16% P_2O_5 Granulated
25	Single Super Phosphate (S . S . P .) 16% P_2O_5 Powdered
26	Solubor($\text{Na}_2\text{B}_4\text{O}_7 \cdot 5\text{H}_2\text{O} + \text{Na}_2\text{B}_{10}\text{O}_{16} \cdot 10\text{H}_2\text{O}$) for foliar spray
27	Triple Super Phosphate (T . S . P) 48% P_2O_5
28	Urea (46-0-0)
29	Urea (46-0-0) Granular
30	Urea Ammonium Phosphate (28-28-0)
31	Zinc Heptahydrate ($\text{ZnSO}_4 \cdot 7\text{H}_2\text{O}$)
32	Zinc Sulphate Mono-Hydrate ($\text{ZnSO}_4\text{H}_2\text{O}$)
33	Boronated Single Super Phosphate (S . S . P) 16% P_2O_5 Granulated
34	Calcium Nitrate
35	DAP Fortified with Boron (18:46:0:0 . 3)
36	DAP fortified with Zinc (18:46:0:0 . 5)
37	Magnesium sulphate
38	Mono-Potassium Phosphate (0:52:34) (100% Water soluble)
39	Neem Coated Urea (46-0-0)
40	Nitrophosphate with Potash Fortified with Boron (15:15:15:0 . 2B)
41	NPK 15-15-15
42	NPK 19-19-19 (100% Water soluble)
43	Potassium Nitrate (13:0:45) (100% Water soluble)
44	Rock Phosphate Powdered
45	Rock Phosphate mixed
46	SSP fortified with Zinc
47	Sulphur (90% Granular)
48	Urea Briquets (46:0:0)
49	Zincated Urea
50	गहुँ मल बेसल NPK mixed fertilizer Fortified with Boron (10:20:10:0 . 2)

51	धान मल बेसल NPK mixed fertilizer Fortified with Zinc (20:20:20:1 . 0)
52	मकै मल बेसल NPK mixed fertilizer Fortified with Boron (10:20:20:0 . 3)
53	Nano urea (Liquid) fertilizer (Total Nitrogen 1-5%)

१३.१० नेपाल सरकारबाट अनुदान प्राप्त मलको विक्री मूल्य (मिति २०८०/०४/०१ देखी लागु भएको)

सि.नं.	आयात विन्दु	विक्री कार्यालयहरू	यूरिया रु. प्रति के.जी.	डिएपी रु प्रति के.जी.	पोटास रु प्रति के.जी.	यूरिया रु प्रति वोरा	डिएपी रु प्रति वोरा	पोटास रु प्रति वोरा
१	विराटनगर	विराटनगर	१५	४४	३२	७५०	२२००	१६००
२		धनकुटा	१७ . ४	४६ . ४	३४ . ४	८६८ . ५	२३१८ . ५	१७१८ . ५
३		इटहरी	१५ . ८	४४ . ८	३२ . ८	७८८	२२३८ . ०	१६३८ . ०
४		इलाम	१८ . ४	४७ . ४	३५ . ४	९२१ . ५	२३७१ . ५	१७७१ . ५
५		वितार्तामोड	१६ . २	४५ . २	३३ . २	८०८ . ५	२२५८ . ५	१६५८ . ५
६		उदयपुर	१६ . ७	४५ . ७	३३ . ७	८३३ . ०	२२८३ . ०	१६८३ . ०
७		लहान	१६ . ५	४५ . ५	३३ . ५	८२२ . ५	२२७२ . ५	१६७२ . ५
८		राजविराज	१६ . ३	४५ . ३	३३ . ३	८१७ . ०	२२६७ . ०	१६६७ . ०
९	विरगञ्ज	विरगञ्ज	१५ . ९८	४४ . ०	३२ . ०	७५०	२२००	१६००
१०		जनकपुर	१७	४६	३४	८५० . ५	२३०० . ५	१७०० . ५
११		चन्द्रनिगाहपुर	१६ . २	४५ . २	३३ . २	८०९ . ५	२५५९ . ५	१६५९ . ५
१२		गौर	१६ . ३	४५ . ३	३३ . ३	८१५ . ०	२२६५ . ०	१६६५ . ०
१३		नवलपुर	१६ . ५	४५ . ५	३३ . ५	८२६ . ५	२२७६ . ५	१६७६ . ५
१४		मलगांवा	१६ . ७	४५ . ७	३३ . ७	८३६ . ५	२२८६ . ५	१६८६ . ५
१५		ढल्केवर	१६ . ८	४५ . ८	३३ . ८	८३९ . ५	२२८९ . ५	१६८९ . ५
१६		कलैया	१५ . ७	४४ . ७	३२ . ७	७८२ . ५	२२३२ . ५	१६३२ . ५
१७		हेटौडा	१६ . १	४५ . १	३३ . १	८०५ . ०	२२५५ . ०	१६५५ . ०
१८		काठमाण्डौ	१८ . ६	४७ . ६	३५ . ६	९२८ . ६	२३७८ . ०	१७७८ . ०
१९		धुलीखेल	१८ . ७	४७ . ७	३५ . ७	९३३ . ५	२३८३ . ५	१७८३ . ५
२०		त्रिसुली	१८ . २	४७ . २	३५ . २	९०७ . ५	२३५७ . ५	१७५७ . ५
२१		भरतपुर	१६ . ९	४५ . ९	३३ . ९	८४७ . ०	२२९७ . ०	१६९७ . ०
२२		गजुरी	१७ . ७	४६ . ७	३४ . ७	८८७ . ०	२३३७ . ०	१७३७ . ०

२३		सिन्धुली	१७ . १	४६ . १	३४ . १	८५४ . ५	२३०४ . ५	१७०४ . ५
२४		पोखरा	१८ . २	४७ . २	३५ . २	९०८ . ५	२३५८ . ५	१७५८ . ५
२५		वाग्लुङ्ग	१८ . ८	४७ . ८	३५ . ८	९४२ . ०	२३९२ . ०	१७९२ . ०
२६		पर्वत	१८ . ८	४७ . ८	३५ . ८	९३९ . ०	२३८९ . ०	१७८९ . ०
२७		दमौली	१७ . ६	४६ . ६	३४ . ६	८८१ . ५	२३३१ . ५	१७३१ . ५
२८		भैरहवा	१५ . ०	४४ . ०	३२ . ०	७५० . ०	२२०० . ०	१६०० . ०
२९		स्याङ्गजा	१८ . २	४७ . २	३५ . २	९०८ . ५	२३५८ . ५	१७५८ . ५
३०		कावासोती	१६ . ९	४५ . ९	३३ . ९	८४५ . ०	२२९५ . ०	१६९५ . ०
३१		लमही	१७ . ०	४६ . ०	३४ . ०	८४९ . ५	२२९९ . ५	१६९९ . ५
३२	भैरहवा	घोराही	१७ . ३	४६ . ३	३४ . ३	८६६ . ५	२३१६ . ५	१७१६ . ५
३३		तुल्सीपुर	१७ . ६	४६ . ६	३४ . ६	८७७ . ५	२३२७ . ५	१७२७ . ५
३४		सल्यान	१९ . २	४८ . २	३६ . २	९५८ . ५	२४०८ . ५	१८०८ . ५
३५		नेपालगञ्ज	१७ . ७	४६ . ७	३४ . ७	८८४ . ०	२३३४ . ०	१७३४ . ०
३६		पाल्पा	१६ . ९	४५ . ९	३३ . ९	८४३ . ५	२२९३ . ५	१६९३ . ५
३७		तौलिहवा	१६ . १	४५ . १	३३ . १	८०४ . ०	२२५४ . ०	१६५४ . ०
३८		वहादुरगञ्ज	१६ . ३	४५ . ३	३३ . ३	८१२ . ५	२२६२ . ५	१६६२ . ५
३९		परासी	१५ . ९	४४ . ९	३२ . ९	७९४ . ०	२२४४ . ०	१६४४ . ०
४०		गुलरिया	१७ . ९	४६ . ९	३४ . ९	८९४ . ५	२३४४ . ५	१७४४ . ५
४१	भैरहवा	सुर्खेत	१८ . ७	४७ . ७	३५ . ७	९३३ . ५	२३८३ . ५	१७८३ . ५
४२		धनगढी	१८ . ७	४७ . ७	३५ . ७	९३६ . ५	२३८६ . ५	१७८६ . ५
४३		महेन्द्रनगर	१८ . ९	४७ . ९	३५ . ९	९४४ . ०	२३९४ . ०	१७९४ . ०
४४		डोटी	२२ . ६	५१ . ६	३९ . ६	११२७ . ५	२५७७ . ५	१९७७ . ५

श्रोत: कृषि तथा पशुपन्ध्री विकास मन्त्रालय, २०८०

१४. तरकारी खेती सम्बन्धी विवरण
१४.१ तरकारी खेती प्रविधि तालिका

क्र.स	बाली	जात	बेता सौल समय			मलखाद के.जी./रो.			वेना लगाउने दूरी (से.मी.)		बीउ/बेता रोपनी (ग्राम वा संख्या)
			उच्य पहाड	मध्य पहाड	तराई /बेसी	कम्पोस्ट	यूरीया	डि.ए.पी	इयाङ्ग x इयाङ्ग	बोट x बोट	
१	काउली खुला सीचति अगौटे जात	सलाही दिपाली	चैत-असार	चैत-वैशाख (जेठ-असार)	असार -श्रावण (भादौ -असोज)	१५००	१०	६	४५	४५	२५०० बेता (३०-४० ग्राम)
	काउली खुला सिञ्चित मध्य मौसमी जात	काठमाण्डौ स्थानीय खुमल ज्यापु	माघ -श्रावण	साउन-भाद्र	भाद्र-असोज	१५००	१०	६	६०	४५	१८०० बेता (३० ग्राम)
	काउली खुला सीचति पछौटे जात	डोल्पा स्नोवल १६	माघ-वैशाख	असोज-मांसिर	असोज-मांसिर	१५००	१०	६	६०	४५	१८०० बेता (३० ग्राम)
	काउली हाईब्रीड (अगौटे जात)	सिल्भर कप ६०, सिल्भर मुन ६०, अन्ना कप, एन एस ६०, डमी, नेपा ६०, रेमी, स्नो वेभ, जुली, बर्षा हवाइट फ्लास, हवाइट कप-अगौटे जात)		जेठ-भाद्र अन्तिम		२०००	१०	६	४५	४५	(१५ ग्राम)

	काउली हाईब्रीड (मध्य मौसमी जात)	एन.एस.१०६, रेनी, यमुकी, स्तो बस्ट, स्तो काउन, स्तो मिस्टिक, स्तो ग्रेस, स्तो डोम, ह्वाइट किड, ह्वाइट क्लाउड, ह्वाइट डायमण्ड, निम्पु, फुजिएमा, गिरिजा, विस्टलर स्तो डोम		मध्य श्रावण- भाद्र		२०००	१०	५	७५	६०	४५	१५ ग्राम (१४०० विरुवा)	१५ ग्राम (१५० विरुवा)
	काउली हाईब्रीड (पछौटे जात)	एन एस १०, अल्ला १०, ह्वाइट फ्लायस, मिल्कीवे, क्यान्डीड चार्म, यकोन, स्तो मुन, सुपर ह्वाइट टप, बेबी २, एन २२, ह्वाइट मुन, नेपा ह्वाइट	असोज- फाल्गुन	२०००	१०	५	७५	५	७५	७५	७५	७५	७५
२	काँक्रो	न एस ४०४, एन एस ४०८, नेपा टसुी, नेपा टसुी १०३, डयाडी २२३१, लक्की स्टार, डाइनेष्टी, बेली, म्याजेष्टी	जेठ-श्रावण	पौष-माघ/ असोज- मंसिर	१५००	७	२	५	७५	७५	७५	७५	७५
		कृश्ले, कोपिला, कर्मा, गौरी ७५७, इन्जा १७७, कानेका, एन ओ-१२९, एल ३३३	-	पौष-माघ/ असोज- मंसिर					७५	७५	७५	७५	७५
		चादनी, सिमरन, हिमाल, संजय, सिता ८८८	-	फाल्गुन-जेठ/ श्रावण-असोज									” ”

		सलाही आर्केल	चैत्र-वैशाख																	२००० ग्राम
		सिक्किम स्थानिय	चैत्र-वैशाख																	१५०० ग्राम
४	खुर्साती (पीरो)	ज्वाला, कर्मा ७७७, अन्ना ३, बिग मामा ३, ओमेगा, सुपर तारा, मार्शल	चैत्र-वैशाख	माघ-फाल्गुन	भाद्र-असोज	१५००	५	५	५	५	५	५	५	५	५	५	५	५	५	४००० बेर्ना ३० ग्राम
		कर्मा ७४७, नेपा हट एन एस १७०१, एन एस ११०१, गोली, आकास, प्रिमियम	-	माघ-फाल्गुन	भाद्र-असोज	१५००	५	५	५	५	५	५	५	५	५	५	५	५	५	" " "
		फायर क्याम्प, हट सट			भाद्र-असोज	१५००	५	५	५	५	५	५	५	५	५	५	५	५	५	" " "
५	गाँजर	न्यू कुरोदा, नटिस फोर्ट	जेठ-साउन	भाद्र-मंसिर	असोज-कार्तिक	१५००	५	५	५	५	५	५	५	५	५	५	५	५	५	३०० ग्राम
		नेपा डिम, सिसमा, कुरोदा मार्क	-																	
६	गोलभेडा अलोजात	डालिला, सुजना, गौरव ५५५,	चैत्र-जेठ	फाल्गुन-भाद्र	भाद्र-कार्तिक	१५००	१०	९	४	७	४	४	४	४	४	४	४	४	४	५-७ ग्राम
		सूर्य १११																		
		एन.सि.एल.१	चैत्र-जेठ																	
		रोमा	वैशाख-जेठ	फाल्गुन-श्रावण	भाद्र-माघ	२०००	१०	१०	७-५	७	४	४	४	४	४	४	४	४	४	५-१० ग्राम
		माकिस्		जेठ-श्रावण		२०००	१०	१०	७-५	७	४	४	४	४	४	४	४	४	४	५-१० ग्राम
		एन एस ८१५		फाल्गुन-वैसाख		२०००	१०	१०	७-५	७	४	४	४	४	४	४	४	४	४	५-१० ग्राम

		पुसा रुबी		फाल्गुन- श्रावण	भाद्र-माघ	२०००	१०	१०	७-५	७५	७५	५-१० ग्राम
	गोलभेडा मध्यम अग्लो जात	मनप्रेक्स, अमिता		फाल्गुन- जेठ श्रावण		२०००	१०	१०	७-५	७५	४५	५-१० ग्राम
		अमरुता, अभिलाष, अभिरल, रेड कभर, रेड म्लोरी		फाल्गुन-चैत्र		२०००	१०	१०	७-५	७५	७५	५-१० ग्राम
		खुमल गोलभेडा हाइब्रिड-२, खुमल गोलभेडा हाइब्रिड-३		फाल्गुन-जेठ	फाल्गुन-चैत्र	२०००	१०	१०	७-५	७५	७५	५-१० ग्राम
७	ग्याँठ गोपी	नेपा बल		साउन- फाल्गुन	असोज-पौष	१५००	५	३	२-५	२०	२०	४० ग्राम
		सम्राट		साउन- फाल्गुन		१५००	५	३	२-५	२०	२०	४० ग्राम
८	धिरौला	कास्तिपुरे		फाल्गुन-जेठ		५००	२	१	१	३००	३००	१०० ग्राम (१२५ विरुवा)
		न्यु नारायणी, गीता, एन एस ४४५, एन एस ४४१		फाल्गुन-जेठ	माघ-जेठ	५००	२	१	१	२००	२००	१०० ग्राम (१२५ विरुवा)
		सरिता, सित्यु			माघ-जेठ	५००	२	१	१			
९	चम्पुर	ठिमी चम्पुर		भाद्र-माघ	असोज-मंसिर	६००	४	२	२	२०	२३	५००-१०००
१०	चुकंदर	मथुर		भाद्र-असोज	असाज-कार्तिक	१०००	६	४	२	४५	१०	२०० ग्राम
११	जिरीको साग	गिन स्यान, गिन वेम	जेठ -श्रावण	श्रावण- फाल्गुन	असोज-कार्तिक	६००	६	४	२	४५	३०	३० ग्राम
१२	तरबुजा	लक्ष्मी ७४७, लक्ष्मी ७६७, मस्ताना			पौष-फाल्गुन	५००	३	२	२	२००	१००	१२५ ग्राम

१३	तितकरेला	हरियो करेला, चन्दा, एन एस ४५४, एन एस १०२४, एन एस ४२४, केशव ७७७, हरित, माया		फाल्गुन-चैत्र	माघ-जेठ	१५००	१०	६	३	१५०	१००	१०० ग्राम (१२५ विरवा)
		लक्ष्म ५२५, पिपल, कोमल, समृद्धि, पाली	वैशाख-जेठ	फाल्गुन-चैत्र	माघ-जेठ	१५००	१०	६	३	१५०	१००	१०० ग्राम (१२५ विरवा)
		रमन, हीरा, सि जी ०१, सि जी ०२			माघ-जेठ	१५००	१०	६	३	१५०	१००	१०० ग्राम (१२५ विरवा)
१४	पालुंगो	पाटने, हरिपते	वैशाख-श्रावण	भाद्र-माघ	आश्विन-कार्तिक	१०००	६	४	२	२०	२-३	५००-१००० ग्राम
		डब्लुकिङ्ग, एसिया डोडबो, एसिया बोल डोड	वैशाख-श्रावण	भाद्र-माघ	आश्विन-कार्तिक	१०००	६	४	२	२०	२-३	५००-१००० "
१५	प्याज	रेड क्रियोल, सुपेरम्, टि आई १७२, भेन्स, विन्टर सिल्वर	फाल्गुन-चैत्र	भाद्र-कार्तिक	कार्तिक-मंसिर	१५००	१२	९	४	१५	१०	५०० ग्राम
		नासिक ५३		पौष-माघ	मंसिर -पुष	१५००	१२	९	४	१५	१०	५०० "
		वैतडी स्थानिय प्याज		असोज-पौष		१५००	१२	९	४	१५	१०	५०० "
१६	फर्सी (स्ववास)	असारे फर्सी	वैशाख-जेठ	पौष-माघ	मंसिर -पुष	१५००	१२	९	३	१००	१००	१०० ग्राम
		ग्रे जुक्रिनी	वैशाख-जेठ	फाल्गुन-चैत्र	माघ-जेठ	१५००	१२	९	३	१००	१००	१०० ग्राम
		सुपर स्ववास बल		फाल्गुन-चैत्र		१५००	१२	९	३	२००	२००	१०० ग्राम
		लडू ग्रीन, हानी डेजेंट, सोन्डो मि, टुनू ग्रिन, अन्ना १०१, अन्ना २०२, अन्ना ३०३	जेठ-श्रावण	माघ-भाद्र	माघ-जेठ	१५००	१२	९	३	२००	१००	१०० ग्राम

		सती हाउस			माघ-भाद्र	माघ-जेठ	१५००	१२	१	३	१०	१०	१०० ग्राम
		डेभिन्न्, स्टार व आई जुकनी			माघ-भाद्र	माघ-जेठ	१५००	१२	१	३	१०	१०	१०० ग्राम
१७	वकुल्ला	स्थानीय	चैत्र-वैशाख		भाद्र-असोज	असोज-कार्तिक	६००	२	२	४	६०	३०	३००० ग्राम
	बन्दा	सुपर ग्रिन, रेवर बल, ग्रीन कारोनेट, नेपा स्टार, टी ६२१, रुबी किङ्ग, समर क्रस, ग्रिन हिरो, नेपा म्याजिक, वानस, गोल्डेन बल, क्षितिज, सृषी ग्रीन हट, वाई आर होनाम	फाल्गुन-वैशाख		श्रावण-भाद्र	भाद्र-असोज	१०००	१२	१	४	६०	४५	१६०० केर्ता (२५ ग्राम)
१८					चैत्र-असोज		१०००	१२	१	४	४५	३०	३००० (२५ ग्राम)
		वण्डर बल, ग्रीन चार्लेजर			चैत्र-असोज	मंसिर-माघ	१०००	१२	१	४	६०	४५	१६००, (२५ ग्राम)
		कोपन हेगनमार्केट, ग्रिन टप, एन एस आर, के एफ ६५, एन ७६६, एसिया एक्रोस, फुटोस्की											
		मालिनियम १११, सौर्या, नेपा राउण्ड				असोज-कार्तिक	१०००	१२	१	४	४०	४०	३००० (१५ ग्राम)
	बोडी	खुमल तने, सलाही तने, कर्मा रिटकलेस, सिला ४६४			माघ-फाल्गुन	भाद्र-असोज	६००	४	६	२	१२०	३०	२००० ग्राम
१९					आषाढ-भदौ	असोज-मंसिर	६००	४	६	२	७०	७०	१००० ग्राम
		चन्द्रा ०४१			आषाढ-भदौ	असोज-मंसिर	६००	४	६	२	७०	७०	१००० ग्राम
		एन ओ ३२४	साउन-भाद्र		आषाढ-भदौ	असोज-मंसिर	६००	४	६	२	७०	७०	१००० ग्राम

		ग्रेटवाल ०२, ग्रेटवाल ०३	साउन-भाद्र	आषाढ-भदौ	असोज-मंसिर	६००	४	६	२	३०	३०	१५०० ग्राम
२०	ब्रोकाउली	प्रिमियम कृप	जेठ-श्रावण	श्रावण-माघ	असोज-कार्तिक	५००	१९	९	४	४५	६०	५-१० "
		श्रीन पिया	फागुन-वैशाख	भाद्र-असोज	भाद्र-असोज	५००	१९	९	४	४५	३०	५-१० "
		एभरेस्ट गिन, किङ्ग डोम, अर्ची यू, नोक गक		श्रावण-माघ	असोज-कार्तिक	५००	१९	९	४	४५	६०	५-१० "
		साकुरा, सेन्ताडरो	जेठ-श्रावण	श्रावण-कार्तिक	असोज-कार्तिक	५००	१९	९	४	४५	३०	५-१० "
२१	भण्टा	नुर्कि, मायालु ५५५, आशा		चैत्र-आषाढ	असोज-कार्तिक	१०००	१०	९	४	४५	६०	१८००-२००० बेर्ना (३० ग्राम)
		एन.एम. ७९७, अर्का केशव		चैत्र-आषाढ (नदि किनारा हरमा मात्र)	असोज-	१०००	१०	९	४	६०	६०	१४००-१६०० बेर्ना (३० ग्राम)
		रुनाको	जेठ-श्रावण	चैत्र-आषाढ	असोज-कार्तिक	१०००	१०	९	४	६०	६०	१४००-१६००, (३० ग्राम)
		साम्ली			असोज-कार्तिक	१०००	१०	९	४	६०	४५	१८००-२०००, (३० ग्राम)
२२	भेडे खुसानी	क्यालिफोनिया वण्डर	जेठ-श्रावण	फाल्गुन-चैत	असोज-कार्तिक	१५००	१०	५	५	६०	४५	२००० बेर्ना (२५-३० ग्राम)
		एन.एम. ६३२, सागर		फाल्गुन-भाद्र	असोज-कार्तिक	१५००	१०	५	५	६०	४५	२००० बेर्ना

२३	मूला	हवाईट नेक		भाद्र-असोज	भाद्र-कार्तिक	१०००	१०	९	३	२०	२०	४०००-५००० ग्राम
		मिनो अर्ली, अल सिजन हवाईट, मिनो अर्ली लंग हवाईट	जेट-साउन	श्रावण-कार्तिक	भाद्र-कार्तिक	१०००	१०	९	३	२०	२०	४०००-५००० ग्राम
		प्युठाने रातो, वि एन ४२९		जेट-असोज		१०००	१०	९	३	२०	२०	४०००-५००० ग्राम
		टोकीनासी, धनकुटे		जेट-फाल्गुन (११०० देखी १७०० मि सम्म)		१०००	१०	९	३	२०	२०	४०००-५००० ग्राम
		४० दिने, बाई आर हवाईट स्प्रिंग, प्रिन बो, ट्रिपिकल क्रस, प्रिन नेक, रकी ४५		कार्तिक- फाल्गुन	फाल्गुन-चैत्र	१०००	१०	९	३	२०	२०	४०००-५००० ग्राम
		ग्रीन नेक, प्रिन बो	जेट-साउन	कार्तिक- फाल्गुन	फाल्गुन-चैत्र	१०००	१०	९	३	२०	२०	४०००-५००० ग्राम
२४	मेथी	स्थानीय	फाल्गुन-वैशाख	भाद्र-मंसिर	असोज-मंसिर	६००	६	४	२	३०	२(३)	५००-१००० ”
		कसुरी	फाल्गुन-वैशाख	भाद्र-मंसिर	असोज-मंसिर	६००	६	४	२	३०	२(३)	५००-१००० ”
२५	रामतीरिया	पार्वती	वैशाख-जेट	फाल्गुन-भदौ	माघ-जेट	६००	६	४	२	५०	३०	५००-१००० ”
		अर्का अनामीका	वैशाख-जेट	फाल्गुन -भदौ	माघ-जेट	६००	६	४	२	५०	३०	५००-१००० ”
		जया			माघ-जेट	६००	६	४	२	५०	३०	५००-१००० ”

२६	रायो	खुमल चौडापात	फाल्गुन-वैशाख	भाद्र-मंसिर	असोज-मंसिर	१०००	१०	९	४	४५	३०	१० ग्राम
		ताङ्गबुवा	जेठ-असार	श्रावण-जेठ	असोज-मंसिर	१०००	१०	९	४	५०	५०	१० ग्राम
		मार्फा चौडापात, खुमल रातोपात	फाल्गुन-वैशाख	भाद्र-मंसिर		१०००	१०	९	४	४५	३०	१० ग्राम
		ताङ्गबुवा रायो	-	भाद्र-मंसिर (११०० देखी १७०० मि सम्म)		१०००	१०	९	४	४५	३०	१० ग्राम
		गुजमुञ्जे रायो, डुडे रायो		भाद्र-मंसिर (१५०० देखी १८०० मि सम्म)		१०००	१०	९	४	४५	३०	१० ग्राम
		मनकामना रायो		भाद्र-मंसिर (८०० देखी १६०० मि सम्म)		१०००	१०	९	४	४५	३०	१० ग्राम
		माइक जाइन्ट, रेड जाइन्ट		भाद्र-मंसिर		१०००	१०	९	४	४५	३०	१० ग्राम
२७	लसुन	स्थानीय	वैशाख-जेठ	श्रावण-माघ	असोज-कार्तिक	१५००	१२	१२	४	१५	१५	२५०००
२८	लौका	एन.एस. ४२१, कावेरी, एन एस ४४३		फाल्गुन-असार	पुष-जेठ	१५००	२	१	१	२००	२००	१०० ग्राम १२५ विस्वा
		अनमोल	वैशाख-जेठ	फाल्गुन-चैत्र	माघ-जेठ	१५००	२	१	१	२००	२००	"
२९	सलगाम	पर्पल टप	जेठ-साउन	श्रावण-फाल्गुन	असोज-मंसिर	१०००	४	६	३	३०	३०	१०० ग्राम
		फुयुनासो		श्रावण-फाल्गुन		१०००	४	६	३	३०	३०	१०० ग्राम

३०	घिउ सिमी	काठमाण्डौ रातो	चैत्र-वैशाख	श्रावण-फाल्गुन माघ-फाल्गुन	असोज-मंसिर भाद्र-असोज	१००० ६००	४ ४	६ ६	३ ३	३० १२०	२० ५०	१०० ग्राम ५००-१००० ग्राम
		भारों सिमी		साउन	भाद्र-असोज	६००	४	६	३	१२०	५०	२००० ग्राम
		खैरो घिउ सिमि		माघ-फागुन	भाद्र-असोज	६००	४	६	३	१२०	५०	५००-१००० ग्राम
		चौमासे	चैत्र-वैशाख	साउन	भाद्र-असोज	६००	४	६	३	१२०	५०	५००-१००० ग्राम
		मन्दिर		फाल्गुन-श्रावण	असोज-मंसिर	६००	४	६	३	४५	३०	२००० "
३१	स्वीसचाई	सुसागा	फाल्गुन-जेठ	श्रावण-माघ	असोज-मंसिर	८००	१०	६	३	४५	३०	१० "
३२	सखरखण्ड	स्थानीय	जेठ-असार	जेठ-भद्र	कालिक-मंसिर	१०००	१०	६	२	४५	४५	२००० कटिङ्ग
		जापानीज रातो	जेठ-असार	जेठ-भद्र	असोज-मंसिर	१०००	१०	६	२	४५	४५	२००० कटिङ्ग
३३	कुरिलो	मेरे वासिस्टन ५००	जेठ-श्रावण	फाल्गुन-भद्र		१०००	१२	९	३	१००	६०	८०० बोट
३४	तरकारी भटमास	तरकारी भटमास १		माघ-श्रावण	असोज-कालिक	६००	६	६	३	३०	३०	१ के.जि.
३५	पाकचोइ साग	चोको, टेस्टी ग्रीन	फाल्गुन-वशाख	भाद्र-मंसिर	असोज-मंसिर	१०००	१०	९	४	३०	३०	२० ग्राम
३६	सिमि	लङ्ग गिन विन, सेमी लाइट लङ्ग, पहेलो सिमि		वैशाख-जेठ		६००	४	६	३	१२०	५०	५००-१००० ग्राम
३७	लट्टे	रामेछाप हरियो सिमि		अशोज-मंसिर	चैत्र-वैशाख	१०००	१०	९	४	४५	३०	१० ग्राम
		लालमासे		असोज-मंसिर		१०००	१०	९	४	४५	३०	१० ग्राम
३८	चिचिण्डा	कर्णाली		फागुन-चैत्र	माघ-फागुन	१०००	२	१	१	३००	३००	१०० ग्राम (१२५ विरुवा)

३९	पारसले	पारसले प्रिन कारपेट	श्रावण-माघ	असोज-मशिर	८००	१०	६	३	४५	३०	१० ग्राम
४०	धनियाँ	लोटस, अमेकिन लड्डू स्ट्र्यान्डिङ्ग, रामसेस	भाद्र-अशोज	माघ-फागुन	९००	१२	६	३	४५	५	२५ ग्राम
४१	पाटे धिरौला	सुरभी, एक्स एम एल एन ओ ४६५ ट्यु ब्यु ५०१, एन एस ४०१	भाद्र-असोज फागुन-जेठ	माघ-फागुन जेठ-असार	८००	१२	६	३	४५	५	२५ ग्राम
				माघ-जेठ	५००	२	१	१	२००	२००	१०० ग्राम

१४.२ आलु खेती प्रविधी तालिका

क्र.स.	जात	रोप्ने समय/सिफारिस क्षेत्र			मलखाद्य के.जी./रोपनी				वाली तयार हुन लाग्ने दिन	उत्पादन मे.टन/रोपनी		
		उच्च पहाड	मध्य पहाड	तराई, भित्री मधेश, वैसी र खोच	कम्पोष्ट	डि.ए.पी.	युरिया	स्युरेट अफ पोटास				
१	कृषि ज्योती	असार-श्रावण (कम पानी पर्ने क्षेत्र)	माघ-चैत्र (वर्षे) असोज-कार्तिक (हिउदे)	असार-मसिर	१५००	११	७	७	७	७०x२५	१००-१२०	१-१.२५
२	कृषि सिन्दुरी		कार्तिक-पुस	असोज-मसिर	१५००	११	७	७	७	७०x२५	११०-१३०	१.२५-१.५
३	डिजिरे	माघ-फागुन (वर्षे वाली)	भाद्र-असोज	असोज-कार्तिक	१५००	११	७	७	७	७०x२५	७०-९०	०.७५-१.०
४	जनकदेव	असार/श्रावण	जेष्ठ/असार	असोज-कार्तिक	१५००	११	७	७	७	७०x२५	१००-१२०	१.२५-१.५
५	खुमलसेतो-१	फागुन/चैत्र	जेठ/असार	असोज/कार्तिक	१५००	११	७	७	७	७०x२५	१००-१२०	१.२५-१.५
६	खुमलगतो -२		असोज/कार्तिक	असोज-मसिर	१५००	११	७	७	७	७०x२५	१००-१२०	१.२५-१.५

७	खुमलक्ष्मी	असार/श्रावण फाल्गुन/चैत्र	जेठ/असार पौष/माघ	असोज-मंसिर	१५००	११	७	५	७५-१००	७०x२५	१००-१२०	१-१.२५
८	आई.पी.वाई. ८			असोज-मंसिर	१५००	११	७	५	७५-१००	७०x२५	१००-१२०	१.२५- १.५
९	खुमल उज्वल	फाल्गुन/चैत्र	पौष/माघ		१५००	११	७	५	७५-१००	७०x२५	१००-१२०	१-१.२५
१०	खुमल उपहार		पौष/माघ	असोज-मंसिर	१५००	११	७	५	७५-१००	७०x२५	१००-१२०	१-१.२५
११	खुमल विकास	फाल्गुन/चैत्र	पौष/माघ		१५००	११	७	५	७५-१००	७०x२५	१००-११०	१-१.२५
१२	कार्डिनल		पौष/माघ	असोज-मंसिर	१५००	११	७	५	७५-१००	७०x२५	१००-१२०	१-१.२५
१३	रोजिता	फाल्गुन/चैत्र			१५००	११	७	५	७५-१००	७०x२५	१००-१२०	१.२५- १.५
१४	एम एस ४२३		पौष/माघ	असोज-मंसिर	१५००	११	७	५	७५-१००	७०x२५	११०-१२०	१.२५- १.५

(TPS) बीयाँ बाट सिडलिंग ट्यूबर उत्पादन

क्र.सं.	बाली	जात	रोजे समय/सिफारिस क्षेत्र			मलखाद के.जी./रोपनी			बीयाँ दर ग्राम/ वर्ग मिटर	लगाउने दूरी (से.मी.)	बाली तयार हुन लाग्ने दिन	उत्पादन मे.ट उच्च पहाड मध्य पहाड / रोपनी
			उच्च पहाड	मध्य पहाड	तराई, भित्री मधेश, बैसी र खोच	कम्पोस्ट	ड.ए.पी	यूरिया				
१	आलु	टी.पी.एस. १, टी.पी.एस. २	फाल्गुन/चैत्र	पौष/माघ	असोज-मंसिर	२५००	१७	१२	१७	०.२०	१००- ११०	४.५

(TPS) आलुको बीयाँ बाट सिडलिंग ट्युबरबाट खाथल आलु उत्पादन

क्र.सं.	बाली	जात	रोजे समय/सिफारिस क्षेत्र		मलखाद के.जी./रोपनी			बीयाँ दर (के.जि/ रोपनी)	लगाउने दूरी (से.मी.)	सिडलिंग ट्युबर हुन तयार हुन लाग्ने दिन	उत्पादन के.जी. / बर्ग मिटर
			उच्च पहाड	मध्य पहाड	तराई, भित्री मधेस, बैसी र खाद्य	कम्पोष्ट ड.ए.पी	यूरिया				
१	आलु	टी.पी.एस. १, टी.पी.एस. २	फाल्गुन/चैत्र	पौष/माघ	असोज-मांसिर	१५००- २०००	११	७	५	१००- ११०	१.२५-१.५

(TPS) आलुको बीयाँ बाट खाथल आलु खेती (बिर्ना सारेर)

क्र.सं.	बाली	जात	रोजे समय/सिफारिस क्षेत्र		मलखाद के.जी./रोपनी			बीयाँ दर (ग्राम)	लगाउने दूरी (से.मी.)	सिडलिंग ट्युबर हुन तयार हुन लाग्ने दिन	उत्पादन के.जी. / बर्ग मिटर
			उच्च पहाड	मध्य पहाड	तराई, भित्री मधेस, बैसी र खाद्य	कम्पोष्ट ड.ए.पी	यूरिया				
१	आलु	टी.पी.एस. १, टी.पी.एस. २	फाल्गुन/चैत्र	पौष/माघ	असोज-मांसिर	१५००- २०००	११	७	५	१००- ११०	१-१.५

१४.३ मसला वाली उत्पादन प्रविधि तालिका

क्र.सं.	बाली	जात	लगाउने समय			मसखाद				लगाउने दूरी		बाली तयार हुन लाग्ने अवधी	उत्पादन (के.जी./ रोपनी)	कैफियत
			उच्च पहाड	मध्य पहाड	तराई	कम्पोस्ट (के.जि. रोपनी)	ना. (के.जी./ रोपनी)	फ. (के.जी./ रोपनी)	पो. (के.जी./ रोपनी)	बाट देखि बाट	लाईन देखि लाईन			
१	अलैची	रामसाई	जेठ - श्रावण	जेठ - श्रावण	असाोज-मंसिर	२०००-२५००	५	३	३	१.२-१.५ मि	१.२-१.५ मि	६६७-१०४१ वेर्ना	३०-४० (सुख्खा)	३ वेर्ना/ खाडल
		गोलसाई	"	"	"	"	"	"	"	१.२-१.५ मि	१.२-१.५ मि	६६७-१०४१ वेर्ना	३०-४० (सुख्खा)	" "
		डम्बरसाई	"	"	"	"	"	"	"	१.२-१.५ मि	१.२-१.५ मि	६६७-१०४१ वेर्ना	३०-४० (सुख्खा)	" "
		भर्लागे	जेठ - श्रावण	"	"	"	"	"	"	१.२-१.५ मि	१.२-१.५ मि	६६७-१०४१ वेर्ना	३०-४० (सुख्खा)	" "
		जिर्मले	जेठ - श्रावण	"	"	"	"	"	"	१.२-१.५ मि	१.२-१.५ मि	६६७-१०४१ वेर्ना	३०-४० (सुख्खा)	" "
२	अडुवा	कपुरकोट	फाल्गुन-चैत्र	फाल्गुन-चैत्र	फाल्गुन-चैत्र	६०-७०	४	२.५	२.५	३०से.मि	३०से.मि	२२५-३०० के.जी	१०००-१५०० (उन्मोचित जात)	
		अडुवा-१,												
		कपुरकोट												

१४.४ पोष्ट हार्भेष्ट

ताजा कृषि उपजहरूको भण्डारणको मापदण्ड तथा उपजलाई सुरक्षित राख्न सकिने अवधि

बजारको माग बमोजिमको परिपक्व अवस्थामा लिइएको वाली खाँदा स्वादिलो हुने, तरकारी तथा फलफूलहरूलाई बारीबाट भखरै टिपेको जस्तो ताजा अवस्थामा राखी भण्डारण अवधि लम्ब्याउँदा हतारमा सस्तोमा बेच्नुपर्ने बाध्यता नपर्ने; बजारको माग बमोजिमको परिपक्व अवस्थामा लिइएको वाली खाँदा स्वादिलो हुने, बिक्री गर्ने अवधि बढाउन सकिने, रुप, स्वाद र वास्ना कायम रहने; उपजको गुणस्तरमा विश्वसनीयता बढ्ने; आकर्षक हुने भएकाले स्तरीय उत्पादनलाई सेलार, रष्टिक, शून्यशक्ति वा कोल्डस्टोरमा राखी वालीको बजारीकरण अवधि बढाउन आवश्यक सर्तहरू तल दिइएका छन्:

क्र.स.	वालीको नाम	भण्डारण गर्ने उपयुक्त तापक्रम (डि.से.)	उपयुक्त आद्रता (प्रतिशत)	बरफ वल्ने तापक्रम, Freezing point (डि.से.)	अनुमानित भण्डारण अवधि
१	साग	०	९०-९५		७-१४ दिन
२	हरियो केराउ	० . १	९०-९८	-० . ६	१-२ हप्ता
३	टाटे सिमि	०	९०-९५		१-२ हप्ता
४	गाजर	०	९८-१००	-१ . ४	६-८ महिना
५	भेडे खुर्सानी	७-१०	९५-९८	-० . ७	२-३ हप्ता
६	हरियो खुर्सानी	५-१०	८५-९५	-० . ७	२-३ हप्ता
७	करेला	१०-१२	८५-९०		२-३ हप्ता
८	खर्बुजा	१०-१५	९०	-० . ४	२-३ हप्ता
९	जुकुनी फर्शि	७-१०	९५	-० . ५	१-२ हप्ता
१०	स्थानिय फर्शि	१२-१५	५०-७०	-० . ८	२-३ महिना
११	पाकेको टमाटर	८-१०	८५-९०	-० . ५	१-३ हप्ता
१२	रामतोरिया	१०-१२	९०-९५		१-२ हप्ता
१३	आलु (वर्षे)	१०-१५	९०-९५	-० . ८	१०-१४ दिन
१४	प्याज (सुकेको)	०	६५-७०	-० . ८	१-८ महिना
१५	गोलभेडा (छिप्पेको अवस्था)	१०-१३	९०-९५	-० . ५	२ . ५ हप्ता
१६	लसुन (सुकेको)	०	६५-७०	-० . ८	६-७ महिना
१७	ताजा अदुवा	१३	६५		६ महिना
१८	चम्सुरको साँग	०	९९-१००	-० . २	२-३ हप्ता

१९	कुरिलो	२.५	९५-१००	-०.६	२-३ हप्ता
२०	भाण्टा	१०-१२	९०-९५	-०.८	१-२ हप्ता
२१	मुला	०	९५-१००	-०.७	१-२ महिना
२२	काउली	०	९५-९८	-०.८	३-४ हप्ता
२३	वन्दा	०	९५-१००	-०.९	२-३ महिना
२४	ब्रोकाउली	०	९५-१००	-०.६	१०-१४ दिन
२५	पालुङ्को	०	९५-१००	-०.३	१०-१४ दिन
२६	सखरखण्ड	१३-१५	८५-९५	-१.३	४-७ महिना
२७	काक्रो	१०-१२	८५-९०	-०.५	१०-१४ दिन

श्रोत: राष्ट्रिय आलु, तरकारी तथा मसला वाली विकास केन्द्र, खुमलटार, ललितपुर, २०८०

१४.५ सरकारी फार्म र केन्द्रमा उत्पादित तरकारीको वीउको मुल्य-सूची

(मिति २०७६/०५/३१ मा निर्धारण गरिएको)

क्र.स.	तरकारी	जात	प्रति के.जी. मूल्य रु	
			मूल वीउ	उन्नत वीउ
१	काउली	काठमाडौं स्थानीय	१५४०	७२०
		डोल्पालीस्नोबल	१५४०	७२०
		किबो जाइन्ट	१५४०	८००
		सर्लाही दिपाली	१५४०	७१५
		ज्यापू	२०००	१०००
२	वन्दा	सबै जात (इ.ए.)	१०००	७१५
३	ब्रोकाउली	सबै जात (इ.ए.)	१५४०	७१५
४	ग्याठगोवी	व्हाईट भियना	१५४०	७१५
५	मुला	मिनो अर्लि	५००	३००
		चालिस दिने	५००	३००
		प्युठाने रातो	५००	३००
		ट्वार्डेट नेक	५००	३००
६	सलगम	टोकिनासी	८००	६००
		पर्पलटप	५००	२५०

		काठमाडौं रातो	६००	२५०
७	गाजर	न्यू करोडा	१४००	१०००
		नान्टीस	१४००	६५०
८	चुकुन्दर	स्थानिय	१५००	२००
९	चम्सुर	स्थानिय	१५००	१५०
१०	पालुङ्गो	पाटने	१०००	२५०
		हरियो	१०००	२००
११	रायो	मार्फा चौडा पात	१५००	६००
		खुमल चौडा पात	१०००	३००
		खुमल रातो पात	१०००	३००
		मनकामना	१०००	५००
		ताङ्गखुवा	१०००	३००
१२	स्वीसचार्ड	सुसाग	७३५	३००
१३	जिरीको साग	ग्रेट लेक	७३५	२००
१४	बकुल्ला	स्थानिय	५००	२००
१५	लहरे सिमि	त्रिसुली	५००	३००
		चौमासे	५००	३००
१६	भयाङ्गे सिमि	कन्टेन्डर	५००	२००
		प्रोभाइडर	५००	२००
१७	तने बोडी	खुमल तने/सर्लाही तने	५००	२००
१८	केराउ	कार्केल	५००	१५०
		एन.एल.पि.	५००	१५०
		सिक्किम लोकल	५००	३००
१९	स्कवास	ग्रे जुकीनी	३०००	१५००
२०	काक्रो	भक्तपुर स्थानिय/कुसुमे	५०००	३०००
२१	घिरौला	कान्तीपुरे/पुसा चिल्लो	३०००	२१५०
२२	चिचिण्डो	स्थानिय	२०००	१५००
२३	करेला	कोयम्बटुर लङ्ग	३०००	१५००
		पुषा दोमौसमी	३०००	१२००

२४	फर्शी	स्थानिय	२०००	१२००
२५	लौका	स्थानिय	३०००	२०००
		पि.एस.पि.एल.	३०००	१५००
२६	कुभिण्डो	स्थानिय	२०००	१२००
२७	तरवुजा	सुगर वेवी	३०००	१५००
२८	खरवुजा	स्थानिय	३०००	१५००
२९	पिरो खुर्सानी	सवै जात इए	३०००	२०००
		अकवरे	६०००	५५००
३०	भेडे खुर्सानी	क्यालीफोर्निया वण्डर	९०५०	४१००
३१	भाण्टा	सवै जात इए	९७००	१५००
३२	गोलभेडा	मनप्रेकश	९७००	२०००
		सवै जात इए	९७००	३५००
		हाइड्रिड सिर्जना	-	१०५०००
३३	रामतोरिया	सवै जात इए	६००	३००
३४	मेथी	कसुरी	१०००	४००
		स्थानिय	१०००	४००
३५	धनिया	स्थानिय	५००	३००
३६	सुप	स्थानिय	७००	४००
३७	प्याज	रेड क्रियोल	२०००	११००
		नासिक रेड	१०००	५००
		नासिक ५३	१०००	४००
		एग्री फाउन्ड डार्क रेड	२०००	१०००
३८	कुरीलो	मेरी वाशिङ्टन स्थानिय	४०००	२०००
३९	चाइनिज वन्दा	सवै जात इए	१०००	६००
४०	आलुको बिया	टि.पि.एस.	-	२५०००
४१	अदुवा	सवै जात	-	१००
४२	वेसार	सवै जात	-	१००
४३	अलैची	सवै जात	-	१५०००

१५. फलफूल

१५.१ फलफूल खेती प्रविधि तालिका

क. वर्षे फलफूल

क्र.सं.	फल फूलको नाम	जातहरू	लगाउने दूरी (मिटर)	बिरुवा सख्या/रोपनी	मलखाद/फलदिने बोट (वार्षिक)					उत्पादन मे.ट./हे
					प्राङ्गारिक मल (के.जी.)	डी.ए.पी. ग्राम	युरिया (ग्राम)	सुरेट अफ पोटास (ग्राम)	फल टिज्न तयार हुने समय	
१	आँप	अगौटे: बम्बई शीन, बम्बई एलो, गोपाल भोग, सुकतारा, गुलाब खास मध्य: दशहरी, मालदह, मल्लिका, अम्पाली पछौटे: चौसा, कलकत्तिया, सिपिया, अवेह्यात	१०-१२*१०-१२ होचा जातहरू, आमपाली को लागी ५*५	५बोट ५बोट	५०	९३१.३० ग्राम	१४३३.८४ ग्राम	११३३.३३ ग्राम	फलको भेट्नो तिर बाट पहेँलो रंग चढी एक दुई फल पाकेर भर्न सुरु गरे पछि (जेठ-भदौ) वा फल टिपी पानीमा डुवाउँदा डुब्यो भने फल टिजे बेला भयो भन्ने बुझ्नुपर्दछ।	८-१०
२	लिची	अगौटे: देशी, अलिंवेदाना, मजुफरपुर मध्य: शाही, पूवी, चाइना, रोजसन्डे पछौटे: कसबा, लेट, वेदाना, कलकत्ति या	१०*१०	७-८	५०	४३४.७८ ग्राम	११३४.२२ ग्राम	१००० ग्राम	बोकोको वाहिरी रंग हरियो बाट रातोमा परिणत भई बोक्रामा भएको काँडाहरू नरम भए पछि (जेठ-श्रावण) फल टिज्नु पर्दछ	७-८

३	केरा	वसराई ड्वार्फ, हरिच्छाल, रोबुष्ठा, विलियम हाइब्रिड, मोलभोग, चिनि चम्पा, स्था नीय, मुन्ने, दुस्रो ।	अग्लो जात २-३ * २-३ होचो जात २*२	५०-५५ १२५	२५	२९१.१३	३४१.२१	४१६.६७	कोसाका पाटाहरू, पूरा भई पुष्ट र फलको आकार गोलो र रंग हरियो बाट हल्का हरिया भए पछि फल टिप्नु पर्दछ ।	१५-२०
४	भुईकटहर	जायन्टक्यू, कजि, मोरिसस	प्रति व्याड २ लाइन व्याडको दुरी ७५-९० से मी., लाइन ६० वोट ३० से.मी.	१०००	२५०० के.जी/ हेक्टर	१७३.९१	३२२.२५	२६६.६७	बोक्राको रंग हल्का पहेलो र फेदको ३-४ घेरामा पहेलो दाग चढे पछि आंखलाका भुल्ला खैरो खुकुलो भएपछि (आषाढ-भदौ) फल लिनु पर्दछ ।	२०-२५
५	मेवा	वाशिटन, हनिड्यू, कोयमवटुर, सिगापुर पिक, राची ड्वार्फ, पौष डेलिसियस, सोलो	२*२	१२५	२०-२५	५४३.४८	३३०.८१	८३३.३३	फलमा हल्का पहेलो रंग चढे पछि फल टिप्नु पर्दछ	१५-२०
६	अम्बा	ल ख न उ -४९, इलाहाबाद सर्फदा, रेडफ्लेस, सिडलेस, चिति दार, के.जि -१ र स्था नीय जात ।	६-७*६-७	१५	४०	३२६.०९	५२४.५७	५००	फलमा हल्का पहेलो रंग बढे पछि र तरसपना आए पछि (श्रावण-कातिक) फल टिप्नु पर्दछ	७-१२
७	रुखकटहर	रुद्राक्षी, सिगापुर, करु वाराका, पेनीवाराका, स्थानीय	१२-१५*१२-१५	३-४	५०	६५२.१७	१०४९.१५	४००	तरकारीको लागि बीउ नछिप्पिए सम्म कलिला फल टिप्ने, फल परिपक्व हुन ९०-११० दिन लाग्छ, फललाई हातले थप थपाउँदा गहि रो आवाज आएपछि (जेठ-भदौ) फल टिप्नु पर्दछ ।	१५-२०

८	अमला	बनारसी, चकैया, कन्वन, फ्रन्सी स, कृष्ण र स्थानीय जातहरू	५-६*५-६	१५-२०	४०	१०८६.९६	२२६.८३	८३३.३३	फलको बोक्राको रंग हरियो वा हल्का पहेँलो, बिल्लो र पाददर्शी राता धोप्याहरू प्रष्ट हुँदै गएपछि कार्ति क-माघ) फल टिप्नु पर्दछ ।	९-१२
९	एमोकाडो	फुट, इथिन्जर, रिड, त्यास, टोपाटोपा	८-१०*८-१०	६	४०	१६३.०४	३७०.९८	३३३.३३	ध्यू फल क्लाइमेटेरिक फल भएको हुँदा फल टि पे पछि ४-५ दिन राख्नु पर्दछ । फलमा जात अनुसारको रंग चढी पूर्ण विकसित फल भए पछि (भदौ-कार्ति क) फल टिप्नु पर्दछ ।	८-१०
१०	मेकाडेमि यानट	केउहाउ, काकी, इकैका, किउ	६*६	१३-१५	५०	२१७.३९	३४९.७२	३३३.३३	भाइको अन्तिम हत्ता देखि परिपक्व फलहरू भर्ने शुरु भएपछि सम्पूर्ण फल हरू टिप्नु पर्दछ ।	२-३
११	स्ट्रबेरी	न्योहो, ओनो	ड्याङ्ग देखी ड्याङ्ग ९० से.मी बोट देखी बोट ३०-४५ से.मी	१५००	२२५०० के.जी/ हेक्टर	)=))	९७.८३	१४१.६७	फलको आधा देखि तीन चौथाई भागमा रातो रंगको विकास भएपछि फल टिप्नु पर्दछ । एक पटक नपाकने हुँदा पटक-पटक गरी टिप्नु पर्दछ । (कार्तिक-चैत्र)	१२-१५
१२	वयर	उम्रान, गोला, चोचल, बनारसी, नाजुक, कैथली	४-६*४-६	१५	४०	४३४.७८	९१६.८२	३३३.३३	हावा पानी अनुसार कार्तिक/मंसिर देखि फाल्गुन/चैत्र महि नामा फल परिपक्व हुन्छन् । फलको बोक्रा सुनैला पहेँलो वा खैरो रंग चढेपछि फल टिप्नु पर्दछ	९-१२
१३	सुपारी	छीलिया, मोहितनगर, कामरुप, मंगला	३*३	५०	२५	३९६.०९	४१५.८८	८३३.३३	फल लागेको ६-८ महिना पछि फल परिपक्व हुन्छ । फलहरू चम्किलो र रातो पहेँलो भएपछि टिप्नु पर्दछ । (जेठ-अषाढ)	१-२

१४	नरिवल	अल्लो जाल -वेस्ट कोष्टल, फिजी, एस.एस. ग्रीन, सान रामोन, फिलिपि नो, लपुना होचोजात -लका डिग अण्डा मन डुवार्फ, चेनी, रंजिया, डुवार्फ ग्रीन, डुवार्फओलन, केकोलिनो, फुलका	अग्लो जात ७.५-९*७.५-९ होचो जात ६.५-७*६.५-७	१४	२५	४३४.७८	५४७.२६	५५.००	फल लागो करिव १२ महिना पछि फल परिपक्व हुन्छ. परिपक्व फलमा पानीको मात्र कम हुन्छ। ताजा प्रयोगको लागि भने १० महिनामा फल टि प्नु पर्दछ। (जेठ-आषाढ)	२०-३०
१५	बेल	मिर्जा पुरी, कागजी गाण्डा, कागजी ईटावा, कागजी बनारसी	विजु वरुवा १०८१० कलमी विरुवा ८८८	५-८	५०	७३०	१८०	६८०	फल लागेको करिव आठ महिनामा फलपूर्ण रुपमा पाक्दछ। फल पाक्दा गाडा हरियोबाट हल्का हरियो र गुदी हल्का पहेलोबाट गाडा पहेलो हुन्छ	२०-३०
१६	सापोटा	कालीपत्ति, क्रिकेटबल, बुरीपत्ति आदी	१०८१०	५	४०	२००	७५	२००	भुस भर्नु थाले पछि फल को बाहिरी बोक्रा काट्टयाउँदा सेतो दूध आउन छोडे पछि फल टि जे ।	१५-२०
१७	झागन फुट	पहेलो, रातो, वैजनी	२ मि*२ मि	५०० (१२५ पोल र ४ विरुवा प्रति पोल)	१०-१५	९०	७०	४०	फुल फुलेको ३०-५० दिनमा फल तयार हुन्छ। फल संग जोडिएको पत्रदल रातो भएर जान्छ र फलको तलको भाग सुनिएको जस्तो (गोला) देखिन्छ।	२५०-३०० के.जी./रोपनी

(ख) हिउँदे फलफूल

क्र.सं.	फलफूलको नाम	जातहरू	लगाउने दुरी (मिटर)	विरवा सख्या/ रोपनी	मलखाद/फल दिने बोट (वार्षिक)					उत्पादन से.टन/हे.
					प्राङ्गारिक मल (के.जी.)	डी.ए.पी. (ग्राम)	युरिया (ग्राम)	स्युरेट अफ पोटास (ग्राम)	फल टिज तथार हुने समय	
१	स्याउ	बढी चिसो चाहिने: गोल्डेन डेलिसियस, रेड डेलिसियस, रोयल डेलिसियस, रिच ए रेडडेलिसियस, जोनाथन, मेकन्टस, रोमब्युटी, ग्रानी स्मिथ, मध्य चिसो चाहिने: क्रिस्टिन, काटजा, रेडजुन, कक्स ओरेनज पिपिन, कम चिसो चाहिने: अन्ना ,भेरिड, नाओयी	६*६	१५	५०	४३४.७८	६९९.४३	१३३.३३	फलको आकार उमेर, स्वाद लाई आधार मानि जात अनुसार फलको रंगमा (रातो, पहेंलो, हरिया) परिवर्तन भए पछि असार-असोज सम्म फल दिनु पर्दछ ।	८-१०
२	नास्पाती	बढी चिसो चाहिने: युरोपि यन जात: बार्टलेट, अन्जुबुरेहार्डी , कनफरेन्स आदि । कम चिसो चाहिने: फर्पि इ (स्थानीय) मध्य चिसो चाहिने: होसुइ, चोजुरो, सिन्को (जापानि ज)	६-८ x ६-८	१५	५०	४३४.७८	६९९.४३	६६.६७	फलको रंग हरियो वाट अलि अलि पहेंलो वा बैरो फुस्रोमा परिणत भएपछि (श्रावण-असोज) फल टिनु पर्दछ ।	१०-१५

३	ओखर	थिनसेल, हार्टले, एशले, पायने	१०-१२ X १०-१२	६	५०	४३४.७८	६९९.४३	३३३.३३	फलको बाहिरी बोक्रा फुटी केही फल भर्न थालेपछि (भदौ-असोज) फल टिप्नु पर्दछ	३-४
४	आरु	अगोटो: ओरायन, स्पिडटाइम, आर्म गोल्ड । मध्य: फ्रं न्व अलिं, रेडहाभेन, टेम्सास एलो ल्क रिड्वास पछोटो: पेरीप्रीन, अल्बर्टा, जुला अल्वर्टा	५-६ X ५-६	१५	२५	३२६.०९	५८९.७९	१५०	बोक्राको रंग हल्का पहेंलो र फंदको ३-४ घेरामा पहेंलो दाग चढे पछि आख्लाका भुत्ला छैरो खुकुलो भएपछि (आषाढ-	
५	आरु बखडा	अगोटो: ग्रीनगेज, मैथली, फर्मोसा मध्य: पेरीपोसा, व्युटी, बर बैक, पछोटो: सन्तारोज	५-६ X ५-६	१५	२५	२१७.३९	३४९.७२	२५०.००	फलहरू परिपक्व हुने समय जात अनुसार फरक पर्दछ । फलको रंग गाढा गुलाबी, गुदिको रंग अलि अलि रातो पहेंलो हुन थालेपछि (जेठ- श्रावण) फल टिप्नु पर्दछ ।	६-७
६	कटुस	टान्जावा, यामटोवासे, इबुकी, इसिजुची, मारिवासे, चुकुवा, चाइनिज	८ ह ८	८	५०	४३४.७८	६९९.४३	३३३.३३	जत अनुसार भाद्र देखि कात्तिक महिना सम्म फलहरू भर्न सुरु गरेपछि फल टिप्ने गर्नु पर्दछ ।	७
७	हलुवावेद	फुयू, जिरो (टरौं नहुने जात), जेन्जीमारो (Pollinizer Variety), हिरालानेनासी, (टरौं हुने जात)	५-६ X ५-६	१५	२५	३२६.०९	४१५.८८	४१६.६७	भाद्र-कार्तिक महिनामा फल हल्कामा जातीय गुण अनुसार रंगको विकास भई सकेपछि फल टिप्नु पर्दछ	६-७
८	खुर्पानी	साकरपारा, कैसा, न्यू क्यासल, (कम चिसो चाहिने)	६ X ६	१५	२५	२१७.३९	३४९.७२	८३.३३	जेठ महिनामा जात अनुसार को रंग चढी अलि नरम हुन थाले पछि फलहरू टिप्नुपर्दछ ।	६-७

९	कागजी वदाम	नानपोरल, नेल्स अल्ट्रा, टेक्सास, मिसन	५-६ X ५-६	१५	२५	३८०.४३	६१२.००	२९१.६७	१-२	भदौ-असोज महिनामा फलको वाहिरी बोक्रा फुटन थालेपछि फल टिप्नु पर्दछ ।
१०	लप्सी	स्थानीय	१० X १०	६	२५	५४३.४८	५४८.२०	२५०.००	१०-१	कार्तिक-मंसिर महिनामा फल हरू हेर्दा हल्का हरियो पहेंलो भएपछि फल टिप्नु पर्दछ
११	चुच्चे ओखर	महान, चोबटा, मोहक	१०-१२ X १०-१२	६	५०	४३४.७८	६९९.४३	३३३.३३	८-९	फलको बोक्रा फूटी प्राकृतिक रूपमा फल भर्छैन तत् पश्चात संकलन गर्ने । भदौ असोज महिनामा फल पाकेर भर्न शुरु गरेपछि फल टिप्नुपर्दछ ।
१२	अनार	वेदाना, कान्चारी, गणेश, सिन्धुरिया, मृदुला	५.५	१५	२५	५४३.४८	८७४.२९	४१६.६७	६-८	अनारकोफल नन्क्लाइमेक्टिक भएको हुँदा परिपक्व भए पछि टिप्नु पर्दछ । फलहरू पहेंलो र वीउ रातो भएपछि फलहरूलाई औलाले हान्दा धातुको आवाज आएपछि (श्रावण-आश्विन)फल टिप्नु पर्दछ
१३	अगुर	स्टुवेन, ओलिम्पिया, हिमरड सिडलेस, क्याहो, मस्काट बेली ए, क्याम्बेल अली, बफेलो, डेलावर	२-३ X २-३ X ४	५० २५	३०	७६०.८७	२४५.७५	४१६.६७	१५-२०	फलको रंग चढी गुलियो भए पछि जात अनुसार केही सेतो, पहेंला वा पारदर्शी भएपछि (असार-भाद्र फल टिप्नु पर्दछ ।

१४	किवी फ्रूट	आलिसन, हे.-वार्ड (पोथी) टोमोरी (भाले)	६ x ४	२०	३०	१००	२००	१००	कार्तिक-मंसीर, भूस भन थालेपछि फल टिप्नुपर्दछ ।
१५	जैतुन (Olive)	पेन्डोलिनो, क्यानिनो, कोराटिना, फ्रोन्टिय आदी	८ x ८	८	२५	३५०	१७५	१७५	फलमा रङ्ग चढी परिवर्तन भएर फलको गुणस्तर राम्रो समय पारेर टिप्ने ।

(ग) सुन्तला जात फलफूलहरू

क्र.सं.	फलफूलको नाम	जातहरू	लगाउने दुरी (मिटर)	एक रोपनीमा लगाउने विरूवा	मलखाद/फल दिने बोट (वार्षिक)				फल टिज तयार हुने समय	उत्पादन मे.टन/हे.
					प्राङ्गारिक मल (के.जी.)	डी.ए.पी. (ग्राम)	युरिया (ग्राम)	स्युरेट अफ पोटास (ग्राम)		
१	सुन्तला (नेपाल सरकार म.प.को मिति २०८०/१२/३० को निर्णय अनुसार नेपालको राष्ट्रिय फलको रूपमा मान्यता प्रदान)	धनकुटा स्थानीय, पोखरा स्थानीय, किन्नो, योशिदा पोडकान, मरकट (जापानीज), ओता पोडकान, उन्सु (ओकि चुवासे, मियागावावासे, थाई तान्चारिन	५-६ x ५-६ ४-५	१५ -२०	५०	५४३.४८	८७४.२९	८३३.३३	फलको बोक्राको रंग हरियो वाट पहेंलो, (रंग) पहेंलो भए पछि र रसमा गुलियोपना बढे पछि भण्डारणको लागि ५०% रंग चढेपछि र ताजा फल को लागि ७५% रंग चढे पछि कार्तिक-मंसीर मा फल टिप्नु पर्दछ ।	९-१२
२	जुनार	स्थानीय जुनार, नामेल ओरेनज, वासिङ्टन नामेल, योशिदा नामेल, तारकको न्यूसेलर ।	५-६ x ५-६	१५ -२०	५०	५४३.४८	८७४.२९	८३३.३३	फलको बोक्राको रंग ८०% वा सो भन्दा बढी रंग बढे पछि र रसमा गुलियो पना बढे पछि कार्तिक- मंसिर मा फल टिप्नु पर्दछ ।	१०-१४

३	कागती	मेक्सीकन, बनारसी र स्थानीय सुन कागती	४-५ ह ४-५	२५	५०	४३४.७८	६९९.४३	५५.००	फलको बोक्राको रंग हरियो बाट पराल जस्तो पहेलोमा परिणत भएपछि र फलले पूर्ण आकार लिएपछि आश्विन- पौष सम्म फल टिज्नुपर्दछ ।	७-८
४	लेमन (निबुवा)	नेपाली अमिलो, युरेका राउण्ड, युरेका अबलड, लिसवन, पन्त-१	५ ह ५	१५	५०	४३४.७८	६९९.४३	५५.००	फलको बोक्राको रंग हरियो बाट पराल जस्तो पहेलोमा परिणत भएपछि र फलले पूर्ण आकार लिएपछि आश्विन- पौष सम्म फल टिज्नुपर्दछ ।	७-८
५	भोगटे	थाई (सेतो गुद्दी) र स्थानिय छनीट (रातो गुद्दी)	५-६ ह ५-६	१५	५०	५४३.४८	८७४.२९	८३३.३३	फलको बोक्राको रंग हरियो बाट पराल जस्तो पहेलोमा परिणत भएपछि क्रातिक- पौष सम्म फल टिज्नु पर्दछ ।	७-८
६	मुत्तला	जापानिज गोलो	३ ह ४	३०-४०	५०	५००	२५०	५००	गाढा सुत्तला रंग चढे पछि माघ-फागुनमा टिज्नु पर्छ ।	४ - ५
७	ज्यामिर	सेती ज्यामिर, काली ज्यामिर	६ ह ५	१५	५०	५००	२५०	५००	गाढा सुत्तला रंग चढे पछि पौष-माघमा टिज्नु पर्छ ।	१२-१५

१५.२ फलफूल विरुवाहरूको सरकारी मूल्य सुची

क) फलफूलको कलमी विरुवा

सि.नं.	फलफूलको नाम	उमेर (वर्ष)	उचाई (फिट)	संशोधित मूल्य (रु)
१	स्याउ (Apple)	१-२	२-३	७०
२	स्याउ (Apple) (M-9 मा कलमी गरिएको)	१-२	२-३	१००
३	नासपाती (Pear)	१-२	२-३	७०
४	आरु (Peach)	१-२	२-३	५०
५	आरुबखडा (Plum)	१-२	२-३	५०
६	स्विट चेरी (Sweet Cherry)	१-२	२-३	१००
७	खुर्पानी (Apricot)	१-२	२-३	५०
८	कागजी बदाम (Almond)	१-२	२-३	६०
९	जापानी हलुवावेद (Persimmon)	१-२	२-३	६०
१०	ठूलो कटुस (Chest Nut)	१-२	२-३	१००
११	दाँते ओखर (Walnut)	१-२	१-२	१००
१२	चुच्चे ओखर (Picanut)	१-२	२-३	१००
१३	लप्सी (Monbin)	१-२	२-३	७५
१४	किवीफ्रुट (Kiwifruit)	१-२	१-२	१००
१५	सुन्तला (Mandarin)	१-२	१.५-२.५	४५
१६	जुनार (Sweet Orange)	१-२	१.५-२.५	४५
१७	कागती (Acid Lime)	१-२	१.५-२.५	४५
१८	भोगटे (Pummelo)	१-२	१.५-२.५	४५
१९	निबुवा (Lemon/Hill Lemon)	१-२	१.५-२.५	४५
२०	चाक्सी (Sweet Lime)	१-२	१.५-२.५	४५
२१	विमिरो (Citron)	१-२	१.५-२.५	४५
२२	मुन्तला (Kamquat)	१-२	१-२	७५
२३	आंप (Mango) (अवेहयात)	१-२	१.५-३	१००
२४	आंप (Mango) (आम्रपाली, मल्लिका)	१-२	१.५-३	१००
२५	आंप (Mango) (अन्यजात)	१-२	१.५-३	७५
२६	लिची (Litchi)	१-२	१.५-२	७५

२७	अम्वा (Guava)	१-२	१. ५-२	५०
२८	एभोकाडो (Avocado)	१-२	१. ५-३	१००
२९	अमला (Gooseberry)	१-२	१. ५-३	५०
३०	सपोटा (Sapota)	१-२	१. ५-३	५०
३१	लोक्वाट (Loquat)	१-२	१. ५-२	१००
३२	जैतुन (Olive)	१-२	१. ५-३	१००
३३	फेजुवा (Feijoa)	१-२	१-२	८०
३४	आरु फूल (Flowering Peach)	१-२	१. ५-३	५०
३५	केरा (Banana) (Tissue culture प्राविधि बाट उत्पादित)	३-६ महिना	१-२	३५
३६	अङ्गुर (Grapes)	१-२	१. ५-३	१००
३७	रुखकटहर (Jackfruit)	१-२	१. ५-३	७५
३८	मेकाडमियानट् (Macadamianut)	१-२	१-२	१००
३९	अलैचीको बिजु बिरुवा			४. ५५

ख. विभिन्न फलफूलको जरा भएको कटिङ्ग विरुवा

सि.नं.	फलफूलको नाम	उमेर (वर्ष)	उचाई (फिट)	संशोधित मूल्य (रु)
१	अङ्गुर (Grapes)	१-२	१-३	३५
२	अनार (Pomegranate)	१-२	१-३	७५
३	अंजिर (Fig)	१-२	१-२	५०
४	जैतुन (Olive)	१-२	१-३	५०
५	हेजलनट (Hazelnut)	१-२	१-२	५०
६	भुईँकटहर (Pineapple)	६ महिना	१	२५
७	भुईँसेलु (Strawbery)	३-६ महिना	१	२५
८	केरा (सर्कस)	३-६ महिना	१-२	२५
९	ब्लूबेरी (Blueberry)	१-२	१-२	१००
१०	ड्रागन फ्रुट (Dragon fruit)	६ महिना १ वर्ष	१-२	१००

ग. विभिन्न फलफूलको विज्ञ विरुवा

सि.नं.	फलफूलको नाम	उमेर (वर्ष)	उचाई (फिट)	संशोधित मूल्य (रु)
१	दाँते ओखर (Walnut)	१-२	१-२	४०
२	चुच्चेओखर (Picanut)	१-२	१-२	४०
३	लप्सी (Monbin)	१-२	२-३	२५
४	कागजीवदाम (Almond)	१-२	२-३	३५
५	कटुस (Chestnut)	१-२	२-३	४०
६	सुन्तला (Mandarin)	१-२	१.५-२.५	२५
७	जुनार (Sweet Orange)	१-२	१.५-२.५	२५
८	कागती (Acid Lime)	१-२	१.५-२	२५
९	निवुवा (Lemon/Hill Lemon)	१-२	१.५-२	२४
१०	चाक्सी (Sweet Lime)	१-२	१.५-२	२५
११	रुखकटहर (Jackfruit)	१-२	१.५-२	३०
१२	नरिवल (Coconut)	१-२	१-२	१५०
१३	मेकाडमियानट (Macadamia nut)	१-२	१-२	५०
१४	एभोकाडो (Avocado)	१-२	१-२	५०
१५	सुपारी (Areca nut)	१-२	१-२	५०
१६	काजु (Cashew nut) वर्णसङ्कर	१-२	१-२	५०
१७	मेवा (Papaya)	३ महिना	१-२	३५
१८	सरिफा (Custard apple)	१-२	१.५-२	२५
१९	कफी (Coffee)	१-२	१.५-३	२५
२०	अमला (Gooseberry)	१-२	१.५-३	३०
२१	अम्वा (Guava)	१-२	१.५-२	२५
२२	लोकवाट (Loquat)	१-२	१.५-२	५०
२३	बयर (Jujube)	१-२	१-२	२५
२४	बेल (Wood apple)	१-२	१.५-२	५०
२५	जैतुन (Olive)	१-२	१.५-२	२०
२६	फेजुवा (Feijoa)	१-२	१.५-२	२५

घ. फलफूलको रुटस्टक विरुवा

सि.नं.	फलफूलको नाम	उमेर (वर्ष)	उचाई (फिट)	संशोधित मूल्य (रु)
१	अङ्कुर (5BB, So4)	१	२	२५
२	स्याउ (M-9)	१	२-३	३५
३	स्याउ (क्राबएपल, इडीमयल, एम, पी,)	१	२-३	२५
४	हाडे ओखर	१	१-२	२५
५	हलुवावेद	१	१-२	२५
६	पैयू (चे री)	१	१-२	२५
७	तिनपाते सुन्तला	१	१-२	२५
८	सिट्रेन्ज	१	१-२	२५
९	ज्यामिर	१	१-२	१०
१०	लप्सी	१	१-२	२५
११	आंप	१	१-२	१५
१२	किवीफ्रुट	१	१-२	२५
१३	आरु (स्थानीय)	१	१-२	२५
१४	जैतुन (स्थानीय)	१	१-२	२५
१५	चिली (स्थानीय)	१	१-२	२५

ड. संरक्षित जालीघर (प्रोटेक्टेड स्क्रीन हाउस) भित्र वड् उड् सर्टिफिकेशन प्रविधि अपनाई प्रमाणीकरण गरी उत्पादन गरिएको सुन्तला जातको फलफूलको कलमी बिरुवा

सि.नं.	फलफूलको नाम	उमेर (वर्ष)	उचाई (फिट)	संशोधित मूल्य (रु)
१	सुन्तला	१-२	१-२	१५०
२	जुनार	१-२	१-२	१५०
३	कागती	१-२	१-२	१५०

च. वभिन्न फलफूलको कलमीको लागी हाँगा (सायनिष्टक) प्रयोजनाथ

सि.नं.	फलफूलको नाम	उमेर (वर्ष)	उचाई (फिट)	संशोधित मूल्य (रु)
१	सुन्तला, जुनार संरक्षित जालीघर (Protected screen house) भित्रको	६ महिना- १ वर्ष	१	२५
२	कागतीसंरक्षित जालीघर (Protected screen house) भित्रको	६ महिना- १ वर्ष	१	३०
३	सुन्तला, जुनार, भोगटे	६ महिना- १ वर्ष	१	१०
४	कागती	६ महिना- १ वर्ष	१	२०
५	मुन्तला	६ महिना- १ वर्ष	१	२०
६	स्याउ, नास्पाती, आरु, आरुबखडा, किवी	६ महिना- १ वर्ष	१	५
७	हलुवाबेद, कागजीबदाम, चेरी	६ महिना- १ वर्ष	१	२०
८	ओखर, चुचेओखर, लप्सी	६ महिना- १ वर्ष	१	३०
९	एभोकाडो	६ महिना- १ वर्ष	१	२०
१०	जैतुन	६ महिना- १ वर्ष	१	२०
११	आँप (अवेहयात, आम्रपालीमल्लिका)	६ महिना- १ वर्ष	१	२५
१२	आँप अन्य	६ महिना- १ वर्ष	१	१०
१३	अनार	६ महिना- १ वर्ष	१	१०
१४	अङ्कुर	६ महिना- १ वर्ष	१	१०

नोट: सदाबहादर फलफूलमा खुला जरा राखी विक्री-वितरण गर्दा बिरुवा मर्ने दर (मोटालिटी) बढी हुने भएकाले सदाबहादर फलफूलको हकमा पोली ब्यागमा उत्पादन गरेको हुनुपर्नेछ र पतभङ्ग फलफूलको हकमा भ्याउ वा परालमा राखी जटचट्टीले प्याकिड गरेको हुनुपर्नेछ ।

श्रोत: खण्ड ६९ संख्या २६ नेपाल राजपत्र भाग ५ मिति २०७६/०६/०६

१५.३ कफी तथा चिया खेती प्रविधि तालिका

क्र.स.	कफी तथा चिया	जातहरू	लगाउने दुरी (मिटर)	एक रोपनीमा लगाउने विख्या	मलखाद्य प्रति वोट (के.जी.)				फल तथा पात टिज तयार हुने समय	उत्पादन से.टन/हे. (प्रसोधित)
					पाङ्गारिक मल (के.जी.)	डि.ए.पि. (ग्राम)	युरिया (ग्राम)	स्युरेट अफ पोटास (ग्राम)		
१	कफी	अरोविका (बोबोन, टिपिका), रोवस्टा	२ x २	१००-१००	५-१०	१२०	११७	१२५.००	फल हरियो वाट चम्किलो रातो वा पहेलोमा परिणत भए पछि ५-७ पटक गरी उचाई अनुसार (मशिर-चैत्र) टिप्नु पर्दछ।	१-३
२	चिया	सि.टि.सि.टि.भि सेरिज १-३०, हिलिका, मनोहरी, तिनथाली, नगरजुली, हान्तापारा १२, शुक्ला २५	१.०५ x ०.७५	६००-७००	५-१०	१०.००	२०.००	२०.००	फागुन देखी कार्तिक सम्म मुना टिप्न सकिन्छ।	०.६५०
३	चिया	अर्थोडक्स: गुप्ती सेलेक्सन, फुवाछिरिङ्ग -३१२, तक्वा - १३५, वेनकवर्न -१४६, आम्बा री -२, टिस्टा भ्याली १, सि.पि. १	१.०५ x ०.७५	६००-७००	५-१०	१०.००	२०.००	२०.००	चैत्रदेखि आश्विन सम्म मुना टिप्नु सकिन्छ।	०.३००

श्रोत: राष्ट्रिय चिया तथा कफि विकास बोर्ड, कतिपुर, काठमाण्डौ २०८०

१५.४ पुष्प खेती प्रविधि तालिका

कट भलावरको लागि

क्र.स.	पुष्पको नाम	लगाउने समय	पुष्पको जातहरू	लगाउने दुरी (से.मी.)	मलखाद्य प्रति रोपनी (के.जी.)				व्यवस्थापन	फुल टिजे समय	उत्पादन/ रोपनी/ वर्ग
					प्राङ्गारिक मल	नाइट्रोजन	फस्फोरस	पोटास			
१	ग्ल्याडिओलस (Gladialotus)	मध्य पहाडः माघ-चैत तराईः असोज- कार्तिक	अमेरिकन ब्यूटी, जेष्टर ईन्टरपिट, कोल्डसमान, समर सनसाइन, हाल्याण्ड ब्यूटी	३०x२०	३०००	१५	१५	२०	खुल्ला ठाउँ	रोपको ६० दिन पछि	१५००० स्टिक
२	कार्नेशन	माघ-फागुन	नेल्सन, जेनारो, गोलेम, पाम्पलेलोमा, लिबर्टि, हिलिक्स, वाल्टीको, लोकॉ	२०x२०	३०००	१०	१०	१५	पोली हाउस	रोपको १२० दिन पछि	७५००० स्टिक
३	जर्बेरा	माघ-फागुन	मिमोसा, सिल्वर स्नो, रयामर, ट्वाइट हाउस, क्वनेलो, डुने	३०x२५	३०००	१०	१०	१५	पोली हाउस	रोपको ९० दिन पछि	९०००० स्टिक
४	स्टाटिस	माघ-फागुन	पास्टेल, सन्डे, विङ्गस	३०x३०	१५००	८	८	५	पोलिहाउस	रोपको ९० दिन पछि	८५००० स्टिक
५	गुलाब	पहाडः माघ-फागुन तराईः भदौ- असोज	एन्जेलिना, लभ अन लिमि टेड, कुलवाटर, स्टुनि क, स्लिपि ड ब्यूटि, ट्वाइट	५०x३०	६-८ के.जी./बोट	१५	१०	१०	खुल्ला ठाउँ वा पोली हाउस	रोपको ९० दिन पछि	१२०००० स्टिक

६	जिव्योफिला	माघ-फागुन	ह्वाइट फायर, माइ पिक, गोलान, मिलि यन स्टार, न्यू लभ	५०x३०	३०००	२	५	४	पोलिहाउस	रोपको १२० दिन पछि	६०००० स्टिक
७	रजनीगान्धा	प ह I ड : माघ-फागुन तर I इ : असोज-कार्तिक	सिङ्गल: सि झार, प्रज्वल, रजतरेखा, डबल: स्वर्ण रेखा, सुवासीनी सेमिडबल: वैभव	३०x२०	३०००	६	३	४	खुल्ला ठाँउ वा पोलीहाउस	रोपको ढग-१२० दिन पछि	४०००० स्टिक
८	गोदावरी	जेठ-असार	एनिमोन, डेकोरटि भ, इनकर्म, स्पा इडर, स्पून, ब्रि ल, रिफ्लेक्स, स्नो बल	३०x३०	३०००	१५	१०	१०	खुल्ला ठाउँ वा पोली हाउस	रोपको १२० दिन पछि	४५००० स्टिक

श्रोत: पुष्प विकास केन्द्र, गोदावरी २०८०

१६. वाली संरक्षण

१६.१ विभिन्न वालीका रोग तथा किराहर र तिनको व्यवस्थापन

१६.१.१ अन्नवाली

धान वालीमा क्षति गर्ने मुख्य कीराहरः

किराको नाम	पहिचान	क्षतिको लक्षण	व्यवस्थापन विधि
१ रिट्टे ट्वाँटी र किर्थी कीरा (Seed bed beetle, Mole Cricket, Field Cricket)	वयस्क अवस्था चम्किलो कालो हुन्छ र लाभ्रे बैरो रडको हुन्छ। वयस्क र लाभ्रे दुवै माटो भित्र बस्दछन्। ट्वाँटी कीराको खुट्टा बढी मोटो र बलिया नान्ना भएका हुन्छन् भने कीर्थीमा साधारण उफ्रने किसिमका खुट्टा हुन्छन्।	<ul style="list-style-type: none"> विरुवाको कलिलो अवस्थामा माटो मुनि रहेको जरा र डाँठको भाग खाइदिन्छ, र विरुवाहरू मर्दछन्। ट्वाँटी कीराले आलीमा दुलो पारेर पानी चुहिने समस्या पनि गराउँछन्। 	<ul style="list-style-type: none"> खेतमा पानी पटाउने। सालिन्दा आक्रमण हुने खेतमा, रोपाईं गर्नु अगावै क्लोरपाइरिफस १०% जी आर ०.५ केजी वा क्लोरपाइरिफस ४% जीआर ०.५ केजी प्रतिरोपनी वा क्लोरपाइरिफस २०% डी सी (जस्तै डर्सवान वा फिनेवान वा रसवान) नामक कीटनाशक विषादी १ मि.ली. प्रति लिटर पानीका दरले खेतमा पानी सुकाएर छर्ने।
२. गभारो (Borer)	वयस्क अवस्थामा विभिन्न आकार प्रकारका पुतली हुन्छन्। लाभ्रेहरू फिका पहुँला अथवा गुलाबी रडका अथवा शरीरमा धर्का भएका हुन्छन् यिनीहरू विरुवाको डाँठ भित्र रहन्छन्।	विरुवाको कलिलो अवस्थामा आक्रमण भएमा मृत गावा (Dead heart) देखिन्छन् यदि विरुवाको फूलफूलले अवस्थामा आक्रमण भएमा भुस मात्र भएको सेतो बाला (White head) देखिन्छन्।	<ul style="list-style-type: none"> गभारोको क्षति कम गर्न हरेक वर्ष धान काटी सके पछि रहेको सम्पूर्ण ठुटा निकाली जलाइ दिने अथवा ठुटा डुब्ले गरी पानी पटाइ दिने अथवा धान काटेपछि खेतलाई जोति दिने। बेर्नाको पातको टुप्पोमा देखिएका फूलहरू लाई पातको टुप्पो चुँडेर नष्ट गर्ने। प्रकाश पासोको माध्यम बाट वयस्क पुतली लाई आकर्षण गरी मार्ने। ट्राइकोग्रामा परजीवी कीरा ५०,०००-१,००,००० प्रति हेक्टरका दरले रोपाईं गरेको ३-४ हप्ता पछि छाड्ने। धान खेतको आलीमा भटमास लगाउने। ब्यासीलस थुरीनोजियन्सिस (बीटी.) ३ ग्राम प्रति लिटर पानीका दरले छर्कने। गभारोहरूको धेरै प्रकोप भएको खेतमा कार्टाप हाइड्रोक्लोराइड ४ % जी आर ड (जस्तै अनुदान, विदान, कीटाप, आदि) वा फिप्रोथिअल ०.३ % जी आर (जस्तै रीफ्री, रिजेन्ट, टाटाजेन्ट आदि) दाना विषादी कुनै एक १.२५ के.जी. प्रति रोपनी का दरले वा क्लोरानट्रानी- लीप्रोल ०.४ % जी आर (जस्तै फेरटेरा) खेतमा छिपे पानी जमाइ छर्ने विषादी छरे पछि ४ दिन सम्म खेतबाट पानी बग्नु दिनु हुँदैन। माकुरा, लामा सिगे फट्यान्ना जस्ता मित्र जीवको संरक्षण गर्ने।

<p>३. धानको काँडादार खपटे हिस्सा (Rice Hispa)</p>	<p>वयस्क खपटे कीरा निलो-कालो रडको काँडा दार पखेटा भएको हुन्छ।</p>	<p>यसले नोक्सान पुर्याएको पातमा सेता धर्साहरू र सेता धब्बाहरू देखिन्छन्।</p>	<ul style="list-style-type: none"> • बेर्नाको पातको टुप्पोमा देखिएका फूलहरू लाई पातको टुप्पो चुडेर नष्ट गर्ने, • व्याडमा टम्म पानी जमाएर पानीमा उत्रेका खपटे लाई जम्मा गरी नष्ट गर्ने। • प्रकोप बढी भएमा अन्तिम विकल्पको रूपमा बजारमा सजिलै सँग उपलब्ध हुने सम्पर्क विषादी क्लोरपाइरिफस २० % इ सी (जस्तै डर्सवान, डरभेट, फाइनवेन) १.२५ मिलि प्रति लि वा लाम्डासाइहेलोथ्रिन ५ % इ सी (जस्तै एजेन्ट प्लस, ब्रामो ५०००, कराते, सूर्य एजेन्ट) ०.५ मिलि प्रति लिटर वा मालाथियन ५० % इ सी (जस्तै साइथियन, अनु मालाथियन, सूर्याथियन) १.५ मिलि प्रति लिटर पानीमा मिसाइ छर्ने।
<p>४. फड्के (कीराहरू हरियो, खैरो र सेतो पिट्यू भएकौं) (Hoppers)</p>	<p>कुनै हरिया, कुनै सेता र कुनै खैरा किसिमका फुत्त फुत्त उफ्रने किसिमका मसिना कीराहरू हुन्छन्।</p>	<ul style="list-style-type: none"> • धानका विरवाहरू सुकेर मर्दछन्। • विरवाहरू गाँजिन र बढ्न सक्दैनन्। • धानको बोटमा वाला नलागी पराल जस्तो भई बोट सुकेर जान्छ 	<ul style="list-style-type: none"> • उपयुक्त जातको छनौट गर्ने। ढिलो लगाइएको भन्दा छिटो लगाइएको र ढिलो पाक्ने भन्दा छिटो पाक्ने धान वालीमा फड्के कीराको प्रकोप कम भएको पाइएको छ। • गाँजको घनत्व कम गर्ने। धान रोप्ने समयमा प्रति गाँजमा २-३ वटा भन्दा बढी बेर्नाहरू नरोप्ने। • नाइट्रोजनयुक्त मलखादको उचित प्रयोग गर्ने। • समय समयमा गोडमेल तथा सरसफाई गरी कीराको बैकल्पिक आश्रयस्थल नष्ट गर्ने। • ३-४ दिनको फरकमा खेतमा पानीको सतह बढाउने घटाउने र सुकाउने गर्नुपर्छ। • धान खेतको पर्यावरणमा मित्र जीवको संख्या अत्यन्त कम वा शून्य र शत्रुजीवको संख्या अत्यधिक रहेको समयमा अन्तिम विकल्पको रूपमा रासायनिक विषादीको प्रयोग गर्ने। दैहिक विषादीहरू एसीफेट ७५ % एस पी (जस्तै एसीफेट, आस्ताफ, लेन्सर) २ मिलिवा वुप्रोफेजिन २५ % एस सी (जस्तै वुप्रोलोड, डेभिफेजिन) १.५ मिलिवा फिप्रोनिन ५ % एस जी (जस्तै रिजेन्ट, स्ट्याल्कर, डेभिजन्टप्लस) २-३ मिलिवा इमिडाक्लोप्रीड १७८ % एस एल (जस्तै अनुमिदा, एटम, केमिडा, हिमिडा) १ मिलिप्रति ४ लिटर पानीमा वा एजाडिराक्टीन ०.०३ % इ सी (जस्तै निम्बिसिडीन, मट्टीनीम) २ मिलि आलो पालो गरी एक-एक हप्ताको फरकमा छर्नु पर्दछ। विषादी छर्कदा धानको विरुवा माथि बाट होइन विरुवाको फेदमा पर्ने किसिमले छर्नु पर्दछ।

<p>५. धानको पतेरो (Rice bug)</p>	<p>वयस्क पतेरो खैरोमा हरियो मिसिएको हुन्छ भने वच्चा पतेरो हरियो हुन्छ । यसलाई समातेर विस्तारै थिच्दा नराप्नो गन्ध छोड्छ ।</p>	<p>पातमा बढी आक्रमण भएमा ढोट नै पहलिनै हुन्छ र बालामा आक्रमण गरेको छ भने दाना हरूमा खैरो दाग देखिने, दानाहरू फोन्ना हुने अथवा आधा फोसिएका दाना हुने गर्दछ ।</p>	<ul style="list-style-type: none"> • खेत भित्रत था वरपरको भारपात गोडमेल गरी पतेरोको वैकल्पिक आश्रय स्थललाई नष्ट गर्ने । • एकै समय पाक्ने धानका जातहरू छनोट गरी लगाउने । • प्रकाश पासोको माध्यम बाट वयस्क कीरालाई मान्न सकिन्छ । • डट्टीट्यापको प्रयोग गर्ने । यसको लागि गाई भैसीको ताजा पिसावमा कपडा वा जुटको बोरा लाई भिजाएर एउटा घोचोको एक छेउमा बाँधेर उक्त घोचोलाई धान बारीको बीचमा लगेर गाड्ने गर्नुपर्दछ । ट्यापमा अकर्षित भएका पतेरोहरू लाई बाहिर पढी बाट प्लाष्टिकको भोलाले छोपी संकलन गरी मान्ने । • यो कीराको प्रकोप ज्यादा भएमा अन्तिम विकल्पको रूपमा कीटनाशक विषादी जस्तै मालाथियन ५० % इ सी (जस्तैसाइथियन, अनुमालाथियन, सूर्याथियन) २ मिलि प्रतिलिटर अथवा साइपरमेथ्रिन २५ % इ सी (जस्तै अनुकील, साइपरसीड, केआइसाइपर) वा फेन्भेलेरेट २० % इ सी (जस्तै अनुफेन, फेनभल, कीफेन) ०.५ मिलि प्रतिलिटर पानीका दरले कुनै एक विषादी विरुवा राम्ररी भिज्ने गरी छर्नु पर्दछ ।
<p>६. पात वेरवा (Leaf roller)</p>	<p>हल्का खैरो रडका वयस्क पुतली हुन्छन् । पखेटामा दुईवटा बाङ्गानिङ्गा धर्साहरू हुन्छन् । लार्भा हल्का हरियो रडका हुन्छन् ।</p>	<p>पातलाई बेरर भित्र पछि बसी पातको हरियो पदार्थ खाई दिन्छन् र पात सुक्दछन् ।</p>	<ul style="list-style-type: none"> • नाइट्रोजनयुक्त मलको उचित प्रयोग गर्ने । • धान खेतको राम्ररी गोडमेल गर्ने । • धान रोने बेलामा स्वस्थर बलिया बेनाहरूको प्रयोग गर्ने । • काँडेदार डोरीलाई दुवै छेउमा समातेर खेतको दुई छेउमा बस्ने र धानलाई छुवाएर क्रमशः विपरीत दिशातिर जाने । यसो गर्नाले धानको पातमा रहेका पात वेरुवाका लार्भाहरू पानीमा खसेर नष्ट हुन्छन् । • वि.टी. क्रुस्टाकी नामक जैविक विषादी १.५ मि.लि. प्रति लिटर पानीमा मिसाई खेतमा छर्ने । प्रतिहेक्टर जमिनमा ५००-६०० लिटर जैविक विषादी र पानीको भोल प्रयोग गर्ने । • प्रकोप बढी भएमा अन्तिम विकल्पको रूपमा वजारमा सजिलै सँग उपलब्ध हुने सर्म्पक विषादी क्लोरपाइरिफस २०% इ सी (जस्तै डर्सवान, डरमेट, फाइनवेन) १.२५ मिलि प्रतिलि वा कारटाप हाइड्रोक्लोराइड ४% जी आर (जस्तै अनुदान, विदान, कीटाप) १ मिलि प्रतिलिटर वा लान्डासहोइलोइन ५ % इ सी (जस्तै एजेन्टक्स, ब्राभो ५०००, कराते) ०.५ मिलि प्रतिलिटर वा अजाडीराक्टीन ०.१५% (जस्तै मल्टीनेमोर, निकोनिम) ३-५ मिलि प्रतिलिटर दरले छर्ने ।

७. मिलिवगा (Mealy bug)	वयस्क सानो, गुलाबी रङको, नरम शरीर भएको, सेतो मैन जस्तो पदार्थले ढाकिएको हुन्छ। कुनै पछेटा भएका र कुनै पछेटा विहीन हुन्छन्।	विरुवा रोगाउने, बढ्द नसक्ने, जिडरिङ्ग परेर पहेलिन्छन्। विरुवामा बाला लाग्दैन।	<ul style="list-style-type: none"> • खेतमा पानीको सतह बढाउने। • खेत भित्र र वरिपरी रहेका घाँसपातहरू हटाउने। • कीराको प्रकोप ज्यादा भएमा अन्तिम विकल्पको रूपमा गभारोमा बताइएका विषादी प्रयोग गर्ने।
------------------------	--	---	---

धान बालीका मुख्य रोगहरू

रोगको नाम	लक्षण	व्यवस्थापन विधि
१. ब्लास्ट रोग (Blast)	पातमा स-साना सेता टीका बीचमा भएका लाम्बिला खैरा थोप्ला देखा पर्दछन्। बाला देखि तलको डाँठको वरिपरि वा आख्लामा खैरो रङ भएको दाग पनि देखिन्छन्। थोप्ला जोडिँदै जादा पूरै पात डढेको देखिन्छ।	<ul style="list-style-type: none"> • रोग निरोधक जातहरू लगाउने। • कार्बेन्डाजिम ५०% डब्लुपी (जस्तै बेभिष्टिन वा डेरोसाल) २-३ ग्राम प्रति किलोग्राम बीउका दरले बीउ उपचार गरी व्याड राख्ने। • सिफारिस अनुसार नाइट्रोजन मल प्रयोग गर्ने। • खेतमा पानी जमाई राख्ने। • ट्राइसाइकाजोल ७५% डब्लुपी (जस्तै बान, लोजिक, ट्रिप) ०.७५ ग्राम प्रति लिटर वा सुगामाइसिन ३% एस एल (जस्तै कासु-बी, किमाइसिन) १.५ मि.लि. प्रति लिटर पानीमा, वा हेक्वाकोनाजोल ५% इ सी (जस्तै एभोन, कम्फोर्ट, हेक्वाप्रस) २ ग्राम प्रति लिटर वा क्रैसोक्विजम मिथाइल ४४.३ एस सी (जस्तै इर्जोन) १ मि.लि. प्रति लिटर पानीमा मिसाई १५ दिनको फरकमा २-३ पटक छर्ने।
२. ब्याक्टेरियल लिफ ब्लाइट (Bacterial leaf blight)	पातको किनाराबाट लामो पहुँला वा खैरा रङका धर्साहरू देखिन्छन्, पात टुप्पोवाट सुकेर मर्दछ।	<ul style="list-style-type: none"> • रोग निरोधक जातहरू लगाउने। • सिफारिस अनुसार रासायनिक मल हाल्ने। • रोग लागेको खेतमा केही दिन पानी सुकाइ दिने। • स्टेन्टोमाइसिन सल्फेट ९% + टेट्रासाइक्लिन ट्याइड्रोक्लोराइड १% डब्लुपी एग्रिमाइसिन-१००, ०.२५ ग्राम प्रति लिटर पानीको फोलमा बीउलाई ३० मिनेट सम्म डुबाएर बीउ उपचार गर्ने।

<p>३. खैरो थोप्लेरोग (Brown leaf spot disease)</p>	<p>पात वा धानका गेडामा स-साना गोलाकार वा लाम्बिचला खैरो थोप्लाहरू देखिन्छन् ।</p>	<ul style="list-style-type: none"> • कार्बेन्डाजिम ५०% डब्लुपी (जस्तै बेभिष्टिन वा डेरोसाल) २-३ ग्राम प्रति किलोग्राम बीउका दरले बीउ उपचार गरी ब्याड राख्ने । • सिंचाइ भएको ठाउँमा चैत्र महिनाको सुरुमानै सिफारिस गरिएका उन्नत जातका धानहरू रोप्ने । • मेन्कोजेव ७५% डब्लुपी (जस्तै ड्राइथेन एम-४५.) विषादी ३ ग्राम प्रति लिटर वा प्रोपिनेब ७०% डब्लुपी (जस्तै एनाट्राकोब, फिएन्टा, एन्ट्रगोल्ड) ३ ग्राम प्रति लिटर पानीको दरले मिसाई १५ दिनको फरकमा ३ पटक छर्कने । • रोगीबोट भएको खेतबाट बीउ संकलन नगर्ने । • कार्बेन्डाजिम ५०% डब्लुपी (जस्तै बेभिष्टिन वा डेरोसाल) दुसीनाशक विषादी २ ग्राम प्रतिकिलो बीउका दरले उपचार गरी ब्याड राख्ने । • रोगग्रस्त बोटहरू उखेलेर नष्ट गर्ने । • रोग अवरोधक जात लगाउने तर खुमल-४ जस्ता रोग नसहने जात नलगाउने ।
<p>४. फेद कुहिन रोग (Foot rot)</p>	<p>रोगी विरुवा अग्लो हुने, पहेंलिन र अन्तमा फेद कुहिएर मर्दछन् । तल्लो आँख्लाहरू बाट जरा निस्कन्छन् ।</p>	<ul style="list-style-type: none"> • नाइट्रोजन मल सिफारिस मात्रामा भन्दा बढी प्रयोग नगर्ने । • उन्नत जातको धान रोप्दा बोट देखि बोटको दूरी बढाउने । • मेलिडामाइसिन ३% एल (जस्तै सिथमार, भालिगन, ओजोरो) ३ ग्राम प्रति लिटर पेनसाइम्युरोन २२.९% एस सी (जस्तै मोन्टेरोन २५०) १.५ मि.लि. प्रति लिटर पानीमा वा कार्बेन्डाजिम ५०% डब्लुपी (जस्तै बेभिष्टिन वा डेरोसाल) दुसीनाशक विषादी १.५ ग्राम प्रति लिटर पानीको दरले मिसाई १०-१२ दिनको फरकमा २ पटक छर्ने वा प्रोपिकोनाजोल २५% इ सी (जस्तै बम्पर, बोनास, टिल्ट) १ मि.लि. प्रति ४ लिटर पानीमा मिसाई १०-१२ दिनको फरकमा २ पटक छर्ने ।
<p>५. पातको फेद डडुवा रोग (Sheath blight)</p>	<p>पातको फेदमा अण्डाकार खैरा थोप्लाहरू भए पछि आकारमा वृद्धि हुँदै जान्छ र दुसीको कालो गिाखाहरू (कअभिचयतष्व) देखा पर्दछ । बोटको माथिल्लो भागमा समेत पुग्छर सुकेर डडेको जस्तो देखिन्छ ।</p>	<ul style="list-style-type: none"> • धान र उखुको घुम्ती वाली लगाउने । • लक्षण देखापरेपछि २० ग्राम जिंक सल्फेट र १२% ग्राम चून ५० लिटर पानीमा मिसाई प्रति रोपनीका दरले १० दिनको फरकमा २ पटक छर्कने । • नाइट्रोजन र फस्फोरस मल सिफारिस मात्रा भन्दा बढी प्रयोग नगर्ने । • लक्षण देखिएमा केही दिन सम्म खेतमा पानी सुकाउने ।
<p>६. खैरा रोग (Khaira disease)</p>	<p>जिंकको कमीले देखिने यो रोगमा रोगी बोटको फेदतिरको पात पहेंलिएर जान्छ । पातमा खैरा थोप्लाहरू पनि देखिन्छन् । पछि पूरै पात खैरो वा रातो हुन्छ । गाँज थपिने र बढ्ने क्रम रोकिन्छ ।</p>	<ul style="list-style-type: none"> • धान र उखुको घुम्ती वाली लगाउने । • लक्षण देखापरेपछि २० ग्राम जिंक सल्फेट र १२% ग्राम चून ५० लिटर पानीमा मिसाई प्रति रोपनीका दरले १० दिनको फरकमा २ पटक छर्कने । • नाइट्रोजन र फस्फोरस मल सिफारिस मात्रा भन्दा बढी प्रयोग नगर्ने । • लक्षण देखिएमा केही दिन सम्म खेतमा पानी सुकाउने ।

मकै बालीमा क्षति गर्ने मुख्य कीराहरू

किराको नाम	पहिचान	क्षतिको लक्षण	व्यवस्थापन विधि
१. फंद काटने कीरा (Cut worm)	वयस्क पुतली ध्वाँसे रडको र मध्यम आकारको हुन्छ। लाभ्र खरानी रडको हुन्छ र छोइदियो भने बटारिएर बस्दछ।	विउसो लाभ्रहरू लुकेर बस्छन र राती बाहिर आई बाट लाई जमिनको सतह मुनि बाट वा माथि बाट काट्दछन्।	<ul style="list-style-type: none"> काटको विरुवाको जरा नजिक माटोमा कोट्याएर लाभ्रहरू खोजी नष्ट गर्ने। १ के.जी. प्रति रोपनीका दरले दानामा उत्पादित हरियो दुसी मेटाराइजिम एनिसोजीएइ मकै छनै समयमा लाइनमा छनै। वि.टी.के. नामक जैविक विषादी वा मालाथियन ५% डी पी २ ग्राम प्रति केजी गहुँको चोक र मिसाएको चारा प्रति रोपनी आधा केजीका दरले साँभ्रमा प्रयोग गर्ने। क्लोराइरीफस १०% जी आर (जस्तै देवीवान) वा मालाथियन ५% डी पी (मालाथियन ५% धुलो) १ के.जी. प्रति रोपनीका दरले माटोको उपचार गर्ने।
२. खुभ्रे कीरा (White grub)	खुभ्रे खपटेहरू विभिन्न रडका हुन्छन्। लाभ्रहरूको टाउको खैरो रडको र शरीर सेतो रडको हुन्छ। छोइ दियो भने बटारिएर बस्छ।	यिनीहरूले माटो भित्रै बसी जराहरू खान्छन् जसले गर्दा विरुवाहरू बढ्न सक्दैनन् मर्दछन्। मर्न लागेको विरुवा उखलेर हेर्दा जराहरू सबै खाएको पाइन्छ।	<ul style="list-style-type: none"> खेतबारीलाई गहिरो गरेर जोती दिनाले यी कीराहरू सूर्यको तापले गर्दा मर्दछन् साथै परजीवी एवं चराहरूले खाई दिन्छन्। काँचो गोबर मल प्रयोग नगर्ने। खपटे माउलाई विजुली बत्तीको पासोमा आकर्षण गरी मार्ने। १ के.जी. प्रति रोपनीका दरले दानामा उत्पादित हरियो दुसी (भतवचजथाफ बलख्यउबिभ) मकै छनै समयमा लाइनमा छनै। क्लोराइरीफस (जस्तै डसवान १०%) विषादी १ के.जी. वा क्लोराट्रानिलिप्रोल ०.४% जी आर (जस्तै फरेटरा) प्रति रोपनीका दरले मकै छनु भन्दा अघि छनै।
३. फौजी कीरा (Army worm)	वयस्क पुतली ध्वाँसे रडको हुन्छ र पूर्ण रुपले बढेका लाभ्रहरू गाढा हरियोमा अलि पहेंलो रङ मिसिएको जस्ता हुन्छन। पिठ्यू पट्टि अस्पष्ट धर्काहरू हुन्छन्।	मकैको लाभ्रहरूले विरुवाको सबै भाग खाई दिन्छन् बाँकी केही राख्दैन।	<ul style="list-style-type: none"> व्यासिलस थुरेन्जेन्सिस कुसंटाकी ब्याक्टेरिया (बीटीके.) १ ग्राम प्रति लिटर पानीमा मिसाई छनै। अर्को खेतमा जाने बाटो अवरोध हुने गरी खाडल खनि खाडलमा पानी र विषादी राखि दिने। इमिडाक्लोप्रिड १७.६% एस एल (जस्तै अगुमिदा, एटम, केमिडा, हिमिडा) १ मिलि प्रति ४ लिटर पानीमा वा डेटामेथ्रिन २.६% इ सी (जस्तै डेसिस, डेल्साइड, डिस) १.२ मि.लि. प्रतिलिटर पानीमा मिलाई छनै।

<p>४. गभारो (Borer)</p>	<p>कुनै हल्का खैरो रडका हुन्छन् शरीरमा चार वटा खैरो रडका धकाहरू हुन्छन्। कुनै लाभको रड हल्का पहेलोमा गुलाबी रड मिसिएको हुन्छ।</p>	<p>भर्खर निस्केका लाभे हरूले पात खान्छन् पातहरूमा प्रशास्त छिद्राहरू हुन्छन्। पछि यिनीहरू डाँठ भित्र पसी गुवो खानाले गभो मर्दछ। विरुवाको दुप्पोमा लाभेहरूले विष्टयाएको पदार्थ देखिन्छ।</p>	<ul style="list-style-type: none"> परजीवी कीरा ट्राइकोग्रामा १ लाख प्रतिहेक्टरका दरले छोड्ने। गभारो लागेको बोटहरू उखेलेर नष्ट गरी दिने। मकै भाँचेर ढोड काटे पछि टुटाहरू नष्ट गर्ने। डाइमथोयट ३०% इ.सी १.५ मिली प्रतिलिटर वा थायामेथोक्वाम १२.६% इ.सी+लाम्डासाइलाथ्रिन ९.३% इ.सी १ एम एल प्रति ४ लिटर पानीमा मिसाई ५०० लिटर मिश्रण प्रतिहेक्टर छर्ने।
<p>५ मरभूमि सलह</p>	<p>यसको एकल र भुण्डमा रहने प्रवृत्ति अनुसार रड पनि फरक फरक हुन्छन्। अपरिपक्व वयस्क गुलाबी हुन्छ, र परिपक्व वयस्क पहिलो रंगको हुन्छ भने एकल प्रवृत्तिका सलहको वयस्कको रंग खैरो हुन्छ। भुण्डमा रहने प्रवृत्तिका सलहको पहिलो अवस्थाको बच्चा (निम्फ) कालो हुन्छ।</p>	<p>सम्पूर्ण हरिया वनस्पतीहरू छोटेो समयमानै सखाप पारी खाइदिने तथा विरुवाहरूका हाँगा एवं बोकालाई समेत सखाप पार्ने क्षमता भएकोले यो फट्यान्ना अन्य किरा भन्दा बढी क्षती गर्ने खालको देखियो</p>	<p>यो कीरा रातभरि बास बस्ने र विहानपख घाम लाग्ने बित्तिकै यसको समूह नउड्ने हुनाले विहानपख निम्न विषादीहरू (मालाथियन ५० इ.सी.३ मि.ली/लि. पानी, ल्याम्डा साइहलीथ्रिन ५५ इ.सी. ०.७० मि.लि./लि. पानी, क्लो र्पाइरिफोस २० इ.सी १.८८ मि.ली./लि. मध्ये कुनै एक उल्लेख भए अनुसार मात्रामा प्रयोग गर्न सकिन्छ।</p>

<p>६ अमेरिकन फौजी कीरा (Fall Army Worm)</p>	<p>वयस्क लार्भाको निधारमा दुइवटा आखाको बीच भागमा अंग्रेजी अक्षरको उल्टो जस्तो चिन्ह र पेटको आठौं खण्डको माथितिर वर्गाकार रूपमा मिलेर रहेका ४ वटा काला थोप्ला देखिने र वयस्क भाले पुतलीको अधिल्लो पखेटा हरूको टुप्पो तिर ठूलो सेतो धब्बा र बीच तिर अण्डाकार हल्का खैरो धब्बा देखिने ।</p>	<p>अण्डाबाट निस्किएका साना लार्भाले पातको बाहिरी सतहमा वसी कोत्रेर खाई पातमा सिसाको भयाल जस्तो आकृति देखिने । त्यसपछि लार्भा कलिलो अवस्थाको मैकैको गुभो भित्र प्वाल पारी पस्रै खान थाल्छ । विरवा वढ्दै जाँदा पातमा लहरै परेको देखिन्छ । लार्भाहरू वढ्दै जाँदा आक्रमण भएको ठाउँमा विप्टा देखिने र धेरै आक्रमण भएको ठाउँमा पातहरू छिया छिया भएको हुन्छ । पछि धान चमरा जुँगा तथा घोगामा समेत नोकसानी गर्छ ।</p>	<ul style="list-style-type: none"> • खेतबारीमा मैकै उम्रेदेखि नियमित रूपमा अनुगमन गरी कीराको उपस्थिति र सम्भावित क्षतिको आँकलन गर्नुपर्दछ । • मैकैको घोगामा समेत नोकसान गर्न सक्ने भाएकाले खोस्टाले पूरा घोगा छीपिने जातको मैकै लगाउने, एउटा पकेट क्षेत्रमा सके सम्म एकै समयमा र अगाडि मैकै रोप्ने, मैकैको एकल बाली लगाउनु भन्दा कोसे बाली अन्तर बाली वा मिश्रित बालीको रूपमा लगाउँदा कीराको प्रकोप कम हुन्छ, डेस्मिडियम घाँस एक किसिमको गन्ध आउने जुन यो कीरालाई मन नपर्ने हुनाले विकर्षक बालीको रूपमा मैकैको बीच बीचमा लगाउने र छेउ छेउमा पासो बालीको रूपमा नैपियर घाँस लगाएर कीरालाई आकर्षित गरी नैपियरमा मात्र विषादी प्रयोग द्वारा मार्न सकिन्छ । • विरवालाई स्वस्थ र कीराको क्षति सहन सक्ने बनाउन सिफारिस गरिए अनुसार सन्तुलित मलखादको प्रयोग गर्ने, मैकै रोप्नु अघि इमिडाक्लोप्रिड (कृषमवधिउचष्म) ४८ प्रतिशत एफ एस विषादी प्रति किलोग्राम बीउमा ४ मि.लि.का दरले बीउ उपचार गरेर रोप्दा सुरुको ३ हप्ता सम्मको विरवाहरू लाई क्षति हुन बाट बचाउन सकिन्छ, निरीक्षणको क्रममा पातको तल्लो सतहमा भुण्डमा पारिएका अण्डाहरू संकलन गरी नष्ट गर्ने । • पातमा सेता लाम्बा फिक्ली सहितका प्वाल (Papery window) हरू देखा परेमा नीमजन्म विषादी एजाडिराफिटिन १५०० पी पी एम (Azadirachtin १५०० ppm) ५ मिलीलिटर प्रति लिटर पानीमा मिसाएर छर्ने । • मैकैको पातमा लार्भाले क्षति गरेको प्वालहरू तथा गुभोमा क्षतिको लक्षण देखा परेमा अनिवार्य रूपमा सुरक्षित पहिरन लगाई निम्नानुसारका रासायनिक विषादीहरू आलो पालो गरी विषादी मिसाएको घोल प्रति रोपनी २५ लिटरका दरले प्रयोग गर्नुपर्दछ । • स्पाइनेटोराम (Spinetoram) ११.७ एस.सी. १ मि.लि. प्रति २ लिटर पानीका दरले वा इमामेकिटिन बेन्जोएट (Emamectin Benzoate) ५ प्रतिशत एस.जी. १ ग्राम प्रति २.५ लिटर पानीका दरले वा क्लोरएन्ट्रानिलीप्रोल (Chlorantraniliprole) १८.५ प्रतिशत एस.सी. १ मि.लि. प्रति २.५ लिटर पानीका दरले वा स्पाइनेसोसाड (Spinosad) ४५ प्रतिशत एस.सी. १ मि.लि. प्रति ३ लिटर पानीका दरले मिसाएर छर्ने ।
---	--	--	---

मकै बालीका मुख्य रोगहरू

रोगको नाम	लक्षण	व्यवस्थापन विधि
१. पातमा लाग्ने डडुवा (Leaf blight)	पातमा ठूला लाम्बिला आँखा आकारका खैरा दागहरू देखा पर्दछन् । पछि ती थोप्लाहरू एक आपसमा जोडिई पात सुकाइ दिन्छन् ।	<ul style="list-style-type: none"> - स्वस्थ बीउको प्रयोग गर्ने । - रोग अवरोधक जातहरू: मनकामना-३, गणेश-१, गणेश-२ लगाउने । - कार्वेन्डाजिम ५० % डब्लु पी (जस्तै बेभिष्टिन) दुसीनाशक विषादी २ ग्राम प्रति किलो बीउका दरले बीउ उपचार गरी रोप्ने ।
२. घोगा कुहिन (Ear rot)	घोगाको टुप्पो बाट रातो वा गुलाफी रङ भई कुहिन थाल्दछ । कुनै बेला घोगाको फंदबाट पनि कुहिनै गर्दछ ।	<ul style="list-style-type: none"> - रोग अवरोधक जातहरू: गणेश-२, मनकामना-१ रोप्ने । - स्वस्थ घोगाहरू छनोट गरी बीउ राख्ने । - कार्वेन्डाजिम ५० % डब्लु पी (जस्तै बेभिष्टिन) दुसीनाशक विषादी २ ग्राम प्रति किलो बीउका दरले बीउ उपचार गरी बीउ रोप्ने ।
३. कालो पोके (Head smut)	धान चमरा कालो भई लट्टा परेको जस्तो देखिन्छ । घोगामा दानाको सट्टा कालो बीजाणुको धुलाले भरिएको हुन्छ ।	<ul style="list-style-type: none"> - स्वस्थ बीउको प्रयोग गर्ने । - बारीमा कालो पोके रोग देखेको बित्तिकै जम्मा गरी नष्ट गर्ने । - धेरै रोग आउने क्षेत्रमा कार्वेन्डाजिम ५०% डब्लु पी (जस्तै बेभिष्टिन) २ ग्राम प्रति के.जी. बीउको दरले उपचार गरी रोप्ने ।
४. डाँठ कुहिन (Stalk rot)	जमिन भन्दा माथि डाँठको दोश्रो आँखला निजकैको भित्री भागको गुदीको रङ बदलिन्छ र डाँठ कुहिन गई बोट ढल्दछ ।	<ul style="list-style-type: none"> - सिफारिस मात्रामा मल प्रयोग गर्ने । - रोगको जीवाणु गभारोबाट सार्ने हुँदा उक्त गभारो नियन्त्रण गर्न विषादी प्रयोग गर्ने ।
५. डाउनी मिल्ड्यु (Downy mildew)	पातहरू पहेंलाएर सानो हुने र पातमा धर्साहरू देखिन्छन् ।	<ul style="list-style-type: none"> - स्वस्थ बीउको प्रयोग गर्ने । - रोग अवरोधक जातहरू रामपुर २, रामपुर कम्पोजिट लगाउने । - मेन्कोजेव ७५ प्रतिशत डब्लु.पि. (जस्तै डाइथेन एम-४५.) विषादी ३ ग्राम प्रति लिटर वा मेटालेक्सिल ८% मेन्कोजेव ६४% (जस्तै क्रिनोक्सिल गोल्ड, रिडोमिल एम जेड, टयागमील) २ ग्राम प्रति लिटर पानीमा मिसाई छर्ने ।

<p>६. ध्वाँसे थोप्लेरोग (Gray Leaf spot)</p>	<p>धान चमरा निस्कने बेलामा फेद नजिकका पातमा सुरुमा स-साना पहेंला वा खैरा दाग बनाउँछ र दुई-तीन हप्ता भित्र नशा सँग समान अन्तरमा लाम्बिला धसाहरूमा परिवर्तन हुन्छ । धसाहरू जोडिँदै गई पूरै पात ध्वस्त हुन्छ । पातबाट डाँठ, घोगाको खोस्टामा पनि लाग्छ । घोगाहरू साना, हलुका, थोते, टेडा हुने हुन्छ ।</p>	<p>- गणेश १, मनकामना ३, मनकामना १, हिलपुल पहेंलो र देउती जातका रोग सहन सक्ने जात लगाउने । - मकै छिटो रोप्ने र पातलो रोप्ने । घुम्ती बाली अपनाउने । - रोगीबोटका अवशेष जलाउने, रोगको लक्षण देखिना साथ पात हटाउने । सन्तुलित मलखाद प्रयोग गर्ने । - दुसीनाशक विषादी कार्बेन्डाजिम ५०% डब्लु पी (जस्तै बैभिटिन वा धनुष्टिन) १ ग्राम वा मेन्कोजेब (डाइथेन एम ४५) वा साफ २ ग्राम प्रतिलिटर पानीको दरले छर्ने ।</p>
--	---	--

गहुँ बालीमा लाग्ने कीराहरू

किराको नाम	लक्षण	व्यवस्थापन विधि
१. कीटकीटे खपटे	लार्भा (Wire worm) ले जरा काटीदिन्छ र बोट सुक्छ ।	<ul style="list-style-type: none"> - मकैको फेद काट्ने कीराको जस्तै विषादी प्रयोग गर्ने । - सिंचाइ सुविधा भएमा राम्रो सँग सिंचाइ गर्ने ।
२. लाही कीरा	बाला पसाउने बेलामा यसले दुःख दिन्छ । लाही कीराहरूले कचीलो बालाको रस चुसी नोक्सान गर्दछन् ।	<ul style="list-style-type: none"> - लेडी विटल्स (मिचुखपटे) को संरक्षण गर्ने । - डायमैथोएट ३०% ई.सी. को १ मि.लि. प्रतिलिटर पानीका दरले छर्कने ।
३. गुलाबी गभारो	यिनी हरूले गहुँको गुँभो काटी नोक्सान गर्छन् ।	<ul style="list-style-type: none"> - धानमा नोक्सानी गर्ने गभारोको नियन्त्रणका उपायहरू अपनाउने ।

रोगको नाम	लक्षण	व्यवस्थापन विधि
१. डडुवा रोग (Leaf blight)	साना खैरो रङको थोप्लाहरू पातमा देखिन्छन् । पछि ती थोप्लाहरू बढ्छन् एक आपसमा जोडिई पात सुकेको वा डडेको जस्तो देखिन्छ ।	<ul style="list-style-type: none"> - कार्बोक्सिन १७.५%+थिराम १७.५% (जस्तै भाइटाभेक्स-२००) २ ग्राम प्रति किलोका दरले बीउ उपचार गर्ने । वा कार्बेन्डाजिम ५०% डब्लुपी (जस्तै बेभिष्टिन) दुसीनाशक विषादी २ ग्राम प्रतिकिलो बीउका दरले बीउ उपचार गर्ने । - सिफारिस मात्रामा पोटास मलको प्रयोग गर्ने । - ठिक समयमा गहुँ छर्ने । - रोग अवरोधक जातहरू लगाउने ।
२. खैरो सिन्दुरे (Brown rust)	पातको माथिल्लो सतहमा सुन्तला रङका फोकाहरू देखिन थाल्दछन् । ती फोकाहरू छुट्टा छुट्टै रहेका हुन्छन् ।	<ul style="list-style-type: none"> - रोग अवरोधक जातहरू लगाउने । - सिफारिस गरिए अनुसार मलखादको प्रयोग गर्ने, ठीक समयमा गहुँ छर्ने । - गहुँको बोट ठूलो भएमा म्यान्कोजेव ७५% डब्लु पी (जस्तै डाइथेन एम-४५) नामक विषादी १.५-२ के.जी. प्रति हे. ७५० लिटर पानीमा मिसाई १५ दिनको अन्तरमा २-३ पटक छर्कने । वा प्रोपिकोनजोल २५% इ सी (जस्तै वोनास, वम्पर, टिल्ट २५) ०.७५ ग्राम प्रतिलिटर पानीका दरले मिसाई छर्कने ।
३. पहेंलो सिन्दुरे (Yellow rust)	पातको माथिल्लो सतहमा पहेंला, लाम्बिचला फोकाहरू एक अर्का सँग मिली धर्सा परेर रहेका हुन्छन् ।	<ul style="list-style-type: none"> - रोग अवरोधक जातहरू जस्तै: डब्लुके १२०४, पासाङ्गल्हामु लगाउने र ठीक समयमा गहुँ छर्ने । सिफारिस गरिए अनुसार रासायनिक मल प्रयोग गर्ने । - माथि खैरो सिन्दुरे जस्तै व्यवस्थापन विधि अपनाउने ।
४. कालो पोके (Loose smut)	बालामा दाना लाग्नुको सट्टा कालो दुसीको जीवाणुले भरिएको हुन्छ ।	<ul style="list-style-type: none"> - स्वस्थ बीउको प्रयोग गर्ने । - कार्बोक्सिन १७.५%+थिराम १७.५% (जस्तै भाइटाभेक्स-२००) विषादी २ ग्राम वा टेबुकोनोजोल २% डिएस (जस्तै क्याभियट, राक्सल) १ ग्राम प्रति केजी गहुँको बीउका दरले बीउ उपचार गरी छर्ने । - रोग लागेको बालाबाट धुलो नफर्दै उखेलेर खान्डोमा गाड्ने अथवा जलाइदिने । - अन्तपूर्ण-४ जातको गहुँमा यो रोग कम लाग्ने हुँदा यो जात लगाउने ।

<p>५. गन्हाउने कालो पोके (Stinking smut or hill bunt)</p>	<p>रोगी दानाहरू गोलाकार हुन्छन् कालो रङको रोगको जीवाणुहरूले भरिएका हुन्छन् । तीजीवाणुहरू दाना फुटाएर बाहिर भर्दछन् । नजिकबाट सुँघदा माछा कुहिएको जस्तो गन्ध आउँछ ।</p>	<p>- दुई तीन वर्ष सम्म घुम्ती वाली लगाउने वा गाहुँ नै नलगाउने । - कार्बोक्सिन १७.५%+ थिराम १७.५% (जस्तै भाइटाभेक्स-२००) २ ग्राम प्रति केजी गाहुँको बीउका दरले बीउ उपचार गरी छर्ने । - स्वस्थ बीउको प्रयोग गर्ने ।</p>
---	--	---

जौ बालीमा लाग्ने मुख्य रोगहरू

रोगको नाम	लक्षण	व्यवस्थापन विधि
<p>१. पहे लो सिन्दुरे (Yellow rust)</p>	<p>पातको माथिल्लो सतहमा पहेला, लाम्बिला फोकाहरू एक अर्का सँग मिली धर्सा भएर रहेका हुन्छन् ।</p>	<p>- रोग अवरोधक जात लगाउने ।</p>
<p>२. धर्से रोग (Stripe rust)</p>	<p>पातको माथिल्लो सतहमा पहेला धर्सा र धब्बाहरू देखिन्छन् ।</p>	<p>- कार्बोक्सिन १७.५% + थिराम १७.५% (जस्तै भाइटाभेक्स-२००) २ ग्राम प्रति केजी बीउका दरले उपचार गरी लगाउनाले रोगको प्रकोप एकदमै कम भएको पाइएको छ ।</p>
<p>३. कालो पोके (Smut)</p>	<p>बालामा दाना लाम्नुको सट्टा कालो ढुसीको जीवाणुले भरिएको हुन्छ ।</p>	<p>- स्वस्थ बीउको प्रयोग गर्ने । - कार्बोक्सिन १७.५%+ थिराम १७.५% (जस्तै भाइटाभेक्स-२००) विषादी २ ग्राम प्रति केजी बीउका दरले बीउ उपचार गरी छर्ने । - रोग लागेको बाला बाट धुलो नझर्दै उखेलेर खाल्डोमा गाड्ने अथवा जलाइदिने ।</p>

१६.१.२ कोसे बाली: चना, मास, भटमास, मुड, र रहरमा क्षति पुर्याउने किराहरू

किराको नाम	पहियाण	क्षतिको लक्षण	व्यवस्थापन विधि
१. भुसिलकीरा (Hairy caterpillar)	वयस्क हल्का पहेला पखेटा भएको पुतली हुन्छ । यसका अधिल्ला पखेटामा मसिना र पिछ्ल्ला पखेटामा अलिक ठूला काला शोप्ला हरू हुन्छन् । पुतलीको पेटको रङ रातो हुन्छ । पूर्ण विकसित लाभ्रको शरीरमा राता काला भुसै भुसले भरिएको हुन्छ ।	भुसिल कीराहरूले सम्पूर्ण पातको हरियो भाग खाइ दिनाले पातहरू सेतो पातलो कागज जस्ता हुन्छन्। अन्तमा विरुवा पात विहीन हुने गर्दछ।	- भुसिल कीराहरू भुण्डमा रहेकै अवस्थामा पातलाई टिजे र संकलन गरी नष्ट गर्ने । - कीराको प्रकोप ज्यादा भएमा कीटनाशक विषादी डेट्रोमोथिन २.८% ई.सी. (जस्तै डेसिस) १ मि.लि. वा साइपरमोथिन १०% ई.सी. (जस्तै रिपकड, डेभिसाइपर) १ मि.लि. प्रति लिटर पानीका दरले कुनै एक विषादी छर्ने ।
२. कोसामा लाने गभारोहरू (Pod borers)	वयस्क पुतली हल्का पहेलो रडका हुन्छन । अन्य गभारोको वयस्क पुतलीको पखेटा मा सेता धब्बा भएका ध्वंसै खालका हुन्छन् । कुनै वयस्क पुतली नीलो रडका पनि हुन्छन्। पूर्ण विकसित लाभ्रको शरीरमा रङ्गिवरङ्गी धासाहरू हुन्छन् यिनले समय समयमा रड वदली रहन्छन् ।	कोसामा प्वालहरू देखिन्छन् । लाभ्रले आधा शरीर कोसा भित्र पसाएर खाएको प्रष्ट देख्न सकिन्छ ।	- यौन जन्य कीरा आकर्षण पदार्थ "हेलीट्यूर" को प्रयोग गरेर भाले पुतलीलाई समात्न सकिन्छ । धेरै संख्यामा भाले पुतली देखिएमा अन्य व्यवस्थापन विधि अपनाउन सकिन्छ । - मसिना लाभ्र देखिना साथ व्यासीलस थुरीन्जोन्सिस भेराइटी कुसंटाकीको पानीमा भिमिसेन धुलो १ ग्राम प्रति लिटर पानीका दरले मिसाएर वेलुकी पख छर्ने । - न्युक्विलयर पोलिहेड्रोसीस भाइरस, हेली (एन.पी.भी.) को १०० एल. ई. को १ मि.लि. वा २०० एल. ई.को ०.५ मि.लि. प्रतिलिटर पानीमा २-३ थोपा नीर मिसाएर बनाएको भोल वेलुकी पख छर्ने । - निममा आधारित कीटनाशक विषादीहरू जस्तै मार्गोसोम ०.१ ई.सी वा मल्टिनिस ०.०३ ई.सी. ५ मि.लि. प्रतिलिटर पानीका दरले बनाएको भोल छर्ने । - इमामेथिटन वेन्जोएट ५% एस जी (जस्तै किङ्ग स्टार, एनस्टार) ०.५ मि.लि. प्रतिलिटर पानीमा मिसाएर बनाएको भोल छर्ने । - अरू विषादी गोलभेडाको गभारोमा जस्तै प्रयोग गर्न सकिन्छ ।

३. लाही र पात खान्ने कीरा (Aphid and leafminer)	लाही सानो कीरा जस्तै विरुवाको रस चुसेर खान्छ । पात खान्ने कीराको लाभाले विरुवामा नागवेली आकारको सुरुङ बनाएर पातको भित्र बसी हरियो भाग खान्छ ।	बोट रोगाउने, बढ्न नसक्ने साथै पहेंलो हुने हुन्छ ।	- गोलभेंडामा बताए जस्तै व्यवस्थापनका उपायहरू अपनाउने ।
---	---	---	--

मुसुरो बालीका रोगहरू

रोगको नाम	लक्षण	व्यवस्थापन विधि
१. ओइलाउने रोग (Wilt)	बेर्ना अवस्थामा बोट एककासी ओइलाउन थाल्दछ र पात सुक्दै जान्छ । फूल फुल्ने बेलामा पनि बोटको टुप्पो ओइलाउँदै जान्छ । पात पहेंलैदै जान्छ र पूरै बोट ओइलाएर मर्दछ ।	- रोग नलाग्ने वा कम लाग्ने जातहरू सिमल, शिखर, खजुरा-१, खजुरा-२ लगाउने । - दुई वर्षको घुम्ती बाली अपनाउने । - चाडै रोपेमा रोग लाग्ने समय छल्ल सकिन्छ ।
२. जरा कुहिनो रोग (Root rot)	बोटको तल्लो पातहरू पहेंलैदै माथि तिरका पातहरू पहेंलिन थाल्दन् । रोग लागेको बोटको मुख्य जराहरू र सहायक जराहरू कुहिएका हुन्छन् ।	- रोग ग्रस्त क्षेत्रमा ३-४ वर्ष सम्म मुसुरो नलगाउने । - घुम्ती बाली प्रणाली अपनाउने ।
३. डटुवा रोग (Blight)	पातका टुप्पाहरू खाद्यतत्वको कमी बाट भए जस्तो रङ बदलिई सुक्दै जान्छ । माथिल्ला हाँगाहरू पहेंला भई सुक्दछन् ।	- रोग देखा पर्ने वित्तिकै म्यान्कोजेव ७५% डब्लुपी (जस्तै डाइथेम एम. ४५, इन्डोफिल एम ४५, सूर्यएम ४५) नामक विषादी २-३ ग्राम प्रति लिटर पानीमा मिसाई ७ दिनको फरकमा २-३ पटक छर्ने ।

चना वालीका रोगहरू

रोगको नाम	लक्षण	व्यवस्थापन विधि
१. खैरे रोग (Botrytis grey mold)	पातका टुप्पाहरू रङ विहिन भएर सुकेर जान्छन् । फूल कुहेर कोसा नलानुनै रोगको प्रमुख लक्षण हो । जीवाणुका लागि वातावरण सुहाउँदो भएमा बोटको सबै भागमा फुस्रो वा काला खैरा थोप्पाहरू देखा पर्दछन् ।	- चनाको बोट ठाडो हुने जात पातलो हुने गरी लगाउने । - कार्बेन्डाजिम ५०% डब्लु पी (जस्तै बेभिप्टिन) १ ग्राम प्रति लिटर पानीमा मिसाई फूल फुल्ने बेलामा छर्ने ।
२. फेद कुहिनै रोग (Foot rot)	रोगी बेनी वा बोटहरू पहेंला हुन्छन् तर पात हरू ओइलाएका हुँदैनन् । माटोको सतह र तलतिर बोट कुहिएको हुन्छ र सेतो ढुसीले ढाकेको हुन्छ ।	- घुम्ती वाली प्रणाली अपनाउने । - कार्बेन्डाजिम ५०% डब्लु पी (जस्तै बेभिप्टिन) ३ ग्राम प्रति केजी बीउको दरले उपचार गरेर रोप्ने ।
३. कालो जरा कुहिनै (Root rot)	यो रोग लागे पछि बोट पहेलिन्छन् र ओइलाउँछ । मसिनो जराहरू कुहेर भर्दछन् बाँकी भएका जरा कालो हुन्छन् ।	- फेद कुहिनै रोगको व्यवस्थापनका उपायहरू अपनाउने ।

रहर वालीमा लाग्ने रोगहरू

रोगको नाम	लक्षण	व्यवस्थापन विधि
१. ओइलाउने रोग (Wilt)	बोटको फेदबाट टुप्पोतिर प्या जी रडको धब्बा फैलदै जान्छ । यो रोगमा कूनै कूनै हाँगा मात्र ओइलाउन पनि सक्छ । खास गरेर फूल फुल्ने र कोसा लाग्ने बेलामा ओइलाउने रोग देखा पर्दछ ।	- रोग नलाग्ने जात जस्तै रामपुर रहर लगाउने । - रोग मुक्त खेतबाट बीउ छान्ने । - रहर र अन्नवाली मिश्रित खेती गर्ने । - वाली चक्र अवलम्बन गर्ने ।
२. वाँभोपन (Sterility mosaic)	खेतबारीमा ठाउँठाउँमा होचा, फूलका हाँगाहरू गुचुमुचु भई फूल फुलेको हुन्छ । उक्त हाँगाहरू फिक्का हरियो कोसा नलागेका बोटहरू टाढैबाट सजिलै सँग देखिन्छन् । पातहरू फिक्का हरियो र गाढा हरियोको मिश्रण भई छिबिरे पनि हुन सक्छ ।	- रोग कम लाग्ने जातहरू जस्तै बागेश्वरी, रामपुर रहर लगाउने । - रोगको स्रोतको रूपमा रहेको बहुवर्षीय रहर र हाँगा काटिएका रहरका बोटहरू नाश गर्ने । - रोग सार्ने सुलसुलेको संख्या घटाउन घुम्ती वाली वाली लगाउने । - प्रोपरजाइट ५७% एस पी (जस्तै कि माइट) सुलसुलेनासक विषादी छर्ने ।

१६.१.३ आलु बालीका हानिकारक किराहरू

किराको नाम	पहिचान	क्षतिको लक्षण	व्यवस्थापन विधि
१. फेद काट्ने लाभ्रे (Cut worm)	ध्वाँसे वा खैरो रङ चिल्लो शरीरको ढाड तर्फ अस्पष्ट धसाहरू र चलाई दिँदा गुडुल्किने हुन्छ ।	काटिएको बोटकोब फेद र आलुमा प्याल हुन्छ ।	- काटोको विरुवाको जरा नजिक माटोमा कोट्याएर लाभ्रेहरू खोजी नष्ट गर्ने । - खेतमा विरुवा नजिक केही भारपात राखेमा रातमा लाभ्रे त्यहाँ वस्छन् र बिहानीपख हेरी मार्ने । - क्लोरपाइरिफस १०% जी आर (जस्तै डर्सवान १०% गोडा) वा मालाथियन धुलो १ के.जी. प्रति रोपनीका दरले माटोको उपचार गर्ने ।
२. रातो कमिला (Red ant)	भाले कमिलाको शारीरिक बनेोटमा अरिगालको जस्तो हुन्छ र पारदर्शक पखेटाहरूका नसाहरू काला खैरा देखिन्छन् । पोथी कमिला लामो बनावटको हुन्छ र यसका पखेटाहरू हुँदैनन् ।	आलुमा माटो सहितका मसिना वा ठूला छिद्रहरू हुन्छन् ।	- आलु रोप्नु अघि क्लोरपाइरिफस १०% जी आर वा २०% भोलले माटोको उपचार गर्ने । - कमिला खेतमा देखासाथ सिचाइको व्यवस्था गर्ने । - गहुँत, असुरो, केतुकी, तीते पाती, खिरो वा चिउरीको पीनाको प्रयोग गर्ने । - कमिलाका गोला नजिक भएको शाका लागेमा नष्ट गर्ने ।
३. खुम्रे (White grub)	बोसो समानको सेतो शरीर, टाउको खैरो-रातो, ठूल-ठूला ३ जोर खुट्टा भएको र छुँदा खुम्चिने हुन्छ ।	माटो मुनि चपाइएका डाँठ देखिन्छन् ।	- खपटे माउलाई विजुली बत्तीको पासोमा आकर्षण गरी मार्ने । - १ के.जी. प्रति रोपनीका दरले दानामा उत्पादित हरियो दुसी मेटाराइजियम एनिसोप्लिएइ आलु रोप्ने समयमा लाइनमा छर्ने । - काँचो गोबर मल प्रयोग नगर्ने । - रातो कमिलालाई जस्तै विषादी छर्ने ।
४. थोप्ले खपटे (Epilachna beetle)	वयस्क खपटे, गोलाकार, खैरो र माथिल्लो पखेटाहरूमा १२ वा २८ वटा थोप्ला भएको । लाभ्रे, बाङ्गाटिङ्गा काँडा र पहेलो शरीर भएको हुन्छ ।	पातको हरियो भागहरू कोत्रेको र आँखी परेका पातहरू देखिन्छन् ।	- डेट्रोमोथ्रिन २८% इ सी १ मि.लि. प्रतिलिटर पानीमा वा मालाथियन ५०% इ सी १ मि.लि. प्रतिलिटर पानीमा मिसाइ छर्ने

५. कागो खपटे	निलो, कालो शरीर र टाउको खैरो रातो हुन्छ । लाभ्रेको रङ हलुको गुलाबी, टाउको गाढा खैरो र छुँदा असाध्यै चलमलाउने हुन्छन् । वयस्क पुतली खैरो र सानो हुन्छ ।	वोट भरि बसी पातहरू खाए पछि बोट नासिन्छ । पातमा हरियो, सेतो धब्बा, खैरो-डढेको धब्बा, डाँठ र आलुमा सुरुङ्हरू देखिने र आलुका आँखलाबाट खैरो पदार्थ निस्कन्छ ।	- थोप्ले खपटेको जस्तै । - लक्षण देखिएका पात चुडेर नष्ट गरिदिने । - बत्तिको पासो प्रयोग गर्ने । - गहिरामा आलु रोप्ने र आलु को दाना छोपिने गरी उक्रेरा दिने । - सिँचाइको राम्रो व्यवस्था गर्ने । - कीरा भएको शांका लागेका बीउ आलु मालाथियन ५०% इ सी १ मि.लि. प्रतिलिटर पानीमा भोल बनाइ ५-१० मिनेट डुवाएर छहारिमा सुकाएर भण्डार गर्ने । - पि.टि.एम. लुरको प्रयोग गर्ने । - वि.टि.के. जैविक विषादीको प्रयोग गर्ने । - नयाँ आलुलाई पुरानो कीरा लागेको आलुसंग नमिसाउने । - छहारिमा सुकाइएका तीतेपाती वा ठूला पाते बेथे, पुदिना बोभेको धुलो बीच बीचमा राखि दिने हात्तीबार सिस्नुका पात टुक्रा पारी सञ्चित आलु माथि तह मिलाई राख्ने ।
६. आलुको पुतली (Potato tuber moth)	कमलो, हरियो वा पहेलो, हरियो शरीर र पखेटा भएको वा नभएको हुन्छ ।	लाहीको माउ र बच्चा दुवैले कलिला पातहरूको तल्लो सतहमा बसेर रस चुस्छ । यसले गर्दा बोट ख्याउटे हुन्छ । पात पहेलो र गुजुमुजु परेको हुन्छ । लिफ माइनरले पातमा सुरङ बनाएर हरियो भाग खादा चराले लेखे जस्तो देखिन्छ ।	- यसको प्राकृतिक शत्रु लेडी बर्डविटल वा जालीदार पखेटा भएको कीरा संरक्षण गर्ने । - पहेलो पासो (Yellow trap) को प्रयोग गर्ने । - रोपेको एक महिना पछि लाही देखिएमा डायमेथोएट ३०% इ सी को १ मि.लि. प्रतिलिटर पानीमा मिसाइ छर्कने । - गोलभेडामा जस्तै व्यवस्थापन गर्ने ।

आलु बालीका रोगहरू

रोगको नाम	लक्षण	व्यवस्थापन विधि
१. डढुवा रोग (Leaf blight)	पातको टुप्पा वा किनारमा सानो खैरो भिजेको जस्तो दाग देखापर्दछ । जुन चाँडै बढ्छ र दागको पछाडि हेर्दा सेतो भुवा जस्तो ढुसी देखिन्छ । यो रोग डाँठ र दानामा पनि लाग्दछ पछि पूरै बोट सुक्न डढेको जस्तो देखिन्छ ।	<ul style="list-style-type: none"> - रोग कम लाग्ने वा रोग अवरोधक जातहरू लगाउने । - खेतबारी सरसफाइ गर्ने, नामो हटाउने, स्वस्थ बीउ प्रयोग गरी आलु खेती गर्ने । - रोग देखिने वित्तिकै म्यान्कोजेव ७५% डब्लु पी (जस्तै डाइथेन एम-४५) को २-३ ग्राम प्रति लिटर पानीको दरले ७ दिनको फरकमा ३ देखि ४ पटक छर्ने । वा कपर अक्सिलोराइड ५०% डब्लु पी (जस्तै अनुकप ५० ब्राइटक्स ५०) को २-३ ग्राम प्रति लिटर पानीको दरले ७ दिनको फरकमा ३ देखि ४ पटक छर्ने वा । - डाइमिथोमर्फ ५०% डब्लु पी (जस्तै क्रिगस्टिभल ५०) १.५-२.५ ग्राम प्रति लिटर पानीको दरले छर्ने । - रोग धेरै बढेमा मेटाल्याक्सिल ८% म्यान्कोजेव ६४% डब्लु पी (जस्तै रिजेमिल ७२% डब्लु पी वा क्रिनोक्सील गोल्ड ७२% डब्लु पी) १.५ ग्राम प्रति लिटर पानीमा राखी छर्ने । अरू विषादी गोलभेंडाको डढुवामा जस्तै गर्ने ।
२. ऐजेरु (Wart disease)	आलुको दानाको आँखाहरूमा स-साना सेता खटिराहरू जस्ता लक्षण देखिन्छन् । जुन पछि विस्तारै बढेर काउली जस्तो फुक्क भई पूरा दानालाई नै घेरी आलुको आकार विग्रिन्छ । त्यस्तो आलु पछि कालो हुँदै जान्छ र कृहिन्छ ।	<ul style="list-style-type: none"> - रोग लागेको खेतमा आलु नरोप्ने । - रोग लागेको खेतबाट उत्पादित बीउ नरोप्ने ।
३. ओइलाउने वा खैरो पिप चक्के रोग (Brown rot)	बोट एककासि पानी नभएको जमिनमा उम्रे जस्तो ओइलाएर मर्न थाल्दछ । रोपी दाना काटदा नशा वरिपरी खैरो चक्का हुने र पिप जस्तो निस्कन्छ ।	<ul style="list-style-type: none"> - रोग लागेको खेतबाट उत्पादित बीउ नरोप्ने । - रोग ग्रस्त क्षेत्रमा अन्नबाली संग घुम्ती बाली लगाउनु पर्दछ । - रोग लागेको बोट जलाउने वा दाना जम्मा गरी गाड्ने ।

४. दादे रोग (Common scab)	आलुको सतहमा केही उठेका अथवा खाडल परेका दादहरू देखा पर्दछन् ।	- रोग रहित स्वस्थ्य आलु रोप्ने । रोगी आलु नष्ट गर्ने । - रोग ग्रस्त क्षेत्रमा घुम्ती बाली लगाउने । - आलु बढ्ने बेलामा माटोमा चिस्यान कायम राख्ने ।
------------------------------	--	--

१६.१.४ तरकारी बालीका रोग र कीराहरू

फूलकोबी समूह (फूलकोबी, बढ्दाकोबी, ब्रोकाउली, मूला, रायो, सलगम, ग्याँठकोबी आदि) का बालीलाई क्षति पु-याउने प्रमुख कीराहरू

किराको नाम	पहिचान	क्षतिको लक्षण	व्यवस्थापन विधि
१. वन्दाको पुतली (Cabbage butterfly)	वयस्क पुतलीको पखेटाको रङ सेतो र अधिल्ला पखेटाको करीब अग्र भागमा काला धब्बाहरू हुन्छन् । कुनै पुतलीका लाभेहरूको शरीरमा पहेला धसाहरू हुन्छन् भने कुनै पुतलीका लाभेहरू हरिया हुन्छन् ।	पातमा प्वालै प्वाल भेटिन्छन् । प्रकोप बढी भएको खण्डमा सम्पूर्ण पातहरू खाइ दिन्छन् ।	- कीराका पहेला फूल र लाभेहरू लाई जम्मा गरी नष्ट गर्ने । - पुतलीहरू लाई हाते जालीले पक्रेर नष्ट गर्ने । - कीराको प्रकोप बढी भएमा साइपरमोथिन १०% इ सी १ मि.लि. अथवा मालाथायन ५०% ई.सी. २ मि.लि. प्रतिलिटर वा इमामेक्टिन बेन्जाइड ५% एस जी १.५ मि.लि. प्रतिलिटर पानीमा बनाएको भोलो छर्ने ।
२. ईटबुट्टेपुतली (Diamond Back Moth)	वयस्क पुतली खैरो रङको हुन्छ । पखेटाको भित्री किनारामा सेतो त्रिकोणाकार चिन्हहरू विन्तहरू हुन्छन् । पुतली बसेको बेला उक्त चिन्हहरूमिलेर ईटको आकार बन्दछ।	पातको हरियो भाग खाइ दिनाले पातहरू हरियो भिल्ली जस्तो बन्दछन् । प्रकोप बढी भएमा विरुवाको सम्पूर्ण पातहरू नष्ट भई बढ्न सक्दैनन् ।	- तरकारी लिइसके पछि बाँकी रहेका बोट र पातलाई नष्ट गर्ने । - फूलकोबी समूहका बाली र गोलभेंडा सँगै लगाउने । - प्राकृतिक शत्रुहरू जस्तै कोटेशिया प्युटेली, एपान्टेलिस, कमिला, माकुरा, चरा आदिको संरक्षण गर्ने । - यसको आकर्षण ल्यूरको प्रयोग गर्ने । - लाभो साना हुँदा बी टी के. को प्रयोग गर्ने । - एजाडिराक्टीन ०.०३% इ सी (जस्तै मन्टिनीम, निम्बिसिडिन) ५ मि.लि. प्रतिलिटर पानीमा राखेर छर्ने । - ब्युभेरिया बेसियाना जैविक विषादी २-५ मि.लि. प्रतिलिटर पानीका दरले साँझ पख छर्ने । - इमामेक्टिन बेन्जाइड ५% एस जी (जस्तै किङ्ग स्टार, एनस्टार) ०.५ ग्राम प्रतिलिटर पानीमा मिसाएर छर्ने ।

<p>३. सुतीको पात खाने लाभ्रे (Tobacco caterpillar)</p>	<p>वयस्क पुतली खैरो रडको हुन्छ र यसका पखेटामा बाङ्गा टिङ्गा धर्साहरू हुन्छन् । लाभ्रेहरू प्रायः गरी हरियो खैरो रडका हुन्छन् ।</p>	<p>सुरको आक्रमणमा पातहरूमा प्वालै प्वाल देखिन्छन् । प्रकोप बढी हुँदा सम्पूर्ण पात खाई विरुवा पात बिहीन बन्दछ ।</p>	<p>- फुल र लाभ्रेहरू जम्मा गरी नष्ट गर्ने । - खेतबारीमा पानी पटाउने । - माथि इँटवुट्टे पुतलीको व्यवस्थापन गर्ने बताइएका निम जन्य विषादी प्रयोग गर्ने । - अडीरलाई पासो बालीको रूपमा लगाउन सकिन्छ । - स्पोजो ल्युर वा स्पोजो एन.पि.भि. को प्रयोग गर्ने । - गोलभेंडामा वताए जस्तै गर्ने ।</p>
<p>४. उफ्रने खपटे (Flee beetle)</p>	<p>वयस्क कालो उपियाँ जस्तो फड्कने खपटे हुन्छ</p>	<p>पातहरू मसिना प्वालै प्वाल हुन्छन् ।</p>	<p>- माथि सुतीको पात खाने लाभ्रेलाई बताइएको निम जन्य पदार्थ र विषादी प्रयोग गर्ने ।</p>
<p>५. माटो मुनि वसी क्षति गर्ने कीराहरू (खुभ्रे, फेद काट्ने कीरा, रातो कमिला, कीर्था) (Soil Insects)</p>	<p>खुभ्रे: वयस्क खैरो तथा कालो हुन्छ र लाभ्रे हँसिया आकारको हुन्छ । फेद काट्ने: धाँसे पुतली, लार्भा चिल्लो कालो रातो कमिला: जरा वरिपरी मसिना खैरा राता कीराको समूह</p>	<p>विरुवा ओइलाउने र मर्ने । विरुवा ढल्छ, विरुवा ओइलाउँछ र मर्छ ।</p>	<p>- काँचो गोबर प्रयोग नगर्ने । - पानी पटाउने । - भारपातको थुप्रो राखी कीरा जम्मा हुने पासो बनाउने । - गाँहुतको भोल बनाई माटो भिजाउने । - सालिन्दा आक्रमण हुने खेतमा, रोपाई गनु अगावै क्लोरपाइरीफस १० % जी आर (जस्तै देवीवान १०% जी आर) वा मालाथियन ५% डी पी (मालाथियन ५% धुलो) १ कं.जी. प्रति रोपनीका दरले माटोको उपचार गर्ने वा क्लोरपाइरिफस २० ई.सी. (जस्तै डसंबान, फाइनवान, रसबान) नामक कीटनाशक विषादी १ मि.लि. प्रतिलिटर पानीका दरले खेतमा छर्ने ।</p>
<p>६. लाही</p>	<p>पखेटा भएका र नभएका मसिना हरिया रडका हुन्छन् । लाखौंको संख्यामा देखिन्छन् ।</p>	<p>- विरुवा रोपाउने । - लाहीले आक्रमण गरेको देखिने । - अन्य कमिला हिडेको देखिने ।</p>	<p>- सुतीको भोल बनाई छर्ने । - पहेलो पासो प्रयोग गर्ने । - गाईवस्तुको मुत्र र पानी (१/४) को अनुपातमा मिसाइ २-३ दिन फरकमा पटक पटक छर्ने । - गोलभेंडामा वताए जस्तै गर्ने विषादी छर्ने ।</p>

१६.१.५ फूलगोबी समूह बालीका रोगहरू

रोगको नाम	लक्षण	व्यवस्थापन विधि
१. अल्टरनेरिया थोप्ने (Alternaria Leaf Spot)	खैरो वा कालो स-साना गोलाकार थोप्नाहरू पहिले पातमा देखा पर्दछन् । ती थोप्नामा पछि चक्का विकास हुन्छ । त्यस्ता थोप्नाहरू डाँट र कोसामा समेत देखा पर्छन् ।	<ul style="list-style-type: none"> - रोगीपात र अन्य प्रकारपात बटुलेर जलाउने । - स्वस्थ बीउ प्रयोग गर्ने । - म्यानकोजेव ७५% डब्लु पी (डाइथेनएम-४५, अनु एम-४५) दुसीनाशक विषादी ३ ग्राम प्रतिकिलो बीउका दरले बीउ उपचार गर्ने । - म्यानकोजेव ७५% डब्लु पी (डाइथेनएम-४५, अनु एम-४५) वा कपर अक्सील्कोराइड ५०% डब्लु पी (ब्लाइटक्स, क्युरेक्स) दुसीनाशक विषादी २-३ ग्राम प्रतिलिटर छर्ने ।
२. डाँट कुहिन रोग (Sclerotinia Rot)	माटोको सतह निरको काउलीको डाँट कुहिन्छ र सेतो दुसी उम्रेको देखिन्छ वा फूल फुलेको बेलामा बोट आइलाउँछ । बोटको डुकुको रङ सेतो फुस्रो हुनुका साथै डाँट भित्र काला गिर्खाहरू देखिन्छन् ।	<ul style="list-style-type: none"> - रोग मुक्त क्षेत्रको बीउ प्रयोग गर्ने । - रोगी बोटहरूको डाँट बटुलेर जलाउने । - तीन हप्ता देखि एक महिना सम्म रोग ग्रस्त खेतमा बाली लगाउनु अगाडि पानी जमाउने । - धानसँग घुम्ती बाली लगाउने । - जमिन तयार गर्दा गहिरो खनजोत गर्ने ।
३. नसा कालो भई कुहिन (Black rot)	पातको छेउबाट लक्षण सुरु भई अंग्रेजी भी (रु) आकारको पहेंलो लक्षण देखा पर्दछ र पछि नसाहरू कालो भै डाँट सम्म पुगी बोट कुहिन्छ ।	<ul style="list-style-type: none"> - रोग नलागोको क्षेत्रको स्वस्थ बीउ मात्र प्रयोग गर्ने । - रोगीबोट विरुवा हटाई नष्ट गर्ने । - क्रुसिफेरी परिवार बाहेक अन्यबाली सँग घुम्ती बाली लगाउने ।
४. डाउनी मिल्ड्यू (Downy mildew)	पातमा स-साना प्याजी रडका थोप्नाहरू देखिई तल्लो सतहमा सेतो दुसी उम्रेको देखिन्छ । रोग ज्यादा व्याडमा लाग्ने भएता पनि अनुकुल वातावरणमा काउली समेत कालो भई सुकदछ । त्यस्तो पातको डाँटहरू समेत कालो हुन्छ ।	<ul style="list-style-type: none"> - बीउलाई कार्बेन्डाजिम छण्ण डब्लु पी (डेरोसाल) ले उपचार गरेर मात्र ब्याड राख्ने । - ब्याड राख्दा धेरै बाक्लो नराख्ने । - रोगीपातहरू र भारहरू बटुलेर नास गर्ने । - धेरै रोग लागेको खेतमा घुम्ती बाली लगाउने । - म्यानकोजेव ७५% डब्लु पी (डाइथेनएम-४५, अनु एम-४५) वा कपर अक्सील्कोराइड ५०% डब्लु पी (ब्लाइटक्स, क्युरेक्स) दुसीनाशक विषादी २-३ ग्राम प्रतिलिटर छर्ने ।

५. टर्निप मोज्याक भाइरस (Turnip mosaic)	पातमा गाढा हरियो र हल्का हरियो रङको छिरीबिरे लक्षण देखा परि गाढा हरियो भागहरू माथि उठेका देखिन्छन् ।	- रोगी बोट देखा पर्नासाथ उखेली जलाउने । - रोग सार्ने लाही कीरा नष्ट गर्ने । - रातो जातको रायोमा यो रोग कम लाग्दछ ।
६. क्लब रट (गदा जस्तो जरा हुने) (Club Root)	विरुवाको वृद्धि रोकिन्छ, पहेलिन्छ, बढ्न सक्दैन । यस्ता विरुवा उखेलेर हेरेमा जरा गदा जस्तो डल्लो परेको आकार देखिन्छ । जरा बाक्लो, मोटो र ठूलो हुनाले जराको तलको भाग अत्यधिक ठूलो हुन जान्छ । तर फेद जरा (जमिन माथिको भाग) सामान्य हुने हुनाले जरा गदा जस्तो देखिन्छ । यसरी वृद्धि भएका जराहरू कृहिएर काला भएर जान्छन् ।	- घुम्ती वाली लगाउने (३-४ वर्षमा मात्रै फूलकोबी वर्गका तरकारी लगाउने) - रोगीबोट जलाइ दिने वा गाडि दिने । - यो रोग कम पि.एच. भएको (अम्लीय) माटोमा धेरै छिटो फैलने भएकाले चून प्रयोग गरी माटोको पि.एच. ७.२ भन्दा बढी बनाउने - जीवाणु रहित नर्सरीमा बेर्ना हुकाउने । - रोग लागेको ठाउँको बेर्ना अन्य ठाउँमा लैजाने रोक लगाउने । - ल्फुसल्फामाइड ०.३% डब्लु पी (तेभिजिन) १०-१५ केजी/रोपनी वा ३ ग्राम प्रति बोट । नर्सरी ब्याडमा ३ केजी प्रति १० घन मिटर ।

भाण्टा, फर्सी, काँक्रो, लौका, धिरौला, करेला, चहुँल आदि वालीमा लाग्ने किराहरू

वाली	किराहरू	किटनासक विषादीहरू	व्यवस्थापन विधिहरू	
			मात्रा	कहिले हाले
टमाटर	फलमा लाग्ने गवारो	- एजाडिबेन्टीन ०.०३% इ सी (मल्टीनीम, निम्बोसिडिन) - जैविक विषादी हेली एन. पी.भी. (हेली साइड) १०० एल इ - जैव विषादी बी टी के - नोभालुरन १० % इ सी (रिमोन) - लाम्डासाइहेलोथ्रिन ५% इ सी (सिल्मा प्लस, कराटे)	- १ मि.लि. प्रति लिटर पानीमा - ५ मि.लि. प्रति लिटर पानीमा - १-३ मि.लि. प्रति लिटर पानीमा - १ मि.लि. प्रति लिटर पानीमा - ०.५ -१ मि.लि. प्रति लिटर पानीमा	कहिले हाले फुल पारेको देखा साथ
		- हेलिल्यूर पासो को प्रयोग गर्ने, परजीवी कीरा ट्राइकोग्रामा १ लाख प्रति हेक्टरका दरले छोडने ।		फुल पारेको देखासाथ

	सुर्तीको पात खाने लाभा	<ul style="list-style-type: none"> - एजाडिरेक्टिन ०.०३% इ सी (मल्टीनीम, निम्बोसिडिन) - जैविक विषादी स्पोजो एन पी भी १०० एल इ - जैविक विषादी वी टी के नोभालरन १० % इ सी (रिस्मोन) - लाम्डासाइहेलोलोथ्रिन ५%, इ सी (सिल्भाप्लस, कराटे) 	<ul style="list-style-type: none"> - ५ मि.लि. प्रति लिटर पानीमा - १ मि.लि. प्रति लिटर पानीमा - १-३ मि.लि. प्रति लिटर पानीमा - १ मि.लि. प्रति लिटर पानीमा - ०.५-१ मि.लि. प्रति लिटर पानीमा 	फल पारेको देखासाथ
		स्पोजो ल्यूर पासोको प्रयोग गर्ने परजीवी कीरा ट्राइकोग्रामा १ लाख प्रति हेक्टरका दरले छोड्ने ।		
	सेतो भिरगा/लाही/लिव माइजर	<ul style="list-style-type: none"> - जैविक विषादी भट्टिसिलियम लेकानी १.१५ डब्लु पी (मिलकील, भॉर्टिजिन) - एजाडिरेक्टिन ०.०३% इ सी (मल्टीनीम, निम्बोसिडिन) - इमिडाक्लोप्रिड १७.८ एस एल (एडमाइर, एटम, चेमिडा) - एसटाभिप्रिड २०% एस पी (एक्का, म्याजिक, मनिक) - थायमेथोक्वाम २५ % डब्लु जी (एरेभा, एरो, रेनोभा) - पहेंलो टासिने पासो प्रयोग गर्ने 	<ul style="list-style-type: none"> - ५ ग्राम. प्रति लिटर पानीमा - ५ ग्राम.. प्रति लिटर पानीमा - १ मि.लि. प्रति ५ लिटर पानीमा - १ ग्राम. प्रति १० लिटर पानीमा - २ ग्राम प्रति ५ लिटर पानीमा - १ मि.लि. प्रति लिटर पानीमा 	
	टुटा पात खन्ने कीरा	<ul style="list-style-type: none"> - वाली चक्र अपनाउने - प्रतिरोपनी एउटा टि एल एम ल्यूर ओटाटी पासोमा राखी कीराको अनुगामन गर्ने र प्रतिरोपनी ५ बटा राखी व्यवस्थापन गर्ने - स्टीकी टाप प्रयोग गर्ने - संक्रमित विरुवाका भागहरु संकलन गरी जलाउने - निममा आधारित विषादीहरु एजाडिरेक्टिन १ प्रतिशत ई सी - मेटाराइजियम एनिसाफि - गहुँत पानी - क्लोरोएटानिलप्रोल १८.५ प्रतिशत एस. सी. - स्पिनोस्याड ४५ प्रतिशत एस. सि. - फ्लुबिन्डियामाइड ३९.३५ प्रतिशत एस. सी. - इमामोक्टिन बेन्जोएट ५ प्रतिशत डब्लु डि जी 	<ul style="list-style-type: none"> - ३ एम एल प्रति लिटरको दरले - ४ के जी प्रति हेक्टर प्रयोग गरी प्युपाहरुको व्यवस्थापन गर्ने - १-५ को अनुपातमा मिसाइ - १ एम एल/लिटर पानीमा मिसाइ - १ एम एल/ ३ लिटर पानी मा मिसाइ - १ एमएल/ ३-५ लिटर पानीमा मिसाइ - १ एमएल/ ३लिटरपानीमा मिसाइ - कीरा देखिएपछि ७/७ दिनको फरकमा छर्ने। 	५/५ दिनको अन्तराल १०-१५ दिन फरकमा छर्ने

भन्दा	भन्दाको गभारो १) थोप्लेखपटे	<ul style="list-style-type: none"> - एजाडिरेक्टिन ०.०३% इ सी (मल्टीनीमीन, स्बेसिडिन) - इमामेक्टिन बेन्जोएट ५% यस जी (किंग स्टार, एन स्टार) - साइपरमेथ्रिन २५% इ सी (नाग साइपर, साइपर हीट, अलसुपर) - लाम्डासाइहेलोलोथ्रिन ५% इ सी (ब्रामो, एभोन, करटो) - फेनभलेरेट २०% इ सी (फेनभल, नागफेन, डेभिफेन) 	<ul style="list-style-type: none"> - ५ मि.लि. प्रतिलिटर पानीमा - ०.५ ग्राम प्रतिलिटर पानीमा - ०.५ मि.लि. प्रतिलिटर पानीमा - ०.५-०.७५ मि.लि. प्रतिलिटर पानीमा - ०.७५ मि.लि. प्रतिलिटर पानीमा 	विरुवा हार्किसके पछि छर्ने र कीरा लागे पछि पनि छर्ने ।
	अन्य उपाय: फुल, लाम्प्रे तथा वयस्क अवस्थाका कीराहरू बटुली नष्ट गर्ने । वयस्क खपटे बटुली नष्ट गर्ने । भन्दाको गभारोको पुतली ल्यूमिनोडस फेरोमोन ट्रयापको प्रयोग गरी संकलन गर्ने र नष्ट गर्ने । जुनमा भन्दा रोपाइ गर्ने, गभारो लागेको मुना र फललाई नष्ट गर्ने			
काँको, फर्सी, लौका, धिरौला, करेला, चट्टेल	फर्सीको रालो खपटे	<ul style="list-style-type: none"> - मालाथियन ५०% ई.सी. (मालाथियन रिमेडी, सायथियन, सुयाथियन) - निममा आधारित कीटनाशक विषादी छर्ने । 	२ मि.लि. प्रतिलिटर पानीमा	अन्य उपाय: कुहेर भरेको फललाई बटुली गहिरो खाडलमा हाली पुरिदिने ।
	२) फर्सीको फल कुहाउने औ सा	- मालाथियन ५०% ई.सी. (मालाथियन रिमेडी, सायथियन, सुयाथियन)	२ मि.ली प्रतिलिटर पानीमा	औसाको माउ भिंगा यता उता उडेको देखा साथ
		अन्य उपाय: क्युलियर फेरोमोन पासोको प्रयोग गर्ने, औसा लागी कुहिएर भरेका फललाई बटुली गहिरो खाडलमा हाली पुरिदिने । वेक्ट्रोसेरा कम्पोजीट ल्यूरोको प्रयोग गर्ने ।		
	३) थोप्ले खपटे	भन्दामा जस्तै	भन्दामा जस्तै	कीरा लागे पछि
	४) लाही	बन्दा काउलीमा जस्तै	बन्दा काउलीमा जस्तै	बाली टिप्ने बेला नभएमा

काँक्रो फर्सी जातका बालीमा लाग्ने रोगहरू

रोगको नाम	लक्षण	व्यवस्थापन विधि
१. पाउडरी मिल्ड्यू (Powdery Mildew)	पातमा सैतो खरानी छर्के जस्तो लक्षण देखा पर्दछ र ज्यादा प्रकोप भएमा डाँठमा समेत सो लक्षण देखापरी पातहरू सुक्न थाल्छन् ।	<ul style="list-style-type: none"> - खेतबारी सफा राख्ने रोग लागेको पातहरू र फारहरू नष्ट गर्ने । - दुई भाग चून र एक भाग गन्धकको धुलो मिसाएर मलमलको कपडामा पोको पारेर राम्ररी छर्ने । अथवा डिनोक्पाप ४८% इ.सी. (क्याराथेन) ए.छ-त्र मि.लि. प्रतिलिटर पानीमा मिसाएर पातहरू राम्ररी भिज्ने गरी छर्कने । अथवा कार्बेन्डाजिम ५०% डब्लुपी (वेभिस्टिन, धनुष्टीन, डेरोसल) १ ग्राम प्रतिलिटर पानी अथवा सल्फर ८०% (सल्फेक्स, सल्फर, सल्फील) २.५ ग्राम प्रतिलिटर पानीमा अथवा थायोयानेट मिथाइल ७०% डब्लु पी (कन्ट्ल, हेक्वास्टप, किंगसीन) १.५ ग्राम प्रतिलिटर पानीमा राखी छर्कने ।
२. डाउनी मिल्ड्यू (Downy Mildew)	यो रोगको प्रकोप काँक्रोमा धेरै देखा पर्दछ । पातमा हल्का धैरो रङको कुना परेका थोप्लाहरू देखा पर्दछन् । पातको तल्लो सतहमा दुसी उमेको देखिन्छ । पातहरू छिट्टै सुकाई बोटलाई समेत सुकाउँदछ । फलको आकारमा विकृति देखा पर्दछ ।	<ul style="list-style-type: none"> - रोगरहित क्षेत्रको स्वस्थ बीउ मात्र प्रयोग गर्ने । - उपचारित बीउबाट मात्र उत्पादित बेर्ना रोप्ने । - रोगी बोट र अन्य फारपातहरू उचित तरिकाले नष्ट गर्ने । - धिराम ७५% डब्लु एस २ ग्राम प्रतिकिलोको दरले बीउ उपचार गर्ने । - फल नलागेको अवस्थामा भए कपर अक्सक्लोराइड ५०% डब्लु पी (ब्ल्याईटक्स, म्युरेक्स) विषादी २-३ ग्राम प्रतिलिटर पानीका दरले मिसाई छर्कने । अथवा - म्यानकोजव ७५% डब्लु पी (डाइथेनएम-४५, सुर्या एम ४५, अनु एम-४५) २ ग्राम अथवा कार्बेन्डाजिम ५०% डब्लु पी (वेभिस्टिन, धनुष्टीन, डेरोसल) १ ग्राम प्रतिलिटर पानीका दरले मिसाई छर्कने । - डाइमेथोमर्फ ५०% डब्लु पी (किगस्टीभल, एन ब्याट, रियल) १.५ ग्राम अथवा जिनेव (अल जेड ७८, इन्डोफिल जेड ७८) २ ग्राम प्रतिलिटर पानीका दरले मिसाई छर्कने ।
३. कुकम्बर मोज्याक र स्वास मोज्याक भाइरस (Mosaic Virus)	पातमा हरियो र फिका पहेलो छिरीबिरे लक्षण देखा परी बोट बढ्न सबैतिर । प्रकोप धेरै भएमा बोटका टुप्पाहरूमा गुजमुजिएको लक्षण देखा पर्दछ ।	<ul style="list-style-type: none"> - रोगी बोट देखा पर्ना साथ उखेलेर नाश गर्ने । - स्वस्थ बीउ रोप्ने । - रोग सार्ने खपटे कीरा र लाही कीराको नियन्त्रण गर्ने ।

गोलभेंडा, भाण्टा र खुर्सानी वर्गका बालीमा लाग्ने रोग र किरारहरू

रोगको नाम	लक्षण	व्यवस्थापन विधि
१. डट्टुवा रोग (Bright)	पातमा डढेको जस्तो लक्षण देखिन्छ। सुरुमा पानीले भिजेको जस्तो हल्का खैरो हुन्छ र गाढा खैरो वा कालो रङमा परिणत हुन्छ। अनुकुल वातावरणमा त्यस्ता थोप्ता हरूको वृद्धि भई बोट लाई डढाइ दिन्छ। ओसिलो अवस्थामा पातको तल्लो सतहमा सेतो ढुसी देखिन्छ र फलमा खैरा काला दागहरू देखा पर्दछन्।	<ul style="list-style-type: none"> - रोग लागेको बोट, पुराना बोटहरू र फारपात बटुली जलाउने र खेतवारी सफा सुघर राख्ने। - रोग सुरु हुने बेला देखि कपर अक्सक्लोराइड (ब्याइटक्स ५०% डब्लु पी) १.५ ग्राम र मेल्कोजेब ७५% डब्लु पी (डाइथेनएम-४५) विषादी १.५ ग्राम मिलाई जम्मा ३ ग्राम प्रति लिटर पानीमा मिसाएर ७-१० दिनको फरकमा ३-४ पटक बोट राम्ररी भिज्ने गरी छर्कने। अथवा क्लोरोथालोनिल ७५% डब्लु पी (डिफरेन्स, कवाच, प्रोटेक्टर) १.५ ग्राम अथवा प्रोपिनेब ७०% डब्लु पी (एन्टकोल, एन्टगोल्ड) ३ ग्राम प्रति लिटर पानीमा मिसाएर छर्कने। - डाइमैथोमर्फ ५०% डब्लु पी (किग स्टीभल, एन ब्याट, रिचल) १.५ ग्राम वा फेनामिडन १०% + म्यानकोजेब ५०% डब्लु जी (किन टेन, सेन्टीन) ३ ग्राम प्रति लिटर पानीमा मिसाएर छर्कने। - साइमोक्सानील ८% + म्यानकोजेब ६४% (किगमील ७२, मोक्सीमेट) २ ग्राम वा मेटाल्याक्सील ८% + म्यानकोजेब ६४% (रिडोमिल, किगमील एमजेड, क्रिनोक्सील गोल्ड) २ ग्राम प्रति लिटर पानीमा मिसाएर छर्कने।
२. टोमाटो मोझ्याक भाइरस (-Mosaic Virus)	साधारण पातको हरियोपन भन्दा बेग्लै हरिया र हल्का हरिया भाग हरूमा छिरीबिरे लक्षण देखा पर्दछ। त्यस्ता पातहरूमा खाल्डा खुल्डी परेको समेत देखिन सक्छ। बोट बेनाको वृद्धि राम्रो सँग हुँदैन र फल कम लाग्छ।	<ul style="list-style-type: none"> - स्वस्थ बोटमा फलेका फलबाट मात्र बीउ छाल्ने। - रोगी बोट हटाई नष्ट गर्ने। - रोगीबोट छोएर हात राम्ररी नधोई स्वस्थ बोटलाई नछुने।
३. लीफ कर्ल भाइरस (पात घुम्निने रोग) (Leaf Curl Virus)	यो रोग खुर्सानी र गोलभेंडाको लागि महत्त्वपूर्ण छ। रोग लागेको बोटका पातहरू घुम्निएर माथितिर फर्कन्छ र पातहरू फिका पहेलो र साना साना हुन्छन्। खुर्सानीमा पातहरू डुंगाको आकारमा घुम्निएर सक्छ। त्यस्तो रोग लागेको बोटहरूमा कम फुल्ने वा फलै नलाने पनि हुन सक्छ। यस बाहेक पातहरूमा गुजमुजिएको लक्षण पनि देखा पर्दछन्।	<ul style="list-style-type: none"> - रोग लागेको बोट देखा पर्ना साथ उखलेर नष्ट गर्ने। - यो रोग सेतो फिँगाबाट सरे हुनाले डाइमैथोएट (रोगर ३०% ई.सी.) कीटनाशक विषादी १ मि.लि. प्रति लिटर पानीका दरले प्रयोग गरी त्यसलाई नियन्त्रण गर्ने।

<p>बैनीमा डाँठ कुहिएको लक्षण देखा पर्छ भने पातमा गोलो छैरा थोप्लाहरू देखिइ बीच भागमा केही फिक्रकपन देखिन्छ। मसिना काला काला पिनको टाउको जस्ता दागहरू हुन्छन् । त्यस्तै फलमा चक्का परेको ठूलठूला थोप्लाहरूको विकास भई कालो मसिना गिखाहरू देखिइ फललाई कुहाइदिन्छ ।</p>	<p>- स्वस्थवीउ मात्र प्रयोग गर्ने । - कार्बोन्डिजिम ५०% डब्लु पी (बेभिप्टिन, डेरासल, धनुस्टीन) २ ग्राम प्रतिकिलोको दरले बीउ उपचार गरेर मात्र बेना राख्ने । - मेन्कोजेव ७५% डब्लु पी (डाइथेनएम-४५, इन्डोफिल एम ४५, सुर्या एम ४५) अथवा कपर अक्सिक्लोराइड ५०% डब्लु पी (ब्याइटक्स, क्युरक्स), २-३ ग्राम प्रति लिटर पानीका दरले मिसाई छर्कने । - घुम्ती वाली लगाउने ।</p>
<p>बोटहरू सर्लक ओइलाएको देखिन्छ । त्यस्ता बोटलाई काटेर सफा पानीमा डाँठ डुबायो भने सेतो शाकाणु निस्केर पानीमा घोलिन्छ र धमिलो बन्छ ।</p>	<p>- सोलानेसी परिवारको बाहेक अन्य वालीसँग घुम्ती वाली लगाउने । - रोग अवरोधक जातहरू लगाउने ।</p>
<p>६. जरामा गाँठा पर्ने रोग (Root Knot Nematode)</p>	<p>- अन्नवाली सँग घुम्ती वाली अपनाउने । - खेतको खनजोत गहिरा सँग गर्ने । - मुख्य वाली सँग सूर्यमूर्छी, सयपत्री जस्ता फूलको बोटहरू रोप्ने । - रोपी बोटहरू उचित तरिकाले नष्ट गर्ने ।</p>
<p>७. कोत्रे रोग (Anthracnose)</p>	<p>- रोपी बोटको फलबाट बीउ नराख्ने । - क्याप्टान ५०% डब्लु पी (धानुटान) विषादिले बीउ उपचार गर्ने । - खेतमा सफासुधुर राख्ने रोग लागेका पुराना बोटहरू र झारपातहरू बटुलेर जलाउने । - रोगको लक्षण देखा पर्ना साथ कपर अक्सीक्लोराइड ५०% डब्लु पी (ब्याइटक्स) म्यान्कोजेव वा ७५ डब्लु पी (डाइथेन एम-४५) ३ ग्राम प्रति लिटर पानीमा मिसाएर ७-७ दिनको फरकमा ३ पटक छर्कने । अथवा क्लोरोथालोनिल ७५% डब्लु पी (डिफरेन्स, कबाच, प्रोटेक्टर) २ ग्राम अथवा क्याप्टान ५०% डब्लु पी (क्याप्टन, क्याप्ट) ३ ग्राम प्रति लिटर पानीमा मिसाएर छर्कने ।</p>
<p>८. गोलमैडाको पात खन्ने कीरा Tomato leaf minor Tuta absoluta (Meyrick)</p>	<p>यसले कलिलो फल बढी नष्ट गर्छ । लामाले पात, डाँठ, मुना र फलाभित्र छेउेर क्षति गर्दछ । क्षतिग्रस्त पात लाई नियालेर हेर्दा सेतो भिक्ली भित्र लार्वा देख्न सकिन्छ । यो कीराको प्रकोप बढी भएमा पूरै पातहरू जलेर नष्ट भएको देख्न सकिन्छ ।</p>
<p>५. ओइलाउने रोग (Wilt)</p>	<p>- बित्तिको पासोको रूपमा प्रयोग वा टि एल एम ल्यूर फेरोमन ओटाटी ट्याप वा स्टीकी ट्यापमा प्रति रोपनी एउटा प्रयोग गर्ने । - ब्यासिलस थुरिन्जीनेसीस कुस्टाकी -बीटी) १% डब्लुपी १-२ ग्राम प्रति लि. पानीमा सानो अन्तस्थाको लार्वा हँदा साँफ्न पक्कै छर्कने । - क्लोरेप्टानिलिप्रोल १८.५% एससी ३ मिली प्रति १० लि. पानीमा राखी छर्कने । - स्पिनोसाइड ४५% एससी १ मिलि प्रति ३ लि. पानीमा राखी छर्कने ।</p>

सिमी र केराउ बालीका रोगहरू

रोगको नाम	लक्षण	व्यवस्थापन विधि
१. सिन्दुरे रोग (Rust)	सुरुमा पातमा मसिना झन्डै सेता फोका हरू देखिन्छन् पछि ती फोकाहरू खैरो रडमा परिणत भई फुटेर धुलो निस्कन्छ। कोसामा पनि यस्ता फोकाहरू देखिन सक्छन्। रोग लागेका पातहरू सुकेर बोट चाडै मर्छ।	- रोगी बोटका भागहरू, टुटाहरू अनि फारपातहरू बटुलेर जलाई खेतबारी सफा राख्ने। - बीउ उत्पादन गर्ने बालीमा भए रोग देखा पर्नासाथ गन्धक र चून १/२ भागको अनुपातमा मिसाएर मलमलको कपडामा पोको पारेर छर्ने। - सल्फर ८०% डब्लु पी (सल्फेक्स, सल्फर, सल्फील) ३ ग्राम प्रति लिटर पानीमा मिसाएर छर्कने।
२. धुले दुसी / खराने (Powdery mildew)	सुरुमा पातहरूमा फिका रडमा बदलिएको भागहरू देखिन्छन्। त्यस्ता भागहरूमा सेतो धुलो छरेको जस्तो दुसी उमेको देखिई पछिबाट सबै भाग ढाकिन्छन्। त्यस्तो लक्षण जरा बाहेक सबै भागमा लाग्दछ। रोग लागेको कोसा भण्डारणमा छिटो कुहन्छ।	- रोगी बोटहरू बटुलेर जलाउने र खेतबारी सफा सुगधर राख्ने। - दुई भाग चून र एक भाग गन्धकको धुलो मिसाएर मलमलको कपडामा पोको पारेर राम्ररी छर्ने। अथवा डिनोक्वाप ४८% इ सी (क्वाराथेन) ०.५ १ मि.लि. प्रति लिटर पानीमा मिसाएर पातहरू राम्ररी भिजे गरी छर्कने। अथवा कार्बेन्डाजिम ५०% डब्लु पी (बेभिस्टिन, धनुष्टीन, डेरोसल) ०.५-१ ग्राम अथवा सल्फर ८०% डब्लु पी (सल्फेक्स, सल्फर, सल्फील) २.५ ग्राम अथवा थायोयानेट मिथाइल ७०% डब्लु पी (कन्टल, हेक्वास्पेट, कीगसीन एम) १.५ ग्राम प्रति लिटर पानीमा राखी छर्कने।
३. मोब्याक भाइरस (Mosaic virus)	पात पहेलो, गुजमुज्ज परेको र सानो हुन्छ।	- सम्भव भए सम्म रोग अवरोधक जात लगाउने। - स्वस्थ बीउ प्रयोग गर्ने। - रोगी बोट उखलेर नष्ट गर्ने।

<p>४. एन्थ्राकनोज (Anthracnose)</p>	<p>सुरुमा पातमा खैरा थोप्ता देखिन्छन्, पछि गाढा खैरो बन्छ र बीचमा कालो खाल्डो परेको देखिन्छ। यस्ता थोप्लाको चारै तिर खरानी रडको हल्का खैरो देखिन्छ।</p>	<p>- क्याप्टान ५०% डब्लु पी (धानुटान) विषादीले बीउ उपचार गर्ने। - रोगको लक्षण देखा पर्ना साथ कपर अक्सीक्लोराइड (क्लोराइडक्स-५०% डब्लु पी) वा मेन्कोजेव (डाइथेन एम-४५, ७५% डब्लु पी) र ग्राम प्रतिलिटर पानीमा मिसाएर ७/-७ दिनको फरकमा र पटक छर्कने। अथवा क्लोरोथालोनिल ७५% डब्लु पी (डिफरेस, कवाच, प्रोटेक्टर) र ग्राम अथवा क्याप्टन ५०% डब्लु पी (क्याप्टन, क्याप्ट) र ग्राम प्रतिलिटर पानीमा मिसाएर छर्कने।</p>
-------------------------------------	---	--

१६.१.६ फलफूलका किरा तथा रोगहरूको व्यवस्थापन

औपका कीराहरू

किरा	पहिचान	क्षतिको लक्षण	व्यवस्थापन विधि
<p>१. फड्के कीरा (Hopper)</p>	<p>वयस्क कीरा हल्का हरियोमा मिसिएको हुन्छ र उफ्रन्छन्।</p>	<p>यिनी हरूले बिरुवामा दुसी लाग्छ। गर्वा कालो</p>	<p>- डाइमथोपेट ३०% इ सी (रोगर, अनुगर, रोगोहित) १.५ मि. लि. प्रतिलिटर पानीमा वा बुप्रोफेजीन २५% एस सी (बुप्रोलोड) १-२ मि. लि. प्रतिलिटर पानीमा वा मालाथियन ५०% इ सी (मालाथियन रिसेडी, साइथियन, सुर्याथियन) १.५ मि. लि. प्रतिलिटर पानीमा वा डेल्टामेथ्रिन २.८% इ सी (डेसिस, डाइस) ०.५ मि. लि. प्रतिलिटर पानीमा वा इमिडाक्लोप्रिड १७.८ एस एल (एडमाइर, एटम, चेमिडा) - १ मि. लि. प्रति चार लिटर पानीमा वा थायमथोक्जाम ३५% डब्लु जी (एरेमा, एरो, रेनोमा) - १ मि. लि. प्रति दश लिटर पानीमा मिसाई फूल फुल्नु अगाडि र फूल भर्न सुरु हुँदा १/१ पटक छर्ने।</p>

२. आँप बीज/ कोयाको घुन (Stone weevil)	वयस्क घुन मध्यम आकारको, डल्लो र गाढा खैरो रङको हुन्छ। छोई दिदा मरेको जस्तै बहाना गर्दछ।	लाभ्रोहरू आँपको गुद्दी खाँदै कोया सम्म पस्दछन र फल खान लायक हुँदैन।	- बोट बाट भरेका फलहरू र कीरा लागेका फलहरूलाई नष्ट गर्ने। - डाइमथोएट ३०% ई सी (रोगर, अनुगर,रोगोहित) १.५ मि. लि. प्रति लिटर पानीमा वा मालाथियन ५०% ई.सी. (मालाथियन रिमेडी, सायथियन, सुयाथियन) १.५ मि. लि. प्रतिलिटर पानीमा मिसाइ छर्ने।
३. आँपको साइलिड (Mango psyllid)	वयस्क कीरा सानो खरानी रङको पखेटा भएको हुन्छ।	यो कीराले कोपिलामा आक्रमण गर्दछ जसको फलस्वरूप यसमा गाँठाहरू निस्कन्छन्।	- १ मि.लि. प्रति दश लिटर पानीमा मिसाई फूल फुल्नु अगाडि र फूल भर्न सुरु हुँदा १-१ पटक छर्ने।

आँपका रोगहरू

रोग	लक्षण	व्यवस्थापन विधि
१. कोत्रे (Anthracnose)	पात कमलो डाँठ, फूलको भुष्पा तथा फलमा कालो दागहरू देखा पर्दछन् मुट्टाको टुप्पो बाट सुक्दै जान्छ। फलमा रोग सुरुमै लागेमा फल फर्दछन्।	- रोग लागेका भागहरू काटछाँट गरी नष्ट गर्ने। वर्षा सुरु हुनु अगावै फूल फक्रनु अघि ३ देखि ४ पटक सम्म कपर अक्सीक्लोराइड (क्लाइटक्स ५०%) छर्ने।
२. सेतो धुले रोग (Powdery mildew)	पात, फूलको कोपिला, फूलको भुष्पो र फलमा फुस्रो सेतो धुलो देखा पर्दछ। पछि ती सुकेर काला हुन्छन्।	फूल फक्रनु अघि दुसीनाशाक डिनोक्वाप ४८% ई.सी. (केराथेन) १/२ ग्राम/लिटर पानीमा वा कार्बेन्डाजिम ५० % डब्बु पी (वेभिस्टिन, धनुष्पीन, डेरोसल) ०.५-१ ग्राम/लिटर पानीमा अथवा सल्फर ८० % डब्बु पी (सल्फेक्स, सल्फर, सल्फील) ३ ग्राम प्रतिलिटर र अथवा हेक्जाकोनाजोल ५ % ई सी (एभोन, कमफर्ट, हेक्जाहीट) १-२ मि.लि. प्रतिलिटर पानीमा मिसाइ १ पटक पूर्ण फूल फकि सकेपछि र १०- १२ दिनको फरकमा २-३ पटक छर्कने।

रोग	लक्षण	व्यवस्थापन विधि
१. क्राउन गल (Crown gall)	माटोको सतह नजिक बोटको जरा र डाँठको जोर्नी बाट ऍजेर जस्तो डल्लो पलाउने गर्दछ । डल्लो केराउको दाना जत्रो देखि ठूलो आकारमा ६ इन्च जति डायमिटर सम्मका हुन्छन् । डल्लो सुरुमा नरम फुस्रो हुने र पछि पुरानो हुँदा कडा र कालो हुन्छ ।	<ul style="list-style-type: none"> - रोग लागेको थाहा भएको क्षेत्रमा स्याउ लगायत यो रोग लाग्ने कुनै पनि फलफूलको विरुवा नलगाउने । - रोग देखापरेका विरुवाहरू नष्ट गर्ने । - बोटविरुवामा काम गर्दा सुरुभर घाउ, चोट नलाग्ने गरी काम गर्ने । - रोग नलागेको क्षेत्रमा मात्र नर्सरी तयार गर्ने । - विरुवा लगाइएको ठाउँमा पानी जम्न नदीने ।
२. दाद (Apple scab)	प्रायः फूलको कोपिलाका पातहरू, डाँठ तथा फलमा हल्का खैरा दागहरू बन्दछन् जुन पछि कालो मखमल जस्तो केही उठेका हुन्छन् । रोग लागेका फलहरूका आकार विग्रोका, चिरा परेका दाना दाग हरूले गर्दा नराम्रो हुन्छन् ।	<ul style="list-style-type: none"> - बगैँचा सफा राख्ने । - बोटमा पात भर्ने बेलामा युरियाको घोल बोटमा छर्कने । - म्यानकोजव ७५% डब्लु पी (डाइथेन एम-४५, सुर्या एम ४५, अनु एम ४५) वा क्याप्टन ५०% डब्ल पी (क्याप्टन, क्याप्ट) ३ ग्राम प्रतिलिटर वा क्लोरोथालोनिल ७५% डब्ल पी (डिफरेन्स, कवाच, प्रोटेक्टर) २ ग्राम प्रतिलिटर पानीमा घोलेर बोटमा फूलका कोपिलाहरूको भुप्याहरू हरियो बनेका अवस्थामा, फूल फुल्नु अगाडि र फूलको पातहरू भरेपछि फलको चिचिलो अवस्था सम्म १०/११ दिनको फरकमा छर्कने ।
३. धुले दुसी / खरान (Powdery mildew)	त्यो रोग पात, कमलो डाँठ, फूलका कोपिलाहरू तथा फलमा रोग लाग्दछ । पात सेतो घुमिने हुन्छ । कमलो डाँठ नबढ्ने र फलमा जालो जस्तो हुन्छ ।	<ul style="list-style-type: none"> - रोग लागेका डाँठहरू काँटछाँट गरी हटाउने । - फूलको कोपिला बन्न थाले देखि टाप्पोका डाँठहरू आउन्जेल सम्म कार्बेन्डाजिम (बिभिस्टिन ५०% डब्लु.पी. १/-२ ग्राम प्रति लिटर पानीमा हाली वा केरोथेन १-२ ग्राम/लिटर पानीमा हाली छर्कने । आपको धूले दुसी जस्तै गर्ने ।
४. गुलाबी रोग (Pink disease)	हाँगा विगाँका डाँठका सतहमा सुरुमा पानीले भिजेको जस्तो दाग बन्दछ । पछि, फिका गुलाबी रङका दुसीका रचनाहरू देखा पर्दछन् ।	<ul style="list-style-type: none"> - हिउँदमा रोग लागेको भागहरू काँटछाँट गरी हटाउने । काँटछाँट पछि कपर अक्सक्लोराइड ५०% डब्लु.पी (ब्लाइटक्स) ३ ग्राम प्रतिलिटर पानीमा हाली छर्कने । - बाँडो पेटको लेपले काटिएको सतहमा लेपिदिने ।

<p>५. बोक्रा खुइलिन (Papery bank)</p>	<p>सुरुमा हाँगाहरूमा गोलो दाग देखिन्छ। उक्त दागहरूमा स-साना खटिराहरू बाहिरी बोक्राको भित्रबाट उठेका देखिन्छन्। रोगको प्रकोप बढी भयो भने उक्त दागहरू मिलेर हाँगा वा बोटलाई बरिपरि घेर्दछ। रोग लागेका बोक्राहरू कागज जस्तो भई च्यातिएर उफिन्छन्। रोगी हाँगा सुकेर मर्दछ।</p>	<p>- धेरै रोग लागेर बोट नै सुन्न थालेमा बोटलाई नै नष्ट गर्ने। - हाँगामा रोग लागेको देखियो भने तुरुन्त बोर्डोपिष्ट वा अन्य ताँवायुक्त विषादीको पेष्ट बनाइ रोग लागेको भागमा लगाउने। - रोग लागेको हाँगा सुकि सकेको भए काट्ने र काटेको भागमा ताँवायुक्त विषादी लगाउने।</p>
---------------------------------------	--	--

स्याउका कीराहरू

किरा	पहिचान	क्षतिको लक्षण	व्यवस्थापन विधि
<p>१. भुवादार लाही (Wolly aphids)</p>	<p>यो लाहीको शरीर बैजनी रङको र सेतो कपास जस्तो पदार्थले ढाकिएको हुन्छ।</p>	<p>यिनीहरू सयकडौं संख्यामा स्याउ को हाँगा, मूल स्तम्भ र जरामा बसेर रस चूसदछन् जसले गर्दा गाँठाहरूको विकास भै मसिना जराहरू निस्कन्छन्।</p>	<p>- जाडो याममा यो कीरा जरामा आई बस्ने हुनाले यसको निम्ति फिप्रोनील कार्पाप हाइड्रोक्लोराइड गोडा जाडो याममा फेदको बरिपरि माटो मुनि पर्ने गरी बोटको उमेर अनुसार १०-३० ग्राम प्रति बोटको हिसाबले राखी सिंचाइ गरि दिने। - कीरा लागेको नसरी बोटहरू लाई इमिलाकोलपीट ०.५ एम. एल./ लिटर पानीको मिश्रणले उपचार गर्ने। - खनिज तेल एटसो १० मिलि प्रति लिटर पानीमा मिसाइ छर्ने। - परजीवी कीरा एफिलिनस मालीको चैत-वैशाख तिर प्रयोग गर्ने।</p>
<p>२. गभारो (Borer)</p>	<p>वयस्क खपटे कीरा ठूलो र खैरो रङको हुन्छ। यसका सिंगहरू लामा, पखेटा सेतोमा मसिना थोप्याहरू मिसिएको हुन्छ। लार्भा घिउ रङको, टाउको ठूलो र खुट्टा नभएको हुन्छ।</p>	<p>लाभ्राहरू कतिलो हाँगा छेउेर काठ खान थान्दछ, जसले गर्दा हाँगा सुकेर मर्दछन्। कीरा पसेको प्यालामा काठको धुलो देखिन्छ।</p>	<p>- जाडोयाममा सुकेका हाँगाहरू र कीरा लागेका हाँगाहरू लाई काटछोर्ट गरी जलाइदिने। - कीरा लागेको हाँगामा धुलो पत्ता लगाई डाइक्लोरोभस ७६% ई.सी (नुभान) १ मि.लि. प्रति लिटर पानीको भोलामा वा डाइमथोएट ३० % इ सी (रोगर, अनुगर, रोगीहिट) १ मिलि प्रति लिटर पानीमा मिसाइ छर्ने वा मड्डितेलमा कपास चोपले र प्याल टाली दिने।</p>

३. घनटाउके गभारो (Flat headed borer)	वयस्क खपटे कीरा कालो रडको र धेज्यो आकारको हुन्छ ।	बोक्रा भित्र पट्टि बसी डाँठमा सानो प्वाल पारी सुरङ जस्तै खनेर टाउको पसाई बोट लाई नोक्सान गर्दछ ।	- बोटमा बोडोलेप लगाउँदा क्लोरोपाइरीफस (डर्सवान २०% ई.सी.) १/१९ भाग लेपमा मिसाई लगाइदिने । - वैशाख तिर मालाथियन ५०% ई.सी. (मालाथियन रिमेडी, सायथियन, सुर्याथियन) १.५ मिलि अथवा डेसिस आधा मिलि. प्रतिलिटर पानीमा भोल बनाइ छर्ने ।
४. गभारो (Short hole borer)	वयस्क खपटे कीरा सानो, कालो रडको र मुख तल तिर फर्केको हुन्छ ।	यसले हाँगा भित्र सानो प्वाल बनाई बोटलाई नोक्सान गर्दछ ।	- बोटमा बोडो लेप लगाउँदा क्लोरोपाइरीफस (डर्सवान २० ई.सी.) १/१९ भाग लेपमा मिसाई लगाइ दिने । - वैशाखतिर मालाथियन ५०% ई.सी. (मालाथियन रिमेडी, सायथियन, सुर्याथियन) १.५ मिलि अथवा डेसिस आधा मिलि. प्रतिलिटर पानीमा भोल बनाई छर्ने ।
५. कत्ले कीरा (Sanjose scale)	यो कीरा सानो, एकै ठाउँमा बसिरहने र कत्लाले ढाकिएको हुन्छ ।	यो कीराले रूखको मूल स्तम्भ र हाँगाबाट रस चुस्दछ जसले गर्दा बोट फष्टाउन सक्दैन । साथै फलको पनि रस चुसेर खान्छ ।	- कीरा लागेका बोटबिरुवाहरू एक ठाउँबाट अर्कोठाउँमा नलैजाने । - डाइमथोपेट ३०% इ सी (रोगर, अनुर, रोगोहित) १ मिलि प्रतिलिटर पानीमा मिसाई दुई दुई महिनामा एक पटक छर्ने ।
६. पाल बनाउने लाभ्रे (Tent caterpillar)	लाभ्रेको शरीरमा भुस हुन्छ, र कालो खैरो रडको हुन्छ ।	हागा फाटिएको पातहरूमा जालोको पाल बनाई बस्दछन ।	- मालाथियन ५०% ई.सी. (मालाथियन रिमेडी, सायथियन, सुर्याथियन) १.५ मिलि प्रतिलिटर पानीमा भोल बनाई छर्ने ।
७. रातो सुलसुले (Red Spider Mite)	साना धेरै खुट्टा भएको रातो माउ सुलसुले एक ठाउँमा बस्ने र हिडिरहन्छ भने बच्चा भने हाँगा वा रूखका कुना काच्चा पातको फेद आदिमा थुपेर बसी रहन्छ । हातले त्यसलाई भिच्यो भने रगत जस्तै रातो हातमा लाग्छ ।	बोटको कलिला भागहरूमा (हाँगा, पात) आदि स्थानको रस चुसी नोक्सान पुर्याउँछ । सुलसुले धेरै लागेका पातहरू प्याजी रडमा परिणत हुन्छ र समय अगावै भर्न थाल्दछन् ।	- प्रोपरजाइट ५७% इ सी (किंगमाइट, अमाइट) ३ मिलि प्रतिलिटर पानीमा वा रोगर १ एम एल प्रतिलिटर पानीमा मिसाई नयाँ पालुवा आउन साथ १५ दिनको फरकमा ३ पटक छर्ने ।

भुईकटहरका कीराहरू

किरा	पहिचान	क्षतिको लक्षण	व्यवस्थापन विधि
१. कत्ले कीरा (Scale insect)	यो सानो कत्लाले ढाकिएको कीरा हो।	डाँठ र पातमा बेसेर रस चुस्दछन् । पातमा कालो ढुसी जमेको देखिन्छ ।	- माथि उल्लेखित कत्ले कीरालाई जस्तै नियन्त्रण विधि अपनाउने । - माथि उल्लेखित जस्तै विधि अपनाउने ।
२. मिलिबरा (Mealy bug)	यो नरम, चेटो शरीर भएको कीरा हो।	कत्ले कीराले जस्तै लक्षण देखाउँछ ।	

केरा बालीका कीराहरू

किरा	पहिचान	क्षतिको लक्षण	व्यवस्थापन विधि
१. केराको थाम घुन (Stem weevil)	वयस्क खपटे कालो वा रातो रङको हुन्छ, यसको सुइ निकै लामो हुन्छ । यसका लाभ्रे सेतो शरीर र रातो टाउको भएको हुन्छ ।	लाभ्रे थाम भित्रिभित्रै खोतलेर खाने हुनाले थाम भित्र छिया छिया हुन्छ । विरवा पहेलिन थाल्छ । साधारण हुरीबतासले पनि बोटढल्ने हुन्छ ।	- रोगाएका बोटहरूलाई जरै देखि उखेलेर मसिना टुक्रा गरी नष्ट गर्नुपर्छ । - एउटा गाँजमा ३ बटा सम्म मात्र बोट राख्ने । - लत्रेका वा लत्रन लागेका पातहरू केराको थामको सङ्गम बाटै काट्ने गर्नु पर्छ । - एउटा लामो चक्कूले कीरा लागेको थामलाई खोतलेर लार्भाहरू लाई नष्ट गर्ने । - काम नलाने केराका बोटहरू काटेर टुक्राटुक्रा पारी केरा बगैचामा यताउती राखि दिनाले त्यसमा वयस्क घुनहरू जम्मा हुन्छन् तिन लाई संकलन गरी नष्ट गर्न सकिन्छ ।
२. केरा गानुको घुन (Rhizome weevil)	वयस्क खपटे चम्किलो कालो हुन्छ ।	यो घुनका लाभ्रेले केराको गानो खाइ दिनाले जराहरू कमजोर हुने गर्दछन् । बोट सजिलै ढल्ने गर्दछ । केरा पसाउन सक्दैन र यदि पसाई हाले पनि फल पुष्ट हुँदैनन् ।	- घुनले आक्रमण गरेको गानु र थामलाई टुक्राटुक्रा पारी नष्ट गर्नुपर्छ । - घुन लागेको गाँजको विरवा अन्यत्र रोप्नु हुँदैन । - केराको बोटमा लत्रेका पातहरू हटाई गाँजलाई सफा सुग्घ राख्नु पर्छ । - घुन लाने वारीमा नयाँ केराको बोट रोप्नु अघि सम्पूर्ण पुराना बोटहरूलाई जरै देखि उखेलेर हटाउनुपर्छ । - केराको प्रत्येक गाँजमा क्लोरपाइरिफस (डसवान १० धुलो) ३० ग्रामका दरले बोटको बरिपरि छरेर माटोमा मिलाई दिँदा घुनको नियन्त्रण हुन्छ ।

केरा बालीका रोगहरू

रोग	लक्षण	व्यवस्थापन विधि
१. पानामा ओइलाउने रोग फ्युजारियम ट्रोपिकल रेस ४ FOC	यो रोग लागेमा सुरुमा पुराना पातको फेद पहेलो हुन्छ। त्यसपछि, पातको किनारा पहेलिन थाल्छ र पात सुकेर डाँठहरू भौँचिन्छन्। यो रोगको ढुसीले आक्रमण गरेको ४ देखि ५ महिना पछि विरुवामा लक्षण देखाउदछ। रोग संक्रमित विरुवा रोपण गरेमा रोग लागेको दुई महिना भित्र क्षणहरू देखिन सक्छन्। सुरुको अवस्थामा पुराना / तलका पातको किनाराहरू पहेलो हुने हुन्छ। पहेलो हुने क्रम विस्तारै विच तिर फैलिने र अन्त्यमा पूरै पात पहेलो हुने गर्दछ। विस्तारै यो लक्षण माथिका पातहरू तिर बढ्दछ। संक्रमित पात विस्तारै मरेर लत्रिने गर्दछन् भने नयाँ पातहरू ठाडो देखिन्छन्। विस्तारै नयाँ पात आउने क्रम रोकिन्छ।	यो रोग माटो पानी कृषि औजार, उपकरण र रोग संक्रमित विरुवा एव विरुवाजन्त्य वस्तुहरूबाट फैलन सक्ने भएकाले संकास्पद केरा वगैचामा जादा जुत्ता चप्पललाई सुजकभर वा प्लास्टिकले ढाकेर मात्र जाने र केरा वगैचाबाट निस्कनु पूर्व गहिरो खाडलमा गाड्ने वा सुरक्षित साथ जलाएर नष्ट गर्ने तथा संक्रमित वगैचाबाट केराका विरुवा तथा विरुवा जन्त्य उपजहरू जथाभावी अन्यत्र नलैजाने।
२. बन्धीटप (Bunchy top)	रोगी पातहरूको आकार साना, पहेला र किनारा माथितिर बटारिएका हुन्छन्। रोगी पातमा मसिना हरिया थोप्ला र धब्बा पनि देखिन्छन्।	<ul style="list-style-type: none"> - रोगी विरुवा जम्मा गरेर जलाइदिने। - यो लाही केराबाट सरेर रोग भएको डाइमेथोएट ३०% ई सी (रोगर, अनुगर, रोगाहित) १ मिलि प्रति लिटर पानीमा मिसाएर छर्ने। - बीउको लागि प्रयोग हुने गानाहरू स्वस्थ क्षेत्रको बोटबाट मात्र लिने।
३. कोत्रे (Anthracnose)	रोगी फलहरू पहेलिन्छ र बोक्रामा साना र खैरा थोप्ला देखा पर्दछ। यि थोप्लाहरू जोडिएर केही धेरैको जस्तो हुन्छन धेरै आक्रमण भएमा फल कालो भई चाउरिन वा सुक्न सक्छ।	<ul style="list-style-type: none"> - फल र विरुवालाई चोटपटक लाग्नबाट जोगाउने। - कपर अक्सिक्लोराइड ३ ग्राम प्रति लिटर पानीको दरले कोसामा छर्ने।
४. गानो कुहिनै (Rhizome rot)	गानामा सुरुमा पानीले भिजेको जस्तो खैरा धब्बाहरू देखा पर्दछ। पछि ती धब्बाहरू वाट नै कुहिन सुरु हुन्छ।	<ul style="list-style-type: none"> - स्वस्थ ठाउँ बाट गानो ल्याई रोप्ने। - रोगी बोट जलाएर नष्ट गर्ने। - गानालाई स्ट्रेप्टोमाइसिनमा केही समय डुबाएर रोप्ने।

ओखरमा लाग्ने कीराहरू

किरा	पहिचान	क्षतिको लक्षण	व्यवस्थापन विधि
१. कडलिङ्ग मथ (Coddling moth)	वयस्क पुतलीले फलको भेट्टेनोमा फुल पारी त्यसबाट विकसित लाभोले फलको कलिलो अवस्थामा नै भेट्टेनो वाट भित्र छिरी फलको गुदी खाने गर्दछ। यसले क्षति पुर्याएका फलहरूमा स साना प्वालहरू देखिन्छन्।	राता पहिला पखेटा भएका घरमा हुने भिँगा भन्दा ठूला आकारका भिँगाहरूले फलमा फुल पाउँछन् र त्यसबाट लाभो निस्कई फलको गुदीखाई नष्ट गर्ने र फल कुहाउने गर्दछ। यसको प्रकोप भएको ठाउँमा फल परिपक्व नभई भर्ने गर्दछ।	- यन्त्रणको लागि मोहिनी पासो (Pheromone trap) राखी त्यसमा भाले पुतलीलाई आकर्षित गरी नष्ट गर्न सकिन्छ। - बगैँचाको सरसफाइमा विशेष ध्यान दिनुपर्दछ। - दैहिक विषादी प्रयोग गर्ने।
२. बोक्रे भिँगा (Husk fly)		राता पहिला पखेटा भएका घरमा हुने भिँगा भन्दा ठूला आकारका भिँगाहरूले फलमा फुल पाउँछन् र त्यसबाट लाभो निस्कई फलको गुदीखाई नष्ट गर्ने र फल कुहाउने गर्दछ। यसको प्रकोप भएको ठाउँमा फल परिपक्व नभई भर्ने गर्दछ।	- बगैँचा लाई सफा सुगन्ध राख्ने। - भर्का फलहरूलाई संकलन गरी गहिरो खाडल खनी गाड्ने। - स्पिनोस्याड विषादी २ मि.लि./ लि. पानीमा मिसाई छर्ने।
३. खपटे कीरा (Weevil)		यसले नयाँ पात आए पश्चात् पालुवा तथा मुनामा बसेर खाई नष्ट गर्दछ। खपटेका प्रजाति अनुसार कुनै काला त कुनै खैरो वर्णका हुन्छन्। हाँगा तथा फलमा कोतेर फुल पाउँ गर्दछ जसबाट लाभो विकसित भई प्वाल पारेर क्षति गर्दछ।	- बगैँचा सरसफाइमा ध्यान दिने। - भुइँमा खसेका संक्रमित फल तथा हाँगाहरूलाई संकलन गरि जलाउने। - दैहिक विषादी जस्तै रोगर २ मि.लि./ लि पानीमा मिसाएर छर्ने।
४. डाँठमा प्वाल पाउँ कीरा वा गभारो (Stemshoot borer)		विशेष गरी मुख्य काण्ड र मुनामा पोथी खपटे कीराले फुल पाउँछ। फुलबाट लाभो विकसित भई उक्त लाभोले काण्डमा प्वाल पारेर क्षति पुर्याउँछ। यसको प्रकोप धेरै भएमा काण्ड तथा हाँगामा प्वाल धेरै पर्दछ फलस्वरूप सानो हाँगाहरू भाँचिने डर हुन्छ। यसको क्षति थाहा पाउन काण्ड तथा हाँगाबाट काठको धूलो र विष्टाहरू बाहिरै देखिन्छ।	- बगैँचा सफासुगन्ध राख्ने। - बोटको फेदको वरिपरि खपटे कीरा देखिएमा टिपेर नष्ट गर्ने। - गभारोले प्वाल पारेको ठाउँमा कपासमा मडितेल, पेट्रोल वा मालाथियनमा चोपेर तारको सहायताले भित्र सम्म पुर्याउने र प्वाललाई माटोको लेप बनाई बन्द गरिदिने।
५. लाहि कीरा (Aptids)		यो चुसुवा कीरा हो। यस्तो पातको तल्लो भागमा बसेर रस चुस्ने गर्दछ। कलिला मुना र कलिला पातबाट रस चुसी बढी क्षति पुर्याएको पाइएको छ। यसले छोडेको गुलियो गालमा कालो दुसी (क्वयगतथ न्यागमि) पैदा भई मुना तथा पातलाई क्षति पुर्याउँछ।	- बगैँचा सरसफाइमा ध्यान दिने। - दैहिक विषादी जस्तै इमिडाक्लोरोपिड ०.५ मि.लि./ लि. पानीमा मिसाई छर्ने। - दुसी नियन्त्रण गर्न १ प्रतिशतको बोड्रोमिथ्रण बनाई १५/१५ दिनको फरकमा छर्ने।

ओखर बालीका रोगहरू

रोग	लक्षण	व्यवस्थापन विधि
१. खैरो पात थोप्ले रोग (Anthracnose/ Leaf blotch)	बढी आर्द्रता र गर्मी हुने मौसममा यसको आक्रमण बढी हुने गर्दछ । यो Ganonomia leptostyila भन्ने दुसीबाट हुने रोग हो । कलिला हाँगाहरूमा एवं स-साना फलहरूमा खैरा धब्बाहरू देखिन्छन् जुन पीछि गएर ठूला धब्बाहरूमा परिणत हुन्छन् । रोगको प्रकोप बढ्दै जाँदा पात र फलहरू भर्दछन् ।	- भुइँमा भरेका पात तथा फलहरूलाई सङ्कलन गरेर जलाउने । बगैँचा सफा सुगन्ध राख्ने । - नयाँ पालुवा पलाउन सुरु भए पश्चात् १ प्रतिशतको बोझो मिक्कर वा कपर अक्सिक्लोराईड २ ग्राम प्रति लिटर पानीमा १०-१५ दिनको फरकमा २-३ पटक बिरुवा पूरै भिजे गरी छर्कने ।
२. टुप्पा सुक्ने रोग (Die back)	Glomerella cingulata नामक दुसीबाट लाग्ने यो रोगमा सुरुमा पातमा खैरा थोप्लाहरू देखा पर्दछन् । पछि स-साना थोप्लाहरू बढेर पूरै पात ढाक्छ तथा पूरै पातहरू भर्दछन् । कलिला हाँगाहरू टुप्पाबाट कालो हुँदै सुक्दै जान्छन् भने ससाना बोटहरू पूरै सुक्दछन् ।	- बगैँचाको सरसफाईमा ध्यान दिने र पूरा सफासुगन्ध राख्ने । - रोपीपात तथा हाँगाहरूलाई काटेर जलाउने । - एक प्रतिशतको बोझोमिक्कर वा कपरअक्सिक्लोराईड २ ग्राम प्रति लिटर पानीमा १०-१५ दिनको फरकमा २-३ पटक बिरुवा पूरै भिजे गरी छर्कने ।
३. डडुवा रोग (Blight)	Xanthomonas arboricola pv. Juglandis भन्ने ब्याक्टिरियाको आक्रमणबाट यो रोग लाग्दछ । पातमा पानीले भिजेको जस्तो दाग र पहेंलो तथा हरियो घेरा लिएको खैरो कालो धब्बा देखिन्छ । कलिला फलहरू भर्दछन् भने छिप्पिएका फलहरू कालो र चाउरिएर जान्छन् । विशेष गरी यस रोगले पात, फूल तथा फलमा आक्रमण गर्दछन् । बढी वर्षा, कृहरो तथा तुवाँलो भएमा यो रोग छिटो फैलन मद्दत गर्दछ ।	- भुइँमा भरेका पात तथा फलहरूलाई सङ्कलन गरेर जलाउने । बगैँचा सफासुगन्ध राख्ने । - नयाँ पालुवा पलाउन सुरु भए पश्चात् १ प्रतिशतको बोझो मिक्कर वा कपर अक्सिक्लोराईड २ ग्राम प्रति लिटर पानीमा १०-१५ दिनको फरकमा २-३ पटक बिरुवा पूरै भिजे गरी छर्कने ।
४. फेद तथा जरा कुहिले रोग (Foot and root rot)	यो रोग Phytophthora नामक दुसीबाट लाग्दछ । फेदमा चोट पटक लागेमा, बढी चिस्यान भएमा तथा सक्रमित बिरुवाहरूको प्रयोग गरेमा यसको जोखिम बढी हुन्छ । यसबाट सक्रमित बोटहरू ओइलाउँदै जाने, एक पट्टिका हाँगाहरू सुक्दै जाने, बोटहरू टुप्पाबाट सुक्दै जाने जस्ता लक्षणहरू देखिन्छन् र अन्तमा पूरै बोटनै सुक्ने नष्ट हुन्छ ।	- बगैँचाको सरसफाईमा ध्यान दिने । - बगैँचामा चिस्यान कायम राख्ने तर बढी चिस्यान हुन नदीने, पानीको निकासको राम्रो प्रबन्ध मिलाउने । - बगैँचा खनजोत गर्दा जरा तथा काण्डमा चोटपटक लाग्न नदीने । - हिउँदमा काटछोट तथा गाडमेल पश्चात् अनिवार्य रूपमा जरा भिजे गरी बोझो मिश्रणले ड्रेन्च गर्न र काण्डमा बोझोपेट लगाउने ।

अमिला जातका फलफूलका कीराहरू

किरा	पहिचान	क्षतिको लक्षण	व्यवस्थापन विधि
१. हरियो मूलो पुतली (Lemon butterfly)	वयस्क पुतली मूलो र रङ्गी विरडी हुन्छ, पछाडिको पखेटाको तल पुच्छर जस्तो सानो भाग निस्क्यो हुन्छ। लार्भा सानो हुँदा खैरो रङको हुन्छ र पूर्ण विकसित लार्भे हरियो रङको हुन्छ।	लाभ्रेले विरवाको पात खाई विरवालालाई नाङ्गो पारि दिन्छ। बसन्तर शरद ऋतुमा यिनको आक्रमण बढी हुन्छ।	- डेट्रामोथ्रिन २८% ई.सी. (डेसिस) विषादी २ एम.एल. प्रति लिटर पानीमा मिसाई छर्ने।
२. पातको भिँगा (Leaf miner)	वयस्क पुतली सानो सेतो रङको हुन्छ। लार्भे हल्का हरियो रङको हुन्छ।	लाभ्रेहरू आफूले बनाएको पातको सुरुङ भित्र पसी हरियो भाग खाई जान्छन्। यस्तो पातहरू सेतो र खुम्चिएको देखिन्छ र भित्र पट्टि सुरुङ जस्तो धर्सा देखिन्छ।	- पालुवा आउना साथ डेट्रामोथ्रिन २८% ई.सी. (डेसिस) विषादी २ मि.लि. प्रति लिटर पानीमा मिसाई छर्ने वा रोगर ०.०३ प्रतिशत छर्ने। - खनिज तेल एटसो १० मिलि प्रति लिटर पानीमा मिसाई छर्ने।
३. कल्ले कीरा (Scale insect)	यो धेरै सानो, एकै ठाउँमा बसी रहने कुनै लाम्बिलो र बोक्रा सँग मिल्दो जुल्दो रङको हुन्छ।	यिनीहरू धेरै संख्यामा बसेर विरवाबाट रस चुस्दछन् जसले गर्दा विरवाहरू रोगाणु जान्छन्।	- कीरा लागेका वोटहरू नसाने। - फागुन र चैत्र महिनामा एक एक पटक डाइमथोयट ३०% ई.सी. १ एम.एल. प्रति लिटर पानीमा मिसाई छर्ने। - मट्टितेल र साबुनको भोल बनाई छर्ने, मेसिनको तेल कपडामा भिजाई पुछ्ने। - एटसो १० मिलि प्रति लिटर मिसाई छर्ने।
४. लाही कीरा (Aphid)	यो लाही सानो र अलि कालो रङको हुन्छ।	यी कीराले विरवाबाट रस चुस्दछन् र यसले आक्रमण गरेका विरवाका पातहरूमा कालो दुसी देखिन्छ।	- फूल फुल्नु अगाडि डाइमथोयट ३०% ई.सी. १ एम. एल. प्रति लिटर पानीमा मिसाई छर्ने।
५. सिट्रस सिल्ला (Psylla)	वयस्क कीरा सानो नरम र खैरो हुन्छ। पखेटा पारदर्शक र तिनमा सेतो थाप्पा हुन्छन्। बच्चाहरू मसिना र पहेलो रङका हुन्छन्।	विरवाको कलिलो भागमा बसी रस चुस्दछन् र पातहरूमा दुसी फैलिएको देखिन्छ।	माथि उल्लेखित लाही कीरालाई जस्तै विधि अपनाउने।

वयस्क कीरा करिब घरको भिँगा जस्तै हुन्छ। पखेटा बाहिरपट्टि तन्केका हुन्छन्। औँसाहरू सेतो रडका र टाउको तिखारिएका हुन्छन्।	औँसा हरूले फलको भित्र भित्रै बसेर खान्छन् जसले गर्दा फलहरू कुहिएर भुइँमा भर्दछन्।	- कीरा लागेर भरेका फलहरू जम्मा गरी नष्ट गरिदिने। - मिथायल युजनल र मालाथियन ५०% ई.सी. को फेरोमेन ट्याप राखी भाले भिँगा मार्ने। - फलफूलको बोटमा पालुवा लागेको बेलामा र चिचिला लागि सके पछि मालाथियन ५०% ई.सी. १ मि.लि. प्रति लिटर पानीमा मिसाई छर्ने। - बिरुवामा कुनै गुलियो पदार्थमा मालाथियन विषादी मिसाई यसको लेप बनाई ठाउँ ठाउँमा लगाई दिनाले वयस्क कीराहरू आकर्षित भई खान आई मर्दछन्। सो कार्य पालुवा लाग्ने बेला देखि लिएर फल टिप्ने बेला सम्म गरेमा बढी प्रभावकारी देखिन्छ।
६. फल कुहाउने औँसा (Fruit fly)	सेता, कपास जस्तै जीउ भरी काँडे काँडा देखिएको नरम कीरा हो।	- इमिडाकोल पीट ०.२ मि.लि. प्रति लिटर पानीमा भोल बनाई छर्ने।

अमिलो जातका फलफूलमा फल टिपिसके पछि विशेष गरी बसन्तयाम सुरु पूर्व या जाडो याममा खनजोत मलजल रोग कीरा लागेका हाँगा या पात हल्का काँटछाँट गर्न कुहेका भरेका फलफूल जलाउने वा गाड्ने तत्पश्चात् आवश्यकता हेरी छिटो नाशवान सुरक्षित/वातावरणमा कम हानिकारक विषादी प्रयोग गर्ने त्यस पछि फल लागि सके पछि बोटबिरुवाको निरीक्षण र आवश्यकता हेरी रोग कीरा व्यवस्थापन गर्ने प्रक्रिया अपनाउनु पर्दछ।

अमिलो जातका फलफूलका मुख्य रोगहरू

रोग	लक्षण	व्यवस्थापन विधि
१. क्यान्कर (Canker)	पात, डाँठ र फलमा सुरुमा बाटुलो पछि बेआकारका केही उठेको काठ जस्तो र पहेलो घेरा भएका हाँगाहरू देखा पर्दछन्।	- बगैँचा सफा राख्ने। - हिउँदमा बोटका मरेका हाँगा विगाहरू काँटछाँट गरी हटाउने। कपर अक्सिक्लोराइड (ब्लाइटक्स ५० डब्लु पी.) ३ ग्राम प्रति लिटर भोल काँटछाँट पछि छर्कने र फेद वरिपरी सफा पारी १ देखि १.५ हात सम्म बोझो पेष्टले लिपिदिने। - वर्षासुरु हुनु अगावै नयाँ पालुवा आउन लागेको बेलामा एक पटक र वर्षा याममा २/-३ पटक १ प्रतिशतको बोझो मिश्रण स्प्रे गर्ने।

<p>२. कालो ध्वाँसे (Shooty mould)</p>	<p>पात, डाँठ र फलमा कालो ध्वाँसो जस्तो तहले ढाक्दछ ।</p>	<p>- बोटहरू सफा राख्ने । - कीराको प्रकोपले यो रोग लाने हुँदा सुरुमा ती कीरा नियन्त्रण गर्ने । - अन्यरोग नियन्त्रणको लागि प्रयोग गरिएको ढुसी नाशकले यसलाई पनि नियन्त्रण गर्दछ ।</p>
<p>३. कोत्रे (Anthracnose)</p>	<p>स-साना काला दागहरू डाँठ र पातमा देखा पर्दछन् ।</p>	<p>- रोपी हाँगा विगा काटेर नष्ट गर्ने । - वर्षा याममा रोग बढ्ने हुँदा २-३ पटक १ दिनको फरकमा र हिउँदमा काँटछाँट पछि १ प्रतिशतको बोझो मिश्रण वा कपर अक्सिक्लोराइड (ब्लाइटक्स ५०% डब्ल्यू.पी) ३ ग्राम प्रति लिटरको भोल छर्कने ।</p>
<p>४. जरा कुहिनै (Root rot)</p>	<p>पातहरू पहिलो भई मर्दै जान्छ, र टुप्पाबाट बोट सु ब्रै जान्छ ।</p>	<p>- निकासको राम्रो प्रबन्ध मिलाउने । - तीनपाते (जङ्गली सुत्तला) मा कलमी गरेको विरुवा लगाउने । - खनजोत गर्दा जसमा चोट नपु-याउने ।</p>
<p>५. फेद कुहिनै (Stalk rot)</p>	<p>फेद बरिपरि बोक्रा चर्किने कहिले सुक्छा हुने भर्ने र भित्रीडाँठ देखापर्ने गर्दछ । समयमै सावधानी लिइएन भने पात पहिलो भएर हाँगा सुक्दै जाने गर्दछ ।</p>	<p>- माघ महिना तिर रोपी बोटको जरा निरको माटो हटाई कुहिएको जरा हटाउने र करिब १-२ हप्ता जसलाई खुल्ला छाडी सम्भव भए खरानी र राम्रो पाकेको मल माटोमा मिसाई जरा पुर्ने । रोपी बोटको फेद बरिपरि राम्ररी भिजे गरी बोझोमिश्रण (१ प्रतिशत) वा म्यान्कोजेब (इन्डोफिल एम-४५, ७५% डब्ल्यू. पी) वा कपर अक्सिक्लोराइड (ब्लाइटक्स-५०% डब्ल्यू. पी.) या कार्बेन्डजिम (डेरोसाल) २ ग्राम प्रति लिटर पानीमा मिसाई ड्रेन्च गर्ने साथै कार्बेन्डजिम (डेरोसाल ५०% डब्ल्यू. पी) २ ग्राम प्रति लिटर पानीमा मिसाई पुरा बोट भिजे गरी छर्ने र १ दिन पछि फेरि एकपटक कार्बेन्डजिम (डेरोसाल ५०% डब्ल्यू.पी.) छर्ने । - वर्षात सुरु हुन थालेपछि माथि उल्लेख गरे बमोजिमको विषादी ड्रेन्च गर्ने र विरुवामा पनि छर्ने ।</p>
<p>५. फेद कुहिनै (Stalk rot)</p>	<p>फेद बरिपरि बोक्रा चर्किने कहिले सुक्छा हुने भर्ने र भित्रीडाँठ देखापर्ने गर्दछ । समयमै सावधानी लिइएन भने पात पहिलो भएर हाँगा सुक्दै जाने गर्दछ ।</p>	<p>- रोग सहन सक्ने जात लगाउने । - तिनपाते (जङ्गली सुत्तला) मा कलमी गरेको विरुवा लगाउने । - सडेको भाग हटाई बोझो लेप लगाउने । - तिनपातेको सहायक जरा दिने । - हिउँदको समयमा १ प्रतिशतको युरिया + ४:४:४:० को बोझो मिश्रण बोटमा स्प्रे गर्ने । - फेदमा कृषिचून छर्ने र खरानी थुपर्ने । - पानी जम्न नदीने, निकास राम्रो बनाउने ।</p>

<p>६. गुलाबी रोग (Pink disease)</p>	<p>आर्द्रता बढी भए पछि बोक्रा चर्कने, फुट्ने र काठ माथि खटिरा निस्कने र सिटुर रडको धुलो देखिने, विरुवा मर्दै जाने ।</p>	<p>- रोग लागेको भागलाई काटेर जलाउने । - रोग लागेको भाग खुर्किएर चौबाटिया पेष्ट वा बोझोलेप लगाउने । - कार्वेन्डाजिम (डेरोसाल ५०% डब्ल्यू.पी.) र बोझो मिश्रण पालै पालो गर्ने ।</p>
<p>७. ग्रीनीड (Citrus greening)</p>	<p>सुन्तला जात फलफूल (जुनार) का पातहरू पूरै पहेंलो हुने वा पहेंलो पातमा हरियो नसाहरू हुनुका साथै हरिया दागाहरू पनि देखिन्छन् । छिपिण्णको पातहरूको बीचको मुखानशा असामान्य रूपमा प्रष्ट देखिन्छ । यो अवस्था बिस्तारै बिस्तारै पातका अरू नसाहरूमा सडै जान्छन् र पात पहेंलाई टुप्पाहरू सुकी अन्तमा विरुवानै मर्छ । धेरै फूल फुल्नुका साथै बेमौसममा पनि फूल फुल्ल सक्छ, दाना सानो हुँदै जाने, दाना एकतर्फी मात्र बढ्ने, असामान्य रूपमा फल भर्ने र कम फल्नेहुन्छ । छिपिण्णका फलहरूमा सूर्य तर्फ भएको भाग मात्र पहेंलो रडको हुन्छ अर्को पट्टि हरियो नै रहन्छ । उपरोक्त लक्षणहरू बाटको कुनै एक भाग वा एउटा हाँगामा पनि हुन सक्छ ।</p>	<p>- तराई र भित्री मधेश र रोगप्रस्त क्षेत्रबाट ल्याई रोपेका विरुवाहरूमा यस्ता लक्षणहरू देखापर्ना साथ बाटहरू काटी जलाइदिने । - समुद्र सतह देखि १३०० मीटर भन्दा कम उचाइ भएको ठाउँमा विरुवा उत्पादन गर्नु हुँदैन साथै त्यहाँबाट विरुवा ल्याउनु हुँदैन । - यो रोग सिट्रस सिल्ला कीराले सार्ने भएको हुँदा तालिका बनाई डाइमेथोयट ३०% ई सी १ एम एल प्रतिलिटर पानीको दरले प्रयोग गर्नुपर्छ ।</p>
<p>८. टुप्पा सुक्ने रोग (Die back)</p>	<p>निकभचर्माविव अजलनगवितव नामक दुसीबाट लाने यो रोगमा सुरमा पातमा खेरा थोप्लाहरू देखा पर्दछन् । पछाडि ससाना थोप्लाहरू बढेर पूरै पात ढाक्छ तथा पूरै पातहरू भर्दछन् । कलिला हाँगारु टुप्पाबाट कालो हुँदै सुकै जान्छन् भने स साना बाटहरू पूरै सुक्दछन् ।</p>	<p>- बगैचाको सरसफाइमा ध्यान दिने र पुरा सफा सुगंध राख्ने । - रोगीपात तथा हाँगारुलाई काटेर जलाउने । - एक प्रतिशतको बोझोमिक्चर वा कपरअक्सिकोराईड २ ग्राम/प्रतिलिटर पानीमा १०-१५ दिनको फरकमा २/-३ पटक विरुवा पूरै भिज्ने गरी छर्कने ।</p>

१६.१.७ अन्य बालीका रोगहरू र तिनको व्यवस्थापन

वाली तथा रोग	लक्षण	व्यवस्थापन विधि
अम्बा ओइलाउने रोग (wilt)	रोगी विरुवाका टुप्पा तिरका पातहरू पहेंलिन्छन् ओइलाउछन् । ती पातहरू सुकैर फर्दछन् । डाँठमा बरि परि खैरो रङले धेरिएर बोट मन थान्दछ ।	- रोजे र गोडेने बेलामा जरामा चोटपटक नलगाउने । - बोटको बरिपरि चून छरी सिंचाइ गर्ने । - बेर्ना रोनु भन्दा दुई हप्ता अगाडि फर्मालिनले माटो उपचार गर्ने ।
सुपारी मुना कुहिनै रोग	बोटको टुप्पोको पातमा पहेंलो घेरा भएको खरानी रङको थोप्ला बन्दछ । रोगी पातको नसाहरू कालो भएर जान्छन् ।	- रोगीविरुवा देखिएमा हटाउने । - स्ट्रेप्टोमाइसिन ०.०५ प्रतिशतको भोल बनाएर छर्कने ।
कोले रोग वा महाली रोग (koleroga)	रोगी दानाको बाहिरी सतहमा पानीले भिजेको जस्तो देखा पर्छ र सेता दुसीले छोप्छ र छिपिननु अगाडि नै फलको भेटना हुँदै पछि पूरै बोट सडेर मर्दछ ।	- सडेका मुना र मरेका भागहरू खुर्केर हटाउने । - कपर अक्सिक्लोराइड ५०% डब्लु पी (ब्लाइटक्स) ३ ग्राम / लिटर पानीका दरले १ देखि १.५ महिनाको फरकमा छर्कने । - विरुवाको बरि परि पानी जम्म नदीने ।
अदुवा गानो कुहिनै (Rhizome rot)	बोटको माथिल्लो पातको टुप्पो पहेंलै पातको किनार हुँदै रोग तलतिर बढ्दै जान्छ । पछि तल पातसँग जोडिएको ठाउँमा पानीले भिजेको जस्तो भएर गिलो हुन्छ, विरुवा तान्दा सजिलै पातसँग छुट्टिएर आउँछ ।	- रोगी गाना वा पाना बीउको लागि प्रयोग नगर्ने । - माटोमा उचित निकासको व्यवस्था मिलाउने । - घुम्तीवाली चक्र अपनाउने । - कार्बान्डिजिम ५०% डब्लु पी. (वेभिष्टिन/डेरोसाल) ले बीउ उपचार गर्ने । - ट्राइकोडर्मा माभिरीडी जैविक विषादिले बिउ उपचार र कम्पोष्ट उपचार गर्ने
पातको थोप्ले (Leaf spot)	पातमा साना, गोला अण्डाकार देखि हल्का पहेंला थोप्ला देखा पर्दछ र पछि सुकेर प्वाल पर्नसक्दछ । पात दोबिन्ध, लीत्रिन्ध, र बोट होचो हुन्छ ।	- रोगीपात जम्मा पारी जलाइदिने । - कपर अक्सिक्लोराइड ५०% डब्लु पी (ब्लाइटक्स) ३ ग्राम / लिटर पानीका दरले रोग देखापरे पछि छर्कने ।

<p>बदाम बेर्ना कुहिन (Seedling blight)</p>	<p>पातमा दुई किसिमको, पहेंलो रङको थोप्ला र मसिना, गोलाकार गाढा खैरो वा कालो रङका थोप्लाहरू देखा पर्दछन् ।</p>	<p>- रोगी ठुटा जम्मा गरी जलाइदिने । - घुम्ती वाली अपनाउने । - क्याप्टान ५०% डब्लु. पी. विषादी २ ग्राम प्रति के.जी. का दरले बीउ उपचार गर्ने । - पातमा थोप्ला देखा पर्ने थालेपछि कार्बेन्डाजिम ५०% डब्लु पी (बेभिस्टिन) १ ग्राम प्रति लिटर वा क्लोरोथालोनिल ७५% डब्लु पी. (डिफरेन्स, कवाच, प्रोटेक्टर) २ ग्राम प्रति लिटर पानीमा मिसाई १५/-२० दिनको अन्तरमा छर्कने । वा सल्फर ८०% डब्लु. पी. (सल्फेक्स, सल्फर, सल्फील) ३ ग्राम प्रति लिटर अथवा हेक्जाकोनाजोल ५% इ सी (एभोन, कमफर्ट, हेक्जाहीट) ३ मि.लि. प्रति लिटर पानीमा मिसाई छर्कने ।</p>
<p>टिका रोग (Tikka)</p>	<p>पातमा दुई किसिमको पहेंलो रंगको थोप्ला र मसिना गोलाकार गाढा खैरो वा कालो रंगका थोप्लाहरू देखा पर्दछन् ।</p>	<p>- रोगी ठुटा जम्मा गरी जलाई दिने । - घुम्ती वाली अपनाउने । - क्याप्टान ५०% डब्लु.पी. विषादी २ ग्राम प्रति के.जी.का दरले बीउ उपचार गर्ने । - पातमा थोप्ला देखा पर्ने थाले पछी कार्बेन्डाजिम ५०% डब्लु पि. (बेभिस्टिन) प्रति लिटर वा क्लोरोथारिन ७५% डब्लु पी (डिफरेन्स, कवाच, प्रोटेक्टर) २ ग्राम प्रति लिटर पानीमा मिसाई १५-२० दिनको अन्तरमा छर्कने । वा सल्फर ८०% डब्लु पी (सल्फेक्स, सल्फर, सल्फिन) ३ ग्राम प्रति लिटर अथवा हेक्जाकोनाजोल ५% इ सी (एभोन, कमफर्ट, हेक्जाहीट) ३ मि.लि. प्रति लिटर पानीमा मिसाई छर्कने ।</p>
<p>ठिगुरे (Rossete)</p>	<p>बिरुवा असामान्य रूपमा ठिगुरिन गई बोट ज्यादै होचो र सानो हुन्छ । बिरुवाका पातका नसाहरू फक्रन पातहरू उल्टो दोब्रिएर जान्छन् । बोटमा कोसा लाग्दैन ।</p>	<p>- रोगीबोट उखेली जलाउने । - घुम्ती वाली लगाउने । डाइमथोएट ३०% इ सी (रोगर, अनुगर, रोगोहित) १ मि.लि. प्रति लिटर पानीमा मिसाई छर्कने ।</p>
<p>सिङुरे (Leaf rust)</p>	<p>पातको तल्लो सतहमा सुन्तला रङको पहेंला दानादार थोप्लार माथिल्लो तहमा खैरो थोप्ला देखिन्छन् ।</p>	<p>- क्लोरोथालोनिल ७५% डब्लु.पी. (डिफरेन्स, कवाच, प्रोटेक्टर) २ ग्राम प्रति लिटर पानीमा मिसाई १५-२० दिनको अन्तरमा छर्कने वा सल्फर ८० % डब्लु पी (सल्फेक्स, सल्फर, सल्फील) ३ ग्राम प्रति लिटर पानीमा अथवा हेक्जाकोनाजोल ५% इ सी (एभोन, कमफर्ट, हेक्जाहीट) ३ मि.लि. प्रति लिटर पानीमा मिसाई छर्कने ।</p>

अलैचीको रोग

रोग	लक्षण	व्यवस्थापन विधि
१. फुर्के (Footke)	रोगी विरुवाको फेदमा धेरै स साना काण्डहरू निस्कन्छन् र बोटमा फूल फुल्दैन । बोट होचो हुन्छ ।	<ul style="list-style-type: none"> - रोगी विरुवा बीउ उत्पादन नगर्ने । - रोगी विरुवा जम्मा गरी जलाउने । - रोगका विषाणु सार्ने क्रीरा मार्नडाइमथोएट ३०% इ सी (रोगर, अनुगर, रोगोहित) १ मि.लि. प्रतिलिटर पानीमा मिसाई छर्कने ।
२. छिके (Chhirke)	सुरुमा पातका मुख्य नशामा पहेला धब्बाहरू देखा परी पातमा फैलिन्छन् पछि पहेला थोप्लाहरू खैरो रङ भई पात सुकेर जान्छ र बोट होचो भई वृद्धि रोकिन्छ ।	<ul style="list-style-type: none"> - बीउबाट उत्पादित बेर्ना लगाउने । - रोगीविरुवा जम्मा गरी जलाउने । - मालाथिन ५०% ई सी १ मि लि वा डाइमथोएट ३०% इ सी (रोगर, अनुगर, रोगो हिट) १ मि लि प्रतिलिटर पानीमा मिसाई छर्कने ।
३. जरा तथा गानो कुहिन (Rhizome rot)	बोटको गानो पानीले भिजेको जस्तो गिलो हुन्छ र कालो भएर कुहिन थाल्दछ । बोटको पातहरू टुप्पोबाट पहेल्लिदै सुकेर जान्छन् ।	<ul style="list-style-type: none"> - स्वस्थ गाना वा बीउबाट बेर्नाबनाई रोप्ने । - बोटको गोडमेल गर्दा गानोमा चोटपटक नलाग्ने गरी गर्ने । - ट्राइकोडर्माको प्रयोग गर्ने ।

ककिया लाग्ने रोग

रोग	क्षतिको लक्षण	व्यवस्थापन विधि
१. पातको सिन्दुरे	रोग लागेको पातहरूमा तल्लो पट्टी सुत्तले रङ्गका थोप्लाहरू मा धुलो (एयधमभच) जम्मा भएको जस्तो देखिन्छ । फल लागेका पातहरू भई जान्छन् । उत्पादनमा कमि आउछ । यो रोग अरविका जातमा वढी लाग्ने गर्दछ ।	<ul style="list-style-type: none"> - वर्षको दुइपल्ट वर्षा सुरु हुन अघि चैत्र वैशाखमा र वर्षा समाप्त भएपछी भाद्र आश्विनमा साना विरुवामा ०.५ प्रतिशत र ठुलो विरुवामा १ प्रतिशत बोर्डो मिश्रण स्प्रे गर्नुपर्दछ र आक्रमण भएका पातहरू जम्मा गरेर जलाई दिएमा यो रोग लाई नियन्त्रणमा राख्न सकिन्छ ।

किरा	क्षतिको लक्षण	व्यवस्थापन विधि
<p>१. कफिको सेतो गवारो</p>	<ul style="list-style-type: none"> - अडावाट लार्भा वन्ने समयमा काण्डको वरिपरि बोक्रा उटेको र चर्केको हुने, - नया वोट भए पातहरू पहेला भई ओइलाउछन र खस्न थाल्दछ भने पुरानो वोटमा गवारो लागेको शुरुको अवस्थामा सुख्खा याममा मात्र पातहरू ओइलाएको देखिन्छ । - जिवन चक्र पूरा गरेको खण्डमा काण्डमा प्वालहरू देखिन्छ । गवारो निस्केको प्वाल खासगरी वोटको फेदतिर देखिन्छ । - हांगालाइ विस्तारै तान्दा पिटीक भौँचिन्छ, - गवारो लागेको वोट चिरेर हेर्दा यसले खाएको प्वाल आफ्नै विष्टाले पुरेको हुन्छ र भित्री भाग खाएर छिँयाछिया परेको हुन्छ । - ७/८ वर्षको वोटमा आक्रमण भएको १ वर्ष भित्रमा वोट मर्न पनि सक्छ तर बुढा वोटहरू केही समय बाँचे पनि उत्पादन घट्दै जान्छ । 	<ul style="list-style-type: none"> - वयस्क गवारो निस्कनु भन्दा पहिले नै (वैसाख-जेष्ठ) र भदौ असोजमा किरा लागेको वोटहरू काटेर जलाउने वा पानीमा १० दिन सम्म डुवाउने जसले गर्दा काण्डमा रहेको गवारो नष्ट हुन्छन र अन्य वोटमा फैलिन पाउँदैनन । - यो किराको वयस्कले पुर्ण पारिलो ठाउमा फुल पार्न मन पराउने हुनाले बाकी वगैचामा उचित छहारी (करिब ६० प्रतिशत) को व्यवस्था मिलाउने, एकै प्रकारको भन्दा मिश्रित २ तहको छहारीको व्यव्यापन गर्ने । - कफिको नियमित काटछाट पछि वा वैशाख जेठतिर जुटको बोराले काण्ड चिल्लो हुने गरी रगडेर भुङ्मा भार्ने, गहिरा गरी पुर्ने र १० प्रतिशत चुनको भोल छर्ने । - गवारोले फुलपार्नु अगावै सबकी बोरामिचको प्लाष्टिक वा तन्किने खालको प्लाष्टिकको फेटा बनाई कफीको काण्डमा सम्पुर्ण भाग छोपिने गरी वेनले गवारोको आक्रमण न्यून गर्न सकिन्छ । - कफी बगैचामा पर्याप्त मात्रामा चिश्यान, मलखाद्य र खाद्यतत्वको व्यवस्था गर्ने । - नियमित बगैचाको अनुगमन गर्ने ।

गुलाबमा लाग्ने रोग

पहिचान	क्षतिको लक्षण	व्यवस्थापन विधि
१. धुले दुसी/खराने	गुलाबका पात, मुनाहरूमा खरानीको धुलो भरेको जस्तै गरी रोग देखा पर्दछ र मुना/पातहरू घृषिने हुन्छन् ।	- यो रोगको लक्षण सुरु भएको थाहा पाउने डिनोक्याप ४८% ईसी (केराथेन) ०.५ ग्राम प्रतिलिटर पानीमा मिसाई वा कार्बेन्डाजिम ५०% डब्लु पी (वेभिस्टिन, धनुष्ठीन , डेरोसल) ०.५ (१ ग्राम प्रतिलिटर पानीमा मिसाई अथवा सल्फर ८० % डब्लु पी (सल्फेक्स), सल्फर, सल्फील) ३ ग्राम प्रतिलिटर पानीमा अथवा हेक्जाकोनाजोल ५% इ सी (एभोन, कमफर्ट, हेक्जाहीट) ३ मिलि प्रतिलिटर पानीमा मिसाई छर्कने ।
२. कालो थोप्ले (Black leaf spot)	पातको सतहमा पहेलो घेरा भएका बीचमा कालो रङका बाटुलो आकारका थोप्लाहरू देखा पर्दछन् ।	- रोग सुरु हुन लागेको थाहा पाउने वित्तिकै म्यान्कोजेब डाइथेन एम ४५ (७५ डब्लु पी), ६ ग्राम प्रतिलिटर पानीमा मिसाएर । प्रत्येक वर्ष बोट काँट छाँट गर्ने र मरेका भागहरू हटाउनाले रोगको स्रोत न्यून हुन्छ ।

लिचिको पात गुजमुज्ज पार्ने सुलसुले

पहिचान	क्षतिको लक्षण	व्यवस्थापन विधि
१. यो कीरा एक दमै सानो र सेतो रङको हुन्छ	पातको तल्लो सतहमा बसी रस चुस्दछ, पातहरू गुजमुज्ज भै खैरो रङमा बदलिन्छ	- हेक्जिथियाजोक्स वा फेनपाइरोजीवा प्रोपरजाइट ५.७% इ सी (किग साइट, अमाइट) ३ एम एल प्रतिलिटर पानीमा मिसाई छर्ने ।

१६.२ नेपालमा पञ्जिकृत र प्रतिबन्धित विषादीहरू

१६.२.१ नेपालमा पञ्जिकृत विषादीहरू (२०७६/३/३० सम्म)

क्र.स.	विषादीको प्रकार	साधारण नाम	व्यापारिक नाम
१	किटनासक	५६	२३४०
२	दुसीनासक	४२	१३२९
३	व्याक्टोरियानासक	१	२०
४	भारनासक	३०	७९४
५	सुलसुलेनासक	५	४१
६	शंखेकिरानासक	१	४
७	मुसानासक	२	४९
८	जैविक विषादी	१४	१६३
९	हर्बल	१३	२०
१०	निमाटिसाईड	१	२
	जम्मा	१६५	४७६२

१६.२.२ प्रतिबन्धित विषादीहरू:

क्र.सं.	विषादीको नाम	प्रतिबन्धित वर्ष
१	क्लोरोडेन	२०५७/१२/२७
२	डी.डी.टी.	२०५७/१२/२७
३	डाइएलड्रिन	२०५७/१२/२७
४	इन्ड्रिन	२०५७/१२/२७
५	अल्ड्रिन	२०५७/१२/२७
६	हेप्टाक्लोर	२०५७/१२/२७
७	माइरेक्स	२०५७/१२/२७
८	टोक्साफेन	२०५७/१२/२७
९	वी.एच.सी.	२०५७/१२/२७
१०	लिन्डेन	२०५७/१२/२७
११	फस्फामिडन	२०५७/१२/२७

१२	अर्गानो मर्करी कम्पाउण्ड	२०५७/१२/२७
१३	मिथाइल पाराथियन	२०६४/०९/१६
१४	मोनोक्रोटोफस	२०६४/०९/१६
१५	इण्डोसल्फान	२०६९/०७/२०
१६	फोरेट	२०७२/३/२० को विषदी समितिबाट निर्णय भएको । राजपत्रमा प्रकाशित हुन बाँकी ।
१७	कावोफ्युरान	२०७५/०९/१६
१८	कार्बारिल	२०७५/०९/१६
१९	डाइक्लोरोभस	२०७५/०९/१६
२०	ट्राइजोफस	२०७५/०९/१६
२१	बेनोमिल	२०७५/०९/१६
२२	कार्बोसल्फान	२०७६/०४/१९
२३	डाइकोफल	२०७६/०४/१९
२४	एल्मोनियम फस्फाइड ५६% ग्राम टेवलेट	२०७६/०४/१९

१६.३ पजिकृत विषादीकोव सामान्य नाम तथा विषादी वालीमा प्रयोग गरिसकेपछि वाली टिप्पण वा कटानी गर्नका लागि पर्खनु पर्ने प्रतिक्षा अवधि

क्र.स.	सामान्य नाम	पर्खनुपर्ने समय (दिन)	क्र.स.	सामान्य नाम	पर्खनुपर्ने समय (दिन)
१.किटनासक					
१	एवोमेक्टिन	१४	२२	इथियन	१४
२	एसिफेट	१५	२३	फेनभेलेट	७
३	एसिटामिप्रिड	१५	२४	फेनपाइरोक्सिमेट	३-७
४	अल्फासाइपरमेथ्रिन	१४	२५	फिप्रोनिल	३२
५	अल्फामेथ्रिन	७	२६	फ्लुवेन्डियामाइड	३०
६	एल्मुनियम फोस्फाइड संचित अनाजमा प्रयोग गरिने		२७	इमिडाक्लोरिप्रिड	४०
७	वेटासाइफ्लुरन	४	२८	इण्डोअक्जाकाव	१४
८	बाइफेन्थ्रिन	६	२९	इटेफेनप्रोक्स	१५
९	बुप्रोफेजिन	५	३०	ल्याम्डासाइहालोथ्रिन	१४

१०	कार्टाप हाइगोक्लोराइड	२१	३१	लुफेनुरोन	१४
११	क्लोरफ्लुजुरान	७	३२	मालाथियन	१४
१२	क्लोरानट्राअलपोर	७	३३	निटेनपाइराम	१६
१३	क्लोरपाइरिफोस	२८-३५	३४	नोभालुरोन	५
१४	साइफ्लुथ्रिन	७	३५	फेनथोयट	५
१५	साइपरमेथ्रिन	७	३६	प्रोफेनफोस	१४
१६	साइरोमेजिन	७	३७	प्रोपोक्जर	३०
१७	डल्टामेथ्रिन	७	३८	क्वनालफस	४०
१८	डाइफ्लुवेन्जुरोन	७	३९	स्याइरोमेसिफेन	७
१९	डाइमथोएरट	१५	४०	टेमेफस	३०
२०	डाइनोटफुरन	३८	४१	थायोमेथोक्साज	१४-२१
२१	इमामेक्विटन वेन्जोएट	१०	४२	थायोडिकार्ब	७
२. सुलसुलेनासक					
१	फेनपाइरोक्विमेट	२	३	प्रोपरजाइट	१४
२	हेक्विथियाजोक्स	२०			
३. दुसिनासक					
१	क्याप्टान	३०	१६	कासुगामाइसिन	३०
२	कार्वेन्डाजिम	१४	१७	किरोक्सिममिथाइल	१४
३	कार्वोक्सिन	२१	१८	मेन्कोजेव	१४-२८
४	क्लोरोथालोनिल	१४	१९	मेटालाक्सिन	४९
५	कपर हाइड्रोक्लोराइड	१४	२०	मेटिराम	६
६	कपर हाइड्रोअक्साइड	१४	२१	पेन्सिक्रोन	७९
७	कपर अक्सीक्लोराइड	२१	२२	प्रोविकोनाजोल	१५-३०
८	साइमोक्सानिल	१४	२३	प्रोपिनेव	३०
९	डाइफिनाकोजाजोल	३४	२४	सल्फर	१४
१०	डाइमिथोमोर्फ	१४	२५	थाइफोनेट मिथायल	१४
११	डिनोक्याप	२१	२६	थिराम	१४-३०
१२	फ्लुसल्फामिड	२८	२७	ट्राइसाइक्लाजोल	३०
१३	हेक्जाकोनाजोल	४०	२८	भेलिडामाइसिन	२१
१४	इप्रोभेलिकार्ब	३०-९०	२९	जिनेव	१०
१५	इप्रोवेनफस	१४			

४. मुसानासक			५. मोलसिसाइड		
१	ब्रोमाडियोलोन		१	मेटलडिहाइड	
६. जैविक विषादी					
१	एजाडिरेक्टिन	३	४	स्युडोमोनास फ्लुरेन्स	३
२	व्युभेरिया वेसिआना	७	५	ट्राइकोडर्मा	७
३	मेटाराइजिम एनिसेपाली	३	६	भर्टिसिलियम लेकानी	७
७. व्याक्टेरियानासक					
१	स्ट्रेप्टोमाइसिन सल्फेन+टेट्रासाइक्लिन	द्विध घन्टा			
८. भारपातनासक					
१	२,४ डी सोडियम साल्ट	७	१०	मेटसल्फुरोन मिथाइल	१४
२	२,४ डि इथाइल इस्टर	२१	११	अक्सिडार्जिल	१७
३	एमोनियम साल्ट अफ ग्लाइफोसेट	५६	१२	अक्सीफ्लोरफेन	१५
४	एट्राजिन	६०	१३	पारक्वाट डाइक्लोराइड	१०
५	बिसपर्विक सोडियम		१४	पेन्डिमिथालिन	७५
६	व्युटाक्लोर	१०	१५	पेट्रिलाक्लोर	७५
७	क्यालडिनफोप प्रोपार्जिल		१६	प्रोपाक्विजाफोप	२१
८	ग्लाइफोसेट	१०	१७	पाइराजोसल्फुरान इथायल	७
९	मेट्रिव्युजिम	७	१८	सल्फोसल्फुरोन मिथाइल	६०

नोट: विषादीको प्रतीक्षा अवधिलाई निम्न कुराहरुले असर गर्ने हुदा पखनुपर्ने अवधिमा केही फेरबदल हुन सक्दछ ।

१. बालीको प्रकार र यसको फिजियोलोजी ।
२. बाली लगाउने स्थानको मोहडा, उचाइ, हावाको गति ।
३. विषादीको प्रयोग मात्रा ।
४. विषादी प्रयोग गर्दाको मौसम तथा ऋतु आदि ।
५. विषादीलाई माटोमा प्रयोग गर्दा प्रतीक्षा अवधि केही लामो हुने ।

१६.४ एकीकृत शत्रुजिव व्यवस्थापन कार्यक्रम (आई.पि.एम.)

एकीकृत शत्रुजी व्यवस्थापन (Integrated Pest Management)

एकीकृत शत्रु जीव व्यवस्थापन बाली विरुवाका शत्रुहरू (रोग, कीरा, भ्रारपात, चरा, मुसा आदि) लाई आर्थिक रूपले न्यायोचित, पर्यावरणीय दृष्टिकोणले दिगो तथा सामाजिक रूपमा स्वीकार्य बाली संरक्षण गर्ने एक विधि हो । यसमा एक भन्दा बढी व्यवस्थापनका विधिहरूको एकीकृत रूपमा प्रयोग गरिन्छ, जसले गर्दा रासायनिक विषादीहरूको प्रयोगमा कमी हुन आउँछ ।

एकीकृत व्यवस्थापनका मुख्य सिद्धान्तहरू: (१) स्वस्थ बाली उत्पादन, (२) खेतबारीको नियमित अवलोकन, (३) मित्र जीवहरूको संरक्षण (४) कृषकहरू लाई स्वयं दक्ष बनाऔं ।

एकीकृत बाली शत्रु व्यवस्थापनका विधिहरू:

१. रोग कीरा अवरोधक जातको प्रयोग (Resistant Varieties):
रोग कीराले नोक्सानी नहुने वा कम हुने जातको प्रयोग गर्ने ।
२. कृषि कर्ममा आधारित तरिका (ऋगतिगचर्वा :भतजयम): बाली चक्र, बिउ छर्ने वा रोपाईं गर्ने समयको हेरफेर, खेतको सरसफाइ, उचित खनजोत, बाली कटानी पछि अवशेष नष्ट गर्ने ।
३. भौतिक तथा यान्त्रिक तरिका (Physical and Mechanical): हातले टिप्ने, अवरोध राख्ने, पासो थाप्ने, अनाज सुकाउने आदि ।
४. जैविक तरिका (Biological Control Method): परजीवी एवं शिकारी कीराका साथै विभिन्न जीवाणु जस्तै ब्याक्टेरिया (बिटी.), फंगस, भाइरस (एन.पि.भि.) र निमाटोडको प्रयोग ।
५. आकर्षक रासायनिक पदार्थको प्रयोग (Chemical Attractants): विभिन्न आकर्षक रासायनिक पदार्थ जस्तै: मिथाइल युजिनल, क्युलियर र विभिन्न फेरोमेन जस्तै: हेलील्यूर स्पोडोलेन्यूर आदिको प्रयोग ।
६. घरेलु व्यवस्थापनका विधिहरू ।
७. हर्मोनको प्रयोग: विभिन्न हर्मोन जस्तै आप्लोरको प्रयोग ।
८. विषादीको प्रयोग (Chemical Control Method): अन्य विधिहरूले नियन्त्रण नभएमा उपयुक्त विषादीको सावधानीपूर्वक प्रयोग गर्ने ।

नेपालमा कृषकहरूले अपनाइसकेका केही आई.पि.एम प्रविधिहरू:

- नीम, टिमुर, बोभो, तितेपाती, ज्वानु, तोरीको तेल प्रयोग गरी अन्न भण्डारणमा रोग कीरा नियन्त्रण ।
- काठको धुलो, गहुँत, साबुन पानी, सुर्तीको भोल प्रयोग गरी तरकारी बालीको कीरा नियन्त्रण ।
- सुन्तलाजात फलफूल र लहरे तरकारीको औं सा कीरा नियन्त्रणका लागि फेरोमे न ट्रयाप, खेतबारीको सरसफाइ ।
- स्थानीय वनस्पतिबाट तयार गरिने भोलमल, गाईको गहुँत, मोही आदिको प्रयोग ।
- केही मात्रामा विभिन्न पासोहरूको प्रयोग ।
- केही मात्रामा दुस्रीजन्य, ब्याक्टेरिया, भाइरस तथा निमाटोड जन्य जैविक विषादीको प्रयोग ।
- मित्रजीवहरूको संरक्षण ।

फलफूल तथा तरकारी बालीमा फेरोमेन ट्रयापको प्रयोग:

- क) लहरे तरकारी बाली (कुकरविट्स) जस्तै काँक्रो, घिरौला, लौका, आदि कुकरविट्स समुदायका तरकारी बालीमा लाग्ने कीराहरू र तिनबाट हुने हानि नोक्सानी नियन्त्रणको लागि क्युलियर नामक फेरोमेनको प्रयोग गरिन्छ । फेरोमेन ट्रयापको बट्टा भित्र राखिएको कपासमा ५/५ थोपा क्युलियर र मालाथायन ५० को भोल राखी जमिन वाट ५ फिट उचाइमा राख्नुपर्दछ । फेरोमेनको गन्धले भाले भिँगाहरू आकर्षित भई मालाथायनको प्रभावले मर्दछन् । पोथीले बतासे फूल पार्दछ । प्रति रोपनी ५ वटा ट्रयाप राख्नुपर्दछ ।
- ख) फलफूल बाली: फलफूलमा लाग्ने औसा कीरा नियन्त्रणका लागि मिथायल युजिनल नामक फेरोमेनको प्रयोग गरिन्छ । ट्रयापलाई बलियो हाँगामा भुन्ड्याउनु पर्दछ । फेरोमेनको गन्धले भाले भिँग आकर्षित हुने र मर्ने गर्दछन् । पोथी भिँगाले बतासे फूल पार्दछ । यसबाट कीराको संख्यामा कमी भई नियन्त्रण हुन्छ । प्रति ट्रयाप ५/५ थोपाका दरले मिथायल युजिनल र मालाथायन भोल राख्नुपर्दछ । नोट: हरेक १/१ महिनामा मालाथायन भोल ५ थोपा प्रति ट्रयाप थप्ने ।

किरा व्यवस्थापनका लागि उपलब्ध हुन सक्ने केही पासोहरू

क्र.स.	पासोको नाम	प्रयोग हुने
१	लाइट ट्रयाप	रातीमा उडने किराहरू
२	एलो स्टीकी ट्रयाप	साना उडने किराहरू जस्तै लाही, सेतो भिँगा, लिफमाइनर
३	स्टेनर ट्रयाप	मिथाइल युजिनल, क्युलियर फेरोमेन
४	फनेल ट्रयाप	हेलील्यूर, स्पोजो ल्यूर, ल्युसिनोडस ल्यूर, पेक्टिनो ल्यूर, सीप्रोल्यूर
५	डेल्टा ट्रयाप	डि.वि.एम/प्रोटोला ल्यूर
६	ओटा टी ट्रयाप	डि.वि.एम/प्रोटोला ल्यूर, पि.टि. एम १, २ ल्यूर
७	म्याकफल ट्रयाप	विभिन्न ल्यूरको लागी
८	पिटफल ट्रयाप	माटोको सतहमा हिडने किराहरू

वजारमा उपलब्ध हुन सक्ने केही फेरोमेन/ल्यूर

क्र.स.	पासोको नाम	किरा	वाली
१	मिथाइल युजिनल	फल कुहाउने औसा	सुन्तला जात, आप फलफूल
२	क्युलियर	फल कुहाउने औसा	काक्रो फर्सि समुहका वाली
३	व्याक्टोसेरा कम्पोजिटिइ	फल कुहाउने औसा	माथिका दुवै वाली
४	हेली ल्यूर	गोलभेडाको फलको गवारो	गोलभेडा, चना, रहर
५	स्पोजो ल्यूर	सुतिको पात खाने लार्भा	सुति, काउली बर्ग, आलु गोलभेडा
६	डि.वि.एम/प्रोटोला ल्यूर	इट बुट्टे पुतली	काउली बन्दा समुहका
७	ल्युसिनोडस ल्यूर	फल र डाँठमा लाग्ने गवारो	भाण्टा
८	पि.टि.एस.१,२ ल्यूर	जोताहा पुतलि	आलु

९	सिप्रो ल्यूर	पहेलो गभारो	धान
१०	पेक्टिनो ल्यूर	दानामा लाग्ने गुलावी गभारो	कपास
११	इरमिट र इरमिन ल्यूर	दानामा लाग्ने छिर्के गभारो	कपास
१२	टिएलएम ल्यूर	टमाटरको पात खन्ने टुटा किरा	टमाटर

केही प्रचलित जैविक तथा वानस्पतिक विषादी

क्र.स.	नाम	प्रयोग
१	एजाडिरेक्टिन (निममा आधारित)	विभिन्न किराहरुको लागी
२	व्युभेरिया बेसियाना (दुसिजन्य)	पुतलीका लार्वा, साना चुस्ने किरा
३	मेटाराइजियम एनीसोप्लेई (दुसिजन्य)	खपटे र पुतलीका लार्वाहरु (माटोमा बस्ने जस्तै खुम्भे)
४	भर्टिसेलियम लेकानी (दुसिजन्य)	सेतो भिङ्गा, लाही, लिफमाइनर
५	बेसिलस थुरनजेनेसिस कुस्टाकी (व्याक्टेरियान्य)	विभिन्न पुतली समुहका लार्वाहरु
६	न्युक्लियर पोलिहेड्रोसिस भाइरस क. हेली ख. स्पोडो	क. गोलभेडाको फल खाने गभारो (हेलिकोभर्पा आर्मीजेरा) ख. सुर्तिको पात खाने लार्वा (Spodoptera litura)
७	इन्टोमोप्याथोजनीक निमाटोड	माटोमा बस्ने विभिन्न किराहरु जस्तै खुम्भे
८	ट्राइकोडर्मा भिरिडी र हर्जानियम	दुसिजन्य रोग विशेष गरी माटोमा रहने
९	स्युडोमोनास फ्लुरेसेन्स	केराको पनामा विल्ट, ड्र्याम्पिड अफ, धानको सीथ व्लाइट, उखुको रेड रट, चना र गोलभेडाको ओइलाउने रोग

जिवनासक विषादीको सुरक्षित प्रयोग तथा व्यवस्थापन

क. जिवनासक विषादीको विषालुपनाको तुलनात्मक वर्गिकरण (WHO, 2009)

खतराको स्तर	एल.डी. ५० मुसामा (मिलिग्राम प्रति के.जी. शरिरको तौलमा)	
	मौखिक	छालाबाट
अत्यन्त खतरनाक	५ मिलिग्राम भन्दा कम	५० मिलिग्राम भन्दा कम
अति खतरनाक	५-५० मिलिग्राम	५०-२०० मिलिग्राम
मध्यम रूपले खतरनाक	५१-२००० मिलिग्राम	२००-२००० मिलिग्राम
सामान्य रूपले खतरनाक	२०००-५००० मिलिग्राम	२०००-५००० मिलिग्राम
सुरक्षित	५००० मिलिग्राम भन्दा माथी	५००० मिलिग्राम भन्दा माथी

(एल.डि. ५० विषादीको मात्रा जसले परिक्षण गरिएको जनावरको ५० प्रतिशत संख्यालाई मारिदछ ।)

ख. **जिवनासक विषादीको सुरक्षित प्रयोग:** विषादीको उचित रूपमा उपयोग नगरिएमा यसले उपयोग कर्ता, अरू मानिस, घरपालुवा पशुहरु, वन्यजन्तुहरु र लाभकारी कीराहरु लाई समेत हानि पुर्याउनुका साथै वातावरणलाई पनि नोक्सान गर्दछ ।

१. सामान्य सिद्धान्तः

- अनावश्यक रूपमा विषादी प्रयोग नगर्नुहोस् ।
- सम्भावित खतराबाट सावधान हुनुहोस् ।
- विषादीको लेबल र अन्यपर्चाहरू पढ्नुहोस् ।
- केटाकेटीलाई विषादीबाट टाढा राख्नुहोस् ।

२. किटनासक विषादी उपयोग गर्नु अगाडी:

- विषादी सुरक्षित ठाउँमा ताला बन्दी गरी राख्नु पर्छ ।
- स्प्रेयर/डस्टर राम्रो अवस्थामा हुनु पर्छ ।
- उपकरणलाई काम गर्नु अघि र काम सकिए पछि जाँच गर्नु पर्छ ।
- कम घातक (प्रति किलोग्राम ५०१ मिलीग्राम भन्दा माथि एल.डी. ५० भएको) सुरक्षित विषादी प्रयोग गर्नुपर्छ ।

३. मिश्रण बनाउदा र छर्दा:

- सुरक्षात्मक पहिरन लगाउनु पर्छ, जस्तै: पुरा बाहुलाको कमीज, लामो पतलुङ्ग, जुत्ता वा बूट, चौडा किनारा भएको टोपी, हातमा रबरको पन्जा, मास्क, कृत्रिम श्वास उपकरण आदि ।
- चुरोट पिउन वा धूम्रपान गर्नु हुँदैन ।
- विषादी अन्य ठाउँमा फैलिन नपाओस् भन्नाका लागि विषादीको प्याकेटलाई सावधानी पूर्वक खोल्नु पर्दछ ।
- हावाको बहाव कम भएको बेलामा छर्ने गर्नुपर्दछ ।
- बन्द भएको नोजल लाई मुखले फुक्नुहुँदैन ।

४. जिवनासक विषादीको प्रयोग पश्चात:

- विषादीको प्रयोग गरेका कागजी पदार्थलाई सुरक्षित स्थानमा जलाएर वा गाडेर नष्ट गर्नुपर्छ ।
- प्रयोग गरिएको भाडा कम्तीमा ३ पटक साबुन पानीले सफा गर्नुपर्दछ ।
- हात मुख राम्ररी साबुन पानीले धुनुपर्दछ ।
- उपकरण लाई राम्ररी सफा गरेर राख्नु पर्दछ ।

५. विष लागेका लक्षणहरू र प्राथमिक उपचार:

- ओर्गानो फस्फेट र कार्बमेट यौगिकहरू जस्तै मेटासिड, मेटासिस्टक्स, नुभान आदिले कोलिनेष्टर रोकदछन्, जसले गर्दा स्नायु प्रणालीमा विकार उत्पन्न हुन जान्छ । टाउको दुख्ने, रिंगटा लाग्ने वाक वाकी हुने र त्यस पश्चात् जाडो भई पसिना आउने, भ्रूडा लाग्ने बान्ता हुने लक्षणहरू देखापर्दछन् । मांसपेशीहरू थर्कनु, भीषण कम्पन हुनु र अचेत नहुने अवस्थाहरू समेत हुन सक्छ ।

प्राथमिक उपचार

- रोगीलाई आधा भुकेको रूपमा टाउको तल पर्ने गरी राख्नु पर्दछ ।
- बान्ता गराउने व्यवस्था गर्नुपर्छ ।
- राम्ररी हावा आउने व्यवस्था मिलाउनु पर्दछ ।
- छिटो अस्पताल लैजाने व्यवस्था गर्नुपर्दछ ।
- एट्रोफिन सल्फेटको २ मिलि ग्राम इन्ट्राभेनस सुई दिनुपर्छ ।

श्रोत: प्लान्ट क्वारेन्टिन एवं विषादी व्यवस्थापन केन्द्र, हरिहरभवन, ललितपुर २०८०१

१७ कृषि बजारका विवरणहरू

१७.१ कृषि थोक बजारहरूको विवरण

क्र.स	बजारको नाम	जग्गाको क्षेत्रफल	जग्गाको स्वामित्व	सञ्चालन प्रक्रिया	केन्द्रमा दर्ता नं.	सटर संख्या (थोक/खुद्रा)	भाडामा लागेको सटर संख्या	कारोवार रकम (रु. हजारमाआ.व. २०७५/७०)	औषत वार्षिक आमदानी (रु. हजारमाआ.व. २०७५/७०)	औषत वार्षिक खर्च (रु. हजारमाआ.व. २०७५/७०)	बजारको वर्गिकरण
१	कृषिवजार व्यवस्थापन समिति, वित्तोमोड, वित्तोमोड न.पा. वार्ड. ५, कोशी प्रदेश	३ विघा १८ कठ्ठा	नेपाल सरकार, खाद्यतथा कृषि बजार सेवा विभाग	कृषिवजार विकास तथा व्यवस्थापन निर्देशिका २०७३ अनुसार	१०	३४६	३४६	५५१७६१२२	१७०००	१६५००	क
२	कृषिवजार व्यवस्थापन समिति, धरान, धरान उप म.न.प., वडा नं. १३, सुनसरी, कोशी प्रदेश	१ विगाहा १३ कठ्ठा १२ धुर	नेपाल सरकार, तत्कालिन बजार विकास महाशाखा, हरिहरभवन	कृषिवजार विकास तथा व्यवस्थापन निर्देशिका २०७३ अनुसार	४	५८	५८	७१६७८३१	११९५२	१०७१४	क
३	कृषिवजार व्यवस्थापन समिति, ढल्केबर, मिथिला न.पा. ६, ढल्केबर, धनुषा मधेश प्रदेश	१ विगाहा ३ कठ्ठा ६ धुर	नेपाल सरकार, खाद्यतथा कृषिवजार सेवा विभाग	कृषिवजार विकास तथा व्यवस्थापन निर्देशिका २०७३ अनुसार	७	१०८	१०८	६४९५२१	३०८२	२७१०	ख

४	कृषिवजार व्यवस्थापन समिति, सिन्धुली कमलामाई नगर पालिका वार्ड नं. ६ बागमती प्रदेश	४ कठ्ठा १२ धुर	नेपाल सरकार, नगरपालिका	कृषिवजार विकास तथा व्यवस्थापन निर्देशिका २०७३ अनुसार	९	७०	४५	१६८६३	३३७०	३३३३	ख
५	कृषिवजार व्यवस्थापन समिति, कावासोती कावासोती नगर पालिका २, नवलपर ासी, गण्डकी प्रदेश	४ बिगाहा	स्वामित्व वन मन्त्रालय, भोगाधिकार कृषि तथा पशुपन्थी विकास मन्त्रालय	कृषिवजार विकास तथा व्यवस्थापन निर्देशिका २०७३ अनुसार	८	४०	४०	१०४६१००	४३७५	४३७५	ख
६	कृषि वजार व्यवस्थापन समिति, पोखरा, पोखरा महानगरपालिका वडा नं. ९, शान्तिवनवाटिका गण्डकी प्रदेश	४६ रोपनी	पोखरा उपत्यका नगर विकास समिति, पोखरा, कास्की	कृषिवजार विकास तथा व्यवस्थापन निर्देशिका २०७३ अनुसार	६	१५५	१५५	७८९०२६२	२३८४४	१६२१	क
७	कृषिवजार व्यवस्थापन समिति, बुटवल, बुटवल उप- महानगरपालिका-६, रुपन्वही, लुम्बिनी प्रदेश	१ बिगाहा ७ कठ्ठा	बुटवल उपमहा नगरपालिका	कृषिवजार विकास तथा व्यवस्थापन निर्देशिका २०७३ अनुसार	३	७२	७२	५१०२५४५	२६९०७	२३४०६	क

८	कृषिवजार व्यवस्थापन समिति, कोहलपुर, कोहलपुर नगरपालिका वडा नं. ११, लुम्बिनी प्रदेश	१ विगाहा	नेपाल सरकार, तत्कालिन बजार विकास महाशाखा	कृषिवजार विकास तथा व्यवस्थापन निर्देशिका २०७३ अनुसार	५	२९	२९	९२३९२६	५२०७	३९७९	ख
९	कृषिवजार व्यवस्थापन समिति, सुर्खेत वीरेन्द्रनगर नगरपालिका ६, सुर्खेत, कर्णालीप्रदेश	१८ कठ्ठा	सुर्खेत नगर विकास समिति	कृषिवजार विकास तथा व्यवस्थापन निर्देशिका २०७३ अनुसार	२	५०	५०	१६७४२४१	८१०४	७२४८	ख
१०	कृषिवजार व्यवस्थापन समिति, अत्तरिया गोदावरी नगरपालिका-१, कैलाली, सुदूरपश्चिम प्रदेश	३ विगाहा १५ कठ्ठा	स्वामित्वबन मन्त्रालय, भोगाधिकार कृषितथा पशुपन्थी विकास मन्त्रालय	कृषिवजार विकास तथा व्यवस्थापन निर्देशिका २०७३ अनुसार	९	४४	४४	३६००६	९८६९	७८७३	ख
११	कृषिवजार व्यवस्थापन समिति, लालबन्दी ०७ सर्लाही,प्रदेश नं. २	४ कठ्ठा+ कठ्ठा ऐलानी	कृषिथोक बजार व्यवस्थापन समिति लालबन्दीले नापी शाखामा दर्ता गरेको	कृषिवजार विकास तथा व्यवस्थापन निर्देशिका २०७३ अनुसार	११	३६	३६	१९१८७४८	२३३९	२३१९	ख

१७.२ निजिस्तर तथा सहकारीबाट संचालित कृषि उपज वजारहरूको विवरण

क्र.स	कृषि उपज वजारको नाम	सम्पर्क नं.	क्र.स	कृषि उपज वजारको नाम	सम्पर्क नं.
१	महानगर फलफूल तथा तरकारी बजार, चितवन	९८५५०१११८४	१५	धूपकाल कृषिवजार, मंगलबजार, लतपुर	९८४१३३५१४२
२	मुना बजार लि.	९८५११६१७०५	१६	मनोहरा तरकारी बजार, कोटेश्वर, काठमाणौं	९८५५०३५८७०
३	मुक्तिनाथ कृषि कम्पनी, काठमाण्डौं	९८०२३५०१०५	१७	मनोहरा तरकारी बजार, कोटेश्वर, काठमाणौं	९८४३६६१९१०
४	चावहिल तरकारी बजार, गणेशस्थान, काठमाण्डौं	९८४१५९२०१४	१८	हाट बजार, गोरखा	९८०४१६४९४५
५	नेपाल फलफूल तथा तरकारी ब्यवसायी महासंघ, कुलेश्वर	९८४१३३०९०४	१९	कृषि उपज बजार ब्यवसपन सहकारी सं. ली. फेदीखोला, स्याङ्जा	९८४६१७७११९
६	लुम्बिनी कृषि उपज थोक बजार प्रा.लि., मणिग्राम, रुपन्देही	९८४७०२८०६५	२०	जलजला कृषि बजार, पर्वत	९८५७६३३०४४
७	लुम्बिनी कृषि उपज थोक बजार प्रा.लि., मणिग्राम, रुपन्देही	९८५७०३३७११	२१	श्री कम्लेक्स प्रा.लि, पोखरा कास्की	९८५६०२९८४८
८	पैचो पसल प्रा.लि., गुल्मी	९८५७०७६०८०	२२	श्री कम्लेक्स प्रा.लि, पोखरा कास्की	९८४६२११७४७
९	काभ्रे कृषि बजार मल्टिपर्पोज प्रा.लि.	९८५१०५७७२५	२३	कृषि उपज थोक बजार कास्की	९८५६०६६६०७
१०	धुम्बाराही तरकारी तथा फलफूल बिक्री केन्द्र, काठमाण्डौं	९८५११४४२१३	२४	वास्तोला कम्लेक्स, पोखरा	९८५६०३५५६
११	धुम्बाराही तरकारी तथा फलफूल बिक्री केन्द्र, काठमाण्डौं		२५	राष्ट्रिय फलफूल तथा थोक तरकारी ब्यवसायी संघ, पोखरा	९८५६०१७५५०
१२	बल्बु कृषि तथा तरकारी बजार, काठमाण्डौं	९८५११८७११२	२६	वास्तोला कम्लेक्स, पोखरा	९८४८२८८०८८

१३	लगनखेल तरकारी बजार, ललितपुर	१८५०७४०७६	२७	हडकड बजार, पोखरा	१७४६३०३१०९
१४	कृषि उपज बजार संचालक समिति, चापागाउँ	१८५१४५३३०			
सहकारीबाट संचालित कृषि उपज बजारहरू					
१	चाहविल तरकारी बजार, गणेशस्थान, काठमाण्डौ	१८४१४४३३३०	२	इच्छामती सामुदायिक कृषि बजार, टुकुवा	१८५११०६४३८

१८ कृषि औजार/उपकरणहरूको विवरण

१८.१ राष्ट्रिय कृषि इन्जिनियरिङ्ग अनुसन्धान केन्द्र, खुमलटारबाट विकसित तथा व्यवसायिक रूपबाट उत्पादित कृषि औजार/उपकरणहरू

क्र.सं.	मेसिनको नाम	मेसिनको काम	मेसिनको प्रकार	क्षमता	माब्यता प्राप्त उत्पादक
१	कोदो चुटने र फल्लो मेसिन (Millet thresher)	कोदो चुटने र फल्लो मेसिन खुट्टा वा विधुत दुवैले संचालन गरी कोदो चुटने र फल्लो सकिन्छ	खुट्टाले चलाउने विधुतबाट चलाउने	एक घण्टामा ४० देखि ६० के.जी. सम्म कोदो चुटने र फल्लो सकिने एकघण्टामा ६० देखि ८० के.जी. सम्म कोदो चुटने र फल्लो सकिने	जे.बी. वर्कशप, रवाको, ललितपुर फोननं. १८५१०३७१६
२	ट्रस ग्रेडर (Citrus Grader)	यस मेसिनको प्रयोगले सुन्तला, स्याउ, जुनार जस्ता फलफुललाई ग्रेडिङ्ग गरिन्छ	हातले चलाउने	यसको क्षमता ६०० किलो प्रति घण्टा	राष्ट्रिय कृषि इन्जिनियरिङ्ग अनुसन्धान केन्द्र, खुमलटार, ललितपुर, फोन नं. ०१-५४२१३०७
३	ए.इ.डी. कफी पल्प (A.E.D.Coffee Pulper)	यस मेसिनको प्रयोगले कफीका बोक्रा छोड्याउने गर्छ ।	हातले चलाउने	एक घण्टामा ५० देखि ६० किलो सम्म कफीका बोक्रा छोड्याउन सकिन्छ	जे.बी. वर्कशप, रवाको, ललितपुर फोननं. १८५१०३७१६
			खुट्टाले चलाउने	एक घण्टामा १०० देखि १२० किलो सम्म कफीका बोक्रा छोड्याउन सकिन्छ	

			विद्युतबाट चालउने	एक घण्टामा १२० देखी १५० किलो सम्म कफीका बोक्रा छोड्याउन सकिन्छ			
४	युरिया मोलासिस मिनरल ब्लक (Urea Molasses Mineral Block)	यस मेशिनको प्रयोगले चौपाया गाई, भैसीहरुका लागि युरिया मोलासिस ब्लक बनाईन्छ ।	हातले चलाउने	यस मेशिनले १६८१२८६ सेन्टिमिटरको ५ मिनेटमा एकै पटकमा तिनवटा युरिया मोलासिस ब्लक बनाईन्छ ।			
५	मकै छोड्याउने मेशिन (Corn sheller)	मकै छोडाउने मेशिन कुनै काठ वा टेबल जस्तो ठाउँमा जडान गरि मकै छोड्याउन सकिन्छ ।	हातले चलाउने	एक घण्टामा १३ देखि १५ किलो सम्म छोडाउने सकि न्छ ।			राष्ट्रिय कृषि इन्जिनियरिङ्ग अनुसन्धान केन्द्र, नाक खुमलटार ललितपुर, फोन नं. ०१-५५२१३०७ जेन्यून इन्जिनियरिङ्ग वर्कशप, र्वाको, ललितपुर फोननं. ९८४१२११२२३
६	धान र गहुँ चुट्ने थ्रेसर (Rice and Wheat Thresher)	हलुका वजन भएको यस मेशिनको प्रयोगले धान र गहुँ खुट्टाले चलाएर चुटन सकिन्छ	खुट्टाले चलाउने	एक घण्टामा ५० देखि ६० किलोसम्म गहुँ चुटन सकिन्छ ।			एक घण्टामा ७० देखि ८० किलो सम्म धान चुटन सकिन्छ ।
७	धानको भ्रार गोडने कोनो (Cono Paddy weeder)	यस मेशिनको प्रयोगले लाईनमा रोपेको धानलाई गोडमेल गरि भ्रारलाई माटोमा नै मिलाउने गर्छ ।	हातले चलाउने कोनो विडर	एक रोपनीको भ्रार ५ देखी ६ घण्टामा गोडन सकिन्छ			राष्ट्रिय कृषि इन्जिनियरिङ्ग अनुसन्धान केन्द्र, नाक खुमलटार ललितपुर, फोन नं. ०१-५५२१३०७
८	धानको भ्रार गोडने (Rotary Paddy Weeder)		हातले चलाउने रोटरी विडर				
९	मकै रोप्ने मेशिन (Jab seeder)	मकैको बीउ र मल एकै पटकमा खनजोत भएको वा खनजोत नभएको खेतमा रोप्न सकिन्छ ।	हातले चलाउने	एक घण्टामा १ रोपनी जग्गामा मकै रोप्न सकिन्छ ।			जेन्यून इन्जिनियरिङ्ग वर्कशप, र्वाको, ललितपुर फोननं. ९८४१२११२२३

१०	बीउ सफा गर्ने मेसिन (Seed cleaner)	यस मेसिनको प्रयोगले रायो, मूला, केराउ, भिन्टि, गहु जस्ता अन्य बीउहरूलाई सफा गर्ने गर्दछ ।	हातले चलाउने	बीउको आकार तथा तौल अनुसार एक घण्टामा ६० देखि ८५ के.जी. बिऊ सफा गर्न सकिन्छ।	जेन्यून इन्जिनियरिङ्ग वर्कशप, रवाको, ललितपुर फोननं. ९८४१२११२२३
११	अदुवा सफा गर्ने मेसिन (Ginger washer)	अदुवा वा वेसारमा टासिएका माटोलाई पानीको फोहराले सफा गरिन्छ ।	विद्युतबाट चलाउने	एक घण्टामा ४०० किलो सम्म अदुवा सफा गर्न सकिन्छ र एक घण्टामा १.५ युनिट विद्युतको खपत हुन्छ ।	जेन्यून इन्जिनियरिङ्ग वर्कशप, रवाको, ललितपुर फोननं. ९८४१२११२२३
१२	सुधारिएको फलामे हलो (Improved metallic plough)	खेतवारी जोत्ने काम गरिन्छ	गोरुले तान्ने	परम्परागत हलो को तुलनामा टिकाउ हुने	राष्ट्रिय कृषि इन्जिनियरिङ अनुसन्धान केन्द्र, नार्क, खुमलटार, ललितपुर, फोन नं. ०१-५५२१३०७
१३	प्लास्टिक पोखरी (Plastic pond)	वर्षातको पानी संकलन गरी प्रयोग गर्ने सकिन्छ ।	२५० देखि ३५० जी.एस.एम.को रंगीन सिल पोलिनप्लास्टिकको प्रयोग गरिन्छ ।	६०००० लि. क्षमताको पोखरीको पानी वाट करिब २ देखि ३ रोपनीको जमिनमा तरकारी खेती गर्न सकिन्छ	राष्ट्रिय कृषि इन्जिनियरिङ अनुसन्धान केन्द्र, नार्क, खुमलटार, ललितपुर, फोन नं. ०१-५५२१३०७
१४	सोलार टनेल ड्रायर (Solar Tunnel Dryer)	छिटो कुहिनै कृषि उपजहरू व्यवसायीक रुपमा कृषि उपज सुकाउन सकिने ठूलो क्षमताको सोलार ड्रायर प्रविधि को प्रयोग गर्न सकिन्छ।	सौर्य शक्तीको प्रयोग गरेर छछ डिग्री सेन्टिग्रेड सम्म तापक्रम पुग्दछ	५६२ मिटर साइजको ड्रायरमा एक पटकमा १५० देखि २०० के.जी. कृषि उपज सुकाउन सकिन्छ ।	राष्ट्रिय कृषि इन्जिनियरिङ अनुसन्धान केन्द्र, नार्क, खुमलटार, ललितपुर, फोन नं. ०१-५५२१३०७
१५	भुसे चुलो (Rice husk Stove)	धानको भुसलाई इन्धनको रुपमा प्रयोग गरी खाना पकाउन सकिन्छ	इन्धन वा दाउरा अभाव भएको ठाँउमा सानो परिवारका घरायसी प्रयोजनको लागि	यसको तापिय क्षमता १३०० वाट पुग्दछ	राष्ट्रिय कृषि इन्जिनियरिङ अनुसन्धान केन्द्र, नार्क, खुमलटार, ललितपुर, फोन नं. ०१-५५२१३०७

१६	सुधारिएको प्लास्टिकको घर (Improved Plastic house)	वेमैसमी (बर्षायाम र हिउँदमा पनि तरकारी खेती गर्न सकिन्छ)	झण्ड जि.एस.एम सेतो सिल्योलिन प्लास्टिक र बाँसको प्रयोग गर्न सकिन्छ	समुद्र सतहबाट ६०० देखि १२०० मिटर सम्मको उचाइमा रहेका ठाउँहरूको लागि उपयोगी हुने	राष्ट्रिय कृषि इन्जिनियरिङ अनुसन्धान केन्द्र, नार्क, खुमलटार, ललितपुर, फोन नं. ०१-५५२१३०७
१७	भुसा काट्ने मेसिन (chaff cutter)	हरियो र सुकेको घास लाइ सजिलै सानो-सानो टुकामा काट्ने गर्दछ।	हातले चलाउने साना च्याउ खेती तथा पशुपालन किसानका लागि उपयुक्त	एक घण्टामा ३० देखि ३५ किलो सम्म एक जनाले भुस काट्न सक्छन्।	राष्ट्रिय कृषि इन्जिनियरिङ अनुसन्धान केन्द्र, नार्क, खुमलटार, ललितपुर, फोन नं. ०१-५५२१३०७
१८	सरल थ्याञ्चो सोलार ड्रायर (Simple Thyapcho Solar Dryer)	सौर्य शक्तीको प्रयोग गरी कृषि उपजहरू: माछा, मासु, स्याउ, च्याउ, कफी, मसला, अदुवा, बेसार, तरकारी इत्यादी सुकाउनको लागि उपयोगी	साना किसान, व्यवसायीक तथा दुर्गम क्षेत्रका लागि उपयुक्त	त्रिद्व मिटर साइजको ड्रायरको क्षमता: १० किलो कृषि उपज सुकाउन न्न देखी २ दिन लाग्ने	राष्ट्रिय कृषि इन्जिनियरिङ अनुसन्धान केन्द्र, नार्क, खुमलटार, ललितपुर, फोन नं. ०१-५५२१३०७
१९	हाइब्रिड सोलार ड्रायर (Hybrid Solar Dryer)	सौर्य शक्ती वा दाउराको प्रयोग गरी कृषि उपजहरू: माछा, मासु, स्याउ, कफी, मसला, अदुवा, बेसार, तरकारी इत्यादीको सुकाउन उपयोगी हुने	साना किसान, व्यवसायीक तथा दुर्गम क्षेत्रका लागि उपयुक्त	त्रिद्व मिटर साइजको ड्रायरको क्षमता: २५ किलो कृषि उपज सुकाउन न्न दिन लाग्ने	राष्ट्रिय कृषि इन्जिनियरिङ अनुसन्धान केन्द्र, नार्क, खुमलटार, ललितपुर, फोन नं. ०१-५५२१३०७
२०	इयाङ्ग बनाउने मेसिन (Ridge Maker)	यस मेसिनको प्रयोगले आलु र मकै रोप्नलाई इयाङ्ग बनाइन्छ	पावर टिलर जडित मेसिन	६० से.मी. चौडाई तथा १३ से.मी. उचाईको इयाङ्ग ५०० वर्ग मिटर प्रति घण्टामा	राष्ट्रिय कृषि इन्जिनियरिङ अनुसन्धान केन्द्र, नार्क, खुमलटार, ललितपुर, फोन नं. ०१-५५२१३०७
२१	बारीको भ्रार गोडने औजार (Dry Land Weeder)	लाइनमा लगाएको (तरकारी, मकै बाली इत्यादी) बालीको भ्रारपातलाई गोडन सकिन्छ।	हातले चलाउने	एकजना ज्यामीले १ दिनमा २ देखि २.५ रोपनी खेतबारीको गोडमेल गर्न सकिन्छ।	राष्ट्रिय कृषि इन्जिनियरिङ अनुसन्धान केन्द्र, नार्क, खुमलटार, ललितपुर, फोन नं. ०१-५५२१३०७
२२	बाँदर धपाउने (Monkey Repeller)	यस मेसिनको प्रयोगले बाँदरहरूलाई ठुलो आवाजको माध्यममले धपाउने गरिन्छ	बाँदरको समस्या भएको ठाँउको लागि उपयुक्त	यस मेसिनले ७५ डि.वि. सम्मको आवाजले बाँदरहरूलाई धपाउने काम गर्दछ।	राष्ट्रिय कृषि इन्जिनियरिङ अनुसन्धान केन्द्र, नार्क, खुमलटार, ललितपुर, फोन नं. ०१-५५२१३०७

२३	मल्टि-याक सोलार ड्रायर (Multi Raak Solar Dryer)	सौर्य शक्तीको प्रयोग गरी कृषि उपजहरु: माछा, मासु, स्याउ, च्याउ, कफी, मसला, अदुवा, बेसार, तरकारी इत्यादी सुकाउनको लागि उपयोज	साना किसान, व्यवसायिक तथा दुर्गम क्षेत्रका लागि उपयुक्त	त्रन्द मिटर साइजको ड्रायरको क्षमता: दूध किलो कृषि उपज सुकाउन न्न देखी त्र.छ दिन लानने ।	सनवक्स नेपाल. बल्खु, काठमाण्डौ फोन नं. ०१-४३३०८५४ मोबाइल ९८५०४८९७९
----	---	---	---	---	--

१८.२ कृषि औजार अनुसन्धान केन्द्र, रानीघाट, विरगञ्ज पर्सबाट विकसित तथा व्यवसायिक रुपबाट उत्पादित कृषि औजार/उपकरणहरु

क्र.स.	मेसिन/प्रविधिकको नाम	मेसिनको काम	किसिम/शक्तीको स्रोत	कार्य क्षमता/विशेषता	सो सम्बन्धी जानकारी उपलब्ध हुने स्थान
१	ड्रम सिडर (Drum Seeder)	हिल्याइएको खेतमा छरुवा धान (टुसाएको) लाइनमा लगाउन	हातले चलाउने	३-४ कठ्ठा प्रति घण्टा अर्थात २ जनाले ८ घण्टामा १ हे. छर्ने सकिने	कृषि औजार अनुसन्धा न केन्द्र, रानीघाट वी रगन्ज पर्स, फोन नं. ०५१-५२२२३०
२	जिरो टिल सिड कम फर्टिलाइजर ड्रिल (Zero Till seed cum fertilizer Drill)	सुख्खा अवस्थामा विना खनजोत धान, गहुँ, मुहुँ, मसुरो लगाउने	पावर टिलरबाट सञ्चालित	५-६ कठ्ठा प्रति घन्टा लागउन सकिने	कृषि औजार अनुसन्धा न केन्द्र, रानीघाट वी रगन्ज पर्स, फोन नं. ०५१-५२२२३०
३	बेलर मेशिन (Round Baler)	कम्बाईन हार्भेष्टरबाट काटिएका बालीका पराल वा नल आदिलाई जम्मा गरेर गोलो बण्डल बनाउने	चार पाङ्गेट्रेक्टरबाट चलने	एक घण्टामा ३० देखि ४० वटा परालको बण्डल तयार गने (परालको घनत्व, विस्थान तथा कडापनमा आधारित)	कृषि औजार अनुसन्धा न केन्द्र, रानीघाट वी रगन्ज पर्स, फोन नं. ०५१-५२२२३०
४	लेजर ल्याण्ड लेभलर (Laser Land Leveler)	लेजेर प्रविधिबाट जग्गा सम्याउने	चार पाङ्गे ट्रेक्टर बाट चलने	२ देखी ३ हे./दिन (जग्गाको अवस्था नुसार)	कृषि औजार अनुसन्धा न केन्द्र, रानीघाट वी रगन्ज पर्स, फोन नं. ०५१-५२२२३०

५	टर्बो हेप्पी सिडर (Turbo Happy Seeder)/ अवशेष व्यवस्थापन प्रविधि	कम्बार्डिन हार्मोन्टरवाट वाली काटि ४०-५०अ टुटो रहेको खेतमा धान र गहुँ छर्ने	चार पाङ्गे ट्रेक्टर वाट चलने	०.३३ हे./घण्टा	कृषि औजार अनुसन्धा न केन्द्र, रानीघाट वी रगन्ज पर्सा, फोन नं. ०५१-५२२२३०
६	जिरो टिल सिड कम फर्टिलाइजर ड्रिल (शमचय त्पी कभमम अग भचतपस्थभच मचपी)/ शुन्य खनजोत प्रविधि	सुम्खा अवस्थामा शुन्य खनजोत गरी धान, गहुँ, मुग, मसुरो लगाउने	चार पाङ्गे ट्रेक्टर वाट चलने	७ देखी १० कट्टा/घण्टा, कृषकको तरिका भन्दा ३ ०% खर्चमा बचत भएको	कृषि औजार अनुसन्धा न केन्द्र, रानीघाट वी रगन्ज पर्सा, फोन नं. ०५१-५२२२३०
७	मकै लागउने मेसिन (Precision Maize Planter)	मकै लगाउने	चार पाङ्गे ट्रेक्टरवाट चलने	०.३ हे./घण्टा, कृषकको तरिका भन्दा ४६% मकै लगाउने खर्चमा बचत भएको	कृषि औजार अनुसन्धा न केन्द्र, रानीघाट वी रगन्ज पर्सा, फोन नं. ०५१-५२२२३०
८	खेत हिल्याउने हलो (श्रमि एगममभिच)	धान रोप्न खेत हिल्याउने	पशु चालित	३.५ हेक्टर प्रति दिन (टुटो नभएको अवस्थामा)	कृषि औजार अनुसन्धा न केन्द्र, रानीघाट वी रगन्ज पर्सा, फोन नं. ०५१-५२२२३०
९	मकै रोप्ने हलो (ब्रुथाभ एबिलतभच)	मकै लगाउने	पशु चालित	०.६ हेक्टर प्रति दिन (टुटो भएको अवस्थामा)	कृषि औजार अनुसन्धा न केन्द्र, रानीघाट वी रगन्ज पर्सा, फोन नं. ०५१-५२२२३०
१०	धान रोप्ने मेसिन (Rice Transplanter)	धान रोप्ने	हातले चलाउने	३ण-३दू कट्टा प्रति दिन एक जोडा गोरुको प्रयोगले	कृषि औजार अनुसन्धा न केन्द्र, रानीघाट वी रगन्ज पर्सा, फोन नं. ०५१-५२२२३०
				६-९ कट्टा प्रति दिन (४ लाइनको)	कृषि औजार अनुसन्धा न केन्द्र, रानीघाट वी रगन्ज पर्सा, फोन नं. ०५१-५२२२३०

११	मकै लगाउने मेसिन (Maize Planter)	मकै लगाउने	पावरटिलर वाट सञ्चालित	१.१ हेक्टर प्रति दिन	कृषि औजार अनुसन्धा न केन्द्र, रानीघाट वी रगन्ज पर्सा, फोन नं. ०५१-५२२२३०
१२	बुम स्प्रेयर (Boom Sprayer)	विषादी छर्ने	४ पाङ्गे ट्रयाक्टर वाट सञ्चालित	०.१६ हेक्टर प्रति घण्टा जण वटा बुम नोजल भएको	कृषि औजार अनुसन्धा न केन्द्र, रानीघाट वी रगन्ज पर्सा, फोन नं. ०५१-५२२२३०
१३	गोडमेल गर्ने औजार (Manual Bicycle Weeder)	मकै तथा लाइन मा लगाइएको तरकारी बालीमा गोडमेल गर्ने	हातले चलाउने	३ घण्टामा लगभग १.५ कठ्ठाको गोडमेल गर्ने	कृषि औजार अनुसन्धा न केन्द्र, रानीघाट वी रगन्ज पर्सा फोन नं. ०५१-५२२२३०
१४	आलु लगाउने मेसिन (Automatic Potato Planter)	आलु लगाउने	चार पाङ्गे ट्रेक्टर वाट चलने	०.२ हे. अर्थात् ६ कठ्ठा/घण्टा, कृषकको तरिका भन्दा ५७% आलु लगाउने खर्चमा बचत भएको	कृषि औजार अनुसन्धा न केन्द्र, रानीघाट वी रगन्ज पर्सा, फोन नं. ०५१-५२२२३०
१५	उखु लगाउने मेसिन (Semi-Automatic Sugarcane Planter)	उखु लगाउने	चार पाङ्गे ट्रेक्टर वाट चलने	०.१५ हे./घण्टा, कृषकको तरीका भन्दा ५६% उखु लगाउने खर्चमा बचत भएको	कृषि औजार अनुसन्धा न केन्द्र, रानीघाट वी रगन्ज पर्सा, फोन नं. ०५१-५२२२३०
१६	आलु खन्ने मेसिन (Potato Digger)	आलु खन्ने	चार पाङ्गे ट्रेक्टर वाट चलने	०.२३ हे./घण्टा अर्थात् ७ कठ्ठा घण्टा	कृषि औजार अनुसन्धा न केन्द्र, रानीघाट वी रगन्ज पर्सा, फोन नं. ०५१-५२२२३०

स्रोत: राष्ट्रिय कृषि इन्जिनियरिङ्ग अनुसन्धान केन्द्र खुमलटार ललितपुर २०८०

१५ NAFHA (पहाडी क्षेत्र काष्ठफल तथा फलफूल विकास आयोजना)

आयोजना संक्षेप:

आयोजनाको नाम: पहाडी क्षेत्र काष्ठफल तथा फलफूल विकास आयोजना (Nuts and Fruits in Hilly Areas Project-NAFHA)

आयोजनाको केन्द्रिय कार्यालय: किर्तिपुर, काठमाण्डौ

आयोजना सुरु मिति: वि.सं. २०७९/०७/०१

आयोजना अवधि: ७ वर्ष

श्रोत/वजेट: एसियाली विकास बैंक (Asian Development Bank-ADB), विश्व कृषि तथा खाद्य सुरक्षा कार्यक्रम (Global Agriculture and Food Security Program-GAFSP) र नेपाल सरकार

आयोजनाको कूल लागत: ९३.४५ मिलियन अमेरिकि डलर

परिचय: नेपाल सरकार, एसियाली विकास बैंक तथा विश्व कृषि तथा खाद्य सुरक्षा कार्यक्रमको लगानीमा नेपालका पहाडी क्षेत्रमा १० प्रजातीका फलफूल वालीको विकास तथा विस्तार गर्न नेपाल सरकारले पहाडी क्षेत्र काष्ठफल तथा फलफूल विकास आयोजना संचालन गर्न लागेको छ। आयोजनाको लगानी ९३.४५ मिलियन अमेरिकि डलर रहेको छ भने दातृ निकाय तथा नेपाल सरकारको देहायअनुसारको सहलगानीमा यो योजना संचालन हुने क्रममा रहेको छ।

क्र.स.	लगानीको श्रोत	लगानी रकम (अमेरिकि डलर)
१	एसियाली विकास बैंकको सहुलियतपूर्ण ऋण	६ करोड
२	एसियाली विकास बैंकको अनुदान	१ करोड
३	विश्व कृषि तथा खाद्य सुरक्षा कार्यक्रमको अनुदान	९० लाख
४	नेपाल सरकार	१ करोड ४४ लाख पचास हजार
	जम्मा	९ करोड ३४ लाख पचास हजार

नेपालको मध्य पहाडी क्षेत्रमा फलफूल वालीको वगैचा विस्तार गरी फलफूल तथा काष्ठफलको उत्पादन वृद्धि गर्दै मुल्य शृंखला प्रवर्द्धन मार्फत ग्रामिण रोजगारी सृजना गर्दै कृषकहरुको आयस्तर वृद्धि गर्ने उदेश्यका साथ नेपाल सरकार, एसियाली विकास बैंकको सहुलियत ऋण तथा अनुदान सहयोग, विश्व कृषि तथा खाद्य सुरक्षा कार्यक्रमको अनुदान सहयोग र नेपाल सरकारको सहलगानीमा आ.व. २०७९/०८० देखि २०८६/०८७ सम्म संचालन हुने गरी पहाडी क्षेत्र काष्ठफल तथा फलफूल विकास आयोजना (लागत बलम चर्गाप्तक प्ल जर्षिथि व्चभबक एचयवभअत-ल्ल्ज्ज) लागु भएको छ। यस आयोजनाको निम्नानुसार तिन वटा प्रतिफल प्राप्त गर्ने लक्ष्य राखी कार्यक्रमहरुको योजना बनाएको छ।

१. वागवानी क्षेत्र व्यवस्थापन तथा नर्सरी क्षमताका लागी संस्थागत क्षमता अभिवृद्धि

यस लक्ष्य प्राप्तीका लागी आयोजनालर् निम्ननुसारका कार्यक्रमहरु संचालन गर्ने योजना तय गरेको छ।

- निजि क्षेत्रका नर्सरीहरूको गुणस्तरीय विरुवा उत्पादन गर्ने क्षमता वृद्धि गर्न अनुदान तथा प्रविधि सहाययोग प्रदान गर्ने,
- रोग तथा अन्य जैविक समस्या रहित गुणस्तरीय विरुवा उत्पादन गर्न निजि क्षेत्रलाई सक्षम तुल्याउने,
- नर्सरी सम्बन्धि मापदण्ड तथा कानुनि व्यवस्था तथा सो को निरीक्षण प्रणालीको विकास गर्ने,
- अन्तर्राष्ट्रिय स्तरमा स्वीकार्य हुन सक्ने sanitary and phytosanitary मापदण्ड पुरा गर्न सक्ने गरी फार्म केन्द्रहरूको क्षमता विकास गर्न केन्द्र अन्तर्गत कार्यरत प्राविधिकहरूको क्षमता अभिवृद्धि गर्ने,
- निजि नर्सरीहरूमा नविन तथा उत्कृष्ट जर्मप्लाज्मको विस्तार,
- फलफूल बालीहरूमा जलवायु परिवर्तन अनुकूल प्रविधिहरूको विकासका लागि अनुसन्धान गर्ने,
- नर्सरी प्रमाणीकरण प्रणालीको विकास गरी निजि नर्सरीहरूको प्रमाणीकरण गर्ने,
- कृषि सामाग्री तथा सेवा प्रदायक निजि क्षेत्रका सेवा प्रदायक तथा सहकारीहरूको क्षमता अभिवृद्धि,

२. आयोजनामा संलग्न हुने कृषकहरूको फलफूल तथा काष्ठफल वालीको उत्पादन तथा उत्पादकत्व वृद्धि

यस लक्ष अन्तर्गत आयोजनाले ३४ जिल्लाका १०० वटा स्थानीय तहहरूमा १० वटा फलफूल वालीहरू: सुन्तला, जुनार, कागती, स्याउ, ओखर, किवी, एभोकाडो, पिकानट, मेकाडेमिया नट र कागजी बदामका १०००० हेक्टर क्षेत्रफलमा ३०००० कृषकहरूको सहभागितामा बगैँचा विकास गर्ने तथा १००० हेक्टर जमिनमा १०००० कृषक हरुको सहभागितामा फलफूल बगैँचा विस्तारमा सहभागी हुन नसक्ने कृषकहरूलाई तरकारी तथा अन्य रैथाने बालीका फार्म विकास गर्नका लागि निम्नानुसारका कार्यक्रमहरू संचालन गर्ने:

- बालीहरूको खेति पद्धति, समग्र बगैँचा व्यवस्थापन, असल कृषि अभ्यास, एकीकृत रोग तथा कीरा व्यवस्थापन, उत्पादनोपरान्त प्रविधि लगायतको प्रवर्धन गर्ने
- करिब ३०००० कृषकहरूलाई फलफूल बालीहरूको खेति प्रविधि सम्बन्धमा क्षमता अभिवृद्धि गर्ने
- फलफूल बगैँचा विकास गर्न इच्छुक कृषि उद्यमी, कृषि सहकारी तथा कृषक समूहहरूलाई बगैँचा विकासका लागि कुल लागतको ५०% अनुदान प्रदान गर्ने
- विकसित बगैँचामा लगाईएका फलफूल विरुवाहरू हुर्काएवापत प्रति विरुवाका हिसाबले प्रोत्साहन अनुदान प्रदान गर्ने
- बैंकहरूमा आयोजनाको तर्फबाट ६० मिलियन अमेरिकी डलर बराबरको क्रेडिट ग्यारेन्टी फण्ड स्थापना गरी सोको व्यवस्थापन मार्फत आयोजनाका कृषकहरूको वित्तीय पहुँच अभिवृद्धि गर्ने
- बाँभो रहेका पहाडी जमिनमा फलफूल बगैँचा विस्तार गरी सो मार्फत हुन सक्ने कार्बन कारोबारको सम्भावनाका लागि आवश्यक अध्ययन तथा अभिलेखीकरण प्रणाली विकास गर्ने

३. पहाडी क्षेत्रका वागवानीजन्य उत्पादनहरूको मूल्य अभिवृद्धि

वागवानी मूल्य शृंखलामा कृषकहरूको प्रत्यक्ष सहभागिता मार्फत नाफामुलक बजारीकरण अवसर हरुको उपयोगमा पहुँच अभिवृद्धि गर्न स्थानीय तहहरू, कृषि सहकारीहरू तथा स्थानीय सेवा प्रदायकहरू मार्फत:

- बालीहरूको व्यावसायिक योजना तयार गरी बाली विशेष बजारीकरणका लागि संस्थागत क्षमता विकासका लागि सहयोग गर्ने

- कृषक सहकारीहतु तथा स्थानीय कृषक संस्थाहरुलाई असल कृषि अभ्यास, खाद्य स्वच्छता तथा अन्य मान्यताप्राप्त गुणस्तर प्रमाणीकरण पद्धतिहरुका विषयहरुमा क्षमता अभिवृद्धि गर्ने
- खरिदकर्ता तथा उत्पादक सहकारीहरु विच खरिद सम्बन्धि सम्झौता तथा सो को दिगोपनका लागी सहजीकरण गर्ने
- बागवानीजन्य वस्तुको उत्पादानोपरान्त व्यवस्थापनका लागी आवश्यक प्रविधि, पूर्वाधार तथा औजार उपकरणहरुमा अनुदान सहयोग गर्ने
- फलफूल मूल्य शृंखलामा उपयोगी स्थानीय पूर्वाधार विकासमा सहयोग गर्ने

आयोजना कार्यान्वयन गर्ने निकायहरु

क) केन्द्रिय आयोजना व्यवस्थापन एकाइ (Central Project Management Unit)

राष्ट्रिय फलफूल विकास केन्द्र अन्तर्गत यसै केन्द्रका प्रमुख (सहसचिव) को नेतृत्वमा एक केन्द्रिय आयोजना व्यवस्थापन एकाइ रहने छ । आयोजनाको समग्र व्यवस्थापन, वार्षिक कार्यक्रम तथा योजना, ठुला किसिमका अनुदानका कार्यक्रम संचालन, श्रोत केन्द्रको विकास तथा क्षमता अभिवृद्धि, जर्मप्लाज्म खरीद तथा आयात लगायत आयोजना सम्बन्धि नीतिगत व्यवस्थापन गर्न यस एकाइले कार्य गर्नेछ ।

ख) आयोजना कार्यान्वयन एकाइ (Project Implementation Unit)

आयोजना लागु भएका ५ वटा प्रदेशहरु (कोशी, बागमती, गण्डकी, कर्णाली र सुदूरपश्चिम प्रदेश) स्थित कृषि मन्त्रालय अन्तर्गतका कृषि विकास निर्देशानालयका निर्देशकको नेतृत्वमा ५ वटा आयोजना कार्यान्वयन एकाइ रहने छन् । आयोजना लागु भएका स्थानीय तहहरुमा लक्षित बालीका बगैँचा विस्तार गर्न अनुदानका कार्यक्रम संचालन तथा सो को समग्र व्यवस्थापन यी एकाइहरुले गर्नेछन् ।

नेपाल कृषि अनुसन्धान परिषद अन्तर्गत लक्षित बालीमा आवश्यक प्रविधि विकास समस्यामा आधारित अनुसन्धान तथा प्रमाणीकरण लगायत श्रोत सामग्रीको व्यवस्थापन गर्न नेपाल कृषि अनुसन्धान परिषद अन्तर्गत एउटा आयोजना कार्यान्वयन एकाइ रहनेछ ।

आयोजना अन्तर्गत कुल जम्मा ६ वटा आयोजना कार्यान्वयन एकाई (PIU) हरु रहनेछन् ।

सुदूरपश्चिम प्रदेशमा आयोजना लागु हुने जिल्ला, स्थानिय तह र कार्यक्रम संचालन हुने वालीहरु

जिल्ला	क्र.स.	स्थानिय तह	वालीहरु	कैफियत
अछाम	१	वान्नीगढी जयगढ गाँउपालीका	Orange, Almond, Lime, Walnut	
	२	कमलबजार नगरपालिका	Pecan, Almond, Orange, Walnut	
	३	मंगलसेन नगरपालीका	Pecan, Almond, Walnut, Lime	
	४	पञ्चदेवल विनायक नगरपालीका	Pecan, Almond, Orange, Walnut	
	५	तुर्माखाद गाँउपालीका	Orange, Pecan, Almond	

वाजुरा	६	बुढिनन्दा नगरपालीका	Almond, Walnut, Pecan, Apple	
	७	जगन्नाथ गाँउपालीका	Almond, Walnut, Pecan, Apple	
	८	स्वामीकार्तिक गाँउपालीका	Almond, Walnut, Pecan, Apple	
वैतडी	९	दशरथचन्द्र नगरपालीका	Pecan, Almond, Walnut, Orange	
	१०	पाटन नगरपालीका	Pecan, Almond, Walnut, Orange	
वभाङ्ग	११	छत्रविशपाथिभारा गाँउपालीका	Almond, Walnut, Pecan, Orange	
	१२	मष्टा गाँउपालीका	Almond, Walnut, Pecan	
	१३	जयपृथ्वी नगरपालीका	Almond, Pecan, Walnut, Orange	
	१४	बुङ्गल नगरपालीका	Walnut, Almond, Pecan, Orange	
दार्चुला	१५	शैल्यशिखर नगरपालीका	Orange, Pecan, Almond, Walnut	
	१६	लेकम गाँउपालीका	Orange, Lime, Pecan	

श्रोत: राष्ट्रिय फलफूल विकास केन्द्र, किर्तिपुर, काठमाण्डौ: www.ncfd.gov.np

२०. बोर्डो मिश्रण बनाउने र प्रयोग गर्ने तरिका

(१ प्रतिशत वा ५:५:५० को बोर्डो मिश्रण बनाउनको लागि)

आवश्यक सामग्रीहरू :

नीलो तूथो	१० ग्राम
चुन	१० ग्राम
पानी	१ लिटर
प्लाष्टिकको बाल्डिन	१ थान
काठको लठी	१ थान

तरिका:

१. १० ग्राम नीलोतूथो ५०० एम.एल (आधा लिटर) पानीमा घोलने ।
२. अर्को भाँडामा १० ग्राम चुन ५०० एम.एल. (आधा लिटर) पानीमा घोलने ।
३. दूवै घोललाई तेश्रो भाँडामा हालेर मिसाउने ।
४. बोर्डो मिश्रणको घोल लाई ठीकसंग बन्थो बनेन भनेर जांच्नको लागि एउटा सफा ब्लेड वा चम्किलो फलामको टूका केही छिनको लागि घोलमा डुवाउने । यदि खैरो तावारंग पोतिएको देखियो भने नीलोतूथो बढी भयो भन्ने बूझ्नु पर्छ र चुन थप्दै जानु पर्छ र खैरो तावारंग आउन छाडेपछि बोर्डो मिश्रण तयार भयो भन्ने बूझ्नु पर्छ ।
५. तयार भएको बोर्डो मिश्रण १० घण्टा भित्र छरिसक्नु पर्छ ।

बोर्डो पेष्ट बनाउने तरिका र प्रयोग

आवश्यक सामग्रीहरू :

नीलो तूथो	१०० ग्राम
-----------	-----------

चुन	१५० ग्राम
पानी	१ लिटर
आलसको तेल	१० एम.एल

प्लाष्टिकको बाल्डिन ३ थान

काठको लठी र ब्रस १/१ थान

तरिका :

१. १०० ग्राम नीलोतूथो ५०० एम.एल (आधा लिटर) पानीमा घोल्ने ।
२. १०० ग्राम चुन ५०० एम.एल. (आधा लिटर) पानीमा घोल्ने ।
३. दूबै घोललाई तेश्रो भांठामा हालेर मिसाउने र उक्त घोलमा २० एम.एल. आलसको तेल मिसाउने ।
४. ब्रसले बिरुवाको फेदको वरिपरि ४० से.मी.माथि सम्म लगाउनु पर्छ ।

श्रोत: गवर्धन अधिकारी, वरिष्ठ वाली संरक्षण अधिकृत, रा.सु.वा.वि.कार्यक्रम, किर्तिपुर, www.ncdf.gov.np

20. SOME IMPORTANT FORMULAE

Fertilizer Dose Calculation:

$$\bullet \text{ Kilogram per Hectare} = \frac{R \times L}{N} \times 100$$

$$\circ \text{ Kilogram per Ropani} = \frac{R \times L}{N} \left(\frac{100}{\text{४}} \right)$$

$$\circ \text{ Kilogram per Katha} = \frac{R \times L}{N} \left(\frac{100}{\text{९}} \right)$$

Where R = Recommended dose of fertilizers

L = Land area

N = Nutrient content in fertilizer materials

Seeds Purity and Germination

$$TV = \frac{G \times P}{100}$$

TV = True value

G = Germination capacity

P = Purity

$$\bullet \text{ Seed Germination \%} = \frac{\text{Number of seeds germinated}}{\text{Number of seeds put for germination}} \times 100$$

$$\bullet \text{ Amount of seed required (kg)} = \frac{\text{seed rate (kg/ha)} \times \text{Area in sq.m.}}{\% \text{ germination} \times \% \text{ filled grains}}$$

$$\bullet \text{ Grain yield (Y)} = \frac{\text{Grain wt.}}{\text{Area}}$$

$$\bullet \text{ Adjusted Grain Yield (Weight)} = A \times Y$$

$$\text{Where } A = \frac{100 - M}{\text{९}}$$

Where M = moisture contained in percentage of grain weight (usually taken at

14% in rice)

Live Weight Estimation :

○ **Cattle / Buffalo**

$$\text{Live weight (lbs)} = \frac{(\text{girth inch})^2 \times \text{body length (inch)}}{300}$$

$$\text{In kg (LW)} = 1.74 \times \text{body length (cm)} + 1.05 \times \text{girth (cm)} - 71.1$$

○ **Goat**

$$\text{LW (Kg)} = \frac{(\text{girth cm})^2 \times \text{body length (cm)}}{10,500}$$

○ **Sheep**

$$\text{LW (Kg)} = \frac{(\text{girth cm})^2 \times \text{body length (cm)}}{12,000}$$

Dry Matter (Animal Nutrition)

○ % DM = $\frac{\text{Dry weight}}{\text{Wet weight}} \times 100$

○ % Moisture = $\frac{\text{Wet weight} - \text{Dry weight}}{\text{Wet weight}} \times 100$

• Digestibility of nutrient = $\frac{\text{Kg nutrient eaten} - \text{Kg in faeces}}{\text{Kg nutrient eaten}} \times 100$

• Protein efficiency ratio (PER) = $\frac{\text{Weight gain (gm)}}{\text{Protein intake (gm)}}$

• Biological value (BV) = $\frac{\text{Retained Nitrogen}}{\text{Absorbed Nitrogen}} \times 100$

• Net protein utilization (NPU) = $\frac{\text{Retained Nitrogen}}{\text{Intake of N}} \times 100$

Degradability of dietary protein = $1 - \frac{\text{Dietary protein entering duodenum}}{\text{Total dietary protein intake}}$

Pesticide Application Formulae

$$\text{WP required (kg)} = \frac{\% \text{ a.i. desired} \times \text{specified spray volume (liters)}}{\% \text{ a.i. in WP}}$$

$$\text{Liters of EC required} = \frac{\% \text{ a.i. desired} \times \text{specified spray volume (liters)}}{\% \text{ a.i. in commercial E}}$$

$$\text{Weight of WP, dust or granules required (Kg)} = \frac{\text{Recommended rate (kg/ha)} \times \text{Area (ha)} \times 100}{\% \text{ a.i. in WP, dust or granules}} \text{ or}$$

$$\text{Weight of WP, dust or granules required (Kg)} = \frac{\text{Recommended rate (kg/ha)} \times \text{Area (sq.m.)}}{\% \text{ a.i. in WP, dust or granules} \times 100}$$

$$\text{Liters EC required} = \frac{\text{Recommended rate (kg/ha)} \times \text{Area (ha)} \times 100}{\% \text{ a.i. in commercial E}} \text{ or}$$

$$\text{Liters EC required} = \frac{\text{Recommended rate (kg/ha)} \times \text{Area (sq.m.)}}{\% \text{ a.i. in commercial E} \times 100}$$

Where, WP = Wettable Powder

EC = Emulsifiable Concentrate

a.i. = Active Ingredient

Valuation of cost and benefits of a project

- Annual Depreciation of Capital Equipment

$$D = \frac{a - b}{c}$$

Where, a = Original cost

b = Junk value

c = Expected life of asset (useful years).

- Depreciation (Sinking Fund Method)

$$D = \frac{R(C - S)}{(1 + R)^N - 1}$$

Where, D = Rate of depreciation per year

R = Rate of interest on accumulated fund

C = Total cost of machine

S = Scrap value

N = No. of years of life of machine

- Discounting Income $PV = \frac{q}{(1+r)^n}$

Where, Pv = Present Value of the future amount

q = Amount to be spent at a future date

r = Rate of interest

n = Number of years in future when money is to be spent

$$\text{Net Present Value (NPV) } = \sum_{t_1}^{t_n} \frac{B - C}{(1+i)^t}$$

Where, B_t = Benefits in each year (benefits at year t)

C_t = Costs in each year or at year t

t = 1,2,.....n (number of years)

i = Interest rate or discount rate

- Internal Rate of Return (IRR) = $Li + \frac{(H - L)NPVatLi}{NPVatLi - NPVatHi}$

Where Hi = higher discount rate

Li = Lower discount rate.

२१. रुपान्तरण तालिका

नाप

१ से.मी.	१० मि.मी.	१ फूट	१२ इन्च
१ मीटर	१०० से.मी.	३०.४८ से.मी.	
	३९.३७ इन्च	१ गज	३ फूट
१ कि.मी.	१००० मीटर	९१.४४ से.मी.	
१ इन्च	२.४५ से.मी.	१ माइल	१७६० गज
			१.६ कि.मी.
			८ फर्लाड

तौल

१ ग्राम	१००० मि.ग्रा.	१ मे. टन	१० क्विन्टल
१ कि.ग्रा.	१००० ग्राम	१ मन	३७.३२ कि.ग्रा.
	२.२ पाउण्ड		४० सेर
१ पाउण्ड	१६ औंस	१ धानी	२.२७ कि.ग्रा.
१ औंस	२८.३५ ग्राम	५ पाउण्ड	
१ क्विन्टल	१०० कि.ग्रा.	१ सेर	४ पाउ

आयतन

१ लिटर	१००० मि.लि.	१ पाथी	४५४६ मि.ली.
	०.२२ ग्यालन	४.५ लिटर	
१ मुरी	२० ग्यालन	८ माना	९०.९ लिटर

क्षेत्रफल

१ हेक्टर	१०,००० व.मी.	१ धुर	१८२.२५ वर्ग फीट
	२.४७ एकड	१ कट्टा	२० धुर
	१.४८ बिघा	१ बिघा	२० कट्टा
	१९.६६ रोपनी		१३.३१

रोपनी

३० कट्टा	१ एकड	०.४ हेक्टर	४३५६० वर्ग फीट
१ रोपनी	५४७६ वर्ग फिट	८ रोपनी	५०८.५ वर्ग मीटर
१६ आना			
१ आना	४ पैसा	१ पैसा	४ दाम

तापक्रम

१ सेन्टिग्रेड	(फरेनहाईट - ३२) ०.५५५६
फरेनहाईट	(सेन्टीग्रेड १.८) + ३२

मलखादः

१ किलो नाइट्रोजन	४.८ किलो चिनी मल	२.२ किलो यूरिया मल
१ किलो फस्फोरस	६.३ किलो सिंगल सुपर फस्फेट	२.२ किलो ट्रिपल सुपर फस्फेट
१ किलो पोट्यास	१.७ किलो म्यूरेट अफ पोट्यास	२.१ किलो सल्फेट अफ पोट्यास

अन्यः

१ पि. पि.एम	१ मिलिग्राम प्रति लिटर	१ ग्राम प्रति १००० लिटर
१ पि.पि.एम	१ ग्राम प्रति १००० लिटर	०.०००१ प्रतिशत
०.०००१ प्रतिशत	१ चिया चम्चा	८० थोपा
१ प्रतिशत	१००० पि.पि.एम	५ मिलिलिटर
१० ग्राम प्रति लिटर	१ टेबुल (डुला) चम्चा	३ चिया चम्चा
१ ग्राम प्रति लिटर	१००० पि.पि.एम	१५ मिलिलिटर
०.१ प्रतिशत	१ कप	१६ ट्लो चम्चा
		८ औंस (१/२ पिन्ट)

रेडियो नेपाल र नेपाल टेलिभिजनबाट प्रसारण हुने कृषि कार्यक्रमको समय तालिका

क्र.सं.	बार/दिन	रेडियो कृषि कार्यक्रम (साँझ ६:४० – ६:५५)	टेलिभिजन कृषि कार्यक्रम (साँझ ६:४० – ६:५७)
१	आइतबार	साप्ताहिक कृषि गतिविधि	कृषि संवाद
२	सोमबार	पौरखी कृषक	नविन कृषि प्रविधि
३	मंगलबार	नविन कृषि प्रविधि	किसान प्रश्न मञ्च
४	बुधबार	कृषि संवाद	सफल कृषक
५	बिहीबार	किसान प्रश्न मञ्च	कृषिमा महिला
६	शुक्रबार	जे.टि.ए. र बूढी आमा	कृषि गतिविधि
७	शनिबार	रेडियो पत्रिका तथा कृषि नाटक	कृषि टेलि सिरियल "भरोसा"

सुदूरपश्चिम प्रदेश सरकार
भूमि व्यवस्था, कृषि तथा सहकारी मन्त्रालय
कृषि विकास निर्देशनालय, दिपायल, डोटी

फोन: ०९४-४४०९ ८७, ४४००९०
E- mail : addipayal@gmail.com,
add@sudurpashchim.gov.np
Website: add.sudurpashchim.gov.np